

**KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

ŞEHİR VE BÖLGE PLANLAMA ANABİLİM DALI

**BÖLGESEL GELİŞİMİŞLİK DÜZEYİ TARTIŞMALARINDA
YENİ YÖNTEM ARAYIŞI**

Sinem DEDEOĞLU

**Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsünde
" YÜKSEK ŞEHİR VE BÖLGE PLANCISI"
Unvanı Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.**

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 25 / 05 / 2015

Tezin Savunma Tarihi : 10 / 06 / 2015

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Dilek BEYAZLI

Trabzon 2015

**KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalında
Sinem DEDEOĞLU tarafından hazırlanan**

**BÖLGESEL GELİŞMİŞLİK DÜZEYİ TARTIŞMALARINDA
YENİ YÖNTEM ARAYIŞI**

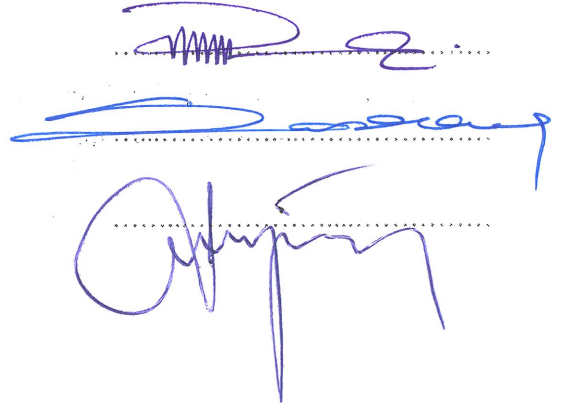
başlıklı bu çalışma, Enstitü Yönetim Kurulunun 26/ 05/ 2015 gün ve 1604 sayılı
kararıyla oluşturulan jüri tarafından yapılan sınavda
YÜKSEK LİSANS TEZİ
olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

Başkan : Doç. Dr. Dilek BEYAZLI

Üye : Doç. Dr. Cenap SANCAR

Üye : Yrd. Doç. Dr. Doğan DURSUN

Prof. Dr. Sadettin KORKMAZ

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

“Bölgesel Gelişmişlik Düzeyi Tartışmalarında Yeni Yöntem Arayışı” adlı bu çalışma KTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlanmıştır.

Lisans eğitimimin ilk gününden bugüne kadar geçen sürede emek, bilgi ve tecrübeleriyle her zaman yanımda olan; bölge planlamada ufkumu açan saygıdeğer hocalarım Prof. Dr. Saliha AYDEMİR ve Prof. Dr. Şinasi AYDEMİR’e teşekkürü bir borç bilirim.

Tez çalışmam boyunca desteğini, özverisini ve güler yüzünü her zaman hissettiren, değerli hocam Sayın Doç. Dr. Dilek BEYAZLI’ya bu sürecin planlanmasında ve yürütülmesinde gösterdiği emeği, ilgisi ve anlayışı için sonsuz teşekkür ederim.

Tez sürecim boyunca en büyük destekçilerimden biri olup, çalışmamın bütün adımlarını benimle yaşayan, varlığını, desteğini, içtenliğini her zaman hissettiren Arş. Gör. Seda ÖZLÜ’ye,

Lisans hayatımın bana kattığı, geçen yıllara rağmen eksilmeyen dostluğuyla her zaman yanımda olan Betül ERTOY SARIŞIK’a; neşesi ve desteği ile tez sürecimi renklendiren öğrencim Rahman ÖNCÜER’e teşekkür ederim.

Parçası olmaktan mutluluk duyduğum KTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü ailesine, üzerimdeki emek ve desteklerinden ötürü teşekkür ederim.

Hayatımdaki en büyük ışık ve en değerli hazinem olan aileme, maddi manevi her zaman yanımda olan babam Cevdet DEDEOĞLU’na, bugünlere gelmemde üzerimde karşılığı ödenmez emeği bulunan, en zor günlerimde bana hayat arkadaşı olan annem Müzeyyen DEDEOĞLU’na, uzakta bile olsa her zaman yanımda olduğunu bildiğim desteğini benden esirgemeyen abim Fikret DEDEOĞLU’na,

Son olarak; tez sürecimin en güzel sürprizi ve en özel destekçisi olan Arş. Gör. Doruk Görkem ÖZKAN’a çok teşekkür ederim.

Sinem DEDEOĞLU

Trabzon 2015

ETİK BEYANNAMESİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Bölgesel Gelişmişlik Düzeyi Tartışmalarında Yeni Yöntem Arayışı” başlıklı bu çalışmayı baştan sona kadar danışmanım Doç.Dr. Dilek BEYAZLI'nın sorumluluğunda tamamladığımı, verileri/örnekleri kendim topladığımı, anket çalışmalarını kendim yaptığımı, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallara uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ederim. 10/06/2015

Sinem DEDEOĞLU

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
ÖNSÖZ.....	III
ETİK BEYANNAMESİ.....	IV
ÖZET.....	VIII
SUMMARY.....	IX
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	X
TABLolar DİZİNİ.....	XI
SEMBOLLER DİZİNİ.....	XIII
1. GENEL BİLGİLER.....	1
1.1. Giriş.....	1
1.2. Kalkınma ve Gelişme Kavramları.....	4
1.3. Sosyo-Ekonomik Gelişme.....	8
1.3.1. Ekonomik Gelişme.....	9
1.3.2. Sosyal Gelişme.....	10
1.4. Bölgesel Gelişme.....	11
1.4.1. Bölge Kavramı.....	11
1.4.2. Avrupa Birliğinde Bölge.....	12
1.4.3. Bölge Türleri.....	14
1.4.3.1. Ekonomik Yapı Açısından Bölge Türleri/ Makro Ekonomik Açından Bölge.....	14
1.4.3.1.1. Homojen Bölge.....	14
1.4.3.1.2. Polarize Bölge.....	16
1.4.3.1.3. Plan Bölge.....	19
1.4.3.2. Ekonomik Gelişme Düzeyi Açısından Bölge Türleri.....	23
1.4.3.2.1. Az Gelişmiş Bölge.....	23
1.4.3.2.2. Gelişmiş Bölge.....	25
1.4.3.2.3. Potansiyel Gelişme Bölgesi.....	25
1.4.3.2.4. Potansiyel Bakımdan Az Gelişmiş Bölge.....	26
1.4.3.2.5. Endüstriyel Gelişme Sebebiyle Az Gelişmiş Bölge.....	26
1.5. Bölgesel Gelişme Politikaları.....	26

1.5.1.	Planlı Dönem Öncesi Bölgesel Gelişme	27
1.5.1.1.	1923-1950 Yılları Arası Dönem	27
1.5.1.2.	1950-60 Yılları Arası	30
1.5.2.	Planlı Dönemde Bölgesel Gelişme	34
1.5.2.1.	Kalkınma Planları	38
1.5.2.1.1.	Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)	39
1.5.2.1.2.	İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968 - 1972)	41
1.5.2.1.3.	Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)	42
1.5.2.1.4.	Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)	43
1.5.2.1.5.	Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)	45
1.5.2.1.6.	Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)	46
1.5.2.1.7.	Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)	46
1.5.2.1.8.	Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)	47
1.5.2.1.9.	Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)	48
1.5.2.1.10.	Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018)	49
1.5.3.	Bölge Gelişme Planları	50
1.6.	Bölgesel Dengesizlik	54
1.6.1.	Bölgelerarası Dengesizlik - Geri Kalma Nedenleri	56
1.6.2.	Bölgesel Dengesizliğin Yol Açtığı Değişmeler	57
1.6.2.1.	Demografik Değişme	57
1.6.2.2.	Sosyal Alandaki Değişmeler	58
1.6.2.3.	Ekonomik Alandaki Değişmeler	58
1.6.3.	Türkiye’de Bölgelerarası Gelişmişlik Farkları	59
2.	YAPILAN ÇALIŞMALAR	66
2.1.	Çalışma Modeli	66
2.2.	Sosyo-Ekonomik Gelişmişliği Ölçmede Kullanılan Yöntem ve Teknikler. 67	
2.2.1.	Yoksulluk ve Gelir Bölüşümünü Belirlemede Kullanılan Katsayılar/ Ölçüler-Sınırlar	68
2.2.2.	Evrensel Düzeyde ve Türkiye Özelinde Kullanılan Endeksler ve Gösterge Setleri	73
2.2.2.1.	Evrensel Düzeyde Kullanılan Endeks Örnekleri	74
2.2.2.2.	Evrensel Düzeyde Kullanılan Gösterge Setleri	76

2.2.2.3.	Türkiye Özelinde Kullanılan Endeks Örnekleri	78
2.2.3.	Analitik Çalışmalar	81
3.	BULGULAR.....	91
3.1.	3S (Sıralama-Sınıflama-Seçme) Yöntemi ile Gelişmişlik Düzeyi Değişkenlerinin Belirlenmesi.....	91
3.1.1.	3S: Değişkenlerin Sıralanması.....	103
3.1.2.	Değişkenlerin Sınıflandırılması	108
3.1.3.	3S Değişkenlerin Seçimi.....	123
3.1.3.1.	Gelişmişlik Düzeyi Sosyal Göstergeleri	128
3.1.3.1.1.	Demografik Göstergeler.....	129
3.1.3.1.2.	Eğitim Göstergeleri.....	130
3.1.3.1.3.	Sağlık Göstergeleri.....	132
3.1.3.2.	Gelişmişlik Düzeyinin Ekonomik Göstergeleri	133
3.1.3.2.1.	Ekonomik Kaynak Göstergeleri.....	134
3.1.3.2.2.	İşgücü Göstergeleri	136
3.1.3.2.3.	Olanak-Erişim Göstergesi.....	138
3.1.3.3.	Gelişmişlik Düzeyi Refah Göstergeleri	141
3.1.3.3.1.	Fizyolojik Göstergeler	142
3.1.3.3.2.	Güvenlik Göstergeleri.....	144
3.1.3.3.3.	Kendini Gerçekleştirme Göstergeleri	145
4.	İRDELEMELER.....	149
4.1.	Veri Setinin Oluşturulması	149
4.2.	Gelişmişlik Düzeyi Sınıflarının Belirlenmesi.....	152
4.2.1.	Refah Düzeyi	157
4.2.2.	Ekonomik Gelişmişlik Düzeyi.....	159
4.2.3.	Sosyal Gelişmişlik Düzeyi.....	161
4.2.4.	Gelişmişlik Düzeyi.....	163
5.	SONUÇ	172
6.	KAYNAKLAR	178
7.	EKLER.....	185
ÖZGEÇMİŞ		

Yüksek Lisans Tezi
ÖZET

BÖLGESEL GELİŞMİŞLİK DÜZEYİ TARTIŞMALARINDA
YENİ YÖNTEM ARAYIŞI

Sinem DEDEOĞLU

Karadeniz Teknik Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı
Danışman: Doç. Dr. Dilek BEYAZLI
2015, 184 sayfa, 47 sayfa ek

Sosyal ve ekonomik olanaksızlıklar ve farklılıklar ülkeler arasında olduğu gibi bölgeler hatta iller arasında dengesiz gelişmeye sebep olmaktadır. Bu farklılıklarının giderilmesine yönelik politikalar oluşturulmadan önce sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyinin il/bölge ya da alt bölge ölçeğinde uygun değişkenlerle ve göstergelerle belirlenmesi ve nedensellik tartışmalarının yapılması gerekir. Ülkemiz için, günün toplumsal, ekonomik ve teknolojik gelişmelerini/değişimlerini göz önüne alan, gelişmişliği en iyi ifade eden gösterge ve değişkenler kapsamında önerilen yöntem ile gelişmişlik düzeyi tartışmalarına yeni bir bakış açısı getirmek amaçlanmaktadır. Bu amaca ulaşmak için izlenen yol-akış şemasında öncelikle kavramsal çerçevede geçmişten günümüze gelişmişlik düzeyi ile ilgili yapılmış araştırmalara yönelik kimlik kartlarının oluşturulması, sonrasında değişkenlere yönelik sistematik bir değerlendirme yapabilmek için 3S (sıralama, sınıflama, seçme) adı verilen yaklaşımın uygulanması gelmektedir. Sonrasında ise, önerilen sınıflama yönteminin Türkiye Düzey-2 ölçeğinde uygulaması, sonuçlarının 2003 yılında DPT tarafından ve 2013 yılında Kalkınma Bakanlığı tarafından yapılan gelişmişlik araştırmaları ile karşılaştırılmasını içeren ampirik bir çalışma yapılmıştır.

Ülkemiz açısından gelişmişlik düzeyine yönelik yapılan çokça tartışmanın tezden sonra artık ortak bir dilde ve farklı bir bakış açısıyla yapılması; olgunun daha net tanımlanması ve derinlemesine tartışılmasına olanak sağlaması; güvenilir veri ve doğru yöntemler ile maliyet etkin bir tespit yapılması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gelişmişlik Düzeyi, Sosyo-Ekonomik Göstergeler, Bölgesel Farklılıklar, Sınıflama-sıralama, Düzey-2

Master Thesis
SUMMARY

A NEW METHOD FOR DETERMINATION OF
REGIONAL DEVELOPMENT LEVEL

Sinem DEDEOĞLU

Karadeniz Technical University
The Graduate School of Natural And Applied Sciences
Urban and Regional Planning Graduate Program
Supervisor: Assoc. Prof. Dilek BEYAZLI
2015, 184 pages, 47 pages Appendix

Social and economic impossibilities and differences cause unbalanced development between regions and even provinces as is the case with between countries. Before forming policies aimed towards eliminating these differences, the socio-economic development level must be determined with suitable variables and indicators in province/region or sub-region scale and causation debates must be conducted. It is aimed to set forth a new perspective to level of development debates through the method suggested within the framework of indicators and variables which take the current societal, economic and technologic developments/changes for our country into consideration and express the development best. Firstly, the formation of identity cards about the studies carried out on the level of development from past to present in a conceptual framework and then the implementation of the approach named 3S (sorting, classification, selection) to conduct a systematic evaluation on variables are included in the route-flow diagram to reach this target. Afterwards, an empirical study which consisted of the implementation of the suggested classification method on Turkey-Level 2 scale and comparison of its results with the development researches carried out by State Planning Organization in 2003 and Ministry of Development in 2013 was conducted.

Fulfillment of many debates on the development level of our country with a common language and a different perspective; a more clear definition of the phenomenon and facilitation of in depth discussion; a cost-effective detection with reliable data and correct methods are expected after this thesis.

Key Words: Level of Development, Socio-Economic Indicators, Regional Differences, Classification-sorting, Level-2

ŞEKİLLER DİZİNİ

	<u>Sayfa No</u>
Şekil 1. Çalışma modeli.....	67
Şekil 2. Kalkınmanın temel boyutları.....	125
Şekil 3. Maslow piramidi.....	142
Şekil 4. Gelişmişlik düzeyi sınıflarının belirlenmesi	156
Şekil 5. Düzey-2 bölgeleri refah düzeyi	159
Şekil 6. Düzey-2 bölgeleri ekonomik gelişmişlik düzeyi.....	161
Şekil 7. Düzey-2 bölgeleri sosyal gelişmişlik düzeyi.....	163
Şekil 8. Düzey-2 bölgeleri gelişmişlik düzeyi.....	164
Şekil 9. Düzey-2 gelişmişlik düzeyi sınıflamaları	166
Şekil 10. Gelişmişlik düzeyi alt sınıflama/sınıflamasının radar grafik ile anlatımı	168

TABLolar DİZİNİ

	<u>Sayfa No</u>
Tablo 1.	Planlı dönem öncesi bölgesel gelişme süreci 33
Tablo 2.	Planlı dönem bölgesel gelişme süreci 53
Tablo 3.	Türkiye'deki sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi araştırmaları..... 81
Tablo 4.	Kimlik kartı örneği 84
Tablo 5.	Gelişmişlik düzeyi araştırmalarında uygulanan yöntemler 85
Tablo 6.	Birleşik gösterge oluşturmasında en sık kullanılan yöntemlerin avantaj ve dezavantajları 88
Tablo 7.	Değişim gösteren sosyo-ekonomik gösterge grupları 93
Tablo 8.	Değişkenlerin sınıflandırılma örneği- altyapı göstergesi 96
Tablo 9.	Analitik çalışmalarda en sık tekrar eden sosyal göstergeler 101
Tablo 10.	Analitik çalışmalarda en sık tekrar eden ekonomik göstergeler 103
Tablo 11.	Dünya ve Türkiye kapsamında incelenen endeksler 104
Tablo 12.	Türkiye'de ki sosyo-ekonomik çalışmalarda kullanılan demografik göstergeler 105
Tablo 13.	Endeksler kapsamında kullanılan demografik göstergeler..... 105
Tablo 14.	Demografik gösterge sınıflaması 109
Tablo 15.	İstihdam göstergesi sınıflaması 110
Tablo 16.	Eğitim göstergesi sınıflaması 112
Tablo 17.	Sağlık göstergesi sınıflaması..... 113
Tablo 18.	Altyapı göstergesi sınıflaması 114
Tablo 19.	Diğer gösterge sınıflaması..... 116
Tablo 20.	İnşaat göstergesi sınıflaması..... 118
Tablo 21.	Mali gösterge sınıflaması 119
Tablo 22.	Sanayi göstergesi sınıflaması 122
Tablo 23.	Tarım gösterge sınıflaması 123
Tablo 24.	Önerilen gösterge setleri ile DPT SEGE-2003 ve Kalkınma Bakanlığı SEGE-2011 araştırmalarının gösterge setlerinin karşılaştırılması 126
Tablo 25.	Demografik göstergeler..... 129
Tablo 26.	Eğitim göstergeleri 131
Tablo 27.	Sağlık göstergeleri..... 132

Tablo 28.	Gelir göstergeleri.....	134
Tablo 29.	İşgücü göstergeleri	136
Tablo 30.	Olanak/Erişim göstergeleri.....	139
Tablo 31.	Fizyolojik göstergeler.....	142
Tablo 32.	Güvenlik göstergeleri	144
Tablo 33.	Kendini gerçekleştirme göstergeleri.....	145
Tablo 34.	Gelişmişlik düzeyi gösterge ve değişken tablosu.....	151
Tablo 35.	Gelişmişlik düzeyi sınıflarının belirlenme süreci- örnek şema.....	155
Tablo 36.	Refah düzeyi kodlaması	158
Tablo 37.	Ekonomik gelişmişlik düzeyi sınıflaması	160
Tablo 38.	Sosyal gelişmişlik düzeyi sınıflaması	162
Tablo 39.	Gelişmişlik düzeyi sınıflaması/sıralaması.....	165
Tablo 40.	Gelişmişlik düzeyi sınıflamalarının DPT-2003 ve SEGE-2011 sınıflama/ sıralamaları ile karşılaştırılması	169

SEMBOLLER DİZİNİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ANAP	Anavatan Partisi
Ar-Ge	Araştırma-Geliştirme
BGUS	Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi
BİB	Bayındırlık ve İskân Bakanlığı
BYKP	Beş Yıllık Kalkınma Planı
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DAP	Doğu Anadolu Projesi
DESİYAB	Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası
DOKAP	Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı
DP	Demokratik Parti
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
EDAM	Ekonomi ve Dış Politika Araştırma Merkezi
ESSC	Avrupa İstatistik Sistemi Komitesi
EUİGE	Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi
EURADA	Avrupa Kalkınma Ajansları Birliği
EUROSTAT	Avrupa İstatistik Ofisi
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
GIA	Gri ilişkisel analiz
GSKD	Gayri Safi Katma Değer
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
ILO	Dünya Bankası ve Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
İBBS	İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırılması
KENTGES	Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı
KOBİ	Küçük ve Orta Bütçeli İşletmeler
KÖY	Kalkınmada Öncelikli Yörelere

MG	Milli Gelir
MGK	Milli Güvenlik Kurulu
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NUTS	İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
SEGE	Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi Araştırması
SPI	Sosyal Gelişme Endeksi
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
TEPAV	Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı
TESEV	Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı
TÜBA	Türkiye Bilimler Akademisi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNICEF	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
3S	Sıralama-Sınıflama-Seçme

1. GENEL BİLGİLER

1.1. Giriş

Küreselleşen dünyada doğal, sosyal, ekonomik, kültürel ve teknolojik kaynakların mekân üzerinde eşit/dengeli dağılımları söz konusu olmadığından gelişme de dengeli bir şekilde yaşanmamaktadır. Diğer bir deyişle; gelişme sürecine yön veren sosyal ve ekonomik faktörlerin yeryüzünde zaman ve mekân bakımından farklı yoğunluklarda dağılımı bölgelerarası gelişmişlik düzeylerinin farklılaşmasına neden olmaktadır. Bunun sonucunda da ortaya çıkan gelişmişlik düzeyi farklılıkları ülkeler arasında olduğu gibi ülkelerin farklı yörelerinde de kendini göstermektedir.

Geçmişten günümüze var olan bölgesel gelişmişlik farkı kavramı 18. yüzyılda endüstri devrimi ile başlamış, II. Dünya Savaşı sonrasında daha da artmıştır. Bugüne gelindiğinde bölgelerarası dengeli kalkınmanın sağlanamaması sonucu ortaya çıkan gelişmişlik farklılıkları hemen hemen her ülkede, bölgede, ilde ya da yörede görülmekte olup, gelişmekte olan ülkelerde fazla, gelişen ülkelerde ise daha az hissedilmektedir. Çarpık/dengesiz gelişmeye yönelik sorunların içerdiği sosyal ve ekonomik olanaksızlıklar, gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan Türkiye’de de bölgeler hatta iller arasında dengesiz gelişmeye sebep olmaktadır.

Adaylık aşamasında olduğumuz Avrupa Birliği’nde de ülkemizde olduğu gibi bölgesel gelişmişlik farklılıklarının giderilmesi önem taşımaktadır. Bu bağlamda AB, birlik üyesi ülkelerdeki gelişmişlik farklılıklarını azaltmanın yanı sıra hem sosyal hem de mekânsal uyumu sağlamak amacıyla oluşturduğu fonlar ile geniş finansal imkânlar sağlamaktadır.

Bölgesel gelişme farklılıklarının giderilmesi, yaşam kalitesinin yükseltilmesi için gerekli olan ilk adım, sosyo-ekonomik gelişmişliğin belirlenmesidir. Yapılan gelişmişlik düzeyi araştırmaları genel olarak; ilçelerin, illerin ve bölgelerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeylerini ortaya koymayı amaçlamakta olup bu doğrultuda kalkınmada öncelikli yörelerin belirlenmesine, kamu kaynaklarının etkin kullanılmasına ve özel sektör yatırımlarının yönlendirilmesine katkıda bulunmaktadır.

Bu araştırmalar, aynı zamanda geçmiş dönemlerde uygulanan sosyo-ekonomik politikaların mekânsal sonuçlarının izlenmesine ve yeni politikaların üretilmesine de imkân sağlamaktadır.

Dünya’da ve Türkiye’de, ulusal ve uluslararası kuruluşlar tarafından ülkelerin veya ülke içindeki farklı yörelerin sosyo-ekonomik gelişmişliklerini ortaya koymak ve karşılaştırmalar yapabilmek için değişik yaklaşım ve yöntemler kullanılarak ekonomik, sosyal ve kültürel göstergelerden seçilen ltler bağlamında karşılaştırmalar ve sınıflamalar yapan pek çok araştırma yapılmaktadır. Son elli yılda kalkınma anlayışında yaşanan değişimler sonucunda ortaya çıkan ‘‘gelişme’’ olgusunu tek bir göstergeye indirmenin güçlüğü geçmişten günümüze sürekli tartışılan bir konudur. Bu bağlamda kullanılacak göstergelerin ve ltlerin belirlenmesinde, yöntemin seçiminde ve sonuçların yorumlanmasında dikkatli ve temkinli olunması gerekir.

1970’ler öncesinde gelişmişlik kriteri olarak sadece GSYİH kullanılırken günümüzde kullanılan sosyo-ekonomik kriterlerin sayısı ve niteliği artmıştır. Çünkü GSYİH, gelişme kavramını sadece ekonomik boyutta ele almakta olup, sosyo-ekonomik gelişmişlikte sosyal boyutu eksik bırakmaktadır. Bu yüzden, son dönemlerde yapılan araştırmalarda geçmişten farklı olarak niteliksel verilere de ağırlık verilmeye başlandığı görülmüştür. Bu da gelişmişliğin sadece ekonomik boyutuyla ölçülemeyeceği sosyal boyutun da önemli bir değerlendirme olduğunu göstermektedir.

Türkiye’de tarihsel süreçte gelişmişlik düzeyi ile ilgili yapılmış ve yapılmakta olan araştırmalara bakıldığında kullanılan sosyo-ekonomik göstergelerin ve yöntemlerin aynı veya benzer nitelikte olduğu görülmektedir. Bu kapsamda tez içeriğinde aşağıda ifade edilen araştırma sorularına cevap aranmıştır.

1. Bir ülkenin gelişmişlik düzeyini ölçebilmek için günümüz araştırmalarında kullanıldığı kadar çok değişkene ihtiyaç var mı?
2. Günün şartlarına uygun olarak değiştirilmeyen/dönüştürülmeyen göstergeler ve değişkenler bir toplumun sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyini ne kadar yansıtabilir?
3. Kullanılan değişkenlerin veri yılları irdelendiğinde güncel verilerin olmayışı, bu sebepten ötürü her defasında geçmiş dönem verilerinin kullanılması, yapılan sosyo-ekonomik gelişmişlik ölümünü ne kadar sağlıklı kılar?
4. Gelişmişliği ölçmede kullanılan yöntemlerin avantaj ve dezavantajları tartışılarak yeni bir yöntem önerisinde bulunulabilir mi?

Bu bağlamda çalışmanın temel amacı; Türkiye’de gelişmişlik düzeyini ölçebilmek adına, günün toplumsal, ekonomik ve teknolojik gelişimlerini/değişimlerini göz önüne alan, gelişmişliği en iyi ifade eden gösterge ve değişkenler kapsamında gelişmişlik düzeyinin sınıflandırılması/sıralaması amacıyla Türkiye’de Düzey-2 ölçeğinde uygulamasının yapılması, sonuçların ise DPT tarafından 2003 yılında ve Kalkınma Bakanlığı tarafından 2013 yılında yapılan gelişmişlik araştırmaları ile karşılaştırılmasıdır.

Gelişmişlik düzeyinin ölçülmesiyle ilgili olarak çalışma şu sayıtlara sahiptir:

- Gelişme kavramının tanımının/boyutlarının iyi analiz edilmesi ve bu ölçümlerde kullanılacak değişkenlerin doğru seçilmesi maliyeti (zaman-emek) azaltacaktır.
- Ülkeler/bölgeler/iller veya ilçeler kapsamında yaşanan gelişmişlik farklılıklarının asıl sebeplerinin ortaya koyulması, ayrıca evrensel düzeyde çağdaş yaşam koşullarının da gereklerinin analizinin iyi yapılması sonucunda gerçekleştirilebilecektir.
- Gelişmişlik düzeyinde yaşanan/yaşanacak değişimlerin izlenmesi, sosyo-ekonomik politikaların oluşturulması ve sonuçlarının izlenmesine ve akabinde gelişmişlik farklılıklarının azaltılmasına katkı verebilir. Doğru yaklaşımlar ve yöntemler bu sonuca varabilmek için büyük önem taşımaktadır.

Bu bağlamda çalışmaya yönelik temel hipotezler ise şu şekildedir;

- Gelişmişliğin sosyal ve ekonomik boyutu birbirinden bağımsız-ilişkisiz değildir,
- Sosyal boyut ve ekonomik boyut birbirinden kopuk- ilişkisiz değildir,
- Hissedilen gelişmişlik düzeyi ölçülen ekonomik ve sosyal gelişmişlikle benzeşmeyebilir,
- Gelişmişlik düzeyine yönelik sıralamalar nedenselliğini açıklayamaz, gelişmişliğin giderilmesi/azaltılmasına yönelik politikaların oluşumunu sağlayamaz.

Bu kapsamda çalışmanın yöntemi üç aşamada aktarılabilir: Birinci aşama; Türkiye’de geçmişten günümüze gelişmişlik düzeyi ile ilgili yapılmış araştırmaların; incelemenin yapıldığı istatistikî bölge düzeyi, kullanılan yöntemler ve özellikle seçilen gösterge ve değişkenler kapsamında karşılaştırılarak irdelenmesidir. Bu irdelemeler yapılırken incelenecek her bir gelişmişlik düzeyi araştırması için kimlik kartı oluşturulmuştur. Tüm araştırmalar için oluşturulan kimlik kartları yardımıyla gelişmişlik düzeyinin en çok hangi istatistikî bölge düzeyinde irdelendiği, hangi dönemlerde, ne tür değişkenlerle yorumlandığı ve hangi yöntemlerin en sık kullanıldığı ortaya koyulmuştur.

Gösterge gruplarının karşılaştırılmasında en çok tekrar eden değişkenler/ölçütler belirlenerek, zaman içerisinde sosyal, ekonomik ve teknolojik gelişmelerin değişken seçimini nasıl etkilediği tartışılmıştır. Ayrıca, Dünya’da gelişmişlik düzeyini tartışan temel kaynaklarla Türkiye çalışmaları ilişkilendirilerek bundan sonra yapılacak gelişmişlik araştırmalarına yönelik çıkarımlarda bulunulmuştur.

İkinci aşama; tüm bu çıkarımlardan yararlanılarak gelişmişlik düzeyini ölçmede kullanılacak yeni bir sınıflama yönteminin oluşturulması için kullanılacak gösterge ve değişkenlerin belirlenmesi aşamasıdır. Bu aşamada sistematik bir değerlendirme yapabilmek için 3S (sıralama, sınıflama, seçme) adı verilen bir yaklaşım önerilmiştir. Öncesinde gelişmişlik düzeyi ile ilgili yapılmış araştırmalardan elde edilen çıkarımların kalkınma anlayışının temelini oluşturan terimler çerçevesinde değerlendirilip, günümüzün toplumsal, ekonomik ve teknolojik gelişimine uygun, gelişmişlik düzeyini en iyi ortaya koyabilen gösterge setleri ve değişken setleri yardımıyla Türkiye için yeni bir gelişmişlik sınıflaması/sıralamasının geliştirilmesi öngörülmüştür.

Üçüncü aşama ise; geliştirilen gelişmişlik sınıflama/sıralamasının başarısının tartışılabilmesi için Düzey 2 ölçeğinde uygulamanın yapılarak sonuçların; 2003 yılında DPT ve 2013 yılında Kalkınma Bakanlığı tarafından yapılan gelişmişlik araştırmaları ile karşılaştırılmasıdır.

Tezin sınırlılıkları ise; gelişmişlik düzeyinin sağlıklı ölçülebilmesi için gerekli olan değişkenlerin, gerek Düzey 2 ölçeğinde gerekse Düzey 3 ölçeğinde güncel verilerin bulunmaması ve veri temininde güçlük çekilmesidir. Bu bağlamda, ampirik çalışma bulgularının sınıflama yönteminin doğru aktarılabilmesi için örnek bir uygulama olarak yapıldığını ifade etmek gerekir.

Bu aşamalara geçmeden, öncelikle gelişmişlikle ilgili temel kavramların tartışılması, çalışmaya yön verecek teorik çerçevenin belirlenmesi, ülkemiz ölçeğinde yaşanan deneyimlerin ve çıkarımların ortaya konulması, tezin kapsamı itibariyle gerekli ve değerlidir.

1.2. Kalkınma ve Gelişme Kavramları

Geçmişten günümüze kadar uzanan “büyüme”, “kalkınma” ve “gelişme” kavramları, denk oluşumları içerdiği düşüncesiyle, eşanlamlarda kullanılagelmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan gelişmeler, ulusal kalkınma sürecinde iktisadi büyüme

olgusunun tek başına yeterli olmadığını, bunun yaşamın diğer alanlarındaki sosyal, kültürel, çevresel ve mekânsal boyutlarla dengelenmesi gerektiğini öne çıkarmıştır. Bir yönüyle “sürdürülebilir gelişme” anlayışının yolunu açan bu gelişmeler kalkınma anlayışını “iktisadi büyüme”den “toplumsal gelişme”ye doğru yönlendirmiştir. Bu tür yaklaşımlar, özellikle 1970’li yıllardan sonra, kalkınma ve modernleşme literatürüne de yansıyor, söz konusu kavramların saydamlaşmasının yolunu açmıştır. Bugüne gelindiğinde ise bu kavramların aynı kavramlar olmadığı gerçeği kabul görmekte ve daha farklı anlamlarda kullanılmaktadır (DPT, 2003).

Kalkınma kavramı çoğu zaman iktisadi kalkınma (kişisel verim ve gelir artışı), sosyal kalkınma (daha dengeli bir gelir dağılımı ve birçok hizmetlerden herkesin yararlanması) ya da iktisadi ve sosyal kalkınma kavramları ile birlikte akla gelir/tartışılır. Kalkınma, üretimin ve kişi başına gelirin artışı yanında sosyo-ekonomik ve kültürel yapının da değiştirilmesi ve geliştirilmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla sosyal, kültürel, politik ve psikolojik etkenlerle yakından ilişkilidir. Kalkınma kavramı, üretim ve istihdam yapısının dönüştürülerek üretim hacmi, fiziki kapasite ve ulusal geliri arttırmanın yanı sıra gelirin toplum kesimleri ve bölgeler arasında adil dağılımı, beslenme ve sağlık koşullarının iyileşmesi, eğitim-öğretim olanaklarının artması gibi sosyal ve kültürel göstergelerdeki değişimi de içermektedir (Kafalı, 2002; Demir, 2011).

Diğer yandan ise bir ekonomik gelişmeye veya aktiviteye atıfta bulunmadığı gibi, toplumda yaşanan sosyal değişimlerin genel bir süreci anlamına da gelmemektedir. Çünkü ülkeler ve toplumlar her zaman bir değişim süreci içerisindeyler. Bu süreç içerisinde kaynakların dağılımı, üretim teknikleri, kurumsal yapı, toplumsal değerler, insanların tutum ve davranışları değişmekte ve belirli bir yön içerisinde gelişmektedir. Bu yüzden kalkınma, sosyal değişim sürecini etkilemek için yapılan olumlu müdahalelerle çok yakından ilişkili olup bulunulan durumdan ya da bir önceki konumdan hareket ederek, değişime girmeyi öneren dinamik bir kavramdır (Oakley ve Garforth, 1985). Bir başka ifade ile bir ülkenin yapısal niteliklerinin olumlu yönde değişimidir (Geray, 1991; Tolunay ve Akyol, 2006).

Kalkınma kavramıyla yakından ilişkili başka kavramlar da vardır ki bunlar, büyüme ve ilerlemedir (Büyüme → gelişme/kalkınma → ilerleme üçlüsü). Bunlardan büyüme, yalnızca “üretilen miktardaki bir dizi artıştır”; gelişme/kalkınma, “üretim teknikleri ve üretici davranışlarında olumlu bir değişimin de eklendiği büyümedir”; ilerleme ise, “bir

toplum içindeki gruplar arasındaki toplumsal gerilimin azalmasının da eşlik ettiği gelişme”ye karşılık gelmektedir (Tümertekin ve Özgür, 1997; Özgür, 2010).

Gelişme veya kalkınma kavramı zaman zaman ekonomik büyüme ile de karıştırılmaktadır. Kişi başına milli gelir artışları yanında ekonominin bazı kurumlarında olumlu değişimler oluyorsa ve bu durum toplum refahını da arttırıyorsa gelişmeden, aksi durumda yalnızca büyümeden bahsedilebilir. Dolayısıyla, yalnızca ekonomik göstergelerle ölçülen gelişmişlik düzeyi, gelişmeyi değil genellikle fiziki kapasite genişlemesini açıklayan ekonomik büyümeyi ifade etmektedir (Albayrak, 2005; Albayrak, 2013).

Öz olarak; gelişme için milli gelirin artması yeterli değildir. Bunun yanında örneğin okuryazarlık oranının, sanayinin istihdam ve milli gelirdeki payların vb. artması gerekmektedir. Bu bağlamda ülkelerin veya coğrafi alanların kalkınmalarını tamamlayıp tamamlayamadıklarına karar verebilmek için birtakım sosyoekonomik faktörlere ve bu faktörlerdeki değişimlere bakmak ve bunların tümünü bir arada düşünerek bir değerlendirme yapmak gerekmektedir (Albayrak, 2005; 2013).

1960’lı yıllarda, kalkınma ve gelişme büyük ölçüde ulusal gelirdeki artışlarla ifade edilirken; kalkınmadaki temel amaç, üretim ve istihdam yapısını tarım dışında sanayi ve hizmet sektörlerine dönüştürülmesi olarak anlaşıldı. Dolayısıyla bu dönemlerde, ülke refahındaki değişimlerin göstergesi olarak, kişi başına milli gelir ifadesi kullanılmaya başlanmıştır. Ancak 1970’lere gelindiğinde kalkınma kavramının yeniden tanımlanması gündeme gelince, gelişme kavramının da günün şartlarına uygun olarak tanımlanması söz konusu olmuştur. Gelişme, insani, sosyal, kültürel, çevresel ve mekânsal boyutlarıyla da tanımlama amacı taşıyan yeni yaklaşım, ekonomik büyüme kavramının yanı sıra; yoksulluk, işsizlik, gelir dağılımı ve bölgeler arasındaki dengesizliklerin de gelişme tanımının içinde değerlendirilmesinin önemini ortaya çıkarmış, tüm insanların yaşam kalitesindeki iyileşme süreci olarak tanımlanmıştır (Demir, 2011).

Bu çerçevede tarihsel süreçte kalkınma kavramına ilişkin yapılan tanımlamalarda; Seers, Kalkınmanın Anlamı (1979) adlı eserinde kalkınma kavramının içeriğini tartışarak kalkınmanın merkezinde insanın yer aldığını ve insani potansiyelin gerçekleşmesinin kalkınmanın temel ölçüsü olduğunu vurgulamıştır. A. Sen, kalkınmanın güzel bir yaşamla ilgilendiğini, dolayısıyla kalkınmanın da insanların oluşturduğu yaşamı merkez alması gerektiğini öne sürerken, Goulet ise, 1960’lardan beri kalkınma kavramının yeniden tanımlanması ve öncelikle ahlaksal açıdan sorgulanması gerektiğini savunmuştur (Han ve Kaya, 2006; Demir,2011).

Bugüne gelindiğinde ise gelişmenin görünümünde üç durum eşit öneme sahiptir. Birincisi; insanların yaşam düzeylerinin iyileşmesidir ki bu da onların gelirlerinin artması, yiyecek tüketimlerinin, sağlık hizmetlerinin, eğitimlerinin ve diğer koşulların ekonomik büyüme ile birlikte iyileşmesidir. İkincisi; sosyal, kültürel, politik kurumlar, ekonomik sistemler ile insana verilen değerle, insanların kendine olan güveniyle ortaya çıkar. Üçüncüsü ise; insan kişiliğinin gerçekleştirilmesi için hem insanların seçeneklerinin çoğalması ve özgürlüklerinin artması hem de tüketilen mal ve hizmetlerin çeşitliliğinin artmasıdır (Demir, 2011).

Kalkınma kavramının tanımı ayrıca hem nominal değerlere hem de reel değerlere göre yapılabilmektedir (Mengi, 2003). Nominal değerlere göre kalkınma, bir ülke ekonomisinde, belli bir dönemde, üretim faktörlerindeki verimlilik ve etkinliğin artırılması sonucu, Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) veya Milli Gelirde (MG) artışların olduğu ekonomik, sosyal ve siyasal gelişim/gelişme anlamına gelmektedir (Kepenek, 2000). Reel değerlere göre ise, bir ülke ekonomisinde, belli bir dönemde fiziki üretim kapasitesinin artmasını, alt yapı yatırımlarının tamamlanmasını, teknolojik birikimin sağlanmasını, doğal kaynakları bulma ve ürüne dönüştürme kapasitesinin elde edilmesini içeren ve ekonomik, sosyal ve siyasal boyutlarıyla uzun dönemleri kapsayan sürdürülebilir gelişmedir (European Comission, 2004; Efe ve Akgül, 2011).

“Sürdürülebilir Kalkınma” kavramı, “gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin bugünün ihtiyaçlarını karşılayabilecek kalkınma” olarak tanımlanmaktadır. Bir başka ifadeyle, insanla doğa arasında denge kurarak doğal kaynakları sonuna kadar tüketmeden, gelecek nesillerin ihtiyaçlarının karşılanmasına imkân verecek şekilde bugünün ve geleceğin yaşamı ve kalkınmasını programlama anlamını taşımaktadır. Sosyal yapı, ekonomi ve çevre sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının temel üç bileşenidir. Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı, bir ülkenin bütün ekonomik ve sosyal politikalarının çevresel politika ve stratejileriyle bütünleştirilmesi, kamu, özel ve gönüllü sektörler arasındaki ortaklıklar, uzlaşma, katılımcılık ve saydam süreçlere dayalı politikalar sayesinde ancak hayata geçebilecektir (Çelik, 2006; Yılmaz, 2011).

Yerel ve bölgesel olarak ayrılarak incelendiğinde ise yerel kalkınmanın, il, ilçe, kasaba, köy vb. gibi yerleşim yerlerindeki mikro ölçekli gelişmeleri; bölgesel kalkınmanın, belli bir bölgede yer alan iller ile bunlara bağlı yerleşim yerlerindeki birlikte ve düzenli olarak yapılan planlama ve uygulamaları sonucu hem mikro ölçekli hem de makro ölçekli

gelişmeleri kapsadığı görülmektedir. Belli bir amaç ve belirlenmiş hedefler çerçevesinde orta ve uzun dönemleri kapsayan sürekli, düzenli ve planlı kalkınma çalışmaları ise; sürdürülebilir kalkınmadır (Efe ve Akgül, 2011).

Tüm bu anlayış farklılıkları ile son elli yıllık kalkınma deneyiminden çıkarılacak başlıca sonuçlar ise şunlardır (DPT, 2003):

- Niceliksel büyüme, gelişme için gerekli olmakla birlikte büyüme için gerekli olan makroekonomik istikrar ortamı, sosyal, kültürel, çevresel ve mekânsal yapıların da uyumunu gerekli kılmaktadır.
- İnsani ve toplumsal ihtiyaçların karşılanmasında büyümeden ziyade gelişme daha çok gerekli olmaktadır.
- Gelişme sürecinde tek bir politika yerine, geniş kapsamlı bir politika yaklaşımı gerekmektedir.
- Gelişme sürecinde kurumlar önem taşımaktadır.

Öz olarak kalkınma olgusu, bir ulusun arzu edilen yaşam standartlarına ulaşabilmesi/yaşam düzeyinin iyileştirilmesi amacıyla, ülkenin kültürel, siyasi/politik kurumlar, sosyal ve ekonomik sistemler çerçevesinde ilerlemesini, çevreye duyarlılığın artmasını, insan kişiliğinin gerçekleşebilmesi için seçeneklerin çoğalmasını ve bireyin refah seviyesinin yükseltilmesini ifade eden, katılım, ortaklık ve uzlaşma süreçlerini içine alan çok boyutlu ve kapsamlı bir kavramdır.

1.3. Sosyo-Ekonomik Gelişme

Sosyo-ekonomik gelişme, kişi başına gelirin artırılması şeklinde özetlenebilecek ekonomik büyüme kavramıyla birlikte, yapısal ve insani gelişmeyi içine alan sosyal değişkenleri kapsamaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2013; DPT, 2003). Bu kavram, fiziki kapasite artışı, gelir artışı gibi ekonomik gelişmeler yanında, bunların toplum kesimleri (gelir grupları) ve iller arası (veya bölgeler arası) dağılımı ile sosyo-kültürel birikimlerin yansıtılabildiği toplumsal gelişme düzeyini ifade eder (Demir, 2011).

Gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkede çeşitli bölgelerin ve illerin aynı düzeyde gelişme göstermedikleri, bu nedenle birçok ülkede yöresel gelişmişlik farklılıkları sosyoekonomik sorunları daha da arttırdığı görülmektedir. Kalkınma sürecinde, sosyoekonomik kalkınmanın ülkelerin her yerinde göreceli olarak dengeli gerçekleşmediği, kıt kaynakların etkin şekilde kullanılması amaçlanarak emeğin yeterliliği, pazarın

büyüklüğü, teşebbüs gücü, coğrafi konum, hammadde birikimi gibi sosyoekonomik birtakım faktörlerin etkisiyle, ülke içinde bazı yörelerin daha hızlı gelişme sağladığı ve sonuçta alansal kutuplaşmalar olduğu görülmektedir. Ülkeler gibi ulusal ekonomiler içinde gelişmiş ve geri kalmış gibi farklı gelişmişlik düzeyinde bölgelerin veya yörelerin oluşması toplumda istihdam olanakları, gelir ve refah dağılımı açısından çeşitli dengesizliklere yol açmaktadır (DPT, 1996; Albayrak, 2013).

İller itibariyle sosyoekonomik gelişmişliğin amacı ise, iller ve bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının kabul edilebilir bir düzeye getirilmesini, göreceli olarak geri kalmış bölge veya yörelerin kalkındırılmasını içerir. Amaç, kısa, orta ve uzun dönemde ilde gelişmeyi sağlayacak hedefleri ve amaçları belirlemek, bu amaçla izlenecek yolları göstermek, olası sektörel büyüme eğilimlerini ve büyüklükleri saptamak, gelişmenin gerektirdiği kaynak ve alan tahsislerini yapmak, gelişmenin sosyoekonomik ve sosyokültürel eylemleri için altyapı hazırlamaktır (Albayrak,2005; 2013).

1.3.1. Ekonomik Gelişme

Ekonomik gelişme en genel anlamıyla bir ekonomide, üretim (GSMH) hacminde meydana gelen artış demektir (URL-1). İnsanların gereksinimi olan mal ve hizmetlerin gelişmiş bir ekonomik yapı içerisinde üretilmesiyle, insanların refah ve mutluluğunun artmasıdır (Tolunay ve Akyol, 2006). Uluslararası platformda ise; sağlık, eğitim, çalışma koşulları, ulusal-uluslararası politikalar ve piyasa koşulları gibi faktörler geliştirerek ülkelerde ekonomik büyümenin nasıl teşvik edileceği dikkate alınır (URL-2).

Daha geniş çerçeveden bakılacak olunursa ekonomik kalkınma; bir ülkede toplumun sosyo-ekonomik yapısının değişmesi ve nüfus başına düşen üretim hacminde meydana gelen önemli ve reel artış, refah seviyesinde beliren artıştır (Kafalı, 2002; Demir, 2011). Kişi başına düşen milli gelir arttıkça ve dengeli bir biçimde dağıldıkça fertlerin yaşam seviyelerinde bir iyileşme göze çarpar, hayat standardı yükselir ve kişisel tasarruf imkânları artar. Bu suretle milli gelirin gittikçe artan bir kısmını yatırımlara ayırmak mümkün olur. Milli gelirin daha büyük bir kısmının yatırımlara ayrılması sermaye birikiminin artması anlamına gelmektedir (Ulusoy, 1999; Yılmaz, 2011).

Ekonomik gelişmenin özü bir yapı değişikliğidir, yani bir yapıdan diğer bir yapıya geçiştir. Fakat böyle bir geçiş gelişmenin sadece bir göstergesi olabilir. Gelişme için yatırım artışı, eğitim düzeyinin yükselmesi yanı sıra sosyoekonomik yapıların da değişmesi

gerekmektedir. Çünkü kalkınmış bir coğrafi birimin her türlü ihtiyacının karşılayabilmesi, üretim biçim ve olanakları ile sosyal kurumlarına bağlıdır. Yapı değişimi ile geleneksel üretim modelinden modern üretim modeline ve yeni bir hayat anlayışına geçilecektir. Burada önemli bir nokta da, gelişmenin bir yapıdan diğer bir yapıya geçişte çözümü güç sorunların ortaya çıkmasıdır. Yani, üretimde dengeye varmak amacıyla sosyoekonomik yapıda değişimler olunca sağlanan denge göreceli dentedir. Çünkü üretim ilişkileri ve teknolojik gelişmeler durmayacak ve dengesizlikler sürecektir. Dengesizlik mutlak, denge ise göreceli bir görünümdür (Özgüven, 1988; Albayrak, 2005;2013; Yılmaz, 2011).

1.3.2. Sosyal Gelişme

Sosyal gelişmenin temelinde toplumların ekonomik, siyasi ve sosyal yönlerden geliştikleri düşüncesi yatar. Kökenleri Avrupa'daki aydınlanma hareketine kadar giden toplumsal ilerleme kavramı, ilk kez 19. yüzyılın ortalarında evrim teorisinden etkilenen Herbert Spencer ve Auguste Comte gibi filozoflar tarafından dile getirilmiştir. Zamanla sosyal gelişme kavramına modernleşme teorisi ve kültürel rölativizm gibi farklı yorumlar ve eleştiriler getirilmiştir (Sökmen, 2014).

Türkiye'de sosyal kalkınma kavramı en genel çerçevede sosyal yaşam koşullarının iyileştirilmesi için yapılan ve ağırlıklı olarak hizmet yönü ağır basan kalkınma konularındır. Bunlar; sağlık, eğitim, altyapı, şehirleşme, çevre sorunları gibi konuları içermektedir. (Tolunay ve Akyol, 2006). Uluslararası araştırmalarda ise sosyal değişim olarak da ifade edilen kavram; bir toplum içindeki sosyal düzenin değiştirilmesi anlamını ifade ederken sosyo-kültürel evrim, ya da "sosyal ilerleme" kavramına atıflar yapmaktadır (URL-2).

Dünyada gelişmişlik düzeyine göre farklılaşan ülkelerin sosyal yapılarına bakıldığında ise az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelere kıyasla büyük farklılıklar gösterdiği görülmektedir. Bunun en önemli nedeni ekonomik yapının özellikleridir ve ekonomide kişilerin gelirleri arasında büyük farklar olması durumunda sosyal gelişmeden söz edilemeyeceği ortadadır (İlkin, 1983; Albayrak, 2005;2013; Yılmaz,2011).

Bu bağlamda yapılan sosyoekonomik (veya sosyal ve ekonomik) kalkınma tanımlarından da anlaşıldığı gibi, bu iki kavram birbirini tamamlayıcı niteliktedir. Örnek olarak herhangi bir üretim faktöründe yaşanan artış veya azalma ekonomik boyutu etkilediği kadar sosyal boyutu da etkileyerek hayat standardını değiştirmektedir. Bundan dolayıdır ki sosyoekonomik gelişme kavramı geçmişte kişi başına gelirin artırılması

şeklinde özetlenen ekonomik büyümeyle birlikte toplum içindeki sosyal düzenin değişimi olarak ifade edilen sosyal gelişmenin bir arada yorumlanması olarak ifade edilebilir.

1.4. Bölgesel Gelişme

Kalkınma kavramının bir alt başlığını oluşturan “bölgesel gelişme” olgusunun kavranılabilmesi için öncelikle bölge kavramının tartışılması, sonrasında bölge türlerinin incelenmesi önemli/gereklidir. Bölge kavramı disiplinler arasında farklı anlamlarda ele alınırken, planlama disiplini açısından da zaman içerisinde farklı kapsamlarda değerlendirilmiş ve belirlenmiştir.

1.4.1. Bölge Kavramı

Bölge kavramı ne Dünya’da ne de Türkiye’de bu güne kadar açıklığa kavuşturulmuş bir kavram değildir. İfade ettiği mekânın boyutu, içeriği, kavramın kullanılış amacına göre değişiklik gösteren çok yönlü ve farklı boyutlara sahip bir kavramdır. Etimolojik kökeni Latince “regio: çevre alan” anlamına gelen bölge kavramı; kimi zaman bir mahalleye, bir kente, birkaç ilden oluşan yörelere, birkaç ülkenin oluşturduğu kara parçalarına ve hatta kıtalara verilen ad olarak karşımıza çıkmaktadır (Keleş, 1997; Ecemiş Kılıç ve Mutluer 2004; Yılmaz, 2011). Ancak planlama kavramı ile gündeme gelen bölge, kentten daha geniş, ülkeden daha küçük; yönetsel (idarî) sınırları, ulus yönetsel birim sınırlarıyla çakışan, ama etkileşim açısından o sınırları aşabilen, yerinden yönetilen, demokratik-katılımcı bir yönetime ve bütçeye sahip bir plânlama ve yönetim birim olarak tanımlanabilir (Özgür, 2010).

Yine, bölge kavramının bir mekân parçasını ötekilerden ayırmak için kullanıldığı da görülmektedir. TÜBA’nın hazırladığı Türkçe bilim terimleri sözlüğü ise bölgeyi “1) yüzey biçimleri, iklimi, bitki örtüsü, toplumsal ve ekonomik yaşam biçimleri, nüfus yapısı, kaynakları bakımından benzerlik oluşturan, bu özellikleriyle çevresinden ayrılan yeryüzü ya da ülkenin bir parçası, 2) kimi ülkelerde, birkaç ili kapsayan yönetsel birim, 3) bir kentin, bilinçli bir bölgeleme siyasetinin sonucu olarak, sanayi, tarım, yönetim, ticaret gibi işlevleri için imar planında ayrılmış alanlardan her biri” olarak tanımlanmaktadır (TÜBA, 2011; Keleş ve Mengi, 2013).

Bu tanımlamaların yanı sıra ekonomi perspektifinden değerlendirildiğinde, bir planlama ve analiz birimi olarak bölgenin, ne kent kadar küçük, ne de ülke kadar çok geniş alan parçası olması uygun görülür. Bölge kavramı, makroekonomik analizin, ülke genelinde daha alt birimlere indirgenmesi aşamasında ortaya çıkmış ve mekân analizinde bir sınıflamaya ve sınırlamaya gerek duyulmuştur. Bu sınıflama ihtiyacı da bölge kavramı ile karşılanmıştır ve bölge, ekonomik analizde bir ölçek görevi görmektedir (Kaya, 2009; Yılmaz, 2011)

Tüm bu tanımlamalardan kavramın temelde iki yönü olduğu görülür. Bunlardan ilki mekâna ilişkin boyutu olup nesnel gerçeklikle ilgilidir; ikincisi ise, mekâna ilişkin olmayan öznel düşünceye ve buna yönelik düşünsel kurguyla ilgilidir. İkinci boyut aslında bölge kavramının son derece soyut bir kavram olduğunu göstermektedir. O kadar soyuttur ki aslında sadece zihin de var olabilmekte mekâna inememektedir. Bu durum da doğal olarak bölge tanımlamalarını hem zorlamakta, hem de çeşitlendirmektedir. Mekânsal açıdan bölge; ulusal, yerel ve hatta bugün ulus-üstü aktörlerin karıştığı ulus ve yerel arasında var olan bir sahnedir. Dolayısıyla kalkınma, coğrafi boyutlardan soyutlanmaz. Ancak kimi düşünürlere göre ise mekân boyutuna takılıp kalmak, arkada yatan toplumsal gerçekleri göz ardı etmek anlamına gelebilmektedir. İşlevsel olarak ise bölge; birbirine bağımlı farklı tipteki kurumların yer aldığı bir alandır. Ancak bu alanlar birbirleriyle sürekli mücadele ederek çoğunlukla birbirini zayıflatmaktadır (Demiral, 2013).

Bölge kavramı ya mekânı göreceli olarak homojen birimlere bölmek ya da yaptığımız analizleri geliştirmek ve özgün araştırmaları anlamak biçiminde kullanılabilir. Bu kavramın ortaya konma amacı ise üç şekilde belirtilebilir: belli bir alanı homojen birimler biçiminde belirleme, insan topluluklarını belirli bir mekân üzerinde inceleme ve karşılaştırma yapmayı kolaylaştırmadır (Demiral, 2013).

1.4.2. Avrupa Birliğinde Bölge

Avrupa birliği çerçevesinde de “bölge” sözcüğünün her amaç için geçerli bir tanımını bulma olanağı yoktur. Ama genellikle, “bölge”, bir ülkenin tümünden küçük, kentten ise büyük bir mekân parçası olarak algılanmaktadır. Kalkınmada optimal (en uygun) planlama alanı ya da birimi olarak bölgeden yararlanmanın tarihi II. Dünya Savaşı sonlarına kadar gitmektedir. Araya ölü bir dönem girdikten sonra, Avrupa'nın bütünleştirilmesi çabaları bölge olgusuna yeniden canlılık kazandırmıştır (Keleş ve Mengi, 2013).

Avrupa Birliği açısından bölge kavramı dört anlamı taşımaktadır:

- 1- Devletin, bir başka deyişle, merkezi yönetimin taşradaki uzantısı, onu temsil eden bölgesel örgütlenme birimi. T.C. Anayasası'nın 126. Maddesinin, kurulmasına olanak tanıdığı, yetki genişliği ilkesine dayanan merkezi yönetim kuruluşları buna örnektir. Bu anlamdaki bölgeler, Avrupa Birliği lkelerinin çoğunda vardır.
- 2- İkinci anlamda bölge, bir federal devleti oluşturan federe birimleri kapsamaktadır. Siyasal yerinden yönetim birimleri olan bu kuruluşlara, değişik federal devletlerde değişik adlar verilmektedir. Bu birimlere, Belçika'da bölge ve topluluk, Almanya ve Avusturya'da eyalet, İsviçre'de kanton, Amerika Birleşik Devletlerinde eyalet adı verilmektedir.
- 3- nc bölge türü ise, İşpanya'da, 1978 tarihli anayasa uyarınca kurulan özerk topluluk'tur. Katalonya, Bask lkesi ve Andaluzya bunlara örnek olarak gösterilebilir.
- 4- Son olarak, kimi ülkelerde, bölge niteliğine sahip yerel yönetimler vardır. 1982'den sonra Fransa'da oluşturulan bölgelerin tüzel statüsü yerel yönetimdir. Yasama yetkileri bulunmayan seçilmiş meclisleri, karar organları vardır. T.C. Anayasası'nın 127. Maddesinde sayılan yerel yönetim türleri arasında bölge çapında görev yapması öngörülen yere yönetim yoktur. Ancak, 6360 sayılı anakentlerle ilgili yasanın 30 ilde oluşturduğu yapının bölge olarak adlandırılıp adlandırılmayacağı tartişılabilir (Keleş ve Mengi, 2013).

Günümüzde AB yesi ülkelere tek tek bakıldığında dağınık ve anlaşılmaz bir yapıyla karşılaşılır. Bu ülkelerin bölgesel planlama ve bölge yönetiminde göz önüne aldıkları başlıca ilkeler; sürdürülebilirlik, yaşam kalitesi, sosyo-ekonomik denge, kültürel zenginlik, fırsat eşitliği, sosyo-ekonomik ve demokratik katılımcılıktır. Ancak AB'ne geniş bir açıdan bakıldığında ise; ye ülkelerin AB'deki uygulamaları ve sistemleri temel aldıkları görülmektedir. ye ülkelerin büyük bir kısmında yerel ve bölgesel yönetim örgütleri arasında eşgüdüm eksikliğini ortadan kaldıracak yapılanmalar oluşturulmuştur (Keleş ve Mengi, 2013).

Sonuç olarak bölge kavramının evrensel düzeyde her amaca hizmet edebilecek net bir tanımının olmadığı görülmektedir. Bu bağlamda literatürde en genel çerçevede mekâna ilişkin olan ve olmayan boyutlarıyla yer alan bölge kavramının, gerek planlama bölgelerinin ayırımına gerekse gelişmişlik düzeyine göre farklılaşan bölgelerin incelenbilmesine ayna tutan bölge türlerinin incelenmesi gerekmektedir.

1.4.3. Bölge Türleri

Bölgesel gelişmenin temelini oluşturan bölge kavramı ekonomik yapı açısından ve ekonomik gelişme düzeyi açısından iki farklı sınıflama altında incelenmiştir.

1.4.3.1. Ekonomik Yapı Açısından Bölge Türleri/ Makro Ekonomik Açından Bölge

Ulusal plana mekân boyutunun bir şekilde katılabilmesi için ekonomik alanın saptanması, bir başka deyişle sektörlerin bölgelerarası akım tablosunu oluşturmak ve bu tabloya dayalı planlamaya gitmek gerekmektedir. Böyle bir planlama için, her şeyden önce ülkenin planlama bölgelerine ayrılması gerekir (Dinler, 2014). Bölge ayrımları ile ilgili ilk sistematik çalışma alansal ekonominin kurucusu olan Von Thünen'e aittir. Günümüzde bölge kavramı makroekonomik açıdan ele alınmaktadır. Genellikle Fransız bölge plancısı ve iktisatçısı Jacques Boudeville'nin sınıflandırılması benimsenmektedir. Bu sınıflandırmaya göre bölgeler, homojen bölge, polarize (kutuplaşmış) bölge ve plan bölge diye ayrılmaktadır (Gündüz, 2006).

Bir ülkede, ekonomik gelişmenin o ülkenin bölgeleri arasında dengeli dağılımını sağlayacak politikanın izlenebilmesi için yapılması gerekli planlama bölgeleri ayrımında, üç bölge kavramı ile karşı karşıya gelinmektedir. Bunlar:

- Mevcut durumun saptanması yönünden homojen bölge,
- Fonksiyonel ilişkiler yönünden, polarize bölge ve
- Bölgesel kalkınma politikalarının yürütülmesi yönünden plan bölgedir.

Homojen bölge ve polarize bölge, plan bölgenin saptanabilmesi için yapılan analizler sonucu elde edilen etüt bölgeleridir (Dinler, 2014).

1.4.3.1.1. Homojen Bölge

Homojen bölge, bir ülkede bölgelerarası gelişmişlik farkının azaltılması politikasına başlanırken başvuru olan bir bölgesel ayrım tipidir. Aynı gelişmişlik düzeyinde olan komşu iller, gelişmişlik düzeyi yönünden homojen bölge oluştururlar (Dinler, 1994; Yılmaz, 2011)

Homojen bölge, özel planlama, idare ve çeşitli analiz amaçları ile tek ya da birden fazla ölçüye göre saptanabilir (Dinler, 1978; Ecemiş Kılıç ve Mutluer, 2004).

Homojen bölge, seçilen bir veya birkaç kritere göre, aynı düzeyde olan birbirini takip eden kesimlerin oluşturduğu bir bütündür. Ancak mekânsal olarak bakıldığında, bir bütünün parçası olarak bölgelerin kendi içlerinde de farklılıklar ve eşitsizlikler barındırması ve alt bölgelere ayrılması mümkün olduğundan verilerin net olarak ortaya çıkarılması oldukça güçtür (Aydın, 2008; Yılmaz, 2011).

AB’de de bu bölgeler ortak özelliklere sahip olan klasik bölgelerdir. Bu bölgeler, kıyı bölgeleri, tarım bölgeleri, sınır bölgeleri gibi ortak özelliklerin yanı sıra kentli nüfus oranı, kişi başına düşen milli gelir, nüfusun sosyo-ekonomik özellikleri gibi ölçütler yardımıyla belirlenir. Birden fazla ölçüte göre tanımlamada kesin sınırlamaların bulunması zorlaşır. Bu nedenle, homojen bölgelerin oluşturulması kolay değildir. Bu ölçütlerdeki farklılaşmalar ile birlikte zaman içinde değişebilmektedirler (Berry, 1961; Altun,2009).

Uygulamada bir ülkedeki çeşitli yerleşme merkezlerini birbiriyle karşılaştırarak homojen alan tespit edebilmek için, homojenlik ölçütü olarak çok çeşitli kıstaslar kullanılabilir. Bu kıstasların arasında; Kentli nüfus oranı, Eğitim düzeyi, Beslenme düzeyi, İşsizlik oranı, Endüstriyel işletme sayısı, Fert başına düşen milli gelir vb. sayılabilir (Dinler, 2014).

Ülkemizde ilk homojen bölge ayrımı, İmar ve İskân Bakanlığı ile DPT tarafından, bölgesel kalkınma çalışmalarına hazırlık niteliğinde olmak üzere, 1970’lere girerken yapılmıştır. Sektörel karakterli Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının (1963-68) uygulamasının ardından, bölgelerarası gelişmişlik farkını azaltıcı politikaya öncelik verilmesi fikri, bölgelerarası gelişmişlik farkının saptanmasını gündeme getirmiş ve plancıları böyle bir çalışmayı yapmaya itmiştir. Homojen bölge esasına dayalı olarak yapılan ayırıma göre Türkiye, 8 ana bölgeye, bu ana bölgelerin 4’ü de ayrıca kendi içinde 15 alt bölgeye ayrılmıştır. Alt-bölgeler de göz önüne alındığında, 19 bölge elde edilmektedir. Bu ayırımda Doğu Anadolu’da bulunan beş bölgeye ait 19 il (Elazığ, Bingöl, Malatya, Tunceli, Diyarbakır, Bitlis, Mardin, Siirt, Urfa, Erzurum, Erzincan, Muş, Kars, Gaziantep, Adıyaman, Kahramanmaraş, Van, ağırı, Hakkâri) Türkiye’nin göreceli olarak en geri kalmış illerini oluşturmaktadır. Kuşkusuz söz konusu bölgesel ayırımda, Marmara ve Ege Bölgelerindeki iller en gelişmiş illeri oluşturmaktadır (Dinler, 2014; Gündüz, 2006, Kulaksız, 2008).

Diğer yandan 2013 yılında yayınlanan SEGE-2011 çalışmasında Düzey-2 bölgeleri endeks değerlerindeki kırılmalarına göre, 4 kademeli homojen bölge ayrımı yapılmıştır. İllerin ve bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması (SEGE-2011) adlı bu son çalışma eğitim, sağlık, istihdam, rekabetçi ve yenilikçi kapasite, mali kapasite, erişebilirlik ile yaşam kalitesi olmak üzere 8 alt kategoride, çoğunluğu 2009-2010 yıllarına ait 61 değişken kullanılarak hazırlanmış ve ülkemizde tüm iller gelişmişlik düzeylerine göre altı gruba, Düzey-2 bölgeleri ise 4 gruba ayrılmıştır (Dinler, 2014).

1.4.3.1.2. Polarize Bölge

Bölgeler arasındaki mevcut gelişmişlik farklarının saptanması ile elde edilen homojen bölge ayrımı, statik bir değerlendirme olup sosyo-ekonomik gelişmişlik farkının boyutlarının ne olduğunun ortaya konulmasını sağlar. Ancak, bölgesel gelişme politikası izlerken bir bölgenin öteki bölgelerle olan ilişkilerinin yoğunluğunun da göz önüne alınması gerekir (Dinler, 2014; Gündüz, 2006). Bu şekilde dinamik bir yaklaşım bizi polarize (kutuplaşmış, nodal) bölge kavramına götürür (Dinler, 2014).

Fransız literatüründe polarize bölgelerden ve Amerikan literatüründe nodal bölgelerden söz edilmektedir (Richardson, 1972). Polarize bölge bölgeler arasında mal, hizmet, para ve teknoloji akımlarının olduğu yapı olarak görülmektedir (Perroux, 1955). Bu bölgelerin belirlenmesi ve sınırlarının çizilmesi iki aşamada gerçekleşmektedir. Öncelikle belirli merkezler tespit edilmekte ve fonksiyonel ilişkilere göre de bölge sınırları çizilmektedir (Demiray Erol, 2011).

Organizasyonel bütünlüğü ifade ettiği için bölge planlaması için en uygun bir yaklaşımdır. Bu tip bölgeleri tanımlamak için iki tip teorik yaklaşım söz konusudur. Birinci yaklaşım mesafe ile etkilerin azalmasına eğilen, gravite modeli, “Reilly” Kanunu ve “Bogue” tipi yaklaşımdır. İkinci yaklaşım “Central Place” (merkezi yer) teorisi tipidir. Bölgelerin nodal anlamda tanımında iki yaklaşımın da birlikte kullanılması faydalıdır. “Central Place” teorisine göre tayin edilecek merkezlerin tesir alanları “gravite” modellerine göre bulunabilir. Burada “Central Place” kademelerine göre tayin edilecek tesir alanları veya bölge tanımlamasında ölçeğe göre göreceli olmayı da içinde bulundurur. Böylece temaslardaki sıklığın göreceli değişmesi ele alınmaktadır. Bu metot, özellikle seyrek nüfuslu ve faaliyeti tarıma dayanan ülkelerde kolay uygulanabilir ve pratik olarak bölge sınırlarının çizilmesine imkân verir (Tekeli,2008).

Polarize bölge, bir kutup ve bu kutbun etkisi altındaki yerleşme merkezleri arasındaki ilişkiyi gösteren dinamik bir kavramdır (Özgür, 2010). Bölgelerin tariflenmesinde kullanılacak bilgi daha çok karşılıklı temas kurmaya ve toplumların fonksiyonel ilişkilerine; mal akımlarına, dağıtım organizasyonlarına, vb. dayanır (Tekeli, 2008).

Polarize (kutuplaşmış, nodal) bölgeler, bir yerleşmeler kademelenmesi içinde birbirine bağlı kutuplaşmış yerleşme kümelerini tanımaya yarayan bölgelerdir (Erkan, 1999).

Bölgelerin başlıca özellikleri, ögeleri arasında işlevsel ilişkiler bulunması ve metropol (büyük kent), orta büyüklükteki kent, kasaba ve köy gibi bir yerleşim kademelenmesine sahip olması ve cazibe merkezi konumundaki bölge merkezinden en alt birimlere kadar bir hiyerarşik yapısının söz konusu olmasıdır (Demir, 2011). Küçük merkezler ticari yönden daha büyük yerleşme merkezlerine bağlıdır. Bir başka ifade ile küçük merkezler (kasabalar) kendilerinden daha büyük yerleşme merkezlerinin (kentlerin) etkisi (cazibesi) altındadırlar. Benzer şekilde büyük kentler de kendilerinden daha büyük merkezlerin (metropollerin) etkisi altındadırlar. Bir yerleşme merkezi, kendisinden daha küçük bir ya da birkaç yerleşme merkezini etki alanına alıyorsa, söz konusu merkez bir cazibe merkezi haline gelmiş, yani kutuplaşmıştır. Bir ya da birden çok küçük yerleşme merkezlerini etkisi altına alan cazibe merkezlerinin, etki sahası ile birlikte kapsadığı alan polarize bölgeyi oluşturmuştur (Dinler, 2014). Söz konusu kutuplaşmış yerleşme merkezi ne kadar çok yerleşmeyi etki altına alıyorsa, polarize bölgenin alanı ve nüfus büyüklüğü de o kadar artmaktadır (Özgür, 2010).

AB'deki ülkelerde ise ekonomik gelişme bazı bölgelerde yoğunlaşmıştır. Bu durum, bu bölgeleri cazibe merkezi yaparken, yakınındaki bölgeleri de etkilemektedir. Bu bölgeler, çevresindeki alanları ne kadar çok etkisi altına alıyorsa o kadar büyük bir polarize bölge oluşmaktadır. Almanya'daki Münih bölgesi, İngiltere'de Manchester bölgesi AB'deki polarize bölgelerdir (Altun, 2009).

Polarize bölge, bir merkezle onu çevreleyen hinterlandından (etkilenen alan) meydana geldiğine göre ekonomik gelişmenin çok yönlü ve çeşitli sebeplerle bazı bölgelerde gerçekleşmesi diğer bölgeleri, bu bölgelere göre ekonomik bakımdan az avantajlı bir hale getirmektedir (Gündüz, 2006). Bu tür bölgelere İzmir ve hinterlandı örneği gösterilebilir. İzmir bir merkez olarak ele alınacak olursa onu çevreleyen Manisa, Afyon gibi iller çeşitli bağlarla bağlanmakta, merkezin güçlenmesi ve gelişmesine göre

ikinci bölgelerde gelişme tersine bir durum arz etmektedir (Gündüz, 2006). Bu tür bölgelere ise örnek olarak yine Gaziantep ili gösterilebilir. Gaziantep aynı bölgede bulunmasına rağmen çevre illere oranla gelişmiştir (Aydın, 2008; Yılmaz, 2011).

Polarize bölgeler komşu bölgelerin üretim faktörlerini kendilerine çekerek o bölgenin gelişmesini engelleyebilir. Türkiye’de de bu tür bölgelere İç Anadolu Bölgesinden, Ankara ve Kırşehir illeri örnek gösterilebilir. Kırşehir’in Ankara’ya yakın oluşu bu şehrin gelişmesini engellemiştir (Tekeli, 2008). Bazı merkezlerin kutuplaşması sebebiyle çevreyi iktisadi gelişmeden mahrum bırakarak, dengeli bir kalkınmanın engellenmemesi için bu gibi gelişme merkezlerinin önceden tespit edilerek gerekli planlama çalışmalarının yapılması, kutuplaşmış merkez ile çevre ilişkilerinin iktisadi gelişme sırasında düzenlenmesi ve kontrol altına alınması gerekmektedir (Gündüz, 2006; Kulaksız, 2008; Yılmaz, 2011).

Ülkemizde, Devlet Planlama Teşkilatı’nın, Kalkınmada Öncelikli Yörelere Dairesi tarafından, polarize bölgelerin saptanması için, bir çalışma yapılmış ve bu çalışmanın sonuçlarının özeti, 1982 yılında, iki kitap halinde yayınlanmıştır. Merkezi yerler teorisine göre yapılan söz konusu çalışmada, polarize bölgelerin saptanması için anket yöntemine başvurulmuştur. Tüm Türkiye’yi kapsayan polarize bölgelerin saptanması çalışmasında, üç grupta toplanabilen, anket formları kullanılmıştır (Dinler,2014).

Köy grup merkezlerinin üzerindeki, yani kentsel karakterli yerleşme merkezlerini kapsayan bu anket formlarından birincisi “merkez işlevlerini saptama formu”dur. İkincisi “imalat sanayinin durumunu saptama formu”dur. Üçüncü grup formlar, yerleşme merkezleri arasındaki her türlü ilişkilerin ve akımın yoğunluğunu saptamaya yönelik olan etki alanı saptama formudur (Dinler, 2014).

Ülke metropolü olan İstanbul, Türkiye’de birinci derecede polarize bölge durumunda bulunmakta, İstanbul’u takiben, ikinci üçüncü, dördüncü, beşinci ve altıncı derecede polarize bölgeler saptanmış bulunmaktadır. Hiyerarşi içindeki her polarize bölge merkezi kendisinden bir üst derecedeki polarize bölge merkezleri ile yoğun ilişki içinde bulunurken, aynı zamanda kendi bölgesi içindeki merkezlerle de sıkı ticari ilişki içinde bulunmaktadır (Dinler, 2014).

Beşinci beş yıllık kalkınma planında (1985-1989) bölge planlamasına ilişkin hedefler bölümünde görülen 16 polarize bölge, bölgesel planlama yapılması halinde göz önüne alınacak bölgesel ayırım olarak benimsenmiştir. Ne var ki Beşinci Beş Yıllık Kalkınma

Planını izleyen Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında, “Bölgesel Gelişme”ye ilişkin hedefler bölümlerinde söz konusu 16 bölgeyi ayırmadan söz edilmemektedir (Dinler, 2014).

Görüldüğü gibi polarize bölge kavramlarının ve homojen bölge kavramlarının her ikisi de zaman içinde değişmektedir. Yalnız homojen bölgelerin zaman içindeki değişmelerinin belirli bir evriminden bahsetmez zor iken polarize bölgelerin zaman içinde evriminden söz edilebilir. Böyle bir evrim süresince teknolojik gelişme ile bölgenin büyüklüğü artacaktır. (Tekeli, 2008). Ayrıca polarize bölge ayırımının homojen bölge gibi bir ya da birden fazla karakteristik özelliğin betimine değil, çeşitli birimler arasındaki ilişkilere dayandığı unutulmamalıdır (Ecemiş Kılıç ve Mutluer, 2004).

1.4.3.1.3. Plan Bölge

Plan bölge, kentten daha geniş, ülkeden daha küçük, yönetsel sınırları ulusal yönetsel birim sınırlarıyla çakışan, ancak etkileşim açısından o sınırları aşabilen, yerinden yönetilen, demokratik-katılımcı bir yönetime ve bütçeye sahip bir planlama ve yönetim birimidir (İldırrar, 2004; Demir, 2011). Bu bölgeler, kalkınma plânlarının hazırlanmasına yardımcı olmak ve uygulanmasını kolaylaştırmak, bölgenin kalkınmaya katılmasını sağlamak amacıyla belirlenmiş ve kaynakların en iyi şekilde kullanılmasına yardımcı bir araç olmaktadır (Özgür, 2010).

Boudeville, plânlama bölgelerini ekonomik kararlarda birlik veya tutarlılık sergileyen alanlar olarak tanımlamıştır. Klaassen ise; plânlama bölgesini “diğer şeyler yanında, ekonomik boyutta yatırım kararları almak için yeterli büyüklükte, kendi endüstrisini sağlamaya gücü olan, gerekli iş gücü ve homojen ekonomik yapıya sahip olan, en az bir büyüme merkezine sahip bir alandır” şeklinde ifade etmiştir (Özgür, 2010).

AB’de planlama bölgeleri ise, AB’nin bölgesel politikası, fonları ve bölgesel kalkınma ajansları açısından büyük öneme sahiptir. Çünkü bu bölgeler, belirli amaçlarla programların uygulanması, fonların verilmesi, kalkınma ajanslarının kurulması, gelişmenin ve büyümenin sağlanması amacı ile oluşturulmaktadır (Altun, 2009).

Homojen ve polarize bölge çalışmaları tamamlandıktan sonra plan bölge tespit edilerek bölgenin sorunlarının giderilmesi için çalışılmaktadır. Plan bölge ile bölgenin kalkınmasında takip edilecek amaç bakımından bir idari sınırlamaya gidilmekte, diğer iki bölge araştırmaları yapıldıktan sonra bu tip bir bölge tespit edilmektedir. Plan bölge, bölge

ve milli kaynakları en iyi kullanarak ahenkli bir büyüme sağlama gayretinde olan planlama otoritelerinin kullandıkları bir araçtır (MGK, 1993; Gündüz, 2006).

Bu bölgeler daha çok ekonomik kalkınma planlarının uygulanmasını kolaylaştırmak ve bunlarla ilgili ekonomik kararlar arasında, birlik, bütünlük, uyum ve eşgüdüm sağlamak amacıyla tanımlanmış bölgelerdir (Erkan, 1999). Ayrıca ekonomik gelişmeyi sağlayamamış ve bölgelerarası gelir farklılıklarının fazla olduğu bölgeleri de içine almaktadır. Türkiye'nin GAP projesi buna bir örnektir. Planlama bölgeleri tespit edilirken politik ve idari kriterler dikkate alınmamaktadır. Daha çok bir veya daha fazla illerdeki idari birimler planlama bölgesi içine dâhil edilmektedir. Buradaki hedef planlama biriminin veya planlama bölgesinin oluşturulmasıdır. Ekonomik gelişmenin sağlanabilmesi için planlama bölgesinin belirli bir büyüklüğe ulaşması gerekir. Genelde kısa vadeli gelişme planları ufak bölgelere ve uzun vadeli gelişme planları da daha büyük bölgelere uygulanmalıdır. Bölgelerdeki ekonomik gelişme uzun zaman içinde devamlı değişime uğramaktadır. Bu nedenle de bu tür değişmelerin bölge sınırlandırılmasında dikkate alınması gerekmektedir (Demiray Erol, 2011).

AB'de bölgesel politika uygulanması amacı ile plan bölge sınıflandırılmasında bölgeler şu öncelikleri içermektedir. En az gelişmiş bölge, kentler, kırsal bölge, kırsal kesimlerde çeşitlendirme, sınırları aşan uluslararası ve bölgeler arası işbirliği, endüstriyel yeniden yapılanma sürecinden geçen bölgeler, ciddi coğrafi ve doğal dezavantajları olan bölgeler (Karlsson, 2007; Altun, 2009).

Plan bölgeler, bölgesel planlama uygulayan ülkedeki planlama anlayışına ve ülkenin bölgesel sorunlarının niteliği ve yoğunluğuna göre, tüm ülkeyi kapsadığı gibi, sadece belirli problemleri kapsayabilir (Dinler, 2014). Bunlar;

İlki, ulusal kalkınma plânına mekân boyutu katabilmek amacıyla yapılan bölgesel ayırımın bir sonucu iken; ikincisi, yoğun bölgesel sorunların aşılabilmesi amacıyla başlatılan bölgesel plânlamanın bir ürünüdür (Özgür, 2010).

Birini tip olan bölge, ulusal kalkınma planına mekân boyutunu katabilmek amacıyla yapılan bölgesel ayırım sonucu ortaya çıkan bir bölge kavramıdır. Tüm ülkeyi kapsayan, bu tip plan bölgelerin sayısı, ülkenin genişliğine ve sosyo-ekonomik yapısına göre değişmektedir (Dinler, 2014).

Plan bölge ayırım çabalarından ilki, İmar ve İskân Bakanlığı İl Devlet Planlama Teşkilatı'nca ortaklaşa yapılan homojen bölge saptaması olup Türkiye 19 plan bölgeye ayrılmıştır. İkincisi 11.07.1984 tarihinde TBMM'ce reddedilen Bölge Valiliği Hakkında

Kanun Gücündeki Kararname ile yapılmıştır. Bu kararnameye göre Türkiye 8 Valilik bölgesine ayrılmıştır. Üçüncü ayırım polarize bölge saptama çalışması sonrası ortaya çıkan 16 bölgeli ayırımdır. Dördüncüsü gerçekleştirilen ayırım çabası ise 2002 yılında Resmi Gazetede yayınlanan İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırılmasıdır (İBBS). Avrupa Birliğinin bölgesel düzeyde uyguladığı bu ayırım Düzey 1, Düzey 2 ve Düzey 3 olmak üzere üç farklı sınıflama şeklindedir. Düzey 1’de ülkemizdeki iller gruplaştırılarak 12 bölgeli bir ayırım yapılmıştır. Düzey 2’de ise yine ülkemizdeki iller gruplaştırılarak 26 bölgeli bir ayırımı yapılmıştır. Düzey 3 ise ülkemizde kalan mevcut il ayırımına göre yapılan bir sınıflamadır ve 81 bölgeden (81 ilden) oluşmaktadır. Bu şekilde gerçekleştirilen bölgesel ayırımın amacı, “bölgesel istatistiklerin toplanması, geliştirilmesi, bölgelerin sosyo-ekonomik analizlerinin yapılması, bölgesel politikaların çerçevesinin belirlenmesi” ne yöneliktir (Dinler, 2014).

İkinci tip plan bölge, ulusal kalkınma planı uygulamasına geçilmeden önce, ya da ulusal kalkınma planına rağmen karşılaşılan yoğun bölgesel sorunların üstesinden gelebilmek amacıyla başlatılan bölgesel planlama sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımda tüm ülkenin bölgelere ayrılması söz konusu olmayıp sadece sorunların karşılaşıldığı yöreler, plan bölge olarak saptanarak, bu sorunları çözümlenecek tipte bölgesel planlama uygulanmaktadır (Dinler, 2014). Söz konusu ikinci tip bölgesel plânlamanın amacı, geri kalmış bölgenin sorunlarını azaltmak olabileceği gibi, hızlı sanayileşen yörelerin sorunlarının giderilmesi, göçler yoluyla aşırı nüfuslanan bölgelerde yoğunlaşmanın önlenmesi, zengin yer altı kaynaklarının harekete geçirilmesi veya doğal dengelerin sürdürülebilmesi de olabilir (Özgür, 2010).

İtalya, İngiltere, Almanya ve Türkiye başta olmak üzere birçok ülkede başvuru bu ikinci tip olan bölgelerin saptanmasında, bölgesel planlamaya başvurulmasını gerektirecek boyutta görülen bölgesel sorunlar arasında şunlar sayılabilir: Geri kalmış bölgenin sorunlarının hafifletilmesi, işsizliğin azaltılması, toplu tarımsal göçün önlenmesi, hızlı sanayileşen yörelerin sorunlarının çözümü, zengin yer altı kaynaklarının harekete geçirilmesi, aşırı kalabalıklaşma ve nüfusun giderek belirli yörelerde yoğunlaşmasının önlenmesi, ekonomik canlılığı kaybolmaya başlayan yörelerin yeniden hareketlendirilmesi ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması gibi daha birçok sebep sayılabilir (Gündüz, 2006; Dinler, 2014).

Bu bölgesel sorunların biri ya da birkaçı bir bölgede ön plana çıkabilir. Bu sorunların çözümü için başvurulacak bölgesel planlar, kuşkusuz birbirinden farklı olacaktır (Dinler,

2014). Bahsedildiği gibi yoğun bölgesel sorunların çözümüne yönelik bölge planlamasında son yıllarda giderek ön plana çıkan ve yeni gündem olarak nitelenen bir bölgesel ayırım havza esaslı bölgesel planlamadır. Bu bölgesel planlama türü 1970'lerden günümüze büyük ilgi gören ve çevre sorunlarının artmasını gündeme getiren sürdürülebilir kalkınma görüşünün bölgeye uygulamasından başka bir şey değildir (Gündüz, 2006; Dinler, 2014).

Gerek homojen bölge gerekse polarize bölge kavramları mevcut olan ve geçmişteki ilişkilere göre tayin edilmektedir. Halbuki planlama yapılmak istenmesinin gayesi mevcut ilişkileri değiştirmektir. Böyle olunca planlama gayesi ile yapılacak bölge tanımlarında bölgenin, planlama sonunda ulaşılmaması istenilen hedeflere göre çizilmesinin daha uygun olacağı söylenebilir (Tekeli, 2008).

Böyle bir seçimde iki tip yaklaşım olabilir. Genel olarak seçilecek planlama bölgesinin gelişme hedefini gerçekleştirecek olan planlama ile ilgili araç ve kaynakların hepsini kapsamaması gerektiği ileri sürülebilir. Diğer de bölgesel yapının mekânda yapılaşmanın ifadesi olduğu kabul edildiğine göre mekânın organizasyonu bakımından olan hedeflere göre bölge seçilmesidir. Bu iki yaklaşım birbirinin tamamlayıcı olarak da kullanılabilir. Bu iki yaklaşımdan birincisi tek amaçlı planlamalar için anlamlı iken ikincisi çok amaçlı planlamalar için anlamlı olmaktadır. Örneğin su havzalarının tanımlanması tek amaçlı olarak bir planlama bölgesinin tanımlanmasıdır. Su havzası ise bu anlamda planlanacak bir üretim ünitesi bütünüdür (Tekeli, 2008).

İkinci tip yaklaşımda ulaşılan kavram gelecek için öngörülen bir polarize bölge kavramı olmaktadır. Bu halde ortaya çıkan sorun, özellikle polarize bölgelerin sınırlarında, her zaman belirsizlik söz konusu olduğuna göre, mevcut polarize bölgelerden, planlanacak polarize bölgeleri ayırmak çok zaman mümkün olmayacaktır. Özellikle çok bilinçli bir yerleşme stratejisi takip edilmeyen ülkelerde, bölgenin planlamada ilgilenilen konunun ölçeğine göre değişeceğini kabul ettiğimize göre planlama bölgelerini de konulara göre sınıflandırabiliriz. Burada üniteler planının müdahale edebileceği büyüklük seviyelerine göre sınıflandırılabilir (Tekeli, 2008).

Türkiye'de plan bölge çalışmalarına birçok örnek verilebilir. Planlı dönem öncesi ve sonrasında günümüze kadar gerek DPT, gerekse diğer merkez birimleri tarafından değişik bölge yörelerinde bölgesel kalkınmaya ilişkin çeşitli projeler hazırlanmıştır. Bu projeler şunlardır: Doğu Marmara Projesi, Zonguldak Projesi, Keban Projesi, Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Zonguldak - Bartın Karabük Bölgesel Gelişme Projesi, Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi, Doğu Anadolu Projesi (DAP), Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı

(DOKAP), Marmara Bölge Planı (Yılmaz, 2011). Bu projelerin temel amacı ülkelerin gelişmemiş yörelerinin planlanması ve kalkındırılmasıdır (Gündüz, 2006).

Sonuçta, henüz ulusal kalkınma planı uygulamayan ülkeler ya da ulusal kalkınma planı uygulamasına geçilmiş olmasına karşın önemli bölgesel sorunlarla karşılaşan ülkeler, bu sorunların üstesinden gelebilmek amacıyla, bölgesel planlamaya gitmekte ve bu amaca yönelik plan bölge saptanmaktadır. Öte yandan kalkınma planı uygulamasını başlatmış olan bazı ülkeler, ulusal kalkınma planına mekân boyutunu katabilmek için, kalkınma planının bölgeselleşmesine yönelmektedirler. Böyle bir çaba her şeyden önce ülkenin plan bölgelere ayrılmasını gerektirmektedir (Dinler, 2014).

1.4.3.2. Ekonomik Gelişme Düzeyi Açısından Bölge Türleri

Ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre görülen farklılaşmalar bölgeler itibariyle de bir farklılaşmayı gerekli kılmaktadır. Ülkeler arasında yapılan ayrıma benzer şekilde bir ayrım bölgeler içinde yapılabilir. Bu çerçevede bölgeler ekonomik gelişmişlik düzeylerine göre az gelişmiş bölge, gelişmiş bölge, potansiyel gelişme bölgesi (gelişme halindeki az gelişmiş bölge), potansiyel bakımdan az gelişmiş bölge, endüstriyel gelişme sebebiyle az gelişmiş bölge şeklinde sınıflandırılmaktadır.

1.4.3.2.1. Az Gelişmiş Bölge

Az gelişmiş bölge, mekânda görülen ve diğer bölgeler ile arasında kayda değer ekonomik ve sosyal dengesizliklerin bulunduğu, gelişme potansiyelini kaybetmiş ya da gelişme avantajı olmayan bölge olarak tanımlanabilir bölgedir (MGK, 1993; Demiray Erol, 2011). Bu bölgeler, belirli bir süre içerisinde sosyal ve ekonomik göstergeler açısından başka bölgelerle karşılaştırıldığında iktisadi avantajlarının bulunmaması ile dikkati çekmektedir (Erkan, 1999; Gündüz, 2006; Kulaksız, 2008; Yılmaz, 2011).

Az gelişmiş bölgelerde gelir seviyesi, gelir artış hızı ülke gelir seviyesi ve gelir artış hızından düşüktür. Kişi başına düşen gelir dağılımında büyük dengesizlikler görülmektedir. İktisadi faaliyetler genellikle tarıma dayanır, nüfus artış hızı ülkenin nüfus artış hızından daha büyüktür. Az gelişmiş bölgelerde okur-yazarlık oranı da yüksek olmadığından dolayı bölgede vasıfsız işçi oranı yüksektir. İşgücünün istihdam imkânları

sınırlı, sendikalaşma oranı zayıftır. Ayrıca gelir seviyesi düşük olduğundan tasarruflar da düşüktür. Tasarruflar gelirin bir fonksiyonu olduğundan dolayı, tasarruf azlığı yatırımların yetersiz kalmasına neden olmakta ve yatırımları etkilemektedir. Bu nedenle başta insan emeği olmak üzere diğer üretim faktörleri etkin bir şekilde istihdam edilememektedir (İlkin, 1983; Gündüz, 2006).

Bunların yanı sıra az gelişmiş bölgelerde; nüfusun bileşimi içinde (0-14) yaş grubunun oranı yüksektir, meslekteki mevki bakımından ücretliler ve işverenlerin oranı ülke ortalamasına göre düşüktür, cinsiyet itibarıyla kadın istihdamı yüksektir ve kadın üretici durumdadır, sosyal statü eğitim yoluyla kazanılmanın yanı sıra doğuştan da elde edilmektedir, cemaat tipinde bir sosyal teşkilatlanma ve dışa kapalılık mevcuttur, mahalli pazar ekonomisi milli pazara yeterince entegre değildir, mekanik bir dayanışmanın varlığı söz konusudur, bölge alt yapı yatırımlarından önemli derecede mahrumdur, üretim faktörlerinin marjinal verimlilikleri düşüktür, haberleşme ve ulaştırma ağı yetersizdir, bölge dışına göç verme oranı yüksektir, milletlerarası politikada emperyalist strateji uygulayan ülkelerce el atılmaya uygun bir nitelik taşırlar, şehirleşme oranı ülke şehirleşme oranının altındadır, çocuk ölümleri oranı ülke ortalamasının üstündedir (Erkan, 1999). Bunların sonucu olarak da ıslah edilmemiş bir sosyal çevre bulunmaktadır (Demir, 2011).

Yeterince sanayileşmemiş bu az gelişmiş bölgelerin sorunlarının çözülmesi için bölgesel politikanın mutlaka sanayileşme ile yürütülmesi şart değildir. Bu bölgeler coğrafi yapıları ya da iklim ve diğer kuruluş yeri faktörleri bakımından sanayileşme için elverişsiz olabilirler. Bu bölgeler için daha uygun olan çözüm, yöresel verimliliğin nispeten fazla olduğu sektörlerin teşviki olabileceği gibi, sulama yoluyla tarımın geliştirilmesi, bölgedeki madenlerin çıkarılması veya bölgenin turizm potansiyelinin harekete geçirilmesi olabilir (Kulaksız, 2008; Yılmaz, 2011).

Özetle, az gelişmiş/gelişmekte olan ülke veya bölgelerde gözlenen ekonomik özellikler içerisinde, tarım kesiminin ekonomik yapıda önemli bir yer kaplaması dikkat çekmektedir. Halkın çoğunluğunun tarımsal kesimde çalışmasına rağmen, bu kesimin yarattığı katma değer artış hızı oldukça küçüktür ve kimi zaman eksi bir durum gösterir. Bu yapı, üretimin, dış ticaretin ve emek piyasasının yapısında kendisini göstermekte ve makro düzeyde gözlenen sorunların temel nedenlerinden birini oluşturmaktadır (Kaplan, 2004). Diğer taraftan az gelişmiş ülke/bölge demografik özellikleri içinde, yüksek ölüm ve bebek ölüm oranları, kısa ömür, beslenme ve sağlık hizmetlerinin yetersizliği, genç nüfus fazlalığı gibi göstergelerden de söz etmek mümkündür. Teknoloji ve teknik kadro (ilim

adamları) yetersizliği ile düşük verimlilik de ekonomik ve demografik belirgin özelliklere eklenecek öteki yapısal özellikleri ifade etmektedir (Özgür, 2010).

1.4.3.2.2. Gelişmiş Bölge

Gelişmiş bölge çeşitli sosyal ve ekonomik faktörler açısından, ülkenin diğer bölgeleriyle karşılaştırıldığında iktisadi açıdan ileri olan bölgedir. Gelir düzeyi ve gelir artış hızı ülke ortalamasının üzerinde olan bu bölgeler, sosyal ve kültürel göstergelere göre de söz gelişmiş bir özellik taşımaktadır (Erkan, 1999; Demiray Erol, 2011; Yılmaz, 2011). Gelişmiş bölgelerde üretim faktörlerinin verimliliği yüksek olup faktör dağılımında aşırı dengesizlik yoktur veya azdır. Altyapı yatırımları yeterlidir ve doğal çevre gelişmeye elverişlidir. Bölgede gelir seviyesinin yüksek olması, tasarruf oranlarının yükselmesine sebep olmakta, buna bağlı olarak da bölgedeki yatırım oranlarındaki artışları sürekli kılmaktadır (Gündüz, 2006).

Gelişmiş bölgede eğitim ve sağlık hizmetleri seviyesi ülke ortalamasının çok üzerindedir. Doktor başına düşen nüfus az, hastanelerde yatak sayısı yeterlidir. Sosyal ve kültürel seviyenin yüksek oluşu sebebiyle, park, otel, yeşil saha, lokanta, sinema, tiyatro gibi sosyo-kültürel ihtiyaçların karşılanma oranları da yüksektir (Karakayalı, 1979; Gündüz, 2006). Ayrıca sosyal ve kültürel seviyenin yüksekliği dolayısıyla doğum oranları düşük ve hayat standardı yüksektir (Kulaksız, 2008; Yılmaz, 2011).

Bütün bunlara bağlı olarak gelişmiş bölgelerde istihdam imkânları sürekli artmakta ve bölgeye yeni göçler olmaktadır. Çalışanların sosyal güvenlikleri diğer bölgelerdeki çalışanlara göre iyidir. İşçilerin çoğu sigortalı ve vasıflı kişilerdir. Ülkenin kalkınmış bölgesi sayılan gelişmiş bölgelerde marjinal tasarruf meyli yüksek ve diğer yörelerde ise düşüktür. Gelişmiş bölgelerin kalkınma hızları yalnız geri kalmış bölgelerin değil aynı zamanda ülke kalkınma hızından da yüksektir (Gündüz, 2006).

1.4.3.2.3. Potansiyel Gelişme Bölgesi

Ekonomik gelişme düzeyi açısından yaklaşıldığında bir diğer bölge türü gelişme halindeki bölgedir (Demir, 2011). Bir diğer adıyla “ Gelişme Halindeki Az Gelişmiş Bölge” olarak belirtilen potansiyel gelişme bölgesi gelir seviyesi itibariyle ülke

ortalamasının altında yer alan ve bu bakımdan az gelişmiş bölge kategorisinde yer alan bölgedir. Ama gelişme hızı ülke ortalamasının üstünde yer aldığı için gelişmekte olan az gelişmiş bölge şeklinde tanımlanmaktadır (Demiray Erol, 2011).

Bölgede mevcut yer altı ve yerüstü kaynaklarının bilinmemesi veya yeterince değerlendirilememesinin yanı sıra, bölgeye özel veya kamu yatırımlarının çekilememesi mevcut insan gücü kaynaklarından faydalanılmaması sonucu bölge az gelişmişliğini sürdürmesine rağmen, gelişmesini de devam ettirmektedir (MGK, 1993; Demir, 2011).

1.4.3.2.4. Potansiyel Bakımdan Az Gelişmiş Bölge

Gelişme potansiyelini kaybetmiş bir bölge olarak tanımlanan potansiyel bakımdan az gelişmiş bölgede gelir seviyesi ülke ortalamasının üzerinde olsa bile, gelişme hızı bakımından geridedirler (Demir, 2011). Bu nedenle bölgeler zaman içinde gelişme potansiyellerini yitirdikleri için gittikçe refah içindeki durumlarını kaybedecekler ve az gelişmiş bölge haline gelmektedir (Erkan, 1999; Demiray Erol, 2011).

1.4.3.2.5. Endüstriyel Gelişme Sebebiyle Az Gelişmiş Bölge

Daha önce gelişmiş olarak bilinen bazı bölgeler zaman içinde geleneksel endüstriyel faaliyetlerinin çökmesi, sanayi faaliyetlerini sürdürebilecekleri fiziki altyapılarının yetersizleşmesi ve hammadde kaynaklarının tükenmesi gibi sebeplerle gelişme potansiyellerini yitirerek gerilemektedirler. Bu bölgeler, endüstriyel gelişme sebebiyle az gelişmiş bölge olarak tanımlanmaktadır (Demir, 2011).

1.5. Bölgesel Gelişme Politikaları

Ekonomik yapı ve ekonomik gelişme düzeyi açısından bölge türleri kapsamında tanımlanan bölgesel gelişme kavramı ardından bu bölümde tarihsel süreç içerisinde gerçekleştirilen bölgesel kalkınma politikaları ele alınmıştır. Bu politikalar da “Planlı Dönem Öncesi” ve “Planlı Dönem” olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir.

1.5.1. Planlı Dönem Öncesi Bölgesel Gelişme

1.5.1.1. 1923-1950 Yılları Arası Dönem

Osmanlı'nın son dönemleri ile Cumhuriyetin kurulduğu ilk yılları kapsayan bu dönemde, zamanın gelişmiş ülkeleri karşısında ekonomik, sosyal ve siyasal açıdan geri sayılabilecek koşullara sahip Türkiye'nin kalkınmasını sağlayamamış bir durumda olduğu görülmektedir. Tarım sektörü oldukça geri, sanayi sektörü neredeyse yok denecek durumda, okur-yazar oranı oldukça düşük ve ulaşım sistemi de fazlasıyla yetersizdir (Dinler, 2008). Bu yüzden kalkınma problemi, Türkiye için bir an önce çözülmesi gereken öncelikli konudur (Efe ve Akgül, 2011). Ancak 19. yüzyılın sonundan 20. yüzyılın başına kadar katıldığı savaşların etkisiyle güçsüz bir konuma gelen Osmanlı Devleti'nin, ekonomik anlamda iç kaynakları yetersiz kalmış, yüksek oranda borçlanmaya gidilmiştir. Savaşların yıllarca sürmesinden dolayı ülkede birçok iş sahası kapanmış, erkek nüfusu azalmış, göçler nedeniyle de işsizlik büyük boyutlara ulaşmıştır. Ayrıca devletin iç kaynaklarının ordunun hizmetine sunulması sonucu kaynakların tükenmesi söz konusu olmuştur. Bu bağlamda sanayi kuruluşlarının kapasitesinin düşük, işçi sayısının az, üretilen ürünlerin ise kalitesiz ve verimsiz olmalarının sonucu devletin ekonomik yapısında zayıflama görülmüştür (Coşkun, 2003; Cizreliloğulları, 2013).

Cumhuriyetin ilan edilmesinin ardından ise toplumun her açıdan devletten beklentisinin yüksek olması ülkeyi zor bir döneme sürüklemiştir. Bu yüzden sosyal ve ekonomik alanda ülkeyi yeniden inşa etmek amacıyla, okullar ve hastaneler inşa edilmiş; diğer taraftan da şekeri, çimentoyu üretecek fabrikalar kurmak için planlar yapılmıştır. Bu dönemde, ülkede yaşanan olumsuzluklara rağmen egemen olan düşünce sistemi, piyasa mekanizmasının esas alınması ve sermaye birikiminin özel sektör aracılığıyla gerçekleştirilmesine yöneliktir (Özçelik ve Tuncer, 2007; Cizreliloğulları, 2013).

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren ekonomik kalkınmanın hızlı bir sanayileşme ile mümkün olacağı görüşü benimsenmiştir. Bu bağlamda tarım sektörünün esas görevinin sanayideki gelişmeyi desteklemek olacağı kabul edilmiş, hammaddesi yurtiçinde bulunan malları işleyecek sanayi kuruluşlarının oluşturulması temel hedef olarak görülmüştür. Ancak Osmanlı Devletinin üretiminin büyük ölçüde tarıma dayalı olması ve sanayi devriminin ülkeye yansıtılmasında yetersiz kalınması sorunu, Cumhuriyetin ilk

dönemlerine de yansımış, ekonomik gelişmeyi ve kalkınmayı sağlayacak sektör olarak yine tarım sektörü seçilmiştir (Çoban, 2012; Cizrelioğulları, 2013).

Tek parti dönemini içine alan bu süreçte gerçekleşen ekonomik gelişmeler, Cumhuriyetin ilk yıllarında Atatürk tarafından uygulanan iktisat politikası, 1923–1929 yılları arası (kısmi liberal dönem) ve 1929–1938 yılları arası (devletçilik politikası) olmak üzere iki bölüme ayrılmaktadır. 1923–1929 yılları arası “Kısmi Liberal Dönem” olarak adlandırılan bu dönem liberalizm sürecinin klasik liberalizm aşamasını kapsamakta olup, toplumun aksine bireyi ön planda tutan, pozitif özgürlük anlayışı yerine negatif özgürlük anlayışını savunan; müdahaleci ve baskıcı bir devlet yerine sınırlı ve sorumlu devlet isteyen; yeniden dağıtımcı sosyal adalet anlayışına karşı çıkarak, adaletin en iyi şekilde piyasa ekonomisi içinde kendini yansıtmasını hedef alan bir düşünce yapısına sahiptir. Bu yıllar; yoksul bir toplum tarafından geçimini sağlayan ilkel tarım yöntemi uygulaması, ithal malları korumayı amaç edinen bir gümrük rejimi ve ülkeye ekonomik bakımdan egemen olan yabancı şirketler ile devleti zor durumda bırakan “Düyun-u Umumiye” nedeniyle bütün ticari faaliyetleri büyük ölçüde durmuş olan dönemi kapsamaktadır (Cizrelioğulları, 2013).

1923’ten 1929’a kadar olan süreç içerisinde ortaya çıkan bu durumlar, ekonomi politikalarının Türkiye ekonomisine acil önlemler alınmasını gerekli kılmıştır. Bu sebeplerden ötürü Türkiye’de her şeyin yeniden inşa edilebilmesi, yaşanan bu problemlerin çözümlenebilmesi ve devletin ekonomi politikasına yön verecek önlemlerin belirlenebilmesi için ilk adım 1923’te toplanan İzmir İktisat Kongresi ile atılmıştır (Cizrelioğulları, 2013).

1929 yılına gelindiğinde dünyada yaşanan ekonomik bunalım Türkiye’yi de etkilemiştir. 1929 Dünya Bunalımı ile birlikte yoksulluğu azaltmak, toplumsal refahı artırmak ve sosyal adaleti sağlamak amacıyla klasik liberalizme tepki olarak sosyal liberalizm ortaya çıkmıştır. Pozitif özgürlük, sosyal adalet, toplumsuluk, bireyin ve toplumun hayatında devletin daha fazla yer edinilmesi anlayışını benimseyen sosyal liberaller, devletin rolünü arttırarak ona aktif bir görev üstlemeyi benimsemektedirler. Çünkü özgürlük bireysel bir olgu olmasının yanı sıra toplumsal bir olgudur (Cizrelioğulları, 2013).

Yaşanan bu süreç içinde açık ekonomiden kapalı ekonomiye doğru bir gelişim yaşanarak Dünyada meydana gelen gelişmelere koşut olarak ‘himayecilik ve devletçilik’ anlayışı ön plana çıkmıştır (Cizrelioğulları, 2013). Bu bağlamda arzu edilmesine karşın,

ülkenin liberal kapitalist ekonomi politikası ile kalkınmasının güçlüğü karşısında, “Devletçilik” ilkesi benimsenmiştir (Dinler, 2014). Devletçi politikanın Türkiye’de uygulama alanı bulmasının temel sebepleri; devlet müdahalesi etkisinde olup, bütün dünya ülkeleri tarafından benimsenmesi ve liberal ekonomi politikalarından başarılı sonuç alınamamasıdır. Bu politikanın uygulanmasındaki temel amaç ise; devlet öncülüğünde özel sektörün geliştirilmesidir (Cizrelioğulları, 2013). Benimsenen bu politika kapsamında dünya ekonomik bunalımından kaynaklanan tarım ürünleri aleyhindeki büyük fiyat farkına dayanarak tarım dışı kesimlere, özellikle sanayi kesimine fon aktarımı sağlanmış, yüksek gümrük duvarları ile korunmuş bir ülkede ödemeler dengesi gözetilip, denk bütçe politikası uygulanarak, devletin öncülüğünde ithal ikamesine dayanan ekonomi politikası izlenmiştir (Boratav, 2004; Eştürk, 2006).

1933-39 yılları arasında ise Türkiye ekonomisinin gelişmesini sağlamak adına hızlı bir sanayileşme politikasının uygulanması amacıyla beşer yıllık olmak üzere iki sanayi planı hazırlanmıştır. 1934’de yürürlüğe giren I. Beş Yıllık Sanayi Planı uygulandı ise de, bunu izleyen II. Beş Yıllık Sanayi Planı II. Dünya Savaşı’nın araya girmesiyle uygulanamadı. Demir-çelik, tekstil başta olmak üzere, bugün hala ayakta duran birçok endüstriyel işletmelerin temelleri, bu dönemde atılmıştır (Dinler, 2014).

Bugünkü plancılık anlayışından farklı olarak söz konusu sanayi planlarında sadece devlet tarafından kurulması amaçlanan endüstriyel işletmelerle ilgili yatırım projeleri yer alıyordu. Kamuya ait tesislerin kuruluş yeri kararlarında, dışsal ekonomilerden yararlanmak için İstanbul ve İzmir tercih edilmemiş, bu gelişmiş merkezler dışındaki yörelerin geliştirilmesi amacıyla, tesislerin Anadolu’ya yayılması düşüncesi uygulamaya konulmuştu. Bu şekilde, yöreler arasında dengeli kalınma için nispeten yüksek maliyetli üretimi kabullenmek, düşük maliyetli özel teşebbüs karşısında, devlet teşebbüslerini korumasız bırakabilecekti (Dinler, 2014).

Yine bu dönemde yaşanan önemli kırılma noktalarından biri olan İkinci Dünya Savaşı, Avrupa eşiğindeki Türkiye için yeni bir dönemi aralamaktadır. Türkiye, İkinci Dünya Savaşına girmemiş; fakat savaşın olumsuz etkilerinden kendini soyutlayamamış, İkinci Dünya Savaş’ından sonra oluşan “soğuk savaş” ortamında Batılı ülkelere yana olmuştur. Çünkü savaşın etkisiyle, Türkiye’de liberal ekonomik yapı zayıflamıştı. Bunun sonucunda, Türkiye’nin kaynaklarının yetersiz kalmasından dolayı dış yardımlara başvurulmuştur. Marshall Yardımı ile başlayan bu süreç, Türkiye’nin IMF ve Dünya Bankası’na üye olmasıyla birlikte hızlanarak siyasi ve iktisadi yapı oluşturmuştur.

Marshall Planı, Amerikan Hükümeti tarafından verilen mali yardımın ideolojik ve fikri çerçevesini belirler. Türkiye de, Marshall Planı'nın kabul edilmesiyle birlikte, demokratikleşme sürecine girilmiş ve çok partili yıllara geçiş aşaması da bu yıllarda ortaya çıkmıştır (Çavdar, 2003; Cizrelioğulları, 2013).

Öz olarak 1923 ile 1950 arasını kapsayan döneme Devletçilik Dönemi denmesinin nedeni, yapılan bütün planlamaların, oluşturulan politikaların ve hazırlanan hukuki düzenlemelerin merkezinde ağırlıklı olarak devlet yatırımlarının yer almasıdır denilebilir. (Efe ve Akgül, 2011). Siyasal anlamda savaşın bitmesiyle, liberal politikalar tüm dünyada etkisini göstermiştir. Türkiye'nin de, çok partili sisteme geçmesiyle birlikte başlayan liberal akım, Türk ekonomisine devletin müdahalesinin belli sınırlar içinde tutulmasına yol açmıştır (Cizrelioğulları, 2013). Bölgesel gelişim açısından ise Batı'da ekonomik gelişme hızlanırken, Doğu'da henüz hiçbir hareket yoktur (Dinler, 2014).

1.5.1.2. 1950-60 Yılları Arası

1946 yılından itibaren hem siyasal hem de ekonomik alanda dönüm noktası yaşayan Türkiye'de, tek parti rejiminden çok partili hayata geçilmiş ve böylece ekonomik anlamda devletçi kalkınma modelinden, ithalata yönelik bir kalkınma modeline adım atılmıştır. Dışa açık liberal ekonomi temellerini atmış olan Türk ekonomisi 1950'den sonra giderek dışa bağımlı bir yapıya dönüşmüştür. Hem siyasi hem de ekonomi alanda liberalizmi savunan Demokratlar, yabancı sermayeye önem vermişler ve yerli girişimci sınıfın şekillenmesinde yabancı sermayenin yol gösterici olacağını düşünmüşlerdir. Ancak ekonomide hedeflenen liberalizm, iç ve dış etkenler yüzünden aksaklığa uğramış, bu yüzden yerli girişimci sınıfının oluşması tam gerçekleşmediği gibi ekonomide devlet etkisi devam etmiştir. Bunun sonucu olarak da hükümet, karma ekonomiye yönelmek zorunda kalmıştır (Gül, 2004; Cizrelioğulları, 2013).

1950 yılından itibaren Demokrat Partinin (DP), liberal bir ekonomik politika uygulama amacı ile iktidara gelmesinin ardından ekonomide tek parti döneminde uygulanmakta olan her türlü planlama, sınırlama ve kısıtlamalar kaldırılmıştır. Türkiye'de uygulanması istenen liberal politikaların uygulanabilirliğini sağlayan özel sektörün geliştirilmesi amaçlanmış olmasına karşın, kamu yatırımları yapılmış ve hatta devletin ekonomideki ağırlığı giderek arttırılmıştır (Cizrelioğulları, 2013).

1950’li yılların ilk yarısı, gerek yatırımlar gerekse ekonomik olarak üretim faaliyetleri açısından ülkede bolluk yılları göstermesine rağmen; 1950’li yılların ortasına doğru gelindikçe ekonomik gelişme gittikçe yavaşlamaya başlamıştır. Buna etki eden süreç; tarımsal fiyatların dünya piyasasından düşmeye başlaması, ABD’nin tekrar buğday ihraç etmeye başlaması, Türkiye’nin tarımsal üretimden elde edilen döviz gelirlerinde önemli düşüşlerin yaşanmış olmasıdır. DP hükümetinin tarımı desteklemeye yönelik kalkınma stratejisi uygulaması bile ülkenin kalkınmasına yeterli olmamış, ülkenin dış ödemeler dengesinin sürekli açık vermesi devleti büyük bir döviz sıkıntısı ile karşı karşıya bırakmıştır. Bu bağlamda DP iktidarının 1950’li yılların ilk yarısında gösterdiği başarı, 1950’li yılların ikinci yarısında ülkenin ekonomik ve toplumsal anlamda tam bir duraklama dönemine girmesi ile başarısızlığa dönüşmüştür (Cizrelioğulları, 2013).

Bu dönemde, ülke kalkınmasına katkı sağlamak amacıyla “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu” ile özel teşebbüsü ön plana çıkararak, kaynaklarını özel teşebbüs eliyle geliştirilmesini sağlamak amacıyla “Petrol Kanunu” çıkarılmış, ayrıca 1952’de NATO’ya üye olunmuştur (Cizrelioğulları, 2013).

DP’nin iktidar olduğu 1950-60 arasındaki 10 yıllık dönemde bölgesel gelişmeye yönelik düzenlenen çalışmalarda, geri kalmış yörelerin kalkındırılması için özel bir çaba ya da görüşün ortaya atılmadığı saptanmaktadır. Sadece Adnan Menderes’in 1951 yılında oluşturulan hükümet programında, Doğu Anadolu ile ilgili olarak, köy okulları inşaatında Doğu illerine ve bu iller kadar geri kalmış diğer illerin gereksinmelerinin ön planda tutulacağına ve Doğu’da bir üniversitenin temelini atılacağına yer verilmiştir (Dinler, 2014).

Bu dönemde, gerek bölgesel gerekse ulusal düzeyde olsun, planlama çalışmalarına önem verilmemesi, herhangi bir planlama çalışmasının yapılmaması Liberal Dönem’de planlama fikrinden vazgeçildiğini göstermektedir. Kamu yatırımları yapılırken dahi siyasal tercihlerin öncelikli olduğu, bu nedenle birçok işletmenin yanlış yerde kurulduğu ve sonuçta bunların ülke ekonomisine katkı sağlamak yerine yük oldukları iddiaları da bulunmaktadır (Efe ve Akgül, 2011). Halka satılacağı belirtilen İktisadi Devlet Teşekkülleri’ne ait fabrikaların satışından vazgeçildiği gibi, daha önce benimsenen “yayıma politikası”na sistematik bir tarzda devam edilmiştir. Böylece Anadolu’da yeni fabrikalar kurulurken, bu fabrikalar Doğu Anadolu’ya kadar kaydırılmış, verimlilik hesaplarına bakılmaksızın, fabrikaların yurt düzeyine yayılmasında, politik tercihler etkin olmuştur (Dinler, 2014).

Yaşanan bu olumsuzluklara karşın, 9 Mayıs 1958 tarihinde kabul edilen İmar ve İskân Bakanlığı kuruluş ve görevleri hakkındaki kanunda, bu başkanlığa “bölge imar planları hazırlamak...”, “yurdun imar bölgelerini tespit etmek, bunların imar planlarını yapmak...” görevi verilmiştir. Bu görevin yerine getirilmesi için bakanlık bünyesinde “Planlama ve İmar Genel Müdürlüğü” kurulması öngörülmüştür. Bu genel müdürlük, Doğu Marmara ve Zonguldak bölge planlarını hazırlama kararını almışsa da, bu planlar 1960 yılından sonra başlayan Planlı Dönem’de hazırlanabilmiştir. Bu noktada ülkemizde, ulusal kalkınma planlarının hazırlanmasından önce, özel bölgesel sorunların çözümü için, bölgesel planlama çalışmalarının başlatıldığı görülmektedir (Dinler, 2014).

1950–1960 yılları arasında yaşanan ekonomik ve siyasal gelişmeler özetlenecek olunursa; ilk yıllarda iç ve dış şartların etkisiyle birkaç yıl olumlu sonuçlar alınmışsa da, dönemin ikinci yarısından itibaren, ülke ekonomik bunalıma sürüklenmiştir. Bunalımdan çıkmak için yeni çözüm yollarına başvurularak kalkınma planlarının yapılmasına karar verilmiştir. 1960 yılında planlama dönemine geçilmesiyle birlikte; Türkiye’nin sosyal ve ekonomik ortamına zemin hazırlanmıştır. Devletin ekonomik kalkınmayı istikrarlı bir şekilde sağlamak adına bir planlama yapması gerekmesi, dış konjektör de, planlı ekonomi modeli benimsek istemesi ülkeyi, yeni bir ekonomik ve politik sürece girmesi gerektiği düşüncesini ortaya çıkarmıştır (Cizrelioğulları, 2013).

1950-60 arasındaki dönemde planlamaya ilişkin gelişmeler özetlenecek olunursa; plan fikrinden oldukça uzaklaşmış, ülkenin nispeten geri kalmış bölgelerini kalkındırmak için özel bir çaba harcanmıştır. 1960 yılında, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daki Kamu İktisadi Teşekkülleri’ne ait işletmeler, ülkedeki kamuya ait işletmelerin %10’unu oluştururken, aynı dönemde özel sektör de dâhil olmak üzere ülkemizdeki tüm işletmelerin ancak %7.6’sının bu iki bölgede bulunduğu görülmektedir. Öte yandan, özel sektör dışsal ekonomilerin oluştuğu İstanbul ve İzmir’de toplanmaya devam etmiştir. Bu bağlamda özel sektöre ait işletmelerin, İstanbul ve İzmir başta olmak üzere Batı Anadolu’da yerleşmeyi yeğlemelerine karşın, kamuya ait işletmelerin yurt düzeyine yayıldığı gerçeği ortaya çıkmaktadır. Ancak, bu dönemde kurulan kamu sektörüne ait işletmelerin kuruluş yerlerinin seçiminde, politik nedenler ön planda tutulduğundan, çoğu işletmenin yer seçimi hatalı yapılmış ve bunlar ekonomiye yük olmuştur (Dinler, 2014).

Sonuç olarak; planlı dönem öncesi yaşanan bölgesel gelişme süreci olarak ifade edilen 1960’lı yıllar öncesi dönem, bu süreçte planlamayı önemli ölçüde etkileyen

gelişmeler, yaşanan kırılmalarla birlikte, o dönemleri kapsayan siyasi politikalar doğrultusunda Tablo 1’de özetlenmeye çalışılmıştır.

Tablo 1. Planlı dönem öncesi bölgesel gelişme süreci

TEK PARTİ DÖNEMİ					
Yıl	Önemli Gelişmeler	Dönem	Yıl	Önemli Gelişmeler	Dönem
1923	Cumhuriyetin İlanı İzmir İktisat Kongresi	Kısmi Liberal Dönem (Klasik Liberalizm)	1935	I.5 Yıllık Sanayi Planı	Devletçilik Politikası
1924			1936	I.5 Yıllık Sanayi Planı	
1925			1937	I.5 Yıllık Sanayi Planı	
1926			1938	I.5 Yıllık Sanayi Planı	
1927	Teşviki Sanayi Kanunu		1939	II. Dünya Savaşı	
1928			1940	II. Dünya Savaşı	
1929	Dünya Ekonomik Bunalım	Sosyal Liberalizm	1941	II. Dünya Savaşı	
1930		Devletçilik Politikası	1942	II. Dünya Savaşı	
1931			1943	II. Dünya Savaşı	
1932			1944	II. Dünya Savaşı	
1933			1945	II. Dünya Savaşı	
1934	I.5 Yıllık Sanayi Planı				
ÇOK PARTİ DÖNEMİ					
1946			1954	Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu Petrol Kanunu	Liberal Dönem
1947	Dünya Bankasına Üyelik IMF Üyelik		1955		
1948	Marshall Yardımı		1956		
1949			1957		
1950	Demokrat Parti Hükümeti	Liberal Dönem	1958	İmar ve iskân bakanlığı kuruldu	
1951			1959		
1952	NATO'ya Üyelik		1960	27 Mayıs Askeri darbe DPT kuruldu	
1953			1961	1961 anayasası	

Görülmektedir ki özellikle 1950 yılı Türkiye için önemli bir kırılma noktası olup, öncesinde yaşanan ekonomik bunalımın ve II. Dünya Savaşının getirdiği olumsuzluklar devletçilik politikasının oluşmasını doğurmuş, bunun sonucu olarak da planlama sürecinde ağırlıklı olarak devlet yatırımları yer almıştır. 1950 sonrasında ise çok partili hayata

geçilmiş, devletçilik politikası yerini liberal döneme bırakmış, plan fikrinden uzaklaşmış ve ülkenin geri kalmış bölgelerini kalkındırmak hedefi ön planda tutulmuştur.

1.5.2. Planlı Dönemde Bölgesel Gelişme

Türkiye’de pek çok kişi tarafından kabul edilen görüşe göre bölgesel planlama 1960 sonrası dönemde başlamıştır (Doğruel, 2006; Özaslan, 2006). Bunun yanı sıra Tekeli (1998) ve Göymen (2005), daha önceki dönemde de, üzeri kapalı da olsa bölgesel politikalar olduğunu ifade etmektedir. Ancak açık olarak bölgesel politikalar metinlere 1960 sonrası planlı dönemde ve bu planların içerisinde girmiştir (TÜSİAD,2008).

1960–80 yılları arası tarihsel sürece bakıldığında sahnede yer alan siyasal liberalizmin tekrar sahneden çekilmeye başladığını, hem siyasi hem de ekonomik anlamda ciddi bir devletçiliğe doğru yöneldiği görülmektedir. Bu dönem de dünyada yaşanan ekonomik, siyasal ve toplumsal değişim, Türkiye’yi de etkileyerek liberalizmin etkisinin yitirilmesine neden olmuştur. Türkiye’de liberalizmin sahneden çekilmesine neden olan süreçler ise 27 Mayıs darbesi, kalkınma planları ve petrol krizlerin yaşanmasıdır. (Cizrelioğulları, 2013).

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi Türk demokrasi hayatında gerek siyasal anlamda gerekse ekonomik anlamda önemli dönüm noktasıdır. 1950’li yıllarda serbest piyasa ekonomisi adıyla yapılan devlet müdahaleciliği, 1960’lı yıllarda geçilen planlı kalkınmanın hazırlayıcısı olmuştur. (Cizrelioğulları, 2013). 1950-60 yılları arasında Demokrat Parti döneminde ekonomik gelişmeye yön vermek amacıyla yapılmayan planlama çalışmalarına tepki olarak gelen hükümetler, ekonomik gelişmeye beş yıllık kalkınma planları ile yön vermeyi benimsemiş ve bu amaçla 30 Eylül 1960 tarihinde Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuştur (Dinler, 2014). DPT’nin kurulmasıyla yaratılan planlama modelinin temel özellikleri ise şu şekildedir:

- Demokrasi düzeni içinde kalkınma planı yapılacak.
- On beş yıllık perspektif içinde 5 yıllık planlar hazırlanacak.
- Karma ekonomi düzeni içinde plan kamu sektörü için emredici, özel sektör için özendirici nitelikte olacak.
- Yıllık büyüme hızı hedefi plan döneminde % 7 olacaktır (Tokgöz, 2007; Cizrelioğulları, 2013).

Ülkemizde, 1960 yılında DPT'nin kurulmasından daha önce, 1958 yılında kurulan İmar ve İskân Bakanlığı'na, bölgesel planlar yapmak görevi verilmiştir. Ancak bakanlık, bölgesel dengesizliği azaltma amacına yönelik bölgesel ekonomik kalkınma planları değil, nüfusun bölgelerarası dengeli dağılımını sağlamaya yönelik planlar hazırlayabilecekti. Bu bağlamda bakanlık belirli bölgeler seçerek bölgesel planlama çalışmaları yapmaya başlamış sonrasında bu çalışmalar DPT ile ortak yürütülmüştür (Dinler, 2014). 1961 Anayasasında ise “Sosyal ve Ekonomik Hükümler” başlığı altında, devlete kalkınma planları hazırlama görevi verilerek, ekonomide kamu kesimine ayrı bir yer verilmiş; planlama, anayasal zorunluluk haline gelmiştir (Cizrelioğulları, 2013).

1963 yılında Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndan başlayarak hazırlanan ve 2014 yılında onuncusu uygulanmaya başlanan, beş yıllık kalkınma planları kapsamında geri kalmış bölgelerin geliştirilmesi ve dolayısıyla bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltmaya ilişkin politikalar, farklı ağırlıkta yer almıştır. 1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'ye adaylık statüsünün verilmesiyle birlikte AB müktesebatına uyum sürecine başlandığından, AB bölgesel politikaları ile uyumlaştırmaya yönelik düzenlemelere de kalkınma planlarında yer verilmeye başlanmıştır (Dinler, 2014).

1970'li yılları kapsayan dönem ise Türkiye için ekonomik krizlerin ve yoklukların yaşandığı, demokratik süreçlerin işletilememesi nedeniyle siyasal krizler ve terör olaylarının baş gösterdiği sıkıntılı yılları oluşturmaktadır (Eştürk, 2006). Bu dönemde refah devleti anlayışı yerine; serbest piyasa, özel sektör ve devlet denetiminden uzak, pazar sistemi anlayışı yerleşmiş, bu oluşum neo-liberal dönemin başlamasına zemin hazırlamıştır. Tüm dünyada 1970'li yıllarda etkin olmaya başlayan neoliberalizm akımının Türkiye'ye yansması ise 1980 sonrası dönemde iktidarda bulunan ANAP partisi (Turgut Özal) dönemi olmuştur (Cizrelioğulları, 2013).

Türkiye'de 1980 sonrası neo-liberal dönüşümün başlangıcı kabul edilen uygulama 24 Ocak kararlarıdır. ANAP hükümeti bu kararları uygulayıp, daha sonra neo-liberal politikalarla sürekliliği sağlamak istemiştir. 24 Ocak kararları, neo-liberal politikaların ekonominin merkezine oturtulmasında önemli bir karar olmuştur. Bu kararlar doğrultusunda ülke serbestleşme ve dışarıdan dayatmalı bir yapısal dönüşüme girmiştir (Cizrelioğulları, 2013). Bu dönemde gelişmiş ülkeler, az gelişmiş ülkelerin kalkınma sorunu olan dışa kapalı ekonomik yapılarının dışa açılması, devletin ekonomik sistem üzerindeki ağırlığının ortadan kaldırılması biçiminde belirlemiştir (Eştürk, 2006). Bu politikalar ise genellikle IMF ve Dünya Bankasının gelişmekte olan ülkeler için zorunlu

kırdığı politikaların dayatması olarak devreye girmiştir (Cizrelinoğulları, 2013). Dolayısıyla da dönem, tutarlı bölgesel teoriler ve bu teorilere bağılı olarak oluşturulan politikalar açısından çok zengin değildir (Yavuz Tiftikçigil, 2010).

1980 ve sonrası dönemde Türkiye tarihine damgasını vuran neo-liberal politikalar, Tanzimat'tan bu yana özellikle 1980 dönemine kadar bir türlü çözülemeyen sorunlar sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu dönemden itibaren tüm dünyada yaygınlaşmaya başlayan küreselleşme olgusu, tüm ülke ekonomilerini derinden etkilemiş, ülkenin ekonomik sınırlarını sermaye düzenine açma yönünden bir takım liberal politikaların uygulanmasına ivme kazandırmıştır. Bu süreçte ithal ikameci modelden vazgeçilerek, Türkiye'yi dışa daha az bağımlı bir yapıya dönüştürmek istenmiştir. Türkiye ise karşılaştığı sosyal ve siyasal alanlardaki olumsuzlukların üstesinden gelebilmek amacıyla dış dinamikleri göz önüne alarak dünya ekonomisiyle bütünleşmek stratejisini benimsemiştir (Cizrelinoğulları, 2013).

1984'te ticarete serbestleşmenin ardından dış ticarete meydana gelen bazı önemli değişimler (ithalatta kotanı kaldırılması, gümrük tarifelerinin yeniden düzenlenmesi vb.) bölgeler arası rekabeti de beraberinde getirmiştir. Bu durum gelişmiş bölgelerin lehine, az gelişmiş bölgelerin aleyhine olmuştur. Çünkü az gelişmiş bölgeler bu yeni duruma uyum sağlamada zorlanmışlardır. Ancak az miktarda az gelişmiş yerde ise bu yeni durum fırsata çevrilebilmiş ve bu yerlerde hızlı bir üretim artışı yaşanmıştır (Demiral, 2013).

Temel hedefi; devletin işlevsel ve yapısal olarak küçültülerek özel sektöre bırakılması, böylelikle rekabet ortamının oluşması ile ekonomide iyileşme sağlamak ve kamu yatırımı harcamalarında kısıtlamaya gitmek olan neo-liberal yaklaşım kapsamında; Türkiye'de sosyal ve toplumsal açıdan önem taşıyan sağlık, eğitim ve sosyal alanlardaki harcamalarda da kısıtlanmaya gidilmiştir. Ayrıca özelleştirme, vergi sistemi ve dış politikalar üzerinde reformlar yapmıştır. Ancak ekonomide gerçekleşen bu dönüşümler; eksik istihdama yol açmış ve gelir dağılımdaki adaletsizliği daha da derinleştirmiştir. Yapılan bu uygulamalar eşitsizliklerin oluşmasına sebep olmuş, bununla beraber ülkede yoksulluk ortaya çıkmıştır (Cizrelinoğulları, 2013).

1980 sonrasında uygulanan neo-liberal politikaların temsilcisi olan Özal hükümeti ile birlikte siyasal anlamda yaşanan köklü değişimlerin yanı sıra ekonomik alanda da köklü değişiklikler olmuştur. Özal'ın ekonomi anlayışı, Türkiye'yi, kapitalizmi benimsemiş olan gelişmiş ülkelerin yoluna girerek dünya ekonomisiyle bütünleştirmektir. Bunu sağlamak için de, Türkiye'nin her şeyden önce ekonomisinin dışa açılması, piyasa ekonomisini tüm gerekleriyle uygulaması, bürokrasinin ekonomideki ve yönetimdeki rolünü azaltması ve en

önemlisi Batı anlamında demokrasiye işlerlik kazandırması gerekmektedir. Ancak, Türkiye'nin dışı açılma politikası, bazı olumsuz durumlara neden olmuştur. Örneğin; dışı açılma yolunda atılan adımlar, enflasyonun artmasına, hayali ihracatların yaşanmasına sebep olmuştur. Hayali ihracatların yaşanması sonucu, hükümete yakın iş adamları ve politikacıların rüşvet ve yolsuzluk ilişkilerinde artış olmuş ve bu ilişkiler neticesinde hükümetten teşvik ve prim alınmıştır (Ulugay, 1989; Cizrelioğulları, 2013).

1990 yılına gelindikçe, dış dünyada yaşanan iki önemli gelişme Türkiye ekonomisini oldukça etkilemiştir. Bunlar; İran-Irak savaşının sona ermesi ile 1990 Körfez Krizinin yaşanmasıdır. Bu iki olay, Türkiye'de iki önemli pazarın kaybolmasına neden olmuştur. Türkiye'yi derinden etkileyen bu gelişmelere, dünya ekonomisinde yaşanan daralma sürecinin eklenmesiyle birlikte Türkiye'de ihracat olumsuz yönde etkilenmiştir. Bu dönemin ardından, kamu açıklarının yükselmesi ve izlenen yanlış kur politikası uygulamalarıyla ekonomi yeniden kötüye gitmiş, bunun sonucunda, 5 Nisan 1994 yılında yeni ekonomik istikrar önlemleri alınmıştır (Cizrelioğulları, 2013).

1990'lı yıllarda, sadece Türkiye'de değil tüm dünya ülkelerinde görülen ekonomik kriz neo-liberal politikaları olumsuz yönde etkilemiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde art arda gelen krizler, işsizliğe ve dolayısıyla yoksulluğa neden olmuştur. Bu olumsuz gelişmeler sonucunda da neo-liberal reformların yeniden yapılanmasına yönelik olumsuz bir tavır alınmıştır. (Cizrelioğulları, 2013).

Özellikle 1990 sonrası dönemde hızlanan küreselleşme olgusu bölge kavramına yeni bir açılım getirmiştir. Bu bağlamda bölge kendi başına bir sistem ve üretime değer katan bir mekân olarak görülmeye başlanmış ve mekânsal, ekonomik, sosyal ve kültürel yapıların üretim sistemiyle iç içe olduğu anlayışı genel olarak kabul görmeye başlamıştır. Bu dönemde uygulamaya konulan bölgesel politikalar ise geleneksellikten uzaklaşarak modernleşmeye dönmüş, bu bağlamda bölgesel eşitlik ve etkinliği birlikte sağlamaya yönelik, bölgesel rekabeti, girişimciliği ve yenilik kapasitesini artırma amaçlarını benimseyen politikalara dönüşmüştür (Yavuz Tiftikçigil, 2010).

Sonuç olarak, “17. yüzyıldan 19. yüzyılın sonlarına kadar olan süreçte “Klasik Liberalizm”, politik alanda; güçler ayrılığı, kanun üstünlüğü, sınırlı hükümet, gibi değerleri savunurken, ekonomik alanda; piyasa mantığını savunmuştur. Büyük ekonomik krizin ardından 1. ve 2. Dünya Savaşları sonrası gelişen toplumsal hareketler, liberalizmin özgürlük teorisini sorgulamaya yol açmış, eşitlikçi bir liberalizm biçimini savunan “Sosyal Liberalizm” söylemini ortaya çıkarmış, ancak bu durum uzun sürmemiştir. 1970'lerde

özellikle sanayileşmiş ülkelerde meydana gelen dünya petrol krizi, yüksek enflasyon, ekonomik durgunluk gibi olumsuz gelişmeler liberalizmde yeni bir yapılanma gereksinimine yol açmıştır. Bu yapılanma, sosyal liberalizmin kamu harcamalarına ve planlı ekonomisine tepki olarak ortaya çıkan “Neo- Liberalizm” biçimini açığa çıkarmıştır.” (Cizrelioğulları, 2013).

Planlama açısından ise Liberal dönemin plansız kalkınma politika ve uygulamaları, planlı kalkınmanın önemini anlaşılmasına neden olmuştur. Bu nedenle de planlama çalışmalarının devamlılığının sağlanması ve uzman personel tarafından gerçekleştirilmesinin gerekliliği konusunda hem kamu kurumları tarafından hem de özel sektör temsilcileri tarafından genel bir yargı oluşmuştur. Bunu karşılamak amacıyla, devlet tarafından oluşturulan Yüksek Planlama Kurulu ve DPT birimleriyle birlikte uzun vadeli strateji kalkınma planları ve orta vadeli beş yıllık kalkınma planları çalışmaları başlamıştır. Bu bağlamda planlamayla ilgili bu kurumsal birimlerin oluşturulduğu ve çalışmalarına başlandığı 1960 yılından günümüze kadar geçen süreç Planlı Dönem olarak adlandırılmaktadır (Efe ve Akgül, 2011).

1.5.2.1. Kalkınma Planları

Bölgelerarasında dengeli, uyum içinde ve bütüncül bir kalkınmayı sağlamak, bölgeler arasında yaşanan sosyal ve ekonomik açıdan dengesizlikleri gidererek refah toplum düzenini sağlamak amacıyla planlı dönemden itibaren bazı politikalar izlenmiştir.

Planlı dönemin başlarından bu yana bölgelerarası dengesizlikleri gidermek, bölgelerin ekonomik ve toplumsal gelişimini sağlamak amacıyla; kırsal kalkınma, bölgesel gelişme projeleri ve bölge planları araç olarak kullanılarak kimi politikalar izlenmiştir. Bu süreç içinde yaşanan küreselleşme ve yerelleşme eğilimleri de Türkiye'nin bölgesel gelişme politikalarını etkilemiştir. Bu sebepten Türkiye, devlet yatırımlarıyla bölgesel dengesizlikleri gidermek düşüncesinden vazgeçerek, bölgesel düzeyde kamusal-özel kesimler arasında işbirliğini geliştirmek düşüncesini ön plana çıkarmıştır. Diğer yandan ise, 1999 yılında yapılan Helsinki Zirvesi'yle başlayan Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne adaylık süreci, Avrupa Birliği'yle uyum çabaları çerçevesinde bölgesel politikalarla ilgili kurumsal yapı ve araçları neredeyse tamamen değiştirmiştir (Keleş ve Mengi, 2013).

Bu gelişmeler kalkınma planlarına yansımış olup, bölgesel gelişme ilke ve politikalarının dönemler itibariyle içinde bulunduğu değişimi, gelişimi ve dönüşümü görebilmek adına kalkınma planlarının incelenmesi gerekmektedir.

Bu bağlamda ilki 1963-1967 yılları arasında yapılmış olan I. Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndan günümüzde uygulanmakta olan 2014-2018 yıllarını kapsayan 10. Beş Yıllık Kalkınma Planı'na kadar yapılmış kalkınma planlarında ele alınan bölgesel plan ve programları analiz etmek, amaçlanan ilke ve politikaları ortaya koymak için kalkınma planları irdelenmiştir.

Kalkınma planlarında öngörülen bölgesel politikalar, planların bölgesel sorunlara çözüm alanlarındaki yaklaşımları ve bölgesel planlamaya bakış açıları çerçevesinde, irdemeler bölümünde gelişmişlik bileşenlerinin seçim aşamasında yol gösterici olması amacıyla genel bir değerlendirilme içinde incelenecektir.

1.5.2.1.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)

Birinci beş yıllık kalkınma planına genel çerçeveden bakıldığında; bölgesel dengesizliğin temelini kaynakların nüfusa ve ekonomik çalışmalara orantılı bir şekilde dağılmamasının oluşturduğu görülmektedir. Bölgesel dengesizliği giderici, aşırı şehirleşmeyi önleyici, dengeli gelir ve kaynak dağılımını sağlayıcı, bu bağlamda da yüksek verimli sosyo-ekonomik gelişmeyi temel alan bir süreç benimsenmektedir (DPT, 1963).

1.BYKP'de ele alınan bölgesel politikalar, bölgeler arası farklılıkları, Neo-Klasik teori ve uygulamalarla örtüşen bir şekilde, bir kaynak dağılımı problemi olarak görmektedir (Yavuz Tiftikçigil, 2010). Bu çerçevede bölgeler arası dengesizliklerin/eşitsizliklerin giderilmesi amacı iki farklı biçimde ifade edilmiş olup birincisi yurt ölçüsünde fırsat eşitliğinin, ikincisi ise bölgeler arası dengenin sağlanmasıdır. Bölgeler arası denge kavramı ise, kişi başına gelir ile sosyal hizmet ve tesislerin varlığı ölçülerine göre tanımlanmaktadır (Tekeli, 2008).

Birinci plan bölgeler arası dengenin sağlanmasında esas sorumluluğu devlette görmektedir. Devlet sosyal hizmetleri ve tesisleri geri kalmış bölgelere yöneltecektir, bu bölgelerde alt yapı yatırımlarını hızlandıracaktır ve kendi iktisadi yatırımlarını bu bölgelere götürecektir (Tekeli, 2008). Ama birinci plan iktisadi yatırımların geri kalmış bölgelere götürülmesinde çok ihtiyatlı davranmaktadır. Bunu planın öngördüğü %7'lik büyüme hızının gerçekleşmesine olumsuz bir etkisi olmamak koşuluna bağlanmıştır.

Bu planda özel kesimin geri kalmış bölgelerde yapacağı yatırımlara gelince, özendirme önlemleri ile gelişmiş bölge girişimcilerinin yatırımlarının geri kalmış bölgelere yönltilmesi düşünülmemekte, mahalli girişimcilerin kendi bölgelerine yatırım yapmasını kolaylaştıracak sanayi siteleri vb. araçlar önerilmektedir (Tekeli, 2008). Bu bağlamda bölge politikaları üretilirken bölgeler potansiyel gelişme bölgeleri, geri kalmış bölgeler ve büyükşehir (metropolitan) bölgeler olarak ele alınmıştır. Oluşturulan bu süreçte “tamamlayıcılık” ve “eşitlik” faktörlerine vurgu yapılarak ulusal planla bütüncül ele alınan bölge politikalarının oluşturulması hedeflenmektedir. Bu çerçevede de potansiyel gelişme bölgelerine yönelik yatırım programlarının hazırlanması, az gelişmiş (geri kalmış) bölgelerin öncelikli olarak desteklenmesi, büyükşehir olarak belirlenen bölgeler için ise yeni çekim ve büyüme merkezlerinin oluşturulması ile birlikte dengesizlik sorunun çözülebileceği düşünülmektedir (DPT, 1963).

Birinci plan bu amaçların yerine getirilebilmesini “milli planlamanın içinde yer alan ve onun ayrılmaz bir parçası olan” bölge planlarının yapılmasına bağlamaktadır (DPT, 1963). Bu bağlamda plan, üç aşamalı bir bölge planlama stratejisinden söz etmektedir. Birinci aşamada bölgesel boyutun proje düzeyinde ele alınması gerekliliği öngörülmektedir. Bu aşamada, projelerin birden fazla kuruluş yeri için hazırlanması ve diğer yatırım ölçütlerince eşit olan projelerden geri kalmış bölgelerdekilerin seçimi istenilmektedir. İkinci aşamada daha aktif bir yönlendirme öngörülmektedir. Özel kesim yatırımlarının geri kalmış bölgelere yönlendirilmesi için teşvik tedbirleri alınacak ve kamu kesimi yatırımlarına bu yörelerde öncelik verilecektir. Üçüncü aşamada ise tüm ülkeyi kapsayacak çok yönlü bölge planlarının yapılması öngörülmüştür (DPT, 1963; Tekeli, 2008).

Birinci Plan, bölge planlamanın örgütlenmesini de genellikle kendi denetimi altında tutmak istemekte ve DPT dışında İmar ve İskân Bakanlığında bölge planlama konusunda uzmanlaşmış bir dairenin varlığından habersiz görülmektedir. Bu dairece hazırlanan “Doğu Marmara Bölgesi” planlarından söz etmesine karşın bu daire ile yetki paylaşımına yanaşmamaktadır (Tekeli, 2008).

Yukarıda da ifade edildiği gibi birinci plan sürecinde bölgesel dengesizliğin nedenlerinden olan hızlı kentleşmeye bir sorun olarak bakılmaktadır. Planın seçtiği temel stratejinin, toplum kalkınması ve toprak reformu yoluyla kentlere akımı yavaşlatmak ve konut yapımında belirlenecek normlar yoluyla tasarrufa giderek kentleşmenin topluma

maliyetini düşürerek, üretici yatırımlara ayrılacak kaynakların payını artırmak olduğu söylenebilir (Tekeli, 2008).

1.5.2.1.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968 - 1972)

İkinci beş yıllık kalkınma planı içinde temel hedef bölgeler arasında dengeli gelişmeyi sağlamaktır. Birinci planda belirlenen hedeflerle benzer şekilde bölgesel planlama politikalarını içerdiği görülmektedir. Bu politikaların yanı sıra bu süreçte bölge planlaması etkili bir araç olarak kullanılmakta, bu bağlamda da bölge yerleşme planları hazırlanacak olup bu sayede yatırım ve altyapı kararlarında verimliliğin artması, sanayinin gelişmesi amacıyla sektör faaliyetlerine yol gösterilmesi ve şehirselleşmenin düzenlenmesi hedeflenmektedir (DPT, 1968).

Belirlenen bu hedeflerin gerçekleşebilmesi için önerilen yeni yaklaşım; geri kalmış bölgelerde az sayıda şehirselleşmiş merkezlerde özellikle hizmet yığılması yaparak gelişme yaratmak ve kendi kendini besleyen ve çevresine yayılan bir büyümeyi başlatmaktadır. (Tekeli, 2008)

Bu plan sürecinde sanayi öncesi toplum yapısından sanayileşmiş toplum yapısına geçişin sağlanması ile de ekonomik ve sosyal yapıda da modernleşme gerçekleşecektir. 1971 yılında başlatılan Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY) uygulaması da bu politikaların önemli bir parçası olup sanayileşme, madencilik, ticari gelişmeler, tarımda gelişme ve modernleşme, toplumsal ve kültürel gelişme, eğitim, sağlık, nüfus, ulaşım gibi temel ölçütlere göre belirlenecektir (Keleş ve Mengi, 2013). Bu hedefler oluşturulurken kamu ve özel sektör kuruluşlarının işbirliğinin sağlanmasına özen gösterilecektir (DPT, 1968).

Plan, bölge planı çalışmaları konusunda ise birinci plandan farklı bir şey getirmemektedir. Yine milli planları tamamlayıcı bölge planlama çalışmalarının merkezde ve bölgede DPT'nin yönlendirici yöneticiliğinde yapılması öngörülmektedir. Buna karşın daha önceki dönemde varlığı görülen bölge planı bu plan döneminde sadece sözde kalmıştır (Tekeli, 2008).

İkinci Planın, birinci plandan ayrılan en önemli farkı ise şehirleşmeye verdiği önemdir. Şehirleşme, tarımda modernleşme ve sanayileşme birbirini besleyici üç değişken olarak alınmakta, şehirleşme sanayileşme ile ulaşılabilecek bir amaç olarak görüldüğü kadar sanayileşmeyi hızlandıran bir araç olarak da ele alınmaktadır. Şehirleşmenin engellenecek

değil özendirilecek bir olgu olarak görülmesine paralel olarak şehirleşmenin düzenlenmesinde daha aktif bir tutum önerilmektedir. İmar ve İskân Bakanlığının, şehirleşme bakanlığı olarak yeniden düzenlenmesi, gecekondular bölgelerinde şehirselle toplum kalkınmasının başlatılması, kentsel arsalar için “arsa ofisi” kurulması, kent çevresinde alt yapı arsalar açılması ve toplu konutların özendirilmesi ilk kez planda yer almaktadır (Tekeli, 2008).

1.5.2.1.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)

Üçüncü Plan, bölge kelimesine ve kavramına çok yabancıdır. Dönemin planlama Teşkilatı Müsteşarı Memduh Aytür’ün yersiz ve dayanıksız bölgecilik kaygıları yüzünden plandan tüm bölge kelimeleri çıkartılmıştır. Onun yerini ise “yöre” kelimesi almıştır. Bölge konusunda olan değişiklik yalnız kelime olarak olmayıp planda “gelişmiş bölgede geri yöreler olduğu gibi gelişmemiş bölgelerde ileri yöreler vardır” denilerek, bölge yapısının kavranamamış olduğu hakkında açık bir ipucu verilmektedir (Tekeli, 2008).

Üçüncü beş yıllık kalkınma planı döneminde bölgesel gelişme politikalarının ulusal kalkınmayı yavaşlattığı düşünülmekte olup bölgesel planlama görüşü terk edilerek gelişme düzeyi ile ilgili uzun dönemli amaçlar belirlenmiştir. Bu amaçlar; yaşama düzeyinin yükseltilmesi, sanayileşme, dış kaynaklara bağıllılığının azaltılması, istihdam sorununun çözümlenmesi, gelir dağılımının iyileştirilmesi ana başlıklarında toplanmıştır. Bu süreç içinde kalkınmada öncelikli yöre (KÖY) görüşü benimsenmiş, bu bağlamda geri kalmış bölge kavramı yerine, kalkınmada öncelikli yöre ifadesi kullanılmış ve KÖY kapsamındaki illere teşvikler verilmesi amaçlanmıştır. Kalkınmada öncelikli yörelerin belirlenmesi için sosyo-ekonomik bütünleşme göstergelerini içeren endekslerin sonuçlarına göre yörelerin gelişmişliğinin sıralaması yapılacaktır. Bu yöreler de doğal ve beşerî kaynak, şehirselle kademelenme, ulaşım ve haberleşme ağı boyutlarını içine alan tedbirlerle kalkındırılacak, sanayinin bu yörelere götürülmesi temel hedef olarak alınacaktır (DPT, 1973).

Üçüncü planda etkinlik kaygısı ön plana çıkarıldığı için, “demet proje” kavramına önem verilmiş, “ekonomik, sosyal ve kültürel gelişim programlarının ülke düzeyine demet projeler halinde yansması” ilkesi getirilmiştir (DPT, 1973). Bu yaklaşım, bir anlamda etkinlik kaybına uğramadan ve bölge planının sözünü etmeden onun bir ikamesi olarak düşünülmüştür denilebilir (Tekeli, 2008).

Bu plan döneminde de İkinci Plan döneminde plana girmiş olan yerleşme sistemine kademelenme içinde yaklaşım yönelimi sürmektedir. Ancak bu yaklaşım İkinci plana göre önemli bir fark göstermektedir. Bu fark kademelenme içinde dengesizlikler yaratarak onun doğuracağı dinamikten yararlanma gibi bir girişim olmayıp daha çok denge arayıcı bir yaklaşımdır. Çünkü bu plan, ikinci plandan farklı olarak ve daha çok Birinci Plana yakın bir şekilde şehirleşmeyi itici bir güç olarak görmemektedir. Plana göre var olan sanayileşmeye dayanmayan aşırı şehirleşme, “çevreyi ekonomik ve toplumsal kalkınma sürecine alabilecek ve çevrenin toplumsal ve kültürel değişimini ulusal ekonomiyle bütünleştirecek nitelik taşımamaktadır” (DPT, 1973). Bunun için köylerde nüfusun tutulmasını sağlayacak tarım ve toprak reformu, köy hizmet merkezleri ve il planlaması önerilmektedir. Öte yandan da sanayi ana planları ile şehirleşmenin ilişkisinin kurulması istenmektedir (Tekeli, 2008).

1.5.2.1.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)

Dördüncü beş yıllık kalkınma planı döneminde geçmiş dönemlerde yapılan beş yıllık kalkınma planlarına eleştirel bir gözle bakılmıştır. 1. Beş yıllık kalkınma planından bu yana bölgeler arası dengesizlik kavramı bir sorun olarak ele alınarak politikalar üretilmesine rağmen bölgeler arası dengesizlik giderek artmıştır. Ayrıca üç plan döneminde de geri kalmış bölgelerin kamu yatırımlarından giderek daha az pay almasının yanı sıra özel kesimin de bu bölgelere yönlilememesi, dengesizliğin artmasının önemli nedenlerinden biri olmuştur (DPT, 1979).

Bu plan sürecine kadar yapılan çalışmalar bölgelerin ve sektörlerin bütünü kapsamadığı için bölgelerarası karşılaştırmalar yapılamamış, sonuç ve önerilerinin ulusal ölçüt ve öncelikler açısından değerlendirilmesi, plana ve yıllık programlara alınması olanağı bulunamamıştır. Bunun sonucu olarak da, bölgelerarası dengesizlik artmıştır. Üç plan döneminde geri kalmış bölgelerin kamu yatırımlarından giderek daha az pay almasının yanı sıra özel kesimin de bu bölgelere yönlilememesi, dengesizliğin artmasının önemli nedenlerinden biri olmuştur (Keleş ve Mengi, 2013).

Bu plan sürecinde bölgeler arası dengesizlik sorununa denge sorununun ötesinde daha genel bir yerleşme sorunu olarak bakılmaktadır. Bu bağlamda belirlenen politikaların temel amacı ise; mekân örgütlenmesi oluşturarak birbirlerine bağlı ve aralarında belirli

toplumsal ve ekonomik işbölümü olan yerleşme merkezleri sistemiyle, pazarlama düzeninin gerçekleşmesini sağlamaktır (DPT, 1979).

Bölgesel gelişme konusu böyle genel bir yerleşme sorunu olarak ele alınınca, bölgesel gelişme politikaları da gelişmiş ve geri kalmış bölgeler için ayrı ayrı formüle edilmiştir. Gelişmiş bölgeler için amaç, alt yapı kararlarının tutarlılığını sağlamak, arazi kullanmadaki değişimleri belli bir disiplin altına almak, gelişmenin darboğaza düşmesini önlemektedir (Tekeli, 2008).

Kalkınmada Öncelikli Yörelere başlığı altında belirtilen bölgesel gelişme politikalarında ise Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinin az gelişmişliklerinin giderilmesi üzerinde özellikle durulmaktadır. Geri kalmış bölgelerdeki amaç; gelişme sürecini başlatmak ve sürekli kılmaktır. Bunun için yatırımların geri kalmış bölgelere gitmesi ve yerel sermayenin sanayiye yatırım yapması özendirilecektir. Bu doğrultuda da çok amaçlı gelişme projelerinin gerçekleşmesi, toprak - insan ilişkisinin düzenlenmesi, hayvancılığın geliştirilmesi, yol bağlantılarının iyileştirilmesi, ekonomik odakların kurulması, nitelikli personel eksikliğinin giderilmesi, sanayinin kalkınmada öncelikli yörelere götürülmesine ağırlık verilmesi, maden potansiyelinin daha etkin bir şekilde değerlendirilmesi için gerekli önlemlerin alınması öngörülmüştür. “Bu plan CHP ağırlıklı Bülent Ecevit hükümeti sırasında hazırlandığı için yerel girişimlerin yaratılmasında DESİYAB’dan ve yaygın halk girişimciliğinden, başka bir deyişle halk sektöründen önemli işlevler beklenilmektedir” (Tekeli, 2008).

Bu planda üçüncü planda olduğu gibi bölge planlamaya karşı sistemli bir tutum yoktur, ama Birinci Plan’da olduğu gibi de bölge planlamayı ülkesel planlamanın bütünleyicisi olarak gören bir tutum da görülmemekte, sadece Doğu Anadolu’da DPT öncülüğünde çok amaçlı bir bölgesel kalkınma projesi önerilmektedir. Ayrıca bu projeye de ilgili bir biçimde “Aşağı Fırat Su Kaynaklarını Geliştirme Projesi”nin çok amaçlı bir gelişme projesi haline getirilmesi istenilmektedir (Tekeli, 2008).

Bu planda da yerleşme sistemine, bir yerleşmeler kademelenmesi içinde bakılmaktadır. Ama bu kademeler içinde ikinci kademe merkezlere ya da köykentlere özellikle önem verilmektedir. Köykentlerin yeni yerleşim merkezleri olmaktan çok etkin gelişme ve hizmet merkezleri olması öngörülmüştür. Bu merkezler kooperatifçilik olgusu etrafında geliştirilecek ve toprak reformu ile desteklenecektir. Ayrıca kentsel alanlara ilişkin politikalar da daha önceki planlardan başlıca iki konuda ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi, kent yönetimlerine ya da belediyelere verilen önemdir. 1973 sonrasında

Türkiye’de gelişmiş olan ilerici belediyecilik modeli de planda yansımaları bulmakta, üretken, kaynak yaratıcı, üretici ve tüketicuyu koruyan, halk denetiminin etkinlik kazandırdığı bir kent yönetimi önerilmektedir. İkinci önemli yenilik, bir yandan petrol bunalımının, öte yandan yeni belediyecilik anlayışının etkisiyle kent içi toplu taşımacılığa önem verilmesi olmuştur (Tekeli, 2008).

1.5.2.1.5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)

Beşinci beş yıllık kalkınma planı döneminde yeniden eskiye dönülerek bölgesel gelişmeye yönelik ilke ve politikalar açıkça belirtilerek bölge planlamasının gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Bu süreçte aynı zamanda üçüncü ve dördüncü planlarda yer alan, kalkınmada öncelikli yöre uygulamasının devamı öngörülmuş, bölgesel gelişmeye ve kalkınmaya verilen önem artmıştır. Gerek bölge planlama, gerekse kalkınmada öncelikli yörelere ilişkin politikaların amacı, bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltmaktır (DPT, 1985).

Bu plan sürecinde gelişmekte olan ve potansiyel gösteren bölgelerde gelişmenin hızlandırılması amacıyla bölge planlarının hazırlanacağı vurgulanmaktadır. Hazırlanacak planların belirlenen 16 fonksiyonel bölge çerçevesinde belirlenmesi ve uygulanması benimsenmiştir. Bu planda bölgelerin potansiyellerinin ve sorunlarının belirlenmesi için envanter çalışmalarına ağırlık verilerek “Bölge Şemaları” oluşturulacaktır. “Bölge Şemaları” ile çeşitli sektörler için uygun gelişme alanları, bölgelerdeki gelişmelerin nasıl bir uyum ve denge içinde sağlanabileceği, fazla göç veren bölgelerde istihdam imkânlarını sağlayarak nüfus hareketlerinin önlenmesi sağlanacaktır. Ayrıca bölgesel farklılıkların giderilmesi için sanayinin gelişimi, çeşitlenmesinin yanı sıra tarım altyapısının da iyileştirilmesi, tarımsal üretimin çeşitlenmesi, kırsal kalkınma planlarının geliştirilmesine de vurgu yapılmaktadır (DPT, 1985).

Bölge merkezlerinde yatırım konularının seçiminde ve fizibilite projelerinin hazırlanmasında ise girişimciye yardımcı olmak amacıyla bir «Proje Ofisi» birimi kurulacaktır. Gelişmekte olan bölgelerde desteklenmesi gerekli sanayi kollarında «Kâr Ortaklığı Belgesi» uygulamasına geçilecek, böylece kurulacak çok ortaklı şirketler ve işçi kuruluşlarının teşviki sağlanacaktır. Bu sayede de bu yatırımlara devlet güvencesi sağlanacaktır (DPT, 1985).

1.5.2.1.6. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)

Altıncı beş yıllık kalkınma planı dönemi AB ile uyumun sağlanması açısından çeşitli çalışmaların başlatıldığı bir dönemdir. AB'ye entegrasyon için bazı çalışmalara V. Planda başlatılmış olsa da bu hazırlıklar VI. Planla birlikte hız kazanmıştır. AB'ye tam üyelik hedefi her türlü uygulamada göz önünde bulundurulmuş özellikle dış ticaret, tarım, sanayi, eğitim gibi alanlarda gerekli mevzuatın hazırlanması öngörülmüştür. Bölgesel kalkınma politikalarının tespiti ve uygulaması sırasında AB'nin bölgesel politikalarında belirtilen amaçlar ve uygulamalar dikkate alınarak, envanter için kullanılacak veriler ise uluslararası standartlara uygun şekilde toplanacaktır. Yerleşmelerin kademelenmesinde ise dengeye ulaşmak, metropoliten alanlara yönelen nüfus ve sanayi yoğunluğunu azaltmak ile bölgelerarası ve bölge içi göçleri önlemek amacıyla; metropol altı şehirler, orta büyüklükteki merkezler, az gelişmiş bölgelerin merkezi nitelikteki şehirleri ve kırsal yerleşme birimleri tespit edilip, gelişmeleri desteklenecektir (DPT, 1990).

Bu plan döneminde “bölge planlaması” kavramından “bölgesel gelişme” kavramına bir geçiş olmuştur. V. Planda öngörülen fonksiyonel 16 bölge ve planların bu kapsam içinde belirlenmesi ve uygulanması anlayışı terk edilmiştir. Bölgesel planlama bu defa Kalkınmada Öncelikli Yörelere gelişmesini sağlamak amacıyla, sadece bu yöreler için öngörülmüş olup bölge ve alt bölge bazında planların yapılması, bölge merkezlerinin cazibe merkezi haline getirilmesi, kamu özel sektör iş birliğine üniversitelerin de “araştırma enstitüsü” kurularak dâhil edilmesi hedeflenmiştir. Bunun dışında, V. BYKP'deki Kalkınmada Öncelikli Yörelerle ilgili olan uygulamanın devamının bu plan sürecinde de öngörüldüğü gözlenmektedir (DPT, 1990).

1.5.2.1.7. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)

Yedinci beş yıllık kalkınma planı döneminde AB ile uyum süreci daha çok önem kazanmakta bu bağlamda da Türkiye'nin yeni bir yapılanmaya gereksinim duyduğu belirtilmektedir. Küreselleşme ile bunların ortaya çıkardığı rekabet ve uluslararası bağımlılık sürecinde Türkiye'nin çağı yakalamak için devletin ekonomideki rolü ve organizasyon yapısında köklü değişikliklerin yapılması gerekliliğinden eğitim, bilim, teknoloji, sanayileşme, ticaret, rekabet ve işgücü piyasalarıyla ilgili politikaların yeniden düzenlenmesi önem taşımaktadır. Bu bağlamda da bu plan döneminin temel hedefi

sürdürülebilir kalkınmayı sağlayarak bölgelerarası gelişmişlik farkının azaltılmasıdır. Bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması, Kalkınmada Öncelikli Yörelere yaşayan nüfusun refah düzeyinin yükseltilmesi, göç eğilimlerinin istikrarlı bir dinamiğe kavuşturulması ve bunların ulusal birliği güçlendirecek nitelikte olması belirlenen öncelikli politikalar içerisinde (DPT, 1996).

Bu planda kalkınmada öncelikli yörelerin sorunlarına ayrı bir başlık altında değinilmemiş, çağdaş yaşam koşullarını sağlayan kırsal ve kentsel mekân organizasyonunun kurulması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda da başta ulaştırma ve haberleşme olmak üzere büyükşehirlerden başlanılarak çevrenin dünya standartlarına yükseltilmesi hedeflenmiştir. Bölgesel gelişmeyi hızlandırmak amacıyla ise tarım ürünlerini bölgede işleyecek ve katma değer yaratacak olan tesislerin kurulması desteklenecek ve kırsal sanayilerin kurulmasına önem verilecektir. Ayrıca bu plan sürecinde doğal afet konusuna değinilmiş, doğal afet zararlarının azaltılması konusunda tedbirler getirilmiştir (DPT, 1996).

Ancak bu plan sürecinin en önemli tarafı I. ve II. BYKP dönemlerinden sonra yeniden bölgesel planlamaya geçileceği belirtilmiş, bölgesel planlama çalışmaları hazırlanmış ve bu planların uygulaması da başlatılmıştır (DPT, 1996).

1.5.2.1.8. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)

Sekizinci beş yıllık kalkınma planının “Bölgesel Gelişme Hedef ve Politikaları” bölümünde küreselleşme sürecinin dünyadaki bölgesel gelişme eğilimleri ve politikalarını değiştirdiği belirtilmektedir. Temel amaç; ulusal kaynakların, en yüksek ekonomik ve sosyal faydayı sağlayacak şekilde geliştirilerek bölgelerarası dengesizliklerin en aza indirilmesidir. Bu plan döneminde bölge planlaması uygulamalarının devam ettiği, halen uygulanan ve yeni hazırlanan bölge planları belirtilmiştir. Türkiye'nin AB politikalarına uyumu için gerekli çalışmalara hız verilen bu dönemde yerleşme Merkezlerinin Kademelendirilmesi Araştırması güncelleştirilerek plan bölgeleri oluşturulacak, mevcut ve gelişmesi muhtemel sektörlerin uzmanlaşmalarına yönelik gerekli çalışmalar, ulusal tercihler doğrultusunda yapılacaktır. Sektörel uzmanlaşma süreci gerçekleşirken eğitim ve danışmanlık hizmetlerine, Ar-Ge ve teknoloji desteğine, işbirliği ve ortaklıklar oluşturulmasına, girişimciliğin geliştirilmesine ve kurumsallaşmanın, uzmanlaşmanın hızlandırılmasına yönelik sınıai destek faaliyetlerine ağırlık verilecektir (DPT, 2001).

Kalkınmada öncelikli yörelere ilişkin ilke ve politikalar ise bir önceki planlarda öngörülen politikalar çerçevesinde devam etmektedir. Bunun yanı sıra bu plan sürecinde görülmektedir ki; küreselleşme sonucu Dünyada ekonomik rekabet yerel ekonomiler arasında oluşmakta, dolayısıyla bölgesel gelişme politikalarına sürdürülebilirlik, bölgelerarası bütünleşme, sosyal ve ekonomik dengelerin sağlanmasının yanı sıra yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, fırsat eşitliği, kültürel gelişme ve katılımcılık ilkeleri de eklenmektedir. Özellikle katılımcılık ilkesi kapsamında halkın eğitime yönelik programların üretilecek, başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri olmak üzere kadın nüfusun bilgi ve becerilerini artırmaya yönelik kurslara hız verilecek, eğitimler sağlanacaktır. Böylece ekonomik kalkınma ve bölgesel gelişme sürecinde yerel dinamiklerin rolü artmış, kentsel ve yerel ekonomiler de küresel ölçekte birer aktör olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda tüm dünyada bölge planlamasının çeşitli eylem planlarının bütünleştirildiği ölçüde başarılı olacağı görüşü yaygınlaşmış, yerel aktörlerin ve KOBİ'lerin yerel ve bölgesel kalkınmada artan önemi vurgulanmıştır (DPT, 2001).

1.5.2.1.9. Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)

Dokuzuncu kalkınma planı döneminde “istikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen ve AB'ye üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye” vizyonunun gerçekleştirilebilmesi amacıyla oluşturulan bölgesel gelişme politikaları ulusal kalkınmaya, rekabet gücüne ve istihdama katkıyı arttıracak, bölgeler ve kırsal-kent arası gelişmişlik farklılıklarını azaltma amacına hizmet edecektir. Bu bağlamda bu plan döneminde oluşturulan politikalarda “yerindenlik” ilkesi esas alınacak, katılımcılık geliştirilecek, yöresel marka yaratmaya yönelik çalışmalarda bulunulacak, bölgeler arası yakınsama ve rekabet amaçları bakımından farklılaştırılmış KOBİ politikaları uygulamaya geçirilecektir. Ayrıca büyüme ve çevrelerine hizmet verme potansiyeli yüksek olan cazibe merkezleri belirlenecek; ulaşılabilirliği, fiziki ve sosyal altyapısı iyileştirilecektir. Yenilikler ve yeni teknolojilerle ilgili bilgilere erişim kolaylaştırılacak, yüksek katma değer yaratabilen öncü sektörler desteklenecek, etkin bir bölgesel Ar-Ge altyapısı kurulacaktır. Yerel dinamiklere ve içsel potansiyele dayalı kalkınma anlayışı içinde; kamu, özel sektör ve STK'ların işbirliği ile girişimciliği geliştirmeye yönelik özel eğitim programları desteklenecektir (DPT, 2007).

Bu plan döneminde “uzmanlaşma” kavramına vurgu yapılmakta olup; özellikle az gelişmiş bölgelerde yerel düzeyde uzmanlaşmayı destekleyecek işgücü eğitim programları uygulanacak, üniversitelerin ise yerel uzmanlaşma alanlarına yönelik eğitim, araştırma ve hizmet faaliyetlerinde yoğunlaşması sağlanacaktır (DPT, 2007).

Dokuzuncu kalkınma planında büyük kent sorunlarına ayrı bir başlıkta değiniştir. Kırsal kalkınma stratejileri ise ulusal platformda ele alınmış, AB kırsal politikalarına uyum için gerekli düzenlemelerin yapılması, kurumsal çerçevenin oluşturulması öngörülmüştür. Bu bağlamda Kırsal Kalkınma Planı Hazırlanacak ve uygulamaya konulacaktır. Kırsalda farklı üretici örgütlenmelerinin işlevleri AB tarım piyasaları ile bütünleşme çerçevesinde yeniden düzenlenecektir. Kırsal alanda, e-ticaret de kullanılarak üretim faaliyetleri geliştirilecektir (DPT, 2007).

1.5.2.1.10. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018)

Onuncu beş yıllık kalkınma planı döneminde ekonomik ve toplumsal gelişmenin hızlandığı ancak, bölgeler ve kır-kent ayrımı açısından gelişmişlik farklarının sürdüğü belirtilmektedir. Bu bağlamda bölgesel gelişmeye, yerel yönetimlere, kırsal kalkınmaya ilişkin önemli politikalar ve önerilerde bulunmaktadır. Plana göre, son yıllarda sosyal ve ekonomik gelişme hızlanmıştır; fakat bölgeler ve kır-kent ayrımı açısından gelişmişlik farkları sürmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2013).

Planda “Bölgesel Gelişme ve Rekabet Edebilirlik” başlığı altında bölgesel rekabet ile ekonomik ve toplumsal bütünleşmenin sağlanması hedefleri belirlenmiştir. Bu hedefler doğrultusunda tüm bölgelerde kalkınma ajanslarının koordinasyonunda bölge planları hazırlanacağı ve Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (BGUS) yürürlüğe konulacağı belirtilmiştir. Bölgesel gelişme planı ve stratejileri katılımcı süreçlerle üretilecek olup bölgesel programlar ve eylem planları aracılığıyla da uygulamaya geçirileceği belirtilmektedir. Ayrıca bölgesel düzeyde yenilikçilik, bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişimi, girişimcilik, kaliteli yaşam kavramları ön planda olup bu çerçevede üretilen politikalar belirtilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2013).

Bu kapsamda üretilen politikaların başında ise ulaşım ağının güçlenmesi, özellikle yoğun göç olan şehirlerde eğitim düzeyi ve mesleki beceriler geliştirilerek toplumsal faaliyetlere ve işgücü piyasalarına katılımın sağlanması, bilgi ve iletişim teknolojilerinin altyapısının geliştirilmesi uzaktan eğitim ve e-öğrenme programlarının desteklenmesi,

metropollerin küresel ölçekte rekabet edebilmeleri amacıyla Ar-Ge kapasiteleri ile yeniliğe dayalı yüksek teknolojili ürün ve nitelikli hizmet üretebilmelerinin sağlanması, şehirlerin markalaşmasını sağlayacak coğrafi işaretlerin desteklenmesi, bölgesel düzeyde yenilikçi ve yüksek katma değerli küme oluşumlarının teşvik edilmesi politikaları gelmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2013).

Beş yıllık kalkınma planları arasında, bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltıcı politikalar yönünden var olan farkları bu şekilde özetledikten sonra, bu süreç içinde planlanan bölge gelişme planlarını inceleyelim.

1.5.3. Bölge Gelişme Planları

Ülkemizde hazırlanan bölgesel gelişme plan ve projelerinin nitelikleri ve hazırlandıkları dönemler incelendiğinde iki farklı süreç söz konusudur. Bunlardan ilki planlı dönem öncesinden başlayıp I. ve II. BYKP'yi içine alan süreçtir. İkincisi ise VII. ve VIII. BYKP'yi kapsayan ve günümüze kadar devam eden süreci ifade etmektedir.

Ülkemizde uygulanan plan ve projeleri böylesine 2 döneme ayırmanın sebebi ise II. BYKP'nin sonuna doğru Kalkınmada Öncelikli Yörelere oluşturularak teşvik uygulamasının başlatılmasıyla birlikte III. BYKP döneminde bölgesel planlamanın terk edilmesi ve yaklaşık 30 yıl sonra yeniden dönüşün yaşanmasıdır (Dinler, 2014).

Yaşanan bu iki dönem arasındaki en büyük farklılık ise; plan ve projelerin uygulamalarının yapılıp yapılmamasının yanı sıra halk katkısının olup olmamasıdır. Çünkü I. ve II. BYKP dönemlerindeki plan ve projelerin hiçbirinde halk katkısı dikkate alınmadığı gibi uygulamaları da yapılmamıştır. Buna karşılık VII. BYKP'den itibaren halkın katılımı için çaba sarf edilip, plan ve projeler uygulamaya dönük bir şekilde gerçekleştirilmiştir.

Bu bağlamda ülkemizde birinci süreci kapsayan planlı dönem öncesi başlatılan, I. ve II. BYKP dönemlerinde de devam eden bölgesel gelişme plan ve projelerine bakıldığında 5 bölgesel gelişme projesinin bu dönemde hazırlandığı görülmektedir.

Bu projelerden ilki planlı dönemden 4 yıl öncesine uzanan 1959 yılında Antalya Bölgesinde başlatılan bölgesel planlama çalışmasıdır. Bu plan bölgenin saptanış nedeni ise; bölgesel planlama için eleman yetiştirilmesi ve bu alanda deneyim kazanabilmek amacıyla turistik bir bölgenin gelişme sorunlarıdır. Bu projenin ardından hazırlanmaya başlanış sırasına göre diğer projeler saptanış nedenleriyle birlikte şu şekildedir;

Yoğun kentleşmenin ve büyük kentlerin bulunduğu bölgelerinin sosyo-ekonomik sorunlarına çözüm aramak için Doğu Marmara, büyük bir endüstri projesinin yaratacağı sorunların çözümü için Zonguldak, zengin tarımsal potansiyele sahip bir ovanın planlama çalışmalarına örnek olarak Çukurova, büyük bir projeye dayalı olarak, geri kalmış bir bölgeyi geliştirmek ve bölgeler arası sosyo-ekonomik gelişmişlik farkını azaltabilmek için Keban Bölgesel Plan ve Projeleri hazırlanmıştır (Dinler, 2014).

VII. BYKP dönemine gelindiğinde, ülkemizdeki her bölgenin kendine ait farklı özelliklere, sorunlara ve gelişme olanaklarına sahip olduğu vurgulanmaktadır. Bu bağlamda da sektörel esasa dayalı olarak hazırlanan kalkınma planlarının etkinliğinin artırılması için bölgesel kalkınma planı hazırlanması ve bu sayede yerel kaynakların harekete geçirilmesi önem arz etmektedir.

Bu çerçevede VII. BYKP döneminde hazırlanan bölgesel gelişme proje ve planları ile bu bölgelerin belirlenme nedenleri şu şekildedir:

Zonguldak- Karabük- Bartın Bölgesel Kalkınma Projesi; kömür üretiminin önemli ölçüde durdurulması ve çelik üretiminin özelleştirilmesinin ardından yoksullaşan bir bölgenin “yeniden canlandırılması”, Karabük ile Ereğli Demir Çelik işletmelerinin özelleştirilmesi nedeniyle doğacak ekonomik sorunların çözümü amacıyla proje oluşturulmuştur (Göymen, 2005; Dinler, 2014).

Doğu Anadolu Projesi (DAP); göreceli olarak Türkiye'nin en fazla geri kalmış bölgesi olan Doğu Anadolu'nun gelişmesini sağlamak amacıyla proje oluşturulmuştur (Dinler, 2014). Planın temel hedefleri arasında şunlar bulunmaktadır: bölgede sosyo-ekonomik kalkınmanın hızlandırılması amacıyla politikalar oluşturulması; kırsal ve kentsel kalkınmaya katkıda bulunacak önemli kamusal yatırımların belirlenmesi; özel sektör yatırımları için teşviklerin artırılması; yatırım alanlarının saptanması ve bölge içinden veya dışından girişimcileri çekmek için yatırım projelerinin hazırlanması; bölgesel iç dinamiklerin etkinleştirilmesi ve bölgesel girişimciliğin desteklenmesi; insan kaynaklarının güçlendirilmesi, böylece merkezi ve yerel yönetimler, özel kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları arasındaki ortaklıklar üzerinden bölgesel kalkınmanın sağlanması (Göymen, 2005).

Doğu Karadeniz Gelişme Projesinin (DOKAP); kronik işsizlikle karşı karşıya olan ve sürekli göç veren Doğu Karadeniz Bölgesinde istihdamın artırılması amacıyla proje oluşturulmuştur (Dinler, 2014). Bu planın temel hedefleri bölgenin mekânsal yapısını dönüştürerek ekonomik yapıyı güçlendirmek ve çeşitlendirmek, bölgede toplumsal ve

çevresel sorumluluklarla ilgili duyarlılığı arttırmaktır (Ulusal Program, 2001; Göymen 2005).

Yeşilirmak Havza Plan Bölgesi; Yeşilirmak ve kollarının yer aldığı havzada su taşkınları, erozyon ve çevre kirliliği sorunlarının çözümü amacıyla proje oluşturulmuştur (Dinler, 2014). Amaç en uygun ve etkin toprak kullanım planını hayata geçirmek, bunu yaparken de havzanın ekonomik dengesine zarar vermemektir (Göymen, 2005).

1995'lerden başlayıp günümüzde de devam eden bu dört proje dışında 1976 yılında başlatılan ve günümüze kadar devam ettiği gibi, 2006 yılında bitirilmesi planlanan, ancak daha ileri tarihlere sarkacağı tahmin edilen Güneydoğu Anadolu Projesi, özel sorunları çözmeye yönelik projelerin hazırlandığı 1958-72 dönemi ile 1990'lardan sonraki dönemlerin arasında, önce bölgesel gelişme projesinin (GAP) hazırlanması ve daha sonra bunun planlanması şeklinde ortaya çıkan bir bölgesel gelişme çabasıdır (Dinler, 2014).

Ayrıca belirtilen bu planlı dönemler içinde; III. BYKP süreci içinde Çorum-Çankırı Kırsal Kalkınma Projesi (1976-1984), IV. BYKP sürecinde Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi (1982-1989), VI. BYKP süreci içinde Bingöl-Muş Kırsal Kalkınma Projesi (1990-1997) ile Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi (1991-2001) ve VII. BYKP sürecinde ise Ordu-Giresun Kırsal Kalkınma projesi(1997-2004) gibi kırsalın kalkınmasına yönelik oluşturulan projeler de uygulanmıştır.

Sonuç olarak; 1960 sonrası dönem, bölge planlama çalışmalarına başlanılan, bölgesel politikaların üretildiği dönemi kapsamakta olup, bu süreçte bölge planlamayı önemli ölçüde etkileyen siyasi gelişmeler, bölgesel gelişme politikalarının üretildiği kalkınma planları dönemi, özellikleri, vurgu yapılan noktaları ile bu dönem içinde yapılan bölge planları Tablo 2'de özetlenmeye çalışılmıştır.

Tablo 2. Planlı dönem bölgesel gelişme süreci

Dönem	Siyasi Özellikler	Kalkınma Planları	Planlama Özellikleri	Planlar Bahsedilen Özel Tanımlar	Bölge Planları
1960+	27 Mayıs Askeri darbe, DPT kuruldu, 1961 anayasası, Planlı kalkınma.	1.5 yıllık plan 1963-1967	- Büyüme kutupları / Bölgesel planlama	-Tamamlayıcılık, eşitlik, ekonomik bütünleşme	Doğu Marmara Planı / Çukurova Planı / Antalya Projesi / Zonguldak Projesi / Keban Projesi
1970+	Dünya’da neo-liberal akım başlangıcı.	2.5 yıllık plan 1968-1972	- Dolaylı bölgesel planlama	-Modernleşme, çok yönlülük	
		3.5 yıllık plan 1973-1977	- Sektör / İl planlama	-Yaşam düzeyi, sosyo-ekonomik bütünleşme	Çorum-Çankırı Kırsal Kalkınma Projesi/ Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi/ Bingöl-Muş Kırsal Kalkınma Projesi/ Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi
1980+	ANAP partisi (Turgut Özal) dönemi, 24 Ocak kararları, Neo-Liberalizmin Türkiye’de başlangıcı, 1984’te ticarete serbestleşme.	4.5 yıllık plan 1979-1983	Sektör-bölge ilişkisi	-Mekân örgütlenmesi, toprak/insan ilişkisi -kaynakların mobilizasyonu	Güneydoğu Anadolu Projesi
		5.5 yıllık plan 1985-1989	Bölge planlama / Fonksiyonel bölgeler	-Envanter çalışmaları, bölge gelişme şemaları, kar ortaklığı belgesi, proje ofisi, çevresel etki irdelemesi, kaynak kullanımının rasyonelleştirilmesi	
1990+	İran-Irak savaşının sona ermesi, 1990 Körfez Krizi, Neo-liberal reformların yeniden yapılanması, 1994 yılında yeni ekonomik istikrar önlemleri.	6.5 yıllık plan 1990-1994	-Bölge planlama	-AB entegrasyonu, uluslar arası standartlara uygunluk, cazibe merkezleri, metropoliten alan	Zonguldak Bartın Karabük Bölgesel Gelişme Projesi / Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi / Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme / Doğu Anadolu Projesi/ Ordu Giresun Kırsal Kalkınma projesi
		7.5 yıllık plan 1995-1999	Bölge planlama/ Sürdürülebilirlik	-Rekabet gücü, küreselleşme, uluslararası bağımlılık, sürdürülebilir kalkınma, sektörel uzmanlaşması, çağdaş yaşam koşulları, çevrenin dünya standartlarına yükseltilmesi	
		8.5 yıllık plan 2001-2005	- Stratejik bölge planlama /Kümelene / İl gelişme planları	-Sürdürülebilirlik, bölgelerarası bütünleşme, yaşam kalitesi iyileştirme, fırsat eşitliği, kültürel gelişme, katılımcı planlama, Kaynak kullanımının etkinleştirilmesi, AB bölgesel politikalarına uyum	
		9.kalkınma plan 2007-2013	- Rekabet gücü / Kümelene / İl gelişme – Yerel dinamikler	-Yerindenlik, rekabet, yakınsama, girişimcilik, yenilik (e-ticaret)	
		10.5 yıllık plan 2014-2018	-Bölgesel Gelişme/Kümelene/ Rekabet gücü	-Rekabet edebilirlik, yenilikçilik, Sosyal-ekonomik bütünleşme, erişebilirlik, girişimcilik, Sosyal uyum, markalaşma/coğrafi işaretler, kaliteli yaşam	

1.6. Bölgesel Dengesizlik

Tarihsel süreç içinde bölgesel gelişmeye yönelik üretilen politikaların yanı sıra bölgesel düzeyde yaşanan dengesizlikler de söz konusudur. Bu bağlamda bir bölgenin geri kalma nedenleri, dengesizliğin yol açtığı değişimler, Türkiye özelinde yaşanan gelişmişlik farkları ile Avrupa Birliği kapsamında yaşanan dengesizlikler ve üretilen bölgesel kalkınma politikaları bu bölümde incelenmiştir.

Bölgesel dengesizlik, öncelikle bir ulusal ekonominin değişik mekânsal parçalarında görülen iktisadi gelişme farkları olarak görülebilir. Ancak bu yaklaşımın bu konuda yeterli açıklama getirdiği söylenemez (Özel, 2009). Bölgesel dengesizlik, aynı ülkenin farklı yerlerinde görülen her türlü eşitsizlik olarak tanımlanmaktadır (Gündüz, 2006). Daha dar anlamda ise ekonomik ve sosyal fırsat eşitsizliği şeklinde tanımlanabilir. Bu tanıma biraz açmak gerekirse, “ekonomik fırsat eşitsizliği”, farklı bölgelerdeki kişilerin gerek iş bulma, gerekse eşit işe eşit reel ücret elde etme fırsatına sahip olamamalarını ifade ederken; “sosyal fırsat eşitsizliği”, farklı bölgelerde yaşayan kimselerin, sağlık-eğitim hizmetlerinden, kültürel faaliyetlerden aynı derecede yararlanamamalarıdır (Dinler, 1998). Şu halde bölgesel dengesizlik, bir ülkenin farklı bölgelerinde yaşayan insanların, iş bulma, eşit işe eşit ücret gibi ekonomik eşitliklerden; sağlık, eğitim, kültür gibi sosyal hizmetlerden eşit olarak yararlanamaması durumu olarak tanımlanabilir (Özel, 2009).

1929 dünya ekonomik krizinden sonra dikkatleri çekmeye başlayan bölgesel dengesizlik, ülkenin gelişmişlik düzeyinden bağımsız olarak varlığını sürdürmektedir. Tüm gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde doğal ve toplumsal kaynakların mekân üzerindeki dağılım tablosunun bir göstergesi olan bölgesel dengesizlik, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklı görünüm göstermektedir. Buna göre, bir ülkenin gelişmişlik düzeyi, aynı ülkenin bütün bölgelerine eş düzeyde yansımamaktadır. Bölgesel dengesizlik, gelişmiş ülkelerde gelişmenin mekândaki eşitsiz dağılımının bir sonucu olarak kapitalizmin kendi iç dinamiklerince belirlenirken; gelişmekte olan ülkelerde ise, ekonomik bağımlılık nedeniyle uluslararası sermayenin gereksinimleri doğrultusunda dış dinamiklerce belirlenmiştir (Göktürk, 2006; Özel, 2009).

Gelişmiş bölgelerde ekonomik faaliyetler yoğunlaştığından dolayı bu bölgelerde üstyapı yatırımlar için iyi bir ortam oluşturulmuş, bölge çekici bir hale getirilmiştir. Bu bağlamda kutuplaşma da genellikle endüstri yatırımları çerçevesinde meydana gelmekte, kendilerine girdi sağlayacak diğer yatırımları da o bölgeye çekmektedirler. Bu çekicilik bir

zincirleme etki göstererek bölgenin kalkınmasını hızlandırmaktadır. Kutup bölgesinin merkezindeki yerleşim alanı giderek büyüyerek, mal ve hizmetlerin karşılıklı akımını sağlayan bir ulaşım ağı oluşturur (Hansen, 1967; Gündüz, 2006).

Bölgesel dengesizliğin ortaya çıkışında rol oynayan faktörler aynı zamanda ülkenin ekonomik göstergeleridir. Bunlar sırası ile işsizlik oranı, gelir düzeyi ve iç göçlerdir. İşsizlik oranı, gelişmiş ülkelerde %1-3 arasında değişirken, az gelişmiş ülkelerde de ise %10-20 arasındadır. Gelir düzeyi de yine işsizlik oranında olduğu gibi gelişmiş ülkelerde fert başına düşen gelir 20.000 doların üstünde iken az gelişmiş ülkelerde 150-1000 dolar arasında değişmektedir. Bu durum ülkeden ülkeye farklı değişiklik göstermektedir. İç göçlere geçince, az gelişmiş ülkelere, gelişmiş ülkelere olduğu gibi az gelişmiş bölgelerden de gelişmiş bölgelere insan akımını ifade etmektedir. Örnek olarak, Türkiye’de Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinden İstanbul, İzmir ve diğer gelişmiş bölgelere yapılan göçlerde son yıllarda artışlar olduğu kaydedilmektedir. İç göçü zorlayan nedenlerin başında işsizlik oranının yüksek oluşu, gelir düzeyinin düşüklüğü, yetersiz toprak dağılımı gibi çeşitli sebepler sayılabilir. Göçü çekici hale getiren nedenler olarak ise iş bulabilme imkânı, o yörelerde yatırımların yüksek oluşu, sosyal ve kültürel faaliyetlerin yüksekliği, ulaşım ve haberleşme imkânlarının bol ve yeterli oluşu gibi faktörler etkili olmaktadır (Gürkan,1979; İzgi,1979; Gündüz, 2006).

İster gelişmiş, isterse gelişmekte olsun bir ülkede bölgesel dengesizlikler niteliklerine göre üç ayrı grupta toplanabilir (Smith,1976; Gündüz, 2006).

Birincisi, doğal ya da coğrafi dengesizlikler olup bu tür dengesizlikler doğal kaynakların ve fiziki koşulların doğrudan sonucu oluşan dengesizliklerdir. Kıyı ve liman bölgeleri, zengin maden yataklarının bulunduğu çevrelerine göre gelişmiş bölge olabilirler. Bu bölgelerin konumu iktisadi faaliyetlerin yoğunlaşmasına neden olur. İkincisi, iktisadi ve fonksiyonel dengesizliklerdir. Bu açıdan dengesizlikleri olan ülkelerde, aynı üretim faktörleri, farklı pazarları nedeni ile farklı bölgelerde değişik kazançlar elde ederler. İş gücünün tarım sektöründen, sanayi sektörüne aktarılması halinde kazançlarda da farklılıklar ortaya çıkabilir. Üçüncü dengesizlik ise sosyal ve kültürel dengesizlik olup sosyal ve kültürel etkinlikler sonucu ortaya çıkmaktadır. İnsanların davranışları ve değer yargıları arasındaki farklılıkları da kapsayan bir dengesizlik türüdür. Bu tür dengesizlik eğitim düzeyine bağlı olarak meydana gelmekte bu bağlamda da kültürlü kimselerin sosyal mevkileri, değer yargıları, davranış ve giyinişleri diğerlerinden ayrılmaktadır.

1.6.1. Bölgelerarası Dengesizlik - Geri Kalma Nedenleri

Bir bölgenin geri kalmasına pek çok farklı neden etki edebilmektedir. Ancak bunlar göreceli gerekçelerdir. Bu anlamda bölgesel eşitsizlikleri temelde üç nedene dayandırmaktadır. Bunlar;1-tarım ve işgücü verimliliği farklılıkları, 2-sanayinin belli bir merkezde toplanması ve 3- sanayide ve diğer sektörlerde, alt sektörler ve bölgeler itibariyle yaşanan verimlilik farklılıklarıdır (Mutlu, 2002; Demiral, 2013).

Tarımsal üretim ağırlıklı ve bu üretiminde insan emeğine bağlı olduğu, teknolojisi durağan bir ülkede bölgelerarası eşitsizlik son derece zayıftır. Sanayi devrimi öncesinde bu nedenle ciddi bir bölgeler arası eşitsizlik görülmez. Ancak sanayi devrimi sonrası pek çok ülkede talebin getirdiği bir baskı, faktör fiyatlarındaki göreceli değişim, bilgi işlem teknolojilerindeki gelişimin belli bir noktaya ulaşması gibi bir takım nedenlerden dolayı ekonomiye yenilikçi (innovative) teknolojilerin girmesi bölgesel temelde bir teknoloji ve gelir farklılığına neden olur (Robinson 1975; Demiral, 2013).

Yenilikçi teknolojilerin uygulama alanları genellikle spesifiktir. Bu nedenle etkileri en fazla bir ya da birkaç sanayi dalında gözlemlenir ve bu alanlarda bir miktar farka neden olabilirler. Bir takım nedenlerden dolayı yenilikçi teknolojinin etkilediği kesimler belli bazı mekânlarda konumlanıp birikirler. Sürecin başında demografik yapılanma ve talebin mekânsal dağılımı yoğunlaşmanın (agglomeration) yapısını belirleyen en temel etmenlerdir. Bütün bu gelişmeler bir tarafta ileri teknolojilerin kullanıldığı son derece gelişmiş bir merkez ve buna paralel olarak daha geri teknolojilerin kullanıldığı bir çevre meydana getirir. Bir takım sanayi kollarının belli bir mekânda yoğunlaşması uzun bir süre kendi kendini besleyen bir süreçtir.

Türkiye'ye ise göreceli olarak geri kalmış bölgelerin tarım ağırlıklı olduğu görülmektedir. Bu tür bölgelerin geri kalma nedenleri şöyle sıralanabilir:

- 1- Ölçek ekonomilerinden, dışsal ekonomilerden ve görece ileri teknolojilerden yararlanan bölgelerin daha düşük maliyetli üretim yaptıklarından fiyat avantajlarıyla gerice bölgelerin sanayilerini yıkarlar. Bundan sonra tarım ağırlıklı bir bölgede güçlü bir sanayinin kurulması pek mümkün olamamaktadır.
- 2- Sanayilerin çoğu oligopolistik ve tekelci yapıdadır ve fiyatları rekabetçi piyasalar yerine firmalar belirlerler. Bu da tarımsal ürün fiyatlarının tekelci fiyatlar karşısında geri kalmasına neden olur (Friedman, 1966; Demiral, 2013).

1.6.2. Bölgesel Dengesizliğin Yol Açtığı Değişmeler

Bünyesinde gelişme noktası oluşan bölgenin giderek geliştiği diğer bölgelerin ise buna ayak uyduramadığı hatta gerilediği görülmektedir. Ancak gelişen bölge giderek çevre bölgeleri etkileyerek onların da bu gelişmeden etkilenmelerine neden olmaktadır. Yani gelişen bölgenin diğer bölgeler üzerinde demografik, sosyal ve ekonomik alanlarda bazı olumlu ya da olumsuz etkileri bulunmaktadır (Kulaksız, 2008).

Kutuplaşma bir bölgenin gelişmesini olumlu yönde etkilerken diğer bölgenin gerilemesine yol açmaktadır. Gelişme kutuplarının oluşturulmasıyla birlikte demografik, sosyal ve ekonomik alanlarda bir takım değişimler yaşanmakta olup bu değişimler şu şekildedir (Gündüz, 2006).

1.6.2.1. Demografik Değişme

Az gelişmiş bölgenin çevresindeki dinamik ve kaliteli iş gücü kutuplaşan bölgeye kayacaktır. Bu durum zaten geri kalmış bölgelerin işe yarar nüfusu kaybetmeleri nedeniyle gittikçe tenhalaşacak, buna karşılık gelişen bölgede ise nüfus artışı yoğunlaşacaktır. Buna bağlı olarak yeni yatırımlar, yeni istihdam alanları ortaya çıkacaktır. İşte bu şekilde bir nüfus göçünden dolayı ortaya çıkan kentleşmeye “Demografik Kentleşme” adı verilmektedir (Gündüz, 2006).

Göçün yalnızca demografik bir süreç olarak tanımlanması onun içeriğini anlatmak bakımından yetersizdir. Göç kentleşmeyi artırdığı kadar birçok sosyal problemi de kentlere taşımakta, kentlerin genel yapısını etkilemektedir. Bu sorunların başında eğitim ve sağlık hizmetlerinin yeterince karşılanamaması, belediye hizmetleriyle ilgili sorunların artması, ücretlerin düşmesi, kayıt dışı istihdamın artması, konut ve altyapı yetersizliği gibi sorunlar gelmektedir (Kulaksız, 2008).

Bir bölgede nüfusun artması sonucunda, fiyat artışları da olabilecektir. Bu fiyat artışları, her türlü mal ve hizmetlerde görülmesine rağmen özellikle daha öncede belirtildiği gibi gayrimenkul ve kira artışlarını daha çok etkileyecektir. İnsanların açıkta barınmaları söz konusu olmadığı için gelirlerine göre, hazine arazileri üzerine ucuz oturma yerleri yapacaklardır. İşte bu yerleşim yerlerin “Gecekondulaşma” adı verilmektedir. Başka bir ifadesiyle gecekondulaşma bir gecede yapılan, genellikle şehrin dışında kalan hazine arazileri üzerine kurulan yerlerdir. Bu gibi yerlerdeki gecekondularda ulaşım,

haberleşme ve sağlık hizmetleri yetersiz veya hiç yoktur. Bu da başlı başına büyük bir sorun teşkil etmektedir (Gündüz, 2006; Kulaksız,2008; Tekeli, 2008).

Bugün ülkemizdeki İstanbul, Ankara, İzmir gibi daha birçok metropol şehrimizin yaklaşık % 70'ine yakın bir kısmı gecekondu bölgelerinden oluşmaktadır. Bu yüzden demografik kentleşmenin olumsuz yönleriyle karşılaşılması için önceden planlı bir konut politikasının izlenmesi gerekir. İsrail bu konuda bir derece ileri gitmiştir. Şöyle ki; İsrail'de altyapı yatırımları önceden hazırlanmakta ve bölgede yerleştirilmesi düşünülen nüfus miktarı kadar konutlar üretilmektedir (Gündüz, 2006).

1.6.2.2. Sosyal Alandaki Değişmeler

Kutuplaşma olgusu ile birlikte sosyal alanda da bir takım değişmeler ortaya çıkmaktadır. Bu değişiklikler aşağıdaki gibi sıralanabilir.

- Halkın batıl inancının ve değer yargılarının değişmesi bu bağlamda da geleneksel değer ölçütlerinin yerini yeni değerlerin alması,
- Eğitim kurumlarının yaygınlaşması ile birlikte okur-yazarlık oranının yükselmesi, ayrıca sağlık kuruluşlarının da yaygınlaşması ile birlikte sağlık personeli sayısının artması,
- Bölgedeki köylerin altyapı yatırımlarına kavuşması, böylece köylerin statik sosyal yapısının dinamikleşmesi,
- Bölgedeki şehirleri ve köyleri birbirine bağlayan ulaşım ağlarının gelişmesi,
- Bölgede kişi başına düşen gelir seviyesinin/düzeyinin yükselmesi, böylece artacak olan tasarruflar ve yatırımlar sayesinde istihdamın artması (Keynes, 1980; Gündüz, 2006; Kulaksız,2008).

1.6.2.3. Ekonomik Alandaki Değişmeler

Kutuplaşma olayı, demografik ve sosyal alanda bir takım değişmelere sebep olduğu gibi ekonomik alanda da değişiklikler meydana getirmektedir. Bu değişikliklerden önemlilerini şöyle sıralamak mümkündür.

- Kutuplaşmanın yoğunlaşması için gerçekleştirilen yatırımlar ve satın alınan girdiler için yapılan harcamalar, bölgede satın alma gücünün artmasını sağlayarak yeni

yatırımların yapılmasını gerekli kılar. Böylece bölgedeki her türlü ekonomik hareket yeni yatırımları teşvik edecek ve çarpan mekanizmasını hızlandıracaktır.

- Kutupta ortaya çıkan dışsal ekonomiler dolayısıyla bölgeye yeni işletmeler gelecek ve daha düşük maliyetlerle üretim de bulunacaklardır.
- Daha önce düşük maliyetlerle çalışan firma ve işletmeler bölgede gelişmiş teknoloji kullanan firma ve işletmelerin faaliyetinden etkilenip kendilerini yenileyerek yeni teknoloji ve üretim yöntemleri sonucu ekonomik gelişmenin yükselmesine yol açacaktır.
- Kutuplaşma sonucunda tarıma dayalı ekonomik yapı sanayiye kayacaktır. Tarım sektöründeki gizli işsizlik zamanla en düşük seviyesine inecektir (İlkin, 1983; Gündüz, 2006; Kulaksız, 2008).

1.6.3. Türkiye’de Bölgelerarası Gelişmişlik Farkları

Türkiye’de kuruluşundan bu yana pek çok iktisat politikası uygulanmış olsa da ve bölgesel kalkınma konusu hep bu politikaların içerisinde yer alsa da bu tutum bölgelerarası farklılıkları ortadan kaldırmaya yeterli olmamıştır. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde gelişmişliğin ülke geneline adil biçimde dağıtma çabalarında yer alan bölge, 1960’lardaki kalkınma çabalarının odak noktası ve en nihayetinde de günümüzde AB’ne üyelik çabalarının içerisine oturmuştur (Demiral, 2013).

Bölgelerarası sosyo-ekonomik gelişmişlik farklılıkları, diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de görülmekte olup genel olarak ülkenin Batı’sında yer alan Marmara, Ege, İç Anadolu ve Akdeniz Bölgeleri’ni görece olarak gelişmiş bölgeler olarak tanımlayabiliriz. Diğer yandan, özellikle Doğu Anadolu, Karadeniz’in dağlık bölgeleri ve Güneydoğu Anadolu’nun bazı yöreleri; gelir istihdam ve genel olarak refah bakımından, Türkiye ortalamalarının oldukça altında kalmaktadır (Yılmaz, 2011).

Özellikle planlı dönemde, kamunun kaynak dağılımına doğrudan veya dolaylı yollarla yön vermeye çalışmasına rağmen, gelişme sürecine yön veren faktörler, Batı’da sürdürmüştür. Kamu sektörünün, yaratılan gelirin bölüşümü, diğer bir deyişle refahın paylaşımına yönelik müdahaleleri, istenilen ölçüde bölgelerarası dengesizlikleri azaltamamıştır. Yoğun girişimlere rağmen, gelişmişlik farklılıklarının bu dönemde de sürmesinin başlıca nedenleri arasında; coğrafi yapı, iklim özellikleri, talep düzeyi yüksek

iç ve dış pazarlara uzaklık, kırsal yerleşim birimlerinin çokluğu ve dağınıklığı bulunmaktadır (Yılmaz, 2011).

Sosyal ve ekonomik göstergelere yansıyan mekânsal farklılaşma, ülke genelinde yaşanan büyük bir yerleşme sorunu ile iç içe geçmiştir. Öyle ki, gelişmiş olarak nitelendirebileceğimiz yörelerimizde de yeni sorunlar ortaya çıkmaktadır. Geri kalmış bölgelerimizde sorunlar; durgunluk, yatırım ve hizmet eksikliği olarak öne çıkarken, gelişmiş yörelerimizde; hızlı nüfus artışına paralel olarak işsizlik, altyapı yetersizliği, kaçak yapılaşma, asayiş ve çevre sorunları artmaktadır (Yılmaz, 2011).

Öte yandan yaşanan bölgeler arasındaki dengesizlikler toplumdaki adalet duygusunu önemli ölçüde zedelemektedir. Karamsarlık ve yılgınlık, özellikle genç nüfus arasında yayılmakta; bu da elbette çok daha büyük toplumsal, ekonomik ve siyasi sorunları tetiklemektedir. Gelecek beklentisi olmayan toplumların motivasyonları düşmekte, özellikle eğitime verilen önem gerilemektedir. Eğitimsiz kitlelerin ise iş bulma şansları daha da azalmakta ve durum kangren biçiminde kısır döngüye dönüşmektedir (Demiral, 2013).

Bu bağlamda Türkiye'ye özgü bölgesel eşitsizliklerin nedenleri şu şekilde özetlenebilir (Demiral, 2013):

İmalat sanayinin mekânsal olarak dağılımının dengesiz olması ve birkaç bölgede yoğunlaşmış olması, bu bağlamda işgücü verimliliğinin de bölgeler arasında büyük değişiklikler göstermesi sorunu eşitsizliğin temel nedenlerindedir. Özellikle Marmara, Ege ve Akdeniz bölgelerinde yoğunlaşan imalat sanayinin, Güneydoğu ve Kuzeydoğu Anadolu bölgelerinde en düşük katsayılara sahip olduğu görülmektedir. Türkiye'de göreceli olarak geri kalmış bölgelerde yeterli sayıda nitelikli işgücü bulunmamaktadır. Bunun en önemli nedeni buralardaki toplumsal ve teknik altyapının nitelikli işgücünü bölgeye çekmekte yeterli olmayışı, yükseköğretim kurumlarının da bu konuda son derece yetersiz olmasıdır. Ayrıca geri kalmış bölgelerde yaşanan çok yüksek nüfus artış hızı, yüksek doğurganlık ve işgücüne düşük katılım oranları sorunları da dengesiz gelişimi sebep olmaktadır.

Bölgesel eşitsizliği oluşturan tarımdaki emek verimliliğinin imalat sanayindeki verimliliğin çok altında olması sorunu, istihdam oranının yüksek olduğu bölgelerde kişi başına düşen gelirin düşük olmasına sebep olmaktadır. Öte yandan tarımdaki emek/işgücü verimliliği yalnızca sanayidekine göre düşüklük göstermekle kalmamakta bölgeler arasında

farklılık da göstermektedir. En yüksek işgücü verimliliği ise sırasıyla Akdeniz, Marmara ve Ege bölgelerindedir.

Türkiye’de bölgeler arası ekonomik eşitsizlikler bir ölçüde toplumsal yapı, kültür ve bunların bir sonucu olan toplumsal sermaye farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Örneğin Türkiye’nin güneydoğusunda görülen aşiretler son derece önemli bir olgu olup düşük güvenli bir toplum durumundadırlar. Politik tercihler de bazen bir bölgenin gelişmişlik düzeyi üzerinde büyük etki yapmaktadır. Örneğin Ankara’nın başkent olarak ilan edilmesi yalnızca Ankara kentini değil; onunla beraber çevresindeki kentleri, dolayısıyla da o bölgeyi olumlu yönde etkilemiştir. Yine terör nedeniyle köylerin boşaltılması, ya da buralara yönelik bir takım diğer bölgelere nazaran farklı uygulamalar yapmak da olumsuz bir takım etkilere neden olmaktadır.

Son olarak da ülkelerde bazı bölgeler taşıdıkları özel konumları/durumları nedeniyle geri kalabilmekte olup bu bölgelerin başında sınır bölgeleri gelmektedir. Her an yaşanabilecek bir savaş ya da istila korkusu Türkiye’de sınır bölgelerine gelişmeleri için gerekli yatırımların yapılmasının önüne geçmiştir.

1.6.4. Avrupa Birliğinde Bölgelerarası Dengesizlikler ve Bölgesel Kalkınma Politikası Uygulamaları

Avrupa Birliği (AB) üye ülkeleri ve üye ülkelerin bölgeleri arasında, bazı ekonomik ve sosyal göstergeler itibarıyla farklılıklar olduğu görülürken, Birliğin genişleme süreciyle birlikte bu farklılıkların boyutlarının arttığı belirtilmektedir. Bu farklılıklar, bölgesel dengesizliklerin giderilebilmesi, özellikle geri kalmış ülke ve bölgelerde ekonomik ve sosyal gelişimin sağlanabilmesi amacıyla tarihsel süreç içerisinde bazı bölgesel ekonomik politikaların uygulanmasını zorunlu kılmıştır (Kara, 2013).

Avrupa Birliği’ndeki bölgelerarası dengesizliklerin değişik nedenleri olduğu tanımlanmaktadır. Kimi bölgeler coğrafi açıdan sahip oldukları olumsuz koşullar, kimi bölgeler sınırda yer almaları nedeniyle geri kalmış iken; kimi bölgelerde, yaşanan ekonomik ve toplumsal yıkımlar geri kalmışlığa neden olmuştur (Keleş ve Mengi, 2013).

Avrupa Birliği her ne kadar dünyanın en zengin bölgelerinden biri olarak kabul edilse de, 2004’de, on yeni üye devletin, 2007’de Romanya ve Bulgaristan’ın katılımıyla var olan ekonomik ve toplumsal dengesizlikler daha da artmıştır. Mayıs 2004’deki genişlemeden önce, Birlik içindeki en gelişmiş on bölgede kişi başına düşen GSYİH, en az

gelişmiş on bölgenin neredeyse üç katı kadardır. Avrupa Birliği'nin en zengin bölgeleri Londra, Hamburg ve Brüksel'dir (Keleş ve Mengi, 2013).

Avrupa Birliği'nin "bölgelerarası dengesizlik" konusuna yaklaşımı özetle iki yönlü bir sorunun sonucu olarak görülmektedir. Birincisi, Birlik, siyasal bütünleşmeyi gerçekleştirebilmek için "işlevselci" bir yaklaşımı benimsemiştir. Bunun anlamı, bütün üye ülkelerin ve dolayısıyla bu ülkelerin bölgelerinin bütün sektörler açısından bütünleştirilmesini, diğer ifadeyle, uyumlaştırılmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla Birlik içinde, bu yaklaşımın sonucu olarak, her bölgenin benzer bir kalkınmışlık düzeyine ulaşması amaçlanacaktır. İkincisi ise, ulus-devlet dışındaki aktörler (genel bir adlandırma ile "bölgeler"), Avrupa'nın bütünleşme sürecinde kendi çıkarlarını önceleyen bir uğraş içinde olmaları, kendi bölgelerinin ekonomik gelişme düzeyini sürekli gündemde tutmalarına yol açacaktır. Diğer bir anlatımla, Birlik, "diğer aktörler"den, bütünleşme yönünde çaba sarf etmelerini isteyecektir (çünkü bütünleşmenin sağlıklı bir şekilde gerçekleşebilmesi için ulus-altı yönetim unsurlarından başlayarak benimsenen bir bütünleşme öngörülmektedir). Diğer aktörlerin, istenilen yöndeki uğraşı ise, öngörülebileceği gibi, kendi çıkarlarıyla orantılı bir uğraş olacaktır (Özel, 2009). Bu bağlamda Avrupa birliğindeki bölgelerarası dengesizlikleri ortaya koyabilmek için kullanılan göstergelerin başında GSYİH, istihdam, işsizlik, nüfus, eğitim, enerji, sağlık hizmetleri ve hatta ekolojik göstergeler gelmektedir (Keleş ve Mengi, 2013).

Birliğin bölgesel gelişme politikaları kimi dönemler başarıya ulaşmış olsa da, genel olarak dünyadaki ekonomik sorunlarla Birliğin genişlemesi bu politikaları güçsüz kılmıştır. Örneğin, son dönemde, toplam Avrupa Birliği nüfusunun en zengin %10'u ile en yoksul %10'u arasındaki fark, beş kata çıkmıştır. Öte yandan 2007 yılındaki EUROSTAT verileri İtalya, Fransa ve Federal Almanya gibi ülkelerde büyümenin yavaşladığını, buna karşılık çevre ülkelerde hızlı bir büyüme gerçekleştiğini göstermektedir. Aynı biçimde, ülkeler arasındaki gelişmişlik farkları yanında, ülkelerin kendi içlerindeki bölgeler arası farklar da artmaktadır (Filiztekin, 2008; Keleş ve Mengi, 2013).

Avrupa Birliği'nin bölgesel gelişme politikalarının uygulanabilmesi için İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması (NUTS) yapılmış; Düzey I, Düzey II ve Düzey III belirlenmiştir. Düzey I'de nüfusu 3 milyon ile 7 milyon arasındaki büyük sosyo-ekonomik bölgeler, Düzey II'de nüfusu 800 bin ile 3 milyon arasındaki bölgesel politikaların temel bölgeleri ve Düzey III'de nüfusu 150 bin ile 800 bin arasındaki kimi göstergeler için oluşturulmuş bölgeler yer almaktadır. İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması, Birliğin

bölgesel istatistiklerinin toplanması ve bu konuda üye ülkeler arasında uyumun sağlanması, bölgelerin ekonomik ve toplumsal değerlendirmelerinin yapılması ve bölgelerin Birlik fonların yararlanması için kullanılmaktadır (Keleş ve Mengi, 2013).

Avrupa Birliği'nde bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarını gidermek ve geri kalmış bölgelerde büyüme ve istihdam artışı yaratmak temel amaç olup AB bölgesel politikaları, geri kalmış bölgelerin kalkınmasına destek olmak ve bölgeler arası dengesizlikleri azaltmak üzerine kurulmuştur (Kara, 2013; TÜSİAD, 2008). AB bölgesel kalkınma politikası; hükümetin müdahalesine dayalı yukarıdan aşağıya bir yaklaşım yerine yerel aktörlerin katılımıyla gerçekleşen aşağıdan yukarıya bir yaklaşımla oluşturulmuştur. Ekonomik ve sosyal açıdan bölgesel kalkınma politikalarının temel hedefi, piyasaya müdahale ederek pazar güçlerinin neden olduğu mekânsal ekonomik farklılıkları ortadan kaldırmaktadır. Dolayısıyla bölgesel politikaların uygulanmasında kamu sektörüne ya da devlete önemli görevler düşmektedir. Hükümetin buradaki görevi ise ekonomik faaliyetlerin mekânsal dağılımını etkilemektedir (Yavuz Tiftikçigil, 2010).

Bölgesel dengesizliğin giderilmesi için uygulanan politikalar 1980 öncesi dönemde geleneksel bölgesel ekonomik politikalara dayanır iken, 1980'li yıllardan itibaren bu politikalarda, gündeme gelen reform çalışmalarıyla birlikte yerel aktörlerin rolünün ve sosyal uyum kavramının ön plana çıkmaya başladığı görülmektedir (Kara, 2013).

Diğer yandan özellikle 2000'li yıllarda bölgesel rekabet kavramı bölgesel ekonomik politikaları şekillendirir iken, Avrupa-2020 stratejisiyle birlikte bu politikalarda akıllı, sürdürülebilir ve kapsayıcı büyüme hedeflerine paralel, eğitimin geliştirilmesi, araştırma ve geliştirmenin desteklenmesi, kaynak etkinliğini sağlanması ve çevresel bozulmanın önlenmesi, özellikle kadın, genç ve yaşlı işgücünün iş kalitesi ve istihdam oranlarının artırılarak, işgücü göçlerinin daha iyi entegrasyonunun sağlanması, işgücü piyasalarının modernizasyonu, eğitim ve beceriyi geliştirici yatırımlar ve sosyal yardım sistemi yoluyla insanların beklentilerini ve değişimi yönetme gibi ekonomik ve sosyal hedefler belirleyici olmaya başlamıştır (Kara, 2013).

Bu bağlamda genel olarak AB bölgesel politikasının hedefleri şu şekilde sıralanabilir:

- Fiziksel altyapının oluşturulması,
- Politikaların uyumlaştırılması,
- Özellikle KOBİ'leri dikkate alan bölgesel teknoloji politikalarının oluşturulması,
- İşletmelerin birbiriyle olan şebekelerinin geliştirilmesi,

- İşletmelerin bilgi ve teknolojik açıdan yeterliliklerini ve bu konulardaki kaynaklara ulaşmalarının sağlanması,
- Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması,
- İşgücünü nitelik ve nicelik açısından geliştirmek,
- Sosyal uyumun sağlanması,
- Emek piyasasının geliştirilmesi,
- Yönetişimi sağlamak,
- İşgücü mobilitesini sağlamak (Yavuz Tiftikçigil, 2010).

AB bünyesinde bu hedeflere ulaşmak için Yapısal Fonlar ve 1993 yılından itibaren de Maastricht ölçütlerine uygun bütçe yapılarını bozmadan altyapılarını geliştirmek üzere üye ülkelere verilen Uyum Fonu oluşturulmuştur. Fonların kullanılmasını belirleyen temel ilkeler ise, fonların yoğun olarak geri kalmış bölgelerde kullanılması; işsizlik, genç nüfusa istihdam yaratılması, işgücünün eğitilmesi gibi, seçilmiş belirli hedeflere yönelik olması; birkaç yılı içeren daha uzun erimli politikalar olması; bu politikaların ve planların üye ülke yetkilileri ile Birlik yetkililerinin ortak yönetim ve denetiminde oluşturulması ve son olarak, bu politikaların üye ülkelerin kendi bölgesel politikalarını destekler/tamamlar nitelikte olması gerekliliğidir (TÜSİAD, 2008).

Maastricht Antlaşması'nın 130a / 2 maddesinde, AB'deki bölgeler arasında bulunan gelişme farklarını azaltmak için yapısal politikalar uygulanacağı belirtilmiş ve bu politikaların finansmanı için Bölgesel Kalkınma Fonu, Tarımsal Yönlendirme Garanti Fonu ve Sosyal Fon oluşturulmuştur. Birlik içinde geri kalmış bölgelerin geliştirilmesi için uygulanacak bu yapısal politikaların, sosyo-ekonomik göstergelere göre beş temel hedefi bulunmaktadır (Apan, 2004):

- Birlik içinde ekonomik yönden güçsüz olan bölgelerin geliştirilmesi,
- Sanayileşme çabaları sonuçsuz kalan alanların düzenlenmesi,
- İşsizlikle mücadele,
- İşgücünün, değişen üretim sistemlerine ve endüstriyel değişim sürecine uyumunun sağlanması,
- Birlik içindeki kırsal alanların geliştirilmesi (Özel, 2009)

Öte yandan AB'nin bölgesel politikasında birçok kurum da rol oynamaktadır. Bu kurumlardan başlıcaları; Bölgeler Komitesi, EURADA, Avrupa Yatırım Bankası, Avrupa Birliği Sayıştayı'dır. AB bölgeselleştirmeyi desteklemek için hukuksal, mali ve teknik olmak üzere çeşitli araçlar kullanmaktadır. Bu araçlar AB Bölgeler Şartı, AB Yerellik

Şartı, AB Stratejik Hedefler 2000-2005, NUTS (İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması), Stratejik Bölge Planları ve ilgili projeler, Birlik fonları, üye olacak ülkeler için ilerleme raporları ve katılım belgeleri olarak sıralanabilir (Yavuz Tiftikçigil, 2010).

Sonuç olarak; gelişme ile ilgili bazı temel kavramların tartışılması, ülkemiz ölçeğinde yaşanan deneyimlerin ve sonuçlarının değerlendirilmesini sağlamıştır. Kalkınma kavramının tarihsel süreç içinde yaşadığı değişim/dönüşüm, bu bağlamda gelişmişliğin ölçümü için kullanılan ölçütlerin değişimi söz konusudur. Öte yandan kalkınma kavramının temelini oluşturan bölgesel gelişme olgusu ile süreç içerisinde planlamayı önemli ölçüde etkileyen gelişmeler, yaşanan kırılmalar, dönemin siyasi politikaları ile incelenerek üretilen gelişme politikaları irdelenmiştir. Bu politikalar içerisinde Türkiye özelinde öne çıkan kalkınma planlarında öngörülen bölgesel politikalar, planların bölgesel sorunlara çözüm alanlarındaki yaklaşımları ve bölgesel planlamaya bakış açıları gelişmişlik göstergelerinin seçim aşamasında yol gösterici olacak şekilde incelenmiştir. Ayrıca tarihsel süreç içinde bölgesel gelişmeye yönelik üretilen politikaların yanı sıra bölgesel düzeyde yaşanan dengesizlikler, bir bölgenin geri kalma nedenleri, dengesizliğin yol açtığı değişimler, Türkiye özelinde yaşanan gelişmişlik farkları ile Avrupa Birliği kapsamında yaşanan dengesizlikler ve üretilen bölgesel kalkınma politikaları kapsamında incelenerek “dengesizlik” kavramının nedenselliğinin ortaya çıkarılmasına, bölgeler arasında olduğu gibi ülkeler arasında da nasıl bir değişim gösterdiğinin görülmesine fırsat verilmiştir.

2. YAPILAN ÇALIŞMALAR

Gelişmişliğin düzeyini ölçebilmek amacıyla, günün toplumsal, ekonomik ve teknolojik gelişimlerini/değişimlerini göz önüne alan, gelişmişliği en iyi ifade eden gösterge ve değişkenlerin belirlenmesi; seçilen değişkenlerle yeni bir sınıflama yönteminin önerilmesi hedeflenmiştir.

Bu amaca ulaşmak için öncelikle gerek Türkiye özelinde gerekse evrensel düzeyde kullanılan gelişmişlik olgusu ile ilişkili ölçütler; ölçümde kullanılan yöntem ve teknikler tartışılmış ve değerlendirilmiştir. Geçmişten günümüze gelişmişlik düzeyi ile ilgili yapılmış araştırmalar irdelenmiş ve kavramsal bir tartışma yapılmıştır. Ayrıca, Dünya’da gelişmişlik düzeyini tartışan temel kaynaklarla Türkiye çalışmaları ilişkilendirilerek bundan sonra yapılacak gelişmişlik araştırmalarına yönelik çıkarımlarda bulunulmuştur.

Böylelikle, tez kapsamında önerilen ölçme yöntemine ulaşmada izlenen yol, çalışma modeli ortaya konulmuştur.

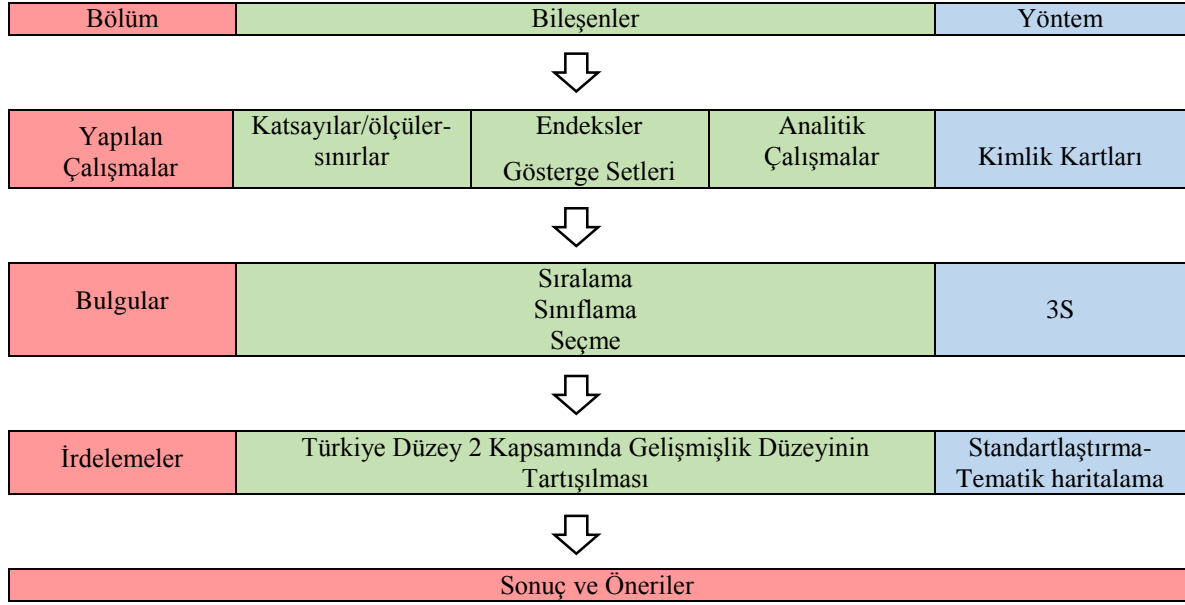
2.1. Çalışma Modeli

Çalışmanın ilk aşamasında sosyo-ekonomik gelişmişliği ölçmede kullanılan yöntemler; katsayılar/ölçüler-sınırlar, endeksler/gösterge setleri ve analitik çalışmalar kapsamında incelenmiştir. Özelde Türkiye için 1980’lerden bugüne yapılan tüm analitik çalışmalar; kapsamı-incelemenin yapıldığı istatistiki bölge düzeyi, yöntemi, özellikle seçilen gösterge setleri ve değişkenler bağlamında oluşturulan kimlik kartları yardımıyla tartışılmış, en sık kullanılanlar, zaman içerisinde sosyal, ekonomik ve teknolojik gelişmelerin değişken seçimini/dönüşümünü nasıl etkilediği belirlenmiştir.

İkinci aşamada ise Dünya’da ve Türkiye’de gelişmişlik düzeyini tartışmak amacıyla oluşturulmuş endeksler ve gösterge setleriyle Türkiye için çok değişkenli analiz teknikleri ile yapılmış sosyo-ekonomik gelişmişlik araştırmaları ilişkilendirilerek gösterge setlerinin ve değişkenlerin değişimi önerilen 3S yöntemi ile değerlendirilmiştir.

3S yöntemi sıralama, sınıflama ve seçim aşamalarından oluşur. 3S yöntemi kapsamında gerçekleştirilen sıralama aşaması sonrasında değişkenler benzerliklerine göre sınıflandırılmış ve seçim aşamasında ise önerilen gelişmişlik düzeyi sınıflaması için

gösterge ve değişken seti elde edilmiştir. Sonuçta ise ülkemiz için iller ya da istatistikî bölgeler düzeyinde gelişmişliği tartışabilmek/karşılaştırabilmeyi sağlayacak yeni bir yöntem önerisinde bulunulmuştur (Şekil 1).

Şekil 1. Çalışma modeli

2.2. Sosyo-Ekonomik Gelişmişliği Ölçmede Kullanılan Yöntem ve Teknikler

Literatürde sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyini ölçmeye yönelik yapılan çalışmaları ve çalışmalarda kullanılan yöntemleri benzerliklerine göre üç ana başlık altında inceleyebiliriz. Bunlardan ilki genellikle yoksulluk ve gelir bölüşümünü belirleyebilmek için kullanılan katsayılar/ölçütler olup, ikincisi farklı değişkenlerle oluşturulan endeksler ve son olarak farklı sayıda değişkenin kullanıldığı değişik gösterge gruplarından oluşan çok değişkenli analiz teknikleri ile gerçekleştirilen analitik çalışmalardır.

Bu bölümde yukarıda belirtilen üç temel başlık altında araştırmalarda kullanılan katsayılar/ölçütler, endeksler ve çok değişkenli analiz teknikleri kısaca anlatılacaktır.

2.2.1. Yoksulluk ve Gelir Bölüşümünü Belirlemede Kullanılan Katsayılar/Ölçüler-Sınırlar

Bireysel gelir dağılımındaki eşitsizliklerin (istatistiki ifadesiyle) dağılımındaki çarpıklıkların saptanabilmesi ve zaman içinde izlediği eğilimin ortaya çıkarılabilmesi için literatürde çeşitli gelir eşitsizliği ölçülerinden yararlanılmaktadır. Bu nedenle gelir eşitsizliği, sıkça kullanılan Gini katsayısının yanında farklı gelir eşitsizliği ölçüleri yardımıyla da analiz edilebilmektedir (Selim vd, 2014).

Bu bağlamda bir ülkede zaman içerisinde gelir dağılımının nasıl değişim gösterdiğini görmek ve ülkeler arasında gelir dağılımı karşılaştırmaları yapabilmek amacıyla aralık ölçütü, değişim aralığı, görelî ortalama mutlak sapma, standart sapma, değişim katsayısı, varyans, logaritmik varyans, yüzde paylar, Pareto α katsayısı, Lorenz eğrisi, Gini katsayısı, Theil endeksi, Dalton Atkinson eşitsizlik ölçütü, yoksulluk farkı, açlık sınırı gibi pek çok çeşitli ölçütten faydalanılmaktadır (Öztürk ve Göktolga, 2010). Bu kapsamda yapılan çalışmaların bu bölümünde, belirtilen ölçütlerden bazıları hakkında kısaca açıklanma yapılacaktır.

- Aralık ölçütü ve değişim aralığı: Gelir bölüşümü eşitsizliklerini belirlemede kullanılan temel ölçütlerden biri olan aralık ölçütü, en yüksek ve en düşük gelir düzeyleri arasındaki farkın ortalama gelire oranı olarak ifade edilmektedir (Aktan ve Vural, 2002). Bu bağlamda aralık ölçütü ile gelir dağılımının iki ucundaki extreme (uç) değerler, yani en yüksek ve en düşük gelirler karşılaştırılmaktadır (Öztürk ve Göktolga, 2010).

Değişim aralığı ölçütü ise bir gelir bölüşümü serisindeki en yüksek ve en düşük gelir düzeyleri arasındaki farkın ortalama gelire oranı olarak ifade edilmektedir (Aktan ve Vural, 2002). Gelir bölüşümü serisinde sadece maksimum ve minimum iki uç değer dikkate alan bu ölçüt gelir bölüşümü hakkında çok genel bir fikir sağlamaktadır (Öztürk ve Göktolga, 2010).

- Görelî ortalama mutlak sapma ve standart sapma: Görelî ortalama mutlak sapma ölçütü ile gelir dağılımındaki bütün gelir düzeyleri ortalama gelir ile karşılaştırılmakta ve tüm farkların mutlak değerlerinin toplamı toplam gelire oranlanırsa görelî ortalama mutlak sapma elde edilmektedir. Aralık ölçütünden farklı olarak, görelî ortalama sapma tüm dağılımı kavramaktadır. Ancak bu ölçüt, ortalama gelire göre aynı bölgede yer alan iki kişi açısından daha az gelire sahip olandan daha fazla gelir sahip olana yapılan gelir transferine karşı duyarlı değildir (Aktan ve Vural, 2002).

- Standart sapma ölçütü ise istatistiksel analizlerde dağılım ölçütü olarak en sık kullanılan ölçütlerden biri olup terimlerin aritmetik ortalamadan farklarının kareleri ortalamasını ifade etmektedir. Üst gelir gruplarından düşük gelirli birimlere gelir transferi olduğunda büyük değerdeki sapma azalmakta, küçük değerdeki sapma artmaktadır, bütün gelirlerin birbirine eşit olduğu durumlarda ise sıfır olmaktadır (Öztürk ve Göktolga., 2010).

- Değişim katsayısı: Değişkenlik katsayısı, bir istatistik dağılımının göreceli değişkenliğini ölçmekte kullanılan ve dağılımın standart sapmasının, aritmetik ortalamaya oranlanmasıyla bulunan ölçüdür (Selim vd, 2014). Değişim katsayısının değeri sıfıra yaklaştıkça gelir dağılımı daha adil bir hale gelir. Bu katsayı her düzeydeki gelirler arasındaki gelir transferlerine karşı duyarlı olma özelliğine sahiptir. Ancak, gelir farkları büyük olduğunda transfer etkisini ölçmekte yetersiz kalmaktadır (Aktan ve Vural, 2002).

- Varyans ve logaritmik varyans: Varyans, gelir düzeylerinin ortalamadan farklarının kareleri toplamının kişi sayısına oranıdır. Değişimin ortak istatistiksel ölçütü olan varyans gelir bölüşümünde gözlemlerin ortalamadan ne derecede uzakta olduklarını belirtmek, gelir bölüşümlerini karşılaştırmak amacıyla kullanılmaktadır (Öztürk ve Göktolga., 2010). Varyans, gelir transferlerinin eşitsizlik üzerindeki etkisini hesaba katmakta olup ortalama gelir düzeyinden etkilenmektedir. Bu nedenden dolayı da ortalamaları çok farklı olan iki dağılımı karşılaştırmada kullanılamaz (Aktan ve Vural, 2002).

Düşük gelirli olanların gelir transferlerine daha fazla önem verilmesi istendiğinde gelirler için logaritmik formun kullanılması gerekmektedir. Logaritmik varyans ortalama gelirin altındaki ve üstündeki farkları tam olarak yansıttığı için serinin tamamı ile ilgilenmekte olup Gini katsayısında olduğu gibi bir üst sınırı yoktur. Ölçünün değeri arttıkça gelir bölüşümü adaletsizliğinin arttığını ifade etmektedir (Öztürk ve Göktolga., 2010).

- Yüzde paylar: Yüzde paylar, bireysel gelir bölüşümünü ölçmede en yaygın olarak kullanılan ve en açık olan ölçüttür. Bu yöntemde, tüm hane halkları gelirlerine göre en küçükten en büyüğe doğru sıralanarak hane halkının gelirden aldığı yüzde payların dökümü yapılmaktadır. Yüzde paylar analizinde gelirin eşit şekilde bölüşülmesi için her grubun gelirden aldığı pay ile toplam nüfustan aldığı pay eşit olmalıdır. Özellikle de uluslararası gelir bölüşümü karşılaştırılmalarında gelir sahiplerini gelir düzeylerine göre beş eşit %20'lik gruba bölerek her grubun toplam gelir içindeki payını karşılaştırmalı bir şekilde analiz edilmektedir (Öztürk ve Göktolga., 2010).

- Lorenz eğrisi: Gelir dağılımı çalışmalarında yaygın olarak kullanılan Lorenz eğrisi gelir dağılımındaki eşitsizliğin grafiksel olarak gösterilme yollarından biridir. Eğrinin yatay ekseninde kişi veya hane halkları nüfusunun birikimli yüzde payları, dikey ekseninde ise bu kişi veya hane halklarının elde ettikleri gelirin birikimli yüzde payları yer almaktadır (Aktan ve Vural, 2002).

Lorenz eğrisi, kümülatif gelir payını, kümülatif nüfus payının bir işlevi olarak tasvir eder (Şerbetçi, 2014). Lorenz eğrisinden aynı ülke içinde farklı zamanlardaki gelir dağılımlarındaki eşitsizliği ya da farklı ülkelerin gelir dağılımlarındaki eşitsizliği karşılaştırma yapabilmek için yararlanılmaktadır (Aktan ve Vural, 2002).

- Gini katsayısı: İtalyan istatistikçi Gini (1912) tarafından geliştirilen Gini katsayısı, eşitsizlik düzeyini tek bir sayı ile ifade ettiğinden farklı gelir dağılımlarının eşitsizlik düzeyi ile ilgili karşılaştırma yapma olanağı sağlamaktadır. Gini katsayısı literatürde en yaygın kullanılan gelir eşitsizliği ölçülerinden biri olup bütün gelir ikililerinin farklarının aritmetik ortalamasının dağılımın aritmetik ortalamasına oranlanmasıyla elde edilen "görelî ortalama farkın" yarısını göstermektedir (Sen, 1997; Selim vd, 2014).

Gini katsayısı gelir bölüşümü eşitsizlikleri ölçütlerinde bulunması gereken en temel ilkelerden olan ölçekten bağımsızlık ve transfer ilkelerini en iyi sağlayan gelir bölüşümü ölçütüdür. Bu bağlamda gelir bölüşümündeki bütün gelirlerin aynı oranda artırılması veya azaltılmasının eşitsizlik ölçüsünü değiştirmemesi gereğini ifade ederek ölçekten bağımsızlık ilkesini, her gelir düzeyindeki zenginden yoksula yapılan gelir transferlerine duyarlı olduğu için de transferler ilkesini sağlamaktadır (TÜSİAD, 2000; Öztürk ve Göktolga., 2010).

Eğer toplumda gelir yüzde yüz eşit dağılmakta ise, Gini katsayısı 0, gelir dağılımında tam eşitsizlik var ise katsayı 1 olmaktadır. Bu bağlamda katsayı mutlak anlamda 1'e yaklaştıkça, gelir dağılımında eşitsizlik artıyor demektir (Karluk, 2002; Şerbetçi, 2014). Ayrıca Gini katsayısının değeri gelir düzeyinin büyüklüğüne değil, farklı gelir düzeyleri arasında kalan kimselerin sayısına bağlı bulunmaktadır. Gini katsayısının sıfır ile bir olması hiçbir zaman mümkün değildir (Öztürk ve Göktolga, 2010).

- Theil Endeksi: Theil indeksi özellikle toplam eşitsizliği gruplar arası ve grup içi eşitsizlik olarak ayrıştırmaya olanak tanıdığı için yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir.

Theil indeksi, bir gelir eşitsizlik ölçüsünden sağlanması beklenen tüm özellikleri sağlamaktadır. Ayrıca ortalama gelir düzeyinden yüksek gelire sahip birinden, ortalamadan düşük gelire sahip birine gelir aktarımı olduğunda indeks küçülmektedir ve indeksin ne

kadar küçüleceği ise sadece bu iki kişinin gelirlerinin oranına bağlıdır (Çetin, 2013; Elveren, 2013).

Theil indeksi temel eşitsizlik ölçüm kriterlerini sağlamaktadır. Bu bağlamda ölçekten bağımsızdır, simetriktir ve transfer prensibi geçerlidir. Ancak, bu indeksinin iki temel dezavantajı vardır. İlki, indeksin değeri bireylerin veya hane halklarının sayısına (ele alınan grubun büyüklüğüne) bağlı olduğu için her zaman ülkeler arasında bir karşılaştırma yapmaya olanak tanımamaktadır. Yani, aynı yıl için iki ülkeye ait Theil değerlerine bakılarak birinin diğerine göre daha adil bir dağılıma sahip olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak indeks, bir ülkede zaman içinde eşitsizliğin nasıl değiştiğini gösterdiği için ülkeler arasında belli bir dönem için karşılaştırma yapma imkânı sunmaktadır. İndeksin ikinci zayıf yanı ise gelir düzeyleri ne olursa olsun gelir oranları aynı olan kişiler arasındaki transfer indeks değerinde aynı miktarda bir küçülmeye yol açmaktadır. Örneğin, geliri 4 bin TL olan birinden 2 bin TL olan birine yapılan bir transfer ile geliri 400TL olan birinden 200TL olan birine yapılan transfer aynı etkiyi yaratmaktadır (Gürsel vd., 2000; Elveren, 2013)

- Dalton-Atkinson eşitsizlik ölçütü: Değişik gelir dağılımları çeşitli eşitsizlik ölçülerine göre sınıflandırıldığında ortaya düzgün olmayan bir sıralama çıkabilir. Bunun sebebi ise eşitsizliğe verilecek ağırlıkların farklı olmasıdır. Bu ağırlıklar değer yargılarından bağımsız olmadıklarından dolayı, Dalton-Atkinson, bir sosyal refah fonksiyonunu varsayarak çeşitli eşitsizlik ölçülerini bu sosyal refah fonksiyonuna göre yeniden sıralamaya çalışmıştır. Dalton-Atkinson'un sosyal refah fonksiyonunda, toplumun eşitsizliğe verdiği değer (ağırlık) 0 ile sonsuz arasındadır. Bu değer 0 olması, toplumun gelir dağılımı konusunda kayıtsız olduğunu, sonsuz olması ise, toplumun sadece en düşük gelir grubuna sahip olan kişilerle ilgilendiğini göstermektedir. Bu eşitsizlik ölçüsü, gelirlerin eşit dağılması durumunda belirli bir zamandaki sosyal refah seviyesine ulaşabilmek için o zamanki toplam gelirin ne kadarlık bir kısmının yeterli olduğunu ifade etmektedir (Karluk, 2002; Şerbetçi, 2014).

Dalton-Atkinson eşitsizlik ölçütü, fiili sosyal refahın maksimum sosyal refaha oranını eşitlik ölçütü olarak değerlendirmektedir. Toplumsal refah fonksiyonundan hareket ile türetilen bir indeks olan bu ölçüt, toplumsal refah fonksiyonunun her bir bireyin refah fonksiyonunun toplamından oluşan toplanabilir bir fonksiyon olduğunu kabul etmektedir. Bu temel varsayımın pek de gerçekçi olduğu söylenemez. Çünkü bireysel faydaların karşılaştırılması her zaman olası değildir. Bu ölçüt normatif nitelik taşıdığından gelir

bölüşümü eşitsizliğine karşı toplumun göstermiş olduğu duyarlılık derecesine bağlı olarak farklı sonuçlar ortaya çıkabilmektedir (Cowell, 2000; Öztürk ve Göktolga., 2010).

- Pareto katsayısı: Pareto katsayısı, bireysel gelir bölümü hakkında gelir kaynağına ve hane halkının bulunduğu toplumsal sınıfa bakmaksızın gelir bölümü analizini yapmaktadır. Pareto, zaman ve mekâna bağlı olmaksızın, bütün çağlarda ve ekonomilerde gelir bölümünü ifade eden eğrilerde üst gelir grubuna sahip olanları gösteren parçalarının eğimlerinin birbirinin aynı olduğunun ifade eden bir model önermektedir. Pareto α katsayısı, belirli bir gelir düzeyi ile bu geliri veya daha fazlasını elde edenlerin sayısı arasında belirli bir ilişki olduğu varsayımına dayanmakta, gelir düzeyi yükseldikçe kişilerin üst gelir gruba yükselme olasılığının nasıl arttığını yaklaşık olarak göstermektedir (Öztürk ve Göktolga, 2010).

- Kuznets katsayısı: Kuznets katsayısı, sektörel dengesizlikleri özetleyen bir gelir bölümü ölçütüdür. Bireysel veya hane halkı gelirleri için yeterli verilerin olmadığı ülkelerde gelirin fonksiyonel dağılımının uygun bir ölçütünü oluşturmaktadır. Ayrıca gelir bölümünün hane halkından ziyade sektörler göre ölçülmesinin bazı amaçlar doğrultusunda daha faydalı olabileceğini savunmaktadır (Öztürk ve Göktolga, 2010).

Kuznets Katsayısı, sektörel işgücü ve üretim arasındaki farkların mutlak değerlerinin her bir sektörün işgücündeki payı ile ağırlandırılarak toplanması, sektörel ortalama ürünler arasındaki eşitsizliğin bir ölçüsü olarak kullanılmaktadır. Kuznets Katsayısı, Gini Katsayısı gibi sektörler göre sınıflandırılmış bir Lorenz Eğrisi ölçütüdür. Katsayı 0 ile 1 arasında bir değer almakta ve sadece iki sektörlü bir ekonomi için uygulanabilmektedir. Eğer sektörel ortalama ülke ortalamasına eşitse katsayı sifıra eşit, toplam üretimin tek bir sektör tarafından yapılması ve bu sektörün istihdamdaki payı son derece önemsiz ise katsayının değeri 1 olmaktadır (DPT, 1994; Aktan ve Vural, 2002).

- Yoksulluk farkı: Yoksulluk farkı (poverty gap ratio), toplumdaki ortalama yoksulluk açığının yoksulluk çizgisine oranına eşit olup yoksulluk sınırı altında kalan kesimlerin yoksulluk sınırı üzerine çıkarılabilmesi için gerekli gelir transferi konusunda fikir vermektedir. Bu bağlamda zengin bireylerden yoksulluk çizgisinin altındaki bir bireye yapılacak transfer, diğer şartlar aynı kaldığı sürece yoksulluk farkını azaltmaktadır (Öztürk ve Göktolga., 2010).

- Açlık sınırı: Açlık sınırı bir bireyin yeterince beslenebilmesi için alması gereken gıdaya karşılık gelen gelir düzeyi ile ölçülmektedir. Tıbben bir insanın yaşamını sürdürebilmesi için gerekli kalori miktarı 2800-3000, ağır işlerde çalışan bireyler için ise

3200-3800 kalori olarak belirtilmektedir. Dünya Bankasının çalışmalarında ise bir insanın yaşamını devam ettirebilmesi için minimum kalori miktarı olarak 2400 k/cal besini almaya yetmeyen insanlar mutlak yoksul (absolute poverty) olarak tanımlanmaktadır. Mutlak yoksulluk hane halkı ya da bireylerin biyolojik olarak kendilerini üretebilmeleri için ihtiyaç duydukları asgari gelir ve harcama düzeyidir. Ancak şu unutulmamalıdır ki; insan onuruna yaraşır düzeyde yaşamak için gıda harcamalarının yanı sıra giyim, konut, ulaşım ve diğer zorunlu gereksinimlerin de dikkate alınması gerekmektedir (Öztürk ve Göktolga., 2010).

- İnsani temel gereksinimlerin karşılanabilmesi: 1970’li yılların ilk yarısında Dünya Bankası ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)’nun çalışmalarında öne çıkan insani temel gereksinimlerin karşılanabilmesi ölçütü, yoksulluğu, gıda, eğitim, barınma gibi gereksinimlerin karşılanması temeline göre tanımlamaktadır. İnsan yaşamı için gerekli olan temiz su olanaklarına sahip olup olmama, sağlık güvencesinin bulunup bulunmaması, nüfusun yeterli düzeyde beslenip beslenememesi, yoksul nüfusun toplam nüfus içerisindeki payı ile enerji kullanımı bu kapsamda düşünülebilen en önemli ölçütlerdir. Gelişmiş ülkelerde temel gereksinimleri fazlasıyla sağlandığı halde az gelişmiş ülkelerde halkın çoğunluğunun insanca refah içinde yaşaması için gerekli olan temel ihtiyaçlar tamamen karşılanamamaktadır. Bu bağlamda temel ihtiyaçlar içerisinde ise beslenme yetersizliği en belirgin yoksulluk göstergesidir. Ülkelerin geri kalmışlıklarında eskiden beri etkili olan açlık ve yetersiz beslenme, günümüz az gelişmiş ülkelerinde etkisini hala sürdürmektedir (Öztürk ve Göktolga., 2010).

2.2.2. Evrensel Düzeyde ve Türkiye Özelinde Kullanılan Endeksler ve Gösterge Setleri

1960’lı yıllarda sadece gelir ölçümüne dayanan yaklaşımlar söz konusuysen günümüze gelindikçe sosyal gösterge geliştirme ve ekonomik etkinliklerin sonuçlarına odaklanma yaklaşımına doğru bir eğilimin ortaya çıktığı görülmektedir.

Karmaşık ve çok boyutlu bir yapıya sahip olan toplumsal hayatın bu çok boyutluluğunu gösterebilmek ve anlayabilmek için çoklu göstergelerin kullanılması, endekslerin devreye girmesi gerekmektedir. Endeks kavramı, bir olguya ait çoklu göstergelerin tek bir rakama indirgenmesini sağlayan araçtır. Bu bağlamda yapılan çalışmaların bu bölümünde, belirli alanlardaki durumu ortaya koymak ve zaman içindeki

değişimi görmek için evrensel düzeyde ve Türkiye özelinde kullanılan endeksler ve gösterge setlerine örnekler verilecektir (Öztürk ve Göktolga, 2010).

2.2.2.1. Evrensel Düzeyde Kullanılan Endeks Örnekleri

- Fiziksel Yaşam Kalitesi Endeksi (Physical Quality of Life Index - PQLI): 1979 yılında geliştirilmiş olan bu endeks İnsani Gelişmişlik Endeksi'nin öncüsü olarak değerlendirilmektedir. Temel okuryazarlık, çocuk ölümleri ve beklenen yaşam süresi kullanılarak yaşam kalitesi standartlarının oluşturulmasını içermekte, endeks oluşturulurken de bu üç gösterge eşit bir biçimde ağırlıklandırılmaktadır (Şener vd., 2014).

- Temel İhtiyaçlar Yaklaşımı (Basic Needs Approach - BNA): Temel ihtiyaçlar yaklaşımı, tüm nüfusun temel ihtiyaçlarının doğrudan karşılanması anlayışına odaklanarak ekonominin gelişmesi ve gelirin artması ile refahın gerçekleşeceği düşüncesi üzerinden oluşturulmuştur. Hizmet sunucular tarafından doğrudan karşılanabilecek politikaların seçilmesini (gıda tüketimi, barınma, kamu hizmetlerine erişim gibi) destekleyen bir yaklaşımdır (Şener, vd., 2014).

- İnsani Gelişme Endeksi (Human Development Index - HDI): Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından ilki 1990 yılında yayımlanan İnsani Gelişme Raporu bireylerin yaşam kalitesini ölçmek amacıyla oluşturulmuştur. Endeks kapsamında kullanılan göstergeler ise şu şekildedir:

- Doğumda beklenen yaşam süresi
- Okuryazarlık oranı ve okullaşma oranı
- Kişi başına düşen milli gelir

Endeks; insanların sadece temel yeteneklerine odaklandığı, sosyoekonomik yaşamı sınırlandırdığı, siyasi ve sivil alanları dışarıda tuttuğu gibi nedenlerle eleştirilmektedir (UNDP,1990; Şener vd., 2014) .

- İnsani Yoksulluk Endeksleri (Human Poverty Index – HPI): İnsani Yoksulluk Endeksi, UNDP tarafından hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkeler için geliştirilmiştir.

HPI-1 gelişmekte olan ülkeler HPI-2 ise gelişmiş ülkeler için oluşturulmuştur. HP-1 kapsamında beklenen yaşam süresinde 40 yaş baz alınmış ve bu yaşın altındaki yaşam süresi insani yoksulluğun göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Yetişkinler arasında okuma yazma bilmeme oranı; sağlıklı içme suyuna sahip olmayan nüfus, günlük 1,25 ile 2 doların

altında gelire geçinen nüfus ve 5 yaşın altında olup yeterli beslenemeyen çocuk nüfus ise yoksulluğun ölçümü için kullanılan diğer göstergelerdir. HPI-2’de ise 60 yaşından daha fazla yaşam imkânına sahip olmayan nüfus, işlevsel okuma yazma becerisi sınırlı nüfus, uzun dönem işsizlik oranları, ortalama gelirin yüzde 50’sinden daha azına sahip ve günlük 4 ile 11 doların altında bir gelire geçinen nüfus insani yoksulluk göstergeleri olarak belirlenmiştir (UNDP, 1997; Şener vd., 2014).

- Toplumsal Cinsiyete İlişkin Gelişmişlik Endeksi (Gender-related Development Index - GDI): Bu endeksin hesaplanmasında kullanılan göstergelerin HDI endeksinden çok farklı olmadığı görülmektedir. Bu bağlamda kadınlara sunulan fırsatlar; kadınların ve erkeklerin beklenen yaşam süreleri, kadınlarda ve erkeklerde okuryazarlık oranı, kadınlarda ve erkeklerde ilk, orta ve yükseköğretimde okullaşma oranı, göstergeleri dâhilinde ölçülmüştür (UNDP, 1995; Şener vd., 2014).

- Toplumsal Cinsiyeti Güçlendirme Ölçütü (Gender Empowerment Measure - GEM): Kadınların ekonomik ve politik hayatta ne oranda rol aldıklarını/katılımlarını ölçen endeks kapsamında kullanılan göstergeler şu şekildedir: Kullanılan göstergeler ise şu şekildedir:.

- Parlamentodaki kadınların (kadın milletvekili) oranı
- Üst düzey karar ve yönetim düzeyindeki kadınların oranı
- Profesyonel mesleklerde ve işlerde çalışan kadınların oranı
- Kadınların ve erkeklerin elde ettikleri gelir (UNDP, 1995; Şener vd., 2014)

- Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (Gender Inequality Index - GII): 2010 yılında Birleşmiş Milletler tarafından yayınlanan raporda var olan endeks kapsamında toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ölçmek için; üreme sağlığı, işgücü piyasası ve güçlendirme alanlarında kadınlara ilişkin veriler üzerinden göstergeler oluşturulmuştur. Göstergeler ise şu şekildedir: (UNDP, 2010; Şener vd., 2014)

- Erken yaşta annelik.
- Anne ölüm oranı.
- Kadınların işgücüne katılım oranı.
- Her bir cinsiyetin orta ve yükseköğretime devam etme seviyeleri.
- Her bir cinsiyetin parlamentoda sahip olduğu koltuk oranı

- Daha iyi yaşam endeksi-OECD: OECD bu endeks ile hem ekonomik refah ile yaşam standardı arasındaki farklılıkları ortaya koymakta hem de bunların zamanla sürdürülebilirliğini ele almaktadır.

Bu çerçeveye göre cari ve gelecekteki refah birbirinden ayrılmıştır. Ekonomik refah; maddi yaşam koşulları ile yaşam kalitesinden oluşmakta ve bunların çıktıları ile ölçülmektedir. Gelecekteki refah ise, doğal, ekonomik, beşeri ve sosyal sermayeden meydana gelmekte ve bu sermayelerin bugünkü faaliyetlerinden önemli ölçüde etkilenmektedir (OECD, 2013). Bu bağlamda, Daha İyi Yaşam Endeksi konut, gelir ve refah, iş ve kazanımlar, sosyal iletişim, eğitim ve beceriler, çevre koşulları, sivil katılım ve yönetim, sağlık durumu, yaşam memnuniyeti, iş yaşam dengesi kriterleri altında oluşturulmuştur.

- Sosyal Gelişme Endeksi (SPI): TEPAV tarafından 2014 yılında gerçekleştirilen Sosyal Gelişme Endeksi, bir ülkenin vatandaşlarının temel ihtiyaçlarını karşılama, onların hayat kalitelerini sürdürüp iyileştirebilecekleri ortamı oluşturma ve bireylerin potansiyellerini tam olarak değerlendirebilecekleri koşulları sağlama kapasitesini ölçen, daha çok birey odaklı olan bir gelişmişlik ölçütüdür.

SPI temel insani ihtiyaçlar, refahın temelleri ve fırsatlar ana başlıkları altında; beslenme ve temel tıbbi tedavi, su ve temizlik, barınma, kişisel güvenlik, temel bilgiye erişim, iletişim ve haberleşmeye erişim, sağlık, ekosistemin sürdürülebilirliği, kişisel haklar, kişisel özgürlükler ve seçim hakkı, tolerans ve katılım, yükseköğretime erişim olarak belirlenen alt başlıklar dâhilinde gelişmişlik göstergelerini kapsamaktadır (Sökmen, 2014).

2.2.2.2. Evrensel Düzeyde Kullanılan Gösterge Setleri

- Birleşmiş Milletler tarafından İnsan Yerleşimleri Programı (Habitat); çerçevesinde Kentsel Göstergeler Programı (Urban Indicators Programme) oluşturulmuştur. Program dâhilinde 42 gösterge belirlenmiş gösterge setleri ise şu başlıklardadır;

- Barınma
- Sosyal kalkınma ve yoksulluğun ortadan kaldırılması
- Çevre yönetimi
- Ekonomik kalkınma
- Yönetişim (Şener, vd., 2014)

- Avrupa Ortak Göstergeleri (Kentsel alanlar için): Yerel yönetimlerin kentsel yaşamın kalitesini izlemesi için oluşturulmuştur. Gösterge setleri şu başlıklardadır;

- Vatandaş memnuniyeti

- Küresel iklim değişikliğine yerel katkı
- Yerel hareketlilik ve yolcu taşıma
- Halkın kullanımını için mevcut açık alanlar ve hizmetler
- Hava kalitesi (Şener vd., 2014).

• Sosyo-ekonomik Gelişme Göstergeleri (State of GOA, 2011): Sosyo-ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi amacıyla 21 gösterge seti altında değişkenler belirlenmiştir. Oluşturulan gösterge setleri ise şu şekildedir: Nüfus, Tarım, Hayvancılık ve Veteriner Servisi, Orman, Balıkçılık, Endüstri ve Ticaret, Madencilik, Güç (Enerji), Ulaşım, Nakliye, İletişim, Okuryazarlık ve Eğitim, Sağlık & Hayati İstatistikler, Su Kaynağı, Turizm Ve Habercilik, İşbirliği (Destek), Küçük Tasarruflar, Bankacılık, Sigorta, Devlet Maliyesi, Devlet Geliri (Sherkhane, 2011).

• Avrupa Birliğinde Bölgesel Performansın Ölçülmesi: Araştırma kişi başına GSYİH'a dayalı tek kriter yaklaşımına alternatif olarak bölgesel performansın ölçümü için çok yönlü bir yaklaşım sunmaktır.

Bu bağlamda bölgesel performansın ölçülmesine yönelik oluşturulan göstergeler şu şekildedir: Yaşam Süresi, Ölüm Oranı, Bebek Ölüm Oranı, Taşıt Kazası, Genç Nüfus Oranı, Yaşlı Nüfus Oranı, Yoksulluk, Erkek İstihdamı, Kadın İstihdamı, İstihdamda Cinsiyet Eşitsizliği, Uzun Süreli İşsizlik, Erkek İşsizliği, Kadın İşsizliği, Yükseköğretimdeki Erkekler, Yükseköğretimdeki Kadınlar, Kişi Başına GSYİH (Sánchez-Domínguez ve Ruiz Martos., 2014).

• Bölgesel Gelişmenin İzlenmesinde Karşılaştırmalı Göstergeler: OECD tarafından, üye ülkelerde bulunan 362 bölge için oluşturulan bileşik endeks çalışmasıdır. Üç başlık altında 51 gösterge belirlenmiştir; ancak veri kısıtı nedeniyle 22 gösterge kullanılarak endeks oluşturulmuştur. Bu üç başlıktan ilki olan Rekabetçilik altında 10, Sosyal İçerme altında 8, Çevresel Sürdürülebilirlik altında 4 gösterge belirlenmiştir (OECD, 2011).

• OECD Eğitim Sistemleri Göstergeleri (Indicators of Education Systems - INES): Eğitim kurumlarının çıktıları ve eğitimin etkileri (9 gösterge); eğitime yapılan finansal ve insani yatırım (7 gösterge); eğitime erişim, katılım ve ilerleme (3 gösterge); öğrenme ortamı ve okul organizasyonu (7 gösterge) ana başlıkları dâhilinde göstergeler belirlenmiştir (Şener vd., 2014).

Ayrıca Avrupa Birliği gelişmişlik göstergelerine politika üretiminde GSYİH'yı tamamlayacak, sosyal-çevresel başarıyı (örneğin; sosyal uyum, erişebilirliği, temel mal ve hizmetlerin alımı, eğitim, kamu sağlığı ve hava kalitesi üzerinde iyileştirme yaptı) ve

zararları (örneğin; doğal kaynakların tüketilmesi, artan yoksulluk, daha fazla suç işlenmesi) içerecek birkaç yeni açılım getirmeyi başlatmıştır (COM, 2009 a). Bunlar arasında dikkat çekenler ise şu şekildedir:

- Sürdürülebilir Kalkınma Göstergeleri; sosyal, ekonomik, çevresel ve yönetim alanlarında 10 tema içinde gruplandırılmış yaklaşık 100 gösterge hakkında bilgi vererek Avrupa Birliği Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisini (Avrupa Birliği 2006 Danıştayı) izlemeyi hedeflemektedir.

- Avrupa 2020 Stratejisi (2010 onaylı); AB'nin krizden kurtarabilmesi için üye devletlerin tüm çabalarını koordine etmeyi, ayrıca yüksek seviyede istihdam, üretkenlik ve sosyal uyum sağlayabilmek için karakterize edilen akıllı, sürdürülebilir ve kapsayıcı bir ekonomi haline dönüşümü amaçlamaktadır (COM, 2010a). Bu öncelikleri gerçekleştirmek için, Komisyon, Üye Devletleri bir araya getirmek için 2020 yılına kadar sekiz temel tema üzerine odaklanmaktadır. Bunlar; İşsizlik, Ar-Ge Yatırımı, CO2 Emisyonu, Yenilenebilir Enerji, Enerji Tüketimi, Okulu Erken Bırakmak, Üçüncül Eğitim ve Yoksulluk.

- Yaşam kalitesi göstergeleri; Kasım 2011 yılında onaylanan Avrupa İstatistik Sistemi Komitesinin (ESSC) bir projesidir. Göstergeler setinin amacı ülke vatandaşlarının refahı açısından genel bir fikir sağlamaktır (Eurostat, 2008). Belirlenen göstergeler AB'de yaşam kalitesinin ölçülmesi için çeşitli kaynaklardan birleştiren verileri sunmakta olup şu boyutları kapsamaktadır: Maddi Yaşam Koşulları, Üretim veya Ana Faaliyetler, Sağlık, Eğitim, Eğlence (Boş Zaman) ve Sosyal Etkileşimler, Ekonomik ve Fiziksel Güvenlik, Yönetim ve Temel Haklar, Doğal ve Yaşam Ortamı ve Genel Yaşam Deneyimi (Sánchez-Domínguez ve Ruiz Martos, 2014)

2.2.2.3. Türkiye Özelinde Kullanılan Endeks Örnekleri

• Sosyo Ekonomik Gelişmişlik Endeksi (DPT 1996-2003): DPT tarafından 1996 ve 2003 yılında oluşturulan gelişmişlik endeksi; illerin, coğrafi bölgelerin ve istatistiki bölge birimlerinin sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyelerini karşılaştırmalı olarak belirlemek, çeşitli mekânsal ölçeklerde sektörel bazda gelişmişlik sıralamaları elde etmek amacıyla oluşturulmuştur.

Bu araştırmada, gelişmişliğin mümkün olduğu kadar çok boyutunu hesaba katabilmek için, değişken sayısının güvenilir ve tutarlı veri bulunabildiği ölçüde geniş tutulmasına çalışılmıştır. Araştırmada kullanılan “Temel Bileşenler Analizi” tekniği,

birbiriyle bağımlı olan çok sayıda değişkenin kullanılmasına imkân verdiğiinden, belirli bir boyutu açıklayan birden fazla değişken kullanılmıştır.

Bu bağlamda, 1996 yılında yapılan çalışma; 9 gösterge seti çerçevesinde toplamda 32 göstereyi, 2003 yılında yapılan çalışma ise 10 gösterge seti çerçevesinde toplamda 58 göstereyi içermektedir. Yıllar arasında eklenen gösterge başlığı altyapı olup 2003 yılındaki çalışmanın gösterge seti; Demografik, İstihdam, Eğitim, Sağlık, Sanayi, Tarım, İnşaat, Mali, Altyapı, Diğer şeklindedir.

- İller Arası Rekabet Endeksi: Bölgesel rekabetçilik; düzeyi belirleme çalışmalarından yola çıkılarak, Türkiye'deki illerin rekabetçilik seviyelerini belirlemek amacıyla oluşturulmuş iller arası rekabet endeksidir. Oluşturulan endeks 4 ana gösterge seti altında toplamda 35 göstereyi içermektedir. Her bir gösterge seti başlığı ve içerdiği gösterge sayısı şu şekildedir: Beşeri Sermaye/Yasam Kalitesi Değişkenleri (11), Ticaret Becerisi Değişkenleri (11), Markalaşma Becerisi/Yenilikçilik Değişkenleri (4), Erişilebilirlik Değişkenleri (9) (Alkin, vd., 2007).

- EDAM-Türkiye İçin Bir Rekabet Endeksi (2009): Çalışma, bir anlamda bölgesel rekabet gücünü yaratma olanağını elinde bulunduran yerel yönetimler ve yerel girişimlere yol gösterebilecek iki aşamalı bir temel bileşenler analizi (principal components analysis) yöntemi kullanarak oluşturulan bir endeks önermektedir. Bu bağlamda 50 göstereyi içeren endeksin gösterge setleri ise şu şekildedir; Ekonomik Canlılık ve Etkinlik, Emek Piyasası, Yaratıcılık, İnsan Sermayesi, Fiziki Altyapı, Sosyal Sermaye (EDAM, 2009).

- Türkiye'de Bölgesel Rekabet Gücü Analizi (2010): Çalışma Türkiye'deki bölgelerin rekabet güçlerine göre sınıflandırılmakta ve belirlenen bölgelerin özelliklerinin tanımlanabilmesi amacıyla oluşturulmuştur. Bu bağlamda oluşturulan Bölgesel Rekabet Gücü Endeksi ise rekabet gücünün ölçülebilmesi için 32 adet göstereyi içermektedir. (Albayrak ve Erkut, 2010).

- Konya-Karaman İlçeleri Sosyal Gelişmişlik Endeksi (2011): Endeksin temel amacı soyut bir kavram olan gelişmişlik kavramını yıllar içinde izlemeye olanak sağlayacak şekilde analitik düzlemde incelemektir. Bu bağlamda TR52 Düzey2 Bölgesi (Bölge) ilçeleri özelinde sosyal gelişmişlik endeksleri elde edilebilen veriler doğrultusunda 3 temel gösterge seti altında toplamda 17 adet gösterge kullanılarak oluşturulmuştur. Oluşturulan gösterge setlerinin başlıkları ve içerdiği gösterge sayısı ise; Demografik (7), Eğitim (6), Sağlık (4) şeklindedir (Mevlana Kalkınma Ajansı, 2011).

- Girişimciliğin Ölçülmesi: Türkiye İçin Bölgesel Girişimcilik Endeksi Önerisi (2013): Alanında ilk olan bu çalışmada geliştirilen metodolojiyle, il ve bölge bazında girişimcilik seviyesini belirleyen dinamikler verilerin mevcudiyeti kapsamında 39 adet gösterge dâhilinde oluşturulmuştur (Meydan, 2011).

2.2.2.4. Türkiye Özelinde Kullanılan Gösterge Setleri

- Öncelikli Yaşam Kalitesi Göstergeleri: Türkiye ile UNICEF tarafından yürütülen Temel Hizmetlerde Kapasite Geliştirilmesi Projesi kapsamında oluşturulmuş ilk etap da yaklaşık 100 gösterge belirlenmiş, fakat yapılan elemeler sonrasında gösterge sayısı 25'e indirilmiştir. Göstergeler yaşam kalitesini iyileştirmek amacıyla il düzeyinde geliştirilmiştir (URL-3; Şener vd., 2014).

- Kentsel Göstergeler; Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'nı tarafından 2007 yılında hazırlanan kılavuz 156 göstergeyi içeren 7 temel gösterge setinden oluşmaktadır. Gösterge setleri; Demografi, Sosyal Yapı, Ekonomik Yapı, Yurttaşlık Konuları, Mekânsal Yapı, Çevre ve Ekoloji ile Bilgi Toplumu şeklindedir.

Ayrıca Bakanlık tarafından Kentsel Göstergeler Kılavuzu'nun devamı olarak görülebilecek kentsel mekânlara ilişkin olarak Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı 2010-2023 (KENTGES) hazırlanmıştır. KENTGES dâhilinde Sosyal Yapı, Ekonomik Yapı, Yurttaşlık, Mekânsal Yapı, Çevre, Ekoloji ve bunlara bağlı alt alanlarda 159 gösterge oluşturulmuştur. Belirlenen göstergelerin uygulanabilirliğini ölçmek amacıyla da Samsun, Denizli ve Osmaniye'de pilot çalışmalar yapılmıştır. Pilot çalışmanın sonuçlarına göre yetkililer tarafından gösterge sayısı azaltılarak Türkiye'nin bütün kentlerinde uygulanmaya başlanacaktır (BİB, 2007; Şener vd, 2014).

- İyi Yönetişim - Kaliteli Yaşam Göstergeleri: TESEV tarafından hazırlanan "İyi Yönetişim - Kaliteli Yaşam Göstergeleri" projesi çerçevesinde kaliteli yaşam göstergeleri seti oluşturulmuştur. Bu bağlamda belirlenen 76 göstergeyi içine alan 7 gösterge setin temaları ve içerdiği gösterge sayısı şu şekildedir: Konut Kalitesi (10), Ekonomik Gelişmişlik (15), Eğitim (6), Tarım (3), Kadın Gelişmişlik (23), Sağlık (8), İstihdamda Olmayan Nüfusta İrat Sahibi Oranı (11) (TESEV, 2008).

- Yaşam Kalitesi Göstergeleri-Türkiye İçin Bir Veri Sistemi Önerisi: Araştırma yaşam kalitesi kavramının çok yönlülüğünü ortaya koyan göstergeler sistemini uygulanabilir bir düzeye indirgeyebilmeyi amaçlayan çoklu veri sistemini oluşturmaktadır.

Toplamda 69 göstergeyi içeren sistem 8 temel gösterge seti altında sınıflandırılmıştır. Bu bağlamda gösterge setleri ve içerdiği gösterge sayısı şu şekildedir: Çevre Kalitesi ve Sürdürülebilirlik (8), İnsan Kaynağı, Nüfus (8), Sağlık Durumu (9), Eğitim Durumu (6), Ekonomik Performans (9), Yerleşme Kalitesi (13), Toplumsal Bütünleşme Düzeyi (9), Siyaset Sistemin Niteliği (7) (Tekeli vd., 2003).

2.2.3. Analitik Çalışmalar

Tez kapsamında belirlenen çalışma modeli kapsamında öncelikle ülkemizde 1980'lerden bugüne yapılan tüm analitik çalışmalar; kapsamı, gösterge ve değişken setleri, yöntemi ve istatistiki bölge düzeyleri kapsamında tartışılmıştır.

Ülkemiz için sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyini irdeleyen, bölgelerin/illerin/ilçelerin mevcut durumunu ortaya koymaya çalışan, mekânsal verileri karşılaştıran hatta değişimi periyodik olarak değerlendiren pek çok araştırma yapılmıştır. Tablo 3'te yer alan bu araştırmalar, öncelikle kronolojik olarak sıralanmıştır.

Tablo 3. Türkiye'deki sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi araştırmaları

No	Kaynak İsmi	No	Kaynak İsmi
1	Hacıhasanoğlu, B. (1980): İller İçin Bir Gelişmişlik Göstergesi ve Sıralama	14	Sandal, E. vd. (2005): Sosyo-Ekonomik Kriterler Bakımından Türkiye'nin Konumu ve Avrupa Birliği
2	DPT, (1996): İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması	15	Zeybek, H. İ. (2006): Sosyo-Ekonomik Kriterlere Göre Samsun İlinin Karadeniz Coğrafi Bölgesi ve Türkiye'deki Yeri
3	DPT, (1998): İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (1996)	16	Ersungur, Ş. M. vd. (2007): Türkiye'de Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması: Temel Bileşenler Analizi
4	Şahin, M. vd. (2002): G10 – Avrupa Birliği Ve Oecd Ülkelerinin Sosyo-Ekonomik Benzerliklerinin Fuzzy Kümeleme Analizi İle Belirlenmesi	17	Doğan, A. (2007): Sivas İli Ekonomisinin Makro-Ekonomik Göstergeler Açısından Türkiye ve İç Anadolu Bölgesindeki Yeri
5	DPT, (2003): İllerin Ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması	18	Öz, B. vd. (2008): Kümeleme Analizi İle Türkiye ve AB Ülkelerinin Beşeri Sermaye Göstergeleri Açısından Karşılaştırılması
6	Özgür, E. vd. (2003): 1. Düzeydeki 12 İstatistiki Bölgenin Gelişmişlik Durumlarının Faktör Analiziyle İncelenmesi	19	Gölbaşı Şimşek, G. vd. (2008): İlçelerin Gelişmişlik İndekslerinin Oluşturulmasında Çok Aşamalı Doğrulayıcı Faktör Analizi Yaklaşımı
7	DPT, (2004): İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması	20	Lorcu, F. vd. (2009): Yaşlara Göre Ölüm Oranları İle Sosyo-Ekonomik Göstergeler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Tablo 3'ün devamı

No	Kaynak İsmi	No	Kaynak İsmi
8	Atan, M. vd (2004): "Çok Değişkenli İstatistiksel Analizler ve VZA İle İllerin Gelişmişlik Düzeylerinin Karşılaştırılması"	21	Bülbül, S. vd. (2010): Türkiye'de Bölgelerarası İç Göç Hareketlerinin Çok Boyutlu Ölçekleme Yöntemi İle İncelenmesi
9	Urfalıoğlu, F. vd. (2004): İllerin Bazı Sosyo-Ekonomik Kriterler Altında Gelişmişlik Sınıflaması	22	Düzakın, E. vd. (2010): Kalkınmada Öncelikli İllerin Ekonomik Etkinliklerinin Değerlendirilmesi
10	Göçer, K. (2004): İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endekslerine Göre Sıralanması ve Belirleyici Faktörler	23	Ağır, H. vd. (2010): Türkiye'de Elektrik Tüketimi ve Ekonomik Gelişmişlik Düzeyi İlişkisi: Yatay Kesit Analizi
11	Albayrak, A. S.(2005): Türkiye'de İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Düzeylerinin Çok Değişkenli İstatistik Yöntemlerle İncelenmesi	24	Yılcı, V. (2010): Bulanık Kümeleme Analizi İle Türkiye'deki İllerin Sosyoekonomik Açısından Sınıflandırılması
12	Özdemir, A. İ. vd. (2005): Sosyo-Ekonomik Göstergeler Açısından İllerin Gelişmişlik Düzeyinin Karşılaştırmalı Analizi	25	Yakar, M. vd. (2010): Afyonkarahisar İlinde İller Arası Göçlerin Gelişmişlik Endeksleriyle Analizi.
13	Kaygısız, Z. vd. (2005): İllerin Gelişmişlik Düzeyini Etkileyen Faktörlerin Path Analizi Ve Kümeleme Analizi İle İncelenmesi	26	Öncel, A. vd. (2011): Türkiye'de Bölgelerarası Kaynak Kullanım Etkinliğinin Veri Zarflama Analizi Yöntemi İle İncelenmesi
27	Kılıç, İ. vd. (2011): Sosyo-Ekonomik Göstergeler Bakımından İllerin Bölgesel Bazda Benzerliklerinin Çok Değişkenli Analizler İle İncelenmesi	37	Dağdemir, Ö. (2013): Eskişehir Ekonomisinin Genel Görünümü: Bölgesel Göstergelerle Bir Değerlendirme
28	Dağdemir, Ö. vd. (2011): Türkiye'de Bölgesel Gelir Dağılımının İller Düzeyinde Analizi: 1990-2006	38	Saatçioğlu, C. vd. (2013): Ulaştırma Altyapısı ve Bölgesel Gelir Farklılıkları: Türkiye İçin Ampirik Bir Analiz
29	Demir, D. (2011): Türkiye'deki İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeyleri:n İstatistiksel Bir Analiz (1990-2010)	39	Saraç, H. vd. (2013): Rize İlinin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeyinin İncelenmesi
30	Erol, E. (2011): Türkiye'de Bölgelerin Gelişmişlik Farklılıklarının Giderilmesine Yönelik Politikaların Analizi	40	Kalkınma Bakanlığı, (2013),: İllerin ve Bölgelerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (Sege-2011)
31	Yılmaz, Ü. (2011): Türkiye'de İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Düzeylerinin Faktör Analizi ve Kümeleme Analizi ile İncelenmesi	41	Kalkınma Bakanlığı, (2013): Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi 2014-2023, Daha Dengeli Topyekûn Kalkınma, Taslak
32	Baday Yıldız, E. vd: (2012),Türkiye'de İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması (2010)	42	Yakar, M. (2013): Türkiye'de İller Arası Net Göçlerle Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Arasındaki İlişkinin Coğrafi Ağırlıklı Regresyon İle Analizi
33	Eraydın, K. vd. (2012): Türkiye'de İllerin Gelişmişlik Düzeyi Araştırması	43	Girit, İ. (2013): AB Kurucu Ülkelerinin Gelişmişlik Düzeyinin Türkiye İle Karşılaştırılması
34	Özceylan, D. vd. (2012): Türkiye'deki İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeyleri ve Afetlerden Sosyal ve Ekonomik Zarar Görebilirlikleri Arasındaki İlişki	44	Gül, H. E. vd. (2014): 2010-2012 Verileriyle Türkiye'de İllerin Gelişmişlik Düzeyi Araştırması
35	Çemrek, F. (2012): Türkiye'deki İllerin Gelir ve Refah Düzeyi Değişkenleri Arasındaki İlişkinin Kanonik Korelasyon Analizi İle İncelenmesi	45	Şener, Ü. vd. (2014): Sosyoekonomik Haritalama Kentin Sosyoekonomik Yapısını Anlamak ve Görselleştirme, Katılımcılık Rehberleri ¾
36	Albayrak, A. S. vd. (2013): Türkiye'de İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Düzeylerinin En Önemli Belirleyicileri ve İllerin 2012 Yılı Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması	46	Gökdoğan Gül, T. (2014): Türkiye İçin İstihdamın Belirleyicileri: İBBS2 Bölge Düzeyi, Mekânsal Analiz Uygulaması

Belirlenen her bir araştırma için öncelikle bir kimlik kartı oluşturulmuştur. Oluşturulan bu kimlik kartları genel hatlarıyla araştırmanın amacını, kapsamını, yöntemini ve kullanılan veri matrisini içermektedir. Her bir araştırmada kullanılan değişkenler ise kendi içinde sosyal ve ekonomik olmak üzere iki ana başlık altında gruplandırılmış olup daha sonra da alt başlıklara ayrılmıştır. Yapılan bu başlık sınıflandırması DPT'nin 2003 yılında "İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması" (SEGE, 2003) çalışmasında yapılan sınıflandırma ile aynıdır. Bunun sebebi ise Türkiye'de gelişmişlik düzeyi ile ilgili yapılmış çoğu araştırmanın DPT'nin 2003 yılında yaptığı bu çalışmayı referans alması ayrıca bu çalışmanın Türkiye için bir "Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi" olarak literatürde yer almasıdır. Bu bağlamda; sosyal göstergeler; demografik, istihdam, eğitim, sağlık, altyapı ve diğer refah göstergeleri, ekonomik göstergeler ise; sanayi, inşaat, tarım ve mali göstergeler olarak alt başlıklarda gruplandırılmıştır (Tablo 4, Ek-1).

Tüm araştırmalar için oluşturulan kimlik kartları ile gelişmişlik düzeyinin en çok hangi istatistikî bölge düzeyinde irdelendiği, hangi dönemlerde, ne tür değişkenlerle yorumlandığı ve hangi yöntemlerin en sık kullanıldığı ortaya koyulmuştur. Gösterge gruplarının karşılaştırılmasında en çok tekrar eden değişkenler/ölçütler belirlenmiş, zaman içerisinde sosyal, ekonomik ve teknolojik gelişmelerin değişken seçimini nasıl etkilediği tartışılmıştır.

Genel olarak araştırmalarda; "sosyal ve ekonomik alanlardan seçilen değişkenler bağlamında, bölgelerin, illerin, ilçelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerinin belirlenmesi ve sıralamalarının yapılması" amaçlanmaktadır.

Ancak bunun yanı sıra sosyo-ekonomik gelişmişlik ile ekonomik etkinliğin, ulaşım altyapısının, göçlerin, istihdamın, ölüm oranlarının, kaynak kullanım etkinliğinin, gelir-refah ilişkisinin, elektrik tüketiminin, afetlerden zarar görebilirliğinin ilişkilerini de sorgulayan araştırmalar bulunmaktadır.

Araştırmaların kapsamına bakıldığında ise; genellikle il ve bölge düzeyinde yapılmış oldukları görülmüştür. Bu araştırmalar arasında ilçe bazında sadece 1996 ve 2004 yılında DPT'nin ve 2008 yılında Şimşek vd.'nin yaptığı araştırmalar bulunmaktadır. Bunun yanı sıra irdelenen 46 kaynak içerisinde en sık kullanılan yöntemin "Temel Bileşenler Yöntemi" (Faktör Analizi) ve "Kümeleme Analizi" olduğu görülmektedir (Tablo 5).

Tablo 4. Kimlik kartı örneği

Yayın: DPT, (2003): İllerin Ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, DPT		
Amaç		
(1) Sosyal ve ekonomik alanlardan seçilen değişkenler baz alınarak, illerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeylerinin belirlenmesi ve bu belirleme doğrultusunda sıralamalarının yapılması,		
(2) Aynı özellikleri taşıyan il gruplarının belirlenmesi,		
(3) Coğrafi bölgelere göre gelişmişlik sıralamalarının belirlenmesi,		
(4) İstatistiki bölge birimlerinin sosyoekonomik gelişmişlik düzeylerinin belirlenmesi		
(5) Eğitim, sağlık ve sanayi gibi sosyal ve ekonomik sektörlere göre farklı mekân birimlerinin (iller, coğrafi bölgeler ve istatistiki bölge birimleri) sosyoekonomik gelişmişlik düzeylerinin ölçülmesidir.		
Kapsam; Araştırma; mevcut idari yapı çerçevesinde 81 ili kapsamaktadır. Ayrıca aynı veri tabanı ve araştırma tekniği kullanılarak 7 coğrafi bölge ile istatistiki bölge birimleri (düzey-1 ve düzey-2) araştırma kapsamında yer almaktadır.		
Veri yılı; Veriler; 1990-95 ve 2000 yıllarına aittir.		
Göstergeler-Değişkenler kullanılan veri tabanında toplamda 58 değişken değerlendirmeye konu edilmiştir.		
Gösterge	Değişken	Ölçü
Sosyal	Demografik	Toplam Nüfus, Şehirleşme Oranı, Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı, Nüfus Yoğunluğu, Doğurganlık Hızı, Ortalama Hane Halkı Büyüklüğü
	İstihdam	Tarım İş Kolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı, Sanayi İş Kolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı, Ticaret İş Kolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı, Mali Kurumlar İş Kolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı, Ücretli Çalışanların Toplam İstihdama Oranı, Ücretli Çalışan Kadınların Toplam İstihdama Oranı, İşverenlerin Toplam İstihdama Oranı
	Eğitim	Okur-Yazar Nüfus Oranı, Okur-Yazar Kadın Nüfusun Toplam Kadın Nüfusa Oranı, Üniversite Bitirenlerin 22+ Yaş Nüfusa Oranı, İlkokullar Okullaşma Oranı, Liseler Okullaşma Oranı, Mesleki ve Teknik Liseler Okullaşma Oranı
	Sağlık	Bebek Ölüm Oranı, On Bin Kişiye Düşen Hekim Sayısı, On Bin Kişiye Düşen Diş Hekimi Sayısı, On Bin Kişiye Düşen Eczane Sayısı, On Bin Kişiye Düşen Hastane Yatağı Sayısı
	Altyapı	Kırsal Yerleşmelerde Asfalt Yol Oranı, Yeterli İçme suyu Götürülen Nüfus Oranı, Devlet ve İl Yolları Asfalt Yol Oranı
	Diğer Refah Değişkenleri	On bin Kişiye Düşen Özel Otomobil Sayısı, On bin Kişiye Düşen Motorlu Kara Taşıtı Sayısı, Fert Başına Elektrik Tüketim Miktarı, Fert Başına Telefon Kontör Değeri, Yeşil Karta Sahip Nüfus Oranı
Ekonomik	İmalat Sanayi	Organize Sanayi Bölgesi Parsel Sayısı, Küçük Sanayi Siteleri İşyeri Sayısı, İmalat Sanayii İşyeri Sayısı, İmalat Sanayii Yıllık Çalışanlar Ortalama Sayısı, İmalat Sanayii Kurulu Güç Kapasite Miktarı, Fert Başına İmalat Sanayii Elektrik Tüketimi, Fert Başına İmalat Sanayii Katma Değeri
	İnşaat	Daire Sayısı, Borulu Su Tesisatı Bulunan Daire Oranı
	Tarım	Kırsal Nüfus Başına Tarımsal Üretim Değeri, Tarımsal Üretim Değerinin Türkiye İçindeki Payı
	Mali	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla İçindeki Pay, Fert Başına Gayri Safi Yurt İçi Hasıla, Banka Şube Sayısı, Fert Başına Banka Mevduatı, Toplam Banka Mevduatı İçindeki Pay, Toplam Banka Kredileri İçindeki Pay, Kırsal Nüfus Başına Tarımsal Kredi Miktarı, Fert Başına Sınai, Ticari ve Turizm Kredileri Miktarı, Fert Başına Belediye Giderleri, Fert Başına Genel Bütçe Gelirleri, Fert Başına Gelir ve Kurumlar Vergisi Miktarı, Fert Başına Kamu Yatırımları Miktarı, Fert Başına Teşvik Belgeli Yatırım Tutarı, Fert Başına İhracat Miktarı, Fert Başına İthalat Miktarı
Yöntem; *Bu çalışmada “Temel Bileşenler Analizi” tekniği kullanılmıştır.		
Veri Matrisi; *Girdi olarak 81 ile ait 58 değişken setini içermektedir ve 58 X 81 boyutunda veri matrisi kullanılmıştır.		

Tablo 5. Gelişmişlik düzeyi araştırmalarında uygulanan yöntemler

No	Yöntem	No	Yöntem
1	-Ana Bileşen Yöntemi -Kümeleme Yöntemi	24	-Bulanık Kümeleme Analizi
2	-Temel Bileşenler Analizi	25	-Temel Bileşen Analizi -Quest Analizi
3	-Temel Bileşenler Analizi -Kümeleme Analizi	26	-Veri Zarflama Analizi
4	-Fuzzy Kümeleme Analizi	27	-Path Analizi -Kümeleme Analizi -Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi
5	-Temel Bileşenler Analizi -Kümeleme Analizi	28	-En Küçük Kareler Yöntemi
6	-Faktör Analizi	29	- Faktör analizi
7	-Temel Bileşenler Analizi	30	-Temel bileşenler analizi
8	-Faktör Analizi -Diskriminant Analizi -Veri Zarflama Analizi	31	-Faktör analizi -Kümeleme analizi
9	-Kümeleme Analizi	32	-Temel Bileşenler Analizi -İki Boyutlu Harita
10	-Faktör Analizi -Kümeleme Analizi	33	-Temel Bileşenler Analizi -Kümeleme Analizi
11	-Faktör Analizi -Diskriminant Analizi	34	-Temel Bileşen Analizi -Spearman Sıra Korelasyon Katsayısı Analizi
12	-Faktör Analizi	35	-Kanonik Korelasyon Analizi
13	-Path Analizi -Kümeleme Analizi	36	-Faktör Analizi
14	-Hiyerarşik Kümeleme Analizi	37	-Tematik Haritalama
15	- Grafiksel Anlatım	38	-Regresyon Analizi -Sıradan En Küçük Kareler
16	-Temel Bileşenler Analizi	39	-Temel Bileşenler Analizi
17	-Grafiksel Anlatım	40	-Temel Bileşen Analizi
18	-Kümeleme Analizi	41	-Tematik Haritalama
19	-Çok Aşamalı Doğrulayıcı Faktör Modeli	42	-Coğrafi Ağırlıklı Regresyon -Sıralı En Küçük Kareler Yöntemi
20	-Kanonik Korelasyon Analizi	43	-Grafiksel Anlatım
21	-Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi	44	-Temel Bileşenler Analizi -Kümeleme Analizi
22	-Veri Zarflama Analizi	45	-Tematik Haritalama
23	-Yatay Kesit Analizi	46	-Moran's I Test İstatistiği -Langrange Çarpan Testi

Her bir kaynak numarası, Tablo 5'te yer alan araştırmaları ifade etmekte olup, faktör ve kümeleme analizinden farklı olarak; "Fuzzy Kümeleme Analizi, Veri Zarflama Analizi, Diskriminant Analizi, Path Analizi, Çok Aşamalı Doğrulayıcı Faktör Modeli, Kanonik Korelasyon Analizi, Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi, Yatay Kesit Analizi, Bulanık Kümeleme Analizi, En Küçük Kareler Yöntemi, Spearman Sıra Korelasyon Katsayısı Analizi, Regresyon Analizi, Sıradan En Küçük Kareler, Coğrafi Ağırlıklı Regresyon,

Tematik Haritalama, Moran's I Test İstatistiği, Langrange Çarpan Testi" yöntemlerinin araştırma yöntemleri arasında yer aldığı görülmektedir.

Tablo 5'te belirtilen bu teknikler; göstergelerin toplulaştırılmasında tercih edilen, kullanılan ağırlıkların nesnellüğünün ön planda tutulduğu ve araştırmacıya en az insiyatifi tanıyan çok değişkenli analiz teknikleridir (Doğan, 2014).

- Temel bileşenler analizi; genel olarak çok sayıdaki özelliklerin belli bir nitelik yönünden özetlenmesi ve ortak nitelik ve biçimlerden bir soyutlama yapabilmeyi mümkün kılmaktadır. Bu özelliğiyle temel bileşenler analizi, çok sayıda ve farklı boyuttaki bilgi setinin kapsadığı ortak ve temel anlamı veya bilgi özünü açığa çıkarabilme, görebilme ve tanımlayabilmeyi sağlayan istatistiksel tekniktir (DPT, 2003).

Temel bileşenler analizi, analiz konusu değişkenler arasında görülen istatistiki ilişkilerin, bir ya da birkaç temel faktörün etkisi sonucunda meydana geldiği varsayımı üzerine kurulmuş çok değişkenli istatistiksel bir tekniktir (DPT, 2003).

Temel bileşenler analizi, aynı yapıyı ölçen çok sayıda değişkenden, az sayıda ve tanımlanabilir nitelikte anlamlı değişkenler elde etmeye yönelik bir yöntemdir (Doğan, 2014). Temel bileşenler analizinde amaç, boyut indirgemek ve değişkenler arası bağımlılık yapısını yok ederek onları bağımsız bir hale getirmektir.

- Kümeleme analizi; doğal gruplamaları kesin olarak bilinmeyen birimleri, değişkenleri ya da birim ve değişkenleri birbirleri ile benzer olan alt kümelere ayırmaya yardımcı olan yöntemler topluluğudur.

Kümeleme analizinin genel amacı, gruplanmamış verileri benzerliklerine göre sınıflandırmak ve araştırmacıya uygun, işe yarar özetleyici bilgiler elde etmede yardımcı olmaktadır. Kümeleme analizinde küme sayısı bilinmemekte ve sadece verilerin mevcut durumuna ilişkin sonuçlar vermesi nedeniyle gelecekte kullanılabilmesi söz konusu olamamaktadır. Kümeleme analizinde de çok değişkenli analizlerde olduğu gibi normallik varsayımı olmakla birlikte normallik varsayımı prensipte kalmakta, uzaklık değerlerinin normalliği yeterli görülmektedir (Kılıç, 2011).

- Veri zarflama analizi; ülkelerin ya da bölgelerin görel performansını ölçmek için bir kriter olarak kullanılan verimlilik sınır tahmininde doğrusal programlama araçları kullanır. Veri zarflama analizini diğer yöntemlerden ayıran temel özellik, çok sayıda girdi ve çıktının olduğu durumlarda değerlendirme yapılabilmesini sağlamasıdır (Nardo vd., 2008; Doğan, 2014).

• Path analizi; değişken grupları arasındaki nedensel ilişkilerin önemliliğini ve büyüklüğünü tahmin etmektedir (Kaygısız vd.,2005). Yöntem, standardize edilmiş değişkenler arasındaki ilişki sistemlerini inceleyen bir analiz tekniğidir (Yılmaz, 2011). İki değişken arasındaki sebep-sonuç ilişkisinde, hangi değişkenin ya da değişkenlerin sebep değişkeni, hangi değişkenin ya da değişkenlerin ise sonuç değişkeni olarak ele alınması gerektiği önemli bir konu olduğundan Path Analizi yöntemi, yalnızca sebep sonuç değişkenleri arasındaki ilişkiler dizisine uygulanmaktadır. Bu bağlamda yöntemde her bağımlı değişken her bir bağımsız değişken üzerinden analiz edilmektedir (Kaygısız vd., 2005).

Yukarıda ifade edilen dört temel çok değişkenli analiz teknikleri dışında kullanılan diğer analiz yöntemleri ise şu şekildedir:

- Çok boyutlu ölçekleme analizi, tüketici tercihleri, tutumları, eğilimleri, inançları ve bekleyişleri gibi davranışsal verilerin kullanıldığı çok değişkenli bir istatistiksel analiz türüdür (Yılmaz, 2011).

- Gri ilişkisel analiz (GIA), gri modellemenin alt başlıklarından biridir. GIA gri bir sistemdeki her bir faktör ile kıyas yapılan faktör (referans serisi) serisi arasındaki ilişki derecesini belirlemeye yarayan bir metottur. Her bir faktör bir dizi (satır veya sütun) olarak tanımlanır. Faktörler arası etki derecesi ise gri ilişkisel derece olarak isimlendirilir. Gri ilişkisel derece referans faktör serisi ile karşılaştırılacak faktör serisi arasındaki geometrik benzerlik dikkate alınarak hesaplanır. Bir gri ilişkisel dereceyi tanımlayan fonksiyonun normallik (normality), dual simetri (duality symmetric), bütünlük (wholeness) ve yakınlık (closeness) aksiyonlarını sağlaması gerekmektedir (Yılmaz, 2011).

- Diskriminant (Ayırma) analizi, çok değişkenli bir analiz türü olup, önceden sınıflandırılmış iki ya da daha fazla grubu (kümeyi) birbirinden ayıran faktörleri tespit etmeye ve grup dışından alınan bir gözlemin hangi gruba atanabileceğini gösteren analiz türüdür. Analizde kullanılan değişkenler, bağımlı (kriter) ve bağımsız (tahmin edici) olmak üzere ikiye ayrılır. Bağımlı değişken sadece bir tane iken, bağımsız değişken birden fazla olabilir. Burada bağımlı değişken kategorik (metrik olmayan) ve bağımsız değişkenin de metrik (oranlıya da aralıklı) olması şarttır (Yılmaz, 2011).

- Konjoint analizi ise problemleri hiyerarşik bir yapıda ele alan ve ikili karşılaştırma mantığına dayanan bir yöntemdir. Belirlenen katılımcılara hangi değişkene ne kadar ağırlık verdiklerinin sorulması sonucu ulaşılan ağırlıkların kullanılmasına dayanır (Doğan, 2014).

Sonuçta, gelişmişlik ya da sürdürülebilirlik gibi kavramların ölçülmesinde temel bileşenler analizi daha yaygın olarak kullanılırken diğer yöntemler daha çok kurumsal performans ölçümleri, pazar araştırmaları veya yer seçimi kararlarının verilmesi gibi hususlar için kullanılmaktadır (Doğan, 2014).

Yapılan gelişmişlik araştırmalarında en sık kullanılan “Temel Bileşenler Analizi” gibi çok değişkenli analiz tekniklerinin avantajları olduğu gibi dezavantajları da söz konusu olup Tablo 6’da belirtilmektedir.

Kullanılan çok değişkenli analiz tekniklerine bakıldığında yöntem (temel bileşenler analizi) çok sayıda değişkenin bir arada değerlendirilmesine imkân veren yapısıyla sıklıkla tercih edilen ve yararlı sonuçlar sağlayan bir yöntem olmasına karşı yapısı gereği kullandığı verileri büyük genellemeler içinde ele alması analiz sonuçlarının yorumlanması aşaması için potansiyel bir risk oluşturmaktadır. Bu nedenle politika önerilerinin geliştirilmesinde analiz sonuçlarının dikkatle yorumlanması gerekmektedir (Albayrak, vd., 2010).

Tablo 6. Birleşik gösterge oluşturmasında en sık kullanılan yöntemlerin avantaj ve dezavantajları (Nardo ve ark. 2008, Berg 2010; Doğan, 2014; Daşdağ, 2006)

Yöntem	Avantajları	Dezavantajları
Temel Bileşenler Analizi	<ol style="list-style-type: none"> 1. Orijinal veri setini, bu veri setindeki varyansın olabilecek en yüksek oranını koruyarak özetler. 2. En yüksek faktör ağırlığı ele alınan birimler (örn. ülkeler) arasında en yüksek varyansa sahip değişkenlere atanır. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Aykırı değerlere duyarlıdır. 2. Gözlem sayısının düşük olması durumuna duyarlıdır. 3. Diğer değişkenlerle korelasyonu yüksek olmayan değişkenlerin endekse katkısı en aza inmektedir.
Veri Zarflama Analizi	<ol style="list-style-type: none"> 1. Çok sayıda girdi ve çıktıyı işleyecek yetenektedir. 2. Doğrusal form dışında, girdi ve çıktıları ilişkilendiren bir fonksiyonel forma ihtiyaç duymaz. 3. Etkinlikleri hesaplanan karar birimleri görel olarak tam etkinliğe sahip olanlarla kıyaslanır. 4. Girdiler ve çıktılar çok farklı birimlere sahip olabilirler. Bu durumda, onları aynı biçimde ölçebilmek için çeşitli varsayımlar kullanmaya, dönüşümler yapmaya gerek yoktur. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ölçüm hatasına karşı çok duyarlıdır. 2. Sonuçlar, girdi ve çıktı seçimlerine duyarlıdır. 3. Karar noktalarının görel performansını ölçmek açısından yeterlidir, fakat bu değerlendirmenin mutlak etkinlik bazındaki yorumu ile ilgili ipucu vermez. 4. Parametrik olmayan teknik olduğu için, sonuçlara istatistiksel hipotez testlerinin uygulanması zordur. 5. Statik bir analiz şeklindedir, bir tek dönemdeki karar noktası verileri arasında bir kesit analizi yapar. Analiz sonucunda her karar noktası için tek bir etkinlik tahmincisi elde edilmektedir ve bu tahmincinin istatistiksel özelliklerinin elde edilmesi çok zordur. 6. Her karar noktası için ayrı bir doğrusal programlama modelinin çözümü gerektiğinden, büyük boyutlu problemlerin veri zarflama analizi ile çözümü, hesaplama açısından zaman alıcı olabilir.

Tablo 6'nın devamı

Yöntem	Avantajları	Dezavantajları
Path Analizi	<p>1. Klasik regresyon analizi ve korelasyon analizi değişkenleri arasındaki dolaysız ve dolaylı ilişkileri bir arada belirlemede yetersiz kaldığı durumlarda path analizi yöntemi devreye girmektedir.</p> <p>2. Korelasyon katsayıları -1 ile +1 arasında değişirken, path katsayıları bu sınırların dışına çıkabilmektedir. Yani, path katsayılarının negatif yönlü olanları ve pozitif yönlü olanları birbirlerini dengelemekte ve korelasyon katsayılarını bu sınırlar içinde tutmaktadır. Aynı korelasyona sahip olan değişkenler arasında, farklı path diyagramları çizilebilmekte ve bunlar arasındaki doğrusal ilişkiler farklı şekillerde yorumlanabilmektedir.</p>	<p>1. Path Analizi tekniği aynı veri setine değişik path diyagramları çizilerek bunları yorumlama imkânı verir. Ancak aynı veri seti için kurulan farklı path diyagramlarından, hangisinin ya da hangilerinin kullanılabileceği konusundaki veya hangi diyagramların avantajlı olduğu konusundaki belirsizlikler ve bunun yanı sıra Path Analizi sonucunda elde edilen path katsayılarından 1'den büyük çıkan değerlerin ve buna bağlı olarak da negatif değerli birlikte belirleme katsayılarının yorumlanabilmesindeki güçlükler, Path Analizi tekniğinin dezavantajları olarak görülebilir.</p> <p>2. Path diyagramında 1'den büyük path katsayısı varsa, bu, böyle bir sistemde dengeleyici mekanizmanın (negatif etkinin) olduğuna bir işaretir. Bu açıyla bakıldığı zaman, 1'den büyük çıkan path katsayıları tek olarak anlamlı değildir.</p>

Ayrıca araştırmalarda sık kullanılan temel bileşenler analizi ve kümeleme analizi gibi çok değişkenli analiz tekniklerinin sağlıklı sonuç vermesinde veri setlerinin güncelliği önemli bir etkidir. Günümüzde gelişmişliği ölçebilmek adına kullanılan/kullanılmak istenen değişkenlere ilişkin özellikle ekonomik gösterge setlerine ilişkin verilerin güncel olmaması diğer dikkat çeken hususlardan biridir. Sosyo-ekonomik gelişmişliğin sağlıklı tanımlanması için doğru ve güncel veri üretmesinin ne kadar önemli olduğunu söylemek gerekir.

İlçelerin, illerin veya bölgelerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeyini ortaya koymayı amaçlayan bu araştırmalarla; amaca uygun değişkenler yardımıyla “betimleyici” değil “açıklayıcı” araştırmaların yapılması ve elde edilen sonuçların mekânsal-politik kararlara yön vermesi sağlanabilir.

Ayrıca araştırmalarda sık kullanılan temel bileşenler analizi ve kümeleme analizi gibi çok değişkenli analiz tekniklerinin sağlıklı sonuç vermesinde veri setlerinin güncelliği önemli bir etkidir. Günümüzde gelişmişliği ölçebilmek adına kullanılan/kullanılmak istenen değişkenlere ilişkin özellikle ekonomik gösterge setlerine ilişkin verilerin güncel olmaması diğer dikkat çeken hususlardan biridir. Sosyo-ekonomik gelişmişliğin sağlıklı tanımlanması için doğru ve güncel veri üretmesinin ne kadar önemli olduğunu söylemek gerekir.

İlçelerin, illerin veya bölgelerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeyini ortaya koymayı amaçlayan bu araştırmalarla; amaca uygun değişkenler yardımıyla “betimleyici” değil

“açıklayıcı” araştırmaların yapılması ve elde edilen sonuçların mekânsal-politik kararlara yön vermesi sağlanabilir.

Sonuç olarak üç ayrı grup halinde tanımladığımız üzere sosyo-ekonomik gelişmişliği kullanılan yöntem ve teknikler; Dünya’da ve Türkiye’de gelişmişlik düzeyine ilişkin olarak yapılan analitik çalışmalar, üretilen endeksler, kullanılan gösterge ve değişken setleri kapsamında farklılıklar göstermektedir. Verilerin toplanma biçimi (örneklem, veri sağlama teknikleri), gösterge ve değişken setleri, analiz tekniklerinin farklılığının yanı sıra gelişmişlik tartışmalarının yapıldığı istatistiki bölge düzeyinin de farklılığı, çalışmanın yapıldığı ülkedeki geçmiş çalışmalarla sonucu kıyaslayabilmeyi-gelişmeyi/değişimi izleyebilmeyi zorlaştırmaktadır.

Bu nedenle, sıklıkla kullanılan çok değişkenli analiz teknikleri yerine daha az değişken kullanılarak yeni bir sınıflama yöntemi önerilerek gelişmişlik düzeyinin belirlenmesi hedeflenmektedir. Böylece, ülke içinde bölgeler ya da iller düzeyinde ya da ülkeler arasında değerlendirme yapma imkânı da sağlanabilir.

3. BULGULAR

Dünya’da ve Türkiye’de, ulusal ve uluslararası kuruluşlar tarafından ülkelerin veya ülke içindeki farklı yörelerin sosyo-ekonomik gelişmişliklerini ortaya koymak, karşılaştırma yapabilmek için değişik yaklaşımlar ve yöntemler kullanılarak ekonomik, sosyal ve kültürel göstergelerden seçilen ölçütler bağlamında karşılaştırmalar ve sınıflamalar yapan pek çok araştırma yapılmaktadır. Son elli yılda kalkınma anlayışında yaşanan değişimler sonucunda ortaya çıkan “gelişme” olgusunu tek bir göstergeye indirgenin güçlüğü geçmişten günümüze sürekli tartışılan bir konudur. Bu noktada kullanılacak göstergelerin ve ölçütlerin belirlenmesinde, yöntemin seçiminde ve sonuçların yorumlanmasında dikkatli ve temkinli olunması gerekir.

Yöntemin ikinci aşamasını oluşturan bu bölümde Dünya’da ve Türkiye’de gelişmişlik düzeyini tartışmak amacıyla oluşturulmuş endeksler ve gösterge setleriyle Türkiye için çok değişkenli analiz teknikleri ile yapılmış sosyo-ekonomik gelişmişlik araştırmaları ilişkilendirilerek gösterge setlerinin ve değişkenlerin değişimi önerilen 3S yöntemi ile değerlendirilmiştir. 3S yöntemi sıralama, sınıflama ve seçim aşamalarından oluşur. 3S yöntemi kapsamında gerçekleştirilen sıralama aşaması sonrasında değişkenler benzerliklerine göre sınıflandırılmış ve seçim aşamasında ise önerilen gelişmişlik düzeyi sınıflaması için gösterge ve değişken seti elde edilmiştir.

3.1. 3S (Sıralama-Sınıflama-Seçme) Yöntemi ile Gelişmişlik Düzeyi Değişkenlerinin Belirlenmesi

Bu bölümde, 2.2.3 başlığı altında incelenen analitik araştırmalarda kullanılan gösterge ve değişkenlerin değerlendirilmesi ve kullanılan değişkenler bağlamında çıkan sonuçlara ilave olarak Dünya’da ve Türkiye’de gelişmişliği ya da gelişmişliğin bileşenlerine ilişkin oluşturulan endekslerin değişken setleri de çalışmaya dâhil edilmiştir.

Tez kapsamında önerilecek gelişmişlik düzeyini belirleme yönteminde kullanılacak değişkenlerinin belirlenmesi için sistematik değerlendirme yapmayı hedeflenerek 3S adı verilen bir yaklaşım öngörülmüştür. 3S yöntemi kapsamında incelenen analitik çalışmalarda kullanılan bütün değişkenlerin ve evrensel düzeyde kullanılan endeksler kapsamındaki değişkenlerin nasıl bir değişim gösterdiği incelenmiştir.

Bu bağlamda Türkiye'deki sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyini irdeleyen araştırmalarda kullanılan gösterge gruplarına bakıldığında; ağırlıklı olarak çoğu araştırmanın DPT'ce hazırlanan araştırmayı referans olarak kullandığı; gösterge tanımlamasının ya ayrıca yapılmadığı ya da mevcut referansa göre yapıldığı görülmektedir. Son dönemlerde ise oluşturulan göstergeler setlerinde yeni çeşitlenmeler söz konusudur (Tablo 7).

DPT'nin 2003 yılında yapmış olduğu sosyo-ekonomik gösterge sınıflaması "Demografik, İstihdam, Eğitim, Sağlık, Altyapı, Diğer, İnşaat, Mali, Sanayi, Tarım" iken günümüzde bunlara yeni sınıflamalar da eklenmiştir (Tablo 7). Örneğin; Albayrak'ın 2013 yılında yaptığı çalışmada "Coğrafi Göstergeler", Kalkınma Bakanlığı'nın 2013 yılında yaptığı çalışmada "Rekabetçi ve Yenilikçi Kapasite Göstergeleri, Erişilebilirlik Göstergeleri, Yaşam Kalitesi Göstergeleri", yine Kalkınma Bakanlığı'nın 2013 yılında yaptığı taslak çalışmada "Sosyo Ekonomik Bütünleşme, Beşeri ve Sosyal Sermaye, Ekonomik Yapı ve Rekabet Edilebilirlik, Kentleşme ve Altyapı", Girit'in 2013 yılında yaptığı çalışmada "Enerji, Askeriye, İletişim, Çevre, Ulaşım, Ar-Ge", son olarak da Şener vd.'nin 2014 yılında yaptığı çalışmada "İstihdam, Gelir ve Sosyal Güvenlik Göstergeleri, Toplumsal Cinsiyet Göstergeleri, Sosyal Hizmet ve Sosyal Yardım Göstergeleri, Konut ve Altyapı Göstergeleri, İyi Yönetişim Göstergeleri, Afet Yönetimi Göstergeleri" sınıflamaları eklenmiştir.

Tablo 7. Değişim gösteren sosyo-ekonomik gösterge grupları

Hacıhasanoğlu (1980)	DPT (1996)	DPT (1998)	Şahin vd. (2002)	DPT (2003)	Özgür vd. (2003)	DPT (2004)	Atan vd (2004)
Sınıflama Yok	Nüfus İstihdam Eğitim Sağlık İmalat Sanayi Mali İnşaat Tarım Diğer	Demografik İstihdam Eğitim Sağlık Altyapı Diğer refah İmalat sanayi İnşaat Tarım Mali	Sınıflama Yok	Demografik İstihdam Eğitim Sağlık Altyapı Diğer refah İmalat sanayi İnşaat Tarım Mali	Sınıflama Yok	Demografik İstihdam Eğitim Sağlık Sanayi Tarım Mali Diğer Refah	Sınıflama Yok
Urfahoğlu, vd. (2004)	Göçer, K. (2004)	Albayrak, A. S. (2005)	Özdemir, vd. (2005)	Kaygısız, vd. (2005)	Sandal, vd. (2005)	Zeybek (2006)	Ersungur, vd. (2007)
Sınıflama Yok	Girişimcilik Mali Turizm Ekonomik Büyüme Nüfus Sağlık Fiziksel altyapı Eğitim Sosyal güvenlik	Demografik Eğitim Sağlık İstihdam Sosyal güvenlik Mali ve finansal İmalat sanayi Tarım Dış ticaret Enerji Konut Altyapı Diğer	Sosyal Ekonomik	Sınıflama Yok	Sınıflama Yok	Demografik, İstihdam Eğitim Sağlık Tarım Sanayi İnşaat Mali Altyapı Diğer	Sınıflama Yok
Doğan (2007)	Öz, vd. (2008)	Gölbaşı Şimşek, vd. (2008)	Lorcu, vd. (2009)	Bülbul, vd. (2010)	Düzakın, vd. (2010)	Ağır, vd. (2010)	Yılandı (2010)
Sınıflama Yok	Eğitim Sağlık İşgücü piyasası	Demografik İstihdam Eğitim Diğer Refah	Bağımlı değişkenler Bağımsız değişkenler	Sınıflama Yok	Girdiler: Çıktılar:	Sınıflama Yok	Sınıflama Yok

Tablo 7'nin devamı

Yakar vd. (2010)	Öncel vd. (2011)	Kılıç vd. (2011)	Dağdemir vd. (2011)	Demir (2011)	Erol (2011)	Yılmaz (2011)	Baday Yıldız vd. (2012)
Gelir Endeksi, Sağlık Sektörü Gelişmişlik Endeksi Eğitim Sektörü Gelişmişlik Endeksi Yasam Beklentisi Endeksi Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Endeksi İnsani Gelişmişlik End.	Girdiler: Çıktılar:	Sınıflama Yok	Sınıflama Yok	Demografik İstihdam Eğitim Sağlık Altyapı Diğer refah İmalat sanayi İnşaat Tarım Mali	Demografik İstihdam Eğitim Sağlık Sanayi Tarım Mali Diğer refah	Demografik Eğitim Sağlık Ekonomik Tarım Diğer	Demografik İstihdam Eğitim Sağlık Altyapı Diğer refah İmalat sanayi İnşaat Tarım Mali
Eraydın vd. (2012)	Özceylan vd. (2012)	Çemrek (2012)	Albayrak, vd. (2013)	Dağdemir (2013)	Saatçioğlu, vd. (2013)	Saraç, vd. (2013)	Kalkınma Bakanlığı, (2013)
Ekonomik Gelişmişlik Endeksi Sosyal Gelişmişlik Endeksi İşgücü Bakımından Gelişmişlik Endeksi	Sınıflama Yok	Sınıflama Yok	Coğrafi Demografik Eğitim Sağlık İstihdam İmalat Sanayi-Mali Tarım Diğer	Nüfus Demografik İstihdam Üretim Gelir ve gelir dağılımı Dışa açıklık	Bağımlı değişkenler Bağımsız değişkenler	Demografik İstihdam Eğitim Sağlık Sanayi-Mali Tarım İnşaat Altyapı Diğer	Demografik İstihdam Eğitim Sağlık Rekabetçi ve Yenilikçi Kapasite Mali Erişebilirlik Yaşam Kalitesi
Kalkınma Bak. (BGUS), (2013)	Yakar (2013)	Girit (2013)	Gül vd. (2014)	Şener, vd. (2014)	Gökdoğan Gül (2014)		
Sosyo Ekonomik Bütünleşme Beşeri ve Sosyal Sermaye Ekonomik Yapı ve Rekabet Edebilirlik Kentleşme ve Altyapı	Bağımlı değişkenler Bağımsız değişkenler	Nüfus İstihdam Ekonomi Enerji Sağlık Askeriye Eğitim İletişim Çevre Ulaşım ARGE	Sosyal Ekonomik	Demografi, Sağlık, Eğitim, İstihdam-Gelir ve Sosyal Güvenlik, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği, Sosyal Hizmet- Sosyal Yardım ve Sosyal İçerme, Konut ve Altyapı, İyi Yönetişim, Afet Yönetimi ve Afet Bölgelerinin Yeniden İnşası	Bağımlı değişkenler Bağımsız değişkenler		

İncelenen analitik çalışmalarda en çok kullanılan ve referans verilen DPT'nin tanımladığı gösterge grupları bağlamında her bir analitik çalışma kapsamında kullanılan değişkenler sınıflandırılarak sunulmuştur. Bu kapsamda en sık tekrarlanan değişkenler belirlenerek zaman içerisinde sosyal, ekonomik ve teknolojik gelişmenin etkisiyle değişkenlerin nasıl ve ne yönde değişim gösterdiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Gösterge sınıflamasına ilişkin oluşturulan tablolar, incelenen araştırmaların sayısının fazlalığı ve tabloların formatı nedeniyle tez kapsamında yer verilememiş ve örnek olarak bir göstergeye ait değişken tablosu özetlenerek aşağıda sunulmuştur (Tablo 8).

Tablo 8. Değişkenlerin sınıflandırılma örneği- altyapı göstergesi

Hacıhasanoğlu (1980)	DPT (1996)	DPT (1998)	Şahin, vd. (2002)	DPT (2003)	Özgür, vd. (2003)	DPT (2004)	Atan, vd (2004)
Ulaştırma göstergesi, Telgraf ve telefon görüşmeleri sayısı/il nüfusu, Radyo ve televizyon sayısı/il nüfusu, Yeterli içme suyu olan köylerin oranı	On bin kişiye düşen fax sayısı	Fax aboneliği sayısı	Bin kişiye düşen cep telefonu aboneliği, Bin kişiye düşen internet aboneliği	Kırsal Yerleşmelerde Asfalt Yol Oranı, Yeterli İçme suyu Götürülen Nüfus Oranı, Devlet ve İl Yolları Asfalt Yol Oranı	-	Hane Başına Telefon Abone Sayısı	Fax, Fiber kablo, Kanalizasyona sahip nüfus oranı, Belediye içme suyuna sahip nüfus oranı, Asfalt yol oranı
Urfahoğlu, vd. (2004)	Göçer (2004)	Albayrak (2005)	Özdemir, vd. (2005)	Kaygısız, vd. (2005)	Sandal, vd. (2005)	Zeybek (2006)	Ersungur, vd. (2007)
-	Kırsal yerleşim yerinde toplam asfalt yol oranı, Yeterli içme suyu olan kırsal yerleşimin toplam köy nüfusuna oranı, Kişi başına düşen telefon	Kırsal yerleşim yerlerinde toplam asfalt karayolu oranı,	Ulaştırma ve haberleşme payı	Kırsal yerleşim yerlerinde asfalt yol oranı, Yeterli içme suyuna sahip kırsal yerleşim yerleri oranı	Karayolu Uzunluğu /1000 kişi, Radyo Sayısı /1000 kişi, TV Sayısı /1000 kişi, Cep Telefonu Sayısı /1000 kişi, Bilgisayar Sayısı /1000 kişi, İnternet Kullanıcı Sayısı /1000 kişi	Kırsal yerleşmelerde asfalt yol oranı, yeterli içme suyu götürülen nüfus oranı, TCK asfalt yol oranı	-
Doğan (2007)	Öz, vd. (2008)	Gölbashi Şimşek, vd. (2008)	Lorcu, vd. (2009)	Bülbül, vd. (2010)	Düzakın, vd. (2010)	Ağır, vd. (2010)	Yılandıcı (2010)
-	-	-	Kırsal yerleşmelerde asfalt yol oranı, Yeterli içme suyu götürülen nüfus oranı	-	-	-	-

Tablo 8'in devamı

Yakar, vd. (2010)	Öncel, vd. (2011)	Kılıç, vd. (2011)	Dağdemir, vd. (2011)	Demir (2011)	Erol (2011)	Yılmaz (2011)	Baday Yıldız, vd. (2012)
Kırsal Yerleşmelerde Asfalt Yol Oranı, Yeterli İçme suyu Götürülen Nüfus Oranı, Devlet ve İl Yolları Asfalt Yol Oranı	-	Kırsal yerleşmelerde asfalt yol oranı, yeterli içme suyu götürülen nüfus oranı, TCK asfalt yol oranı	-	Kırsal yerleşim asfalt yol uzunluğu, Kırsal nüfus içinde içme suyuna sahip nüfus oranı, İl ve devlet asfalt yol uzunluğu, Yeterli içme suyu götürülen nüfus oranı	-	-	İçme suyu Hizmet Verilen Nüfus Oranı, Devlet ve İl Yolları Asfalt Yol Oranı
Eraydın, vd. (2012)	Özceylan, vd. (2012)	Çemrek (2012)	Albayrak, vd. (2013)	Dağdemir (2013)	Saatçioğlu, vd. (2013)	Saraç, vd. (2013)	Kalkınma Bakanlığı, (2013)
Km ² başına düşen il ve devlet yolu, Km ² başına düşen otoyol, Km ² başına düşen demir yolu	-	Kişi başı günlük atık su miktarı (litre/kişi-gün)	Toplam Asfalt Karayolu Oranı	-	1000 kilometrekareye düşen karayolu uzunluğu, 1000 kilometrekareye düşen demiryolu uzunluğu	İçme suyu hizmeti verilen nüfus oranı, Devlet ve il yolları asfalt yol oranı	Kırsal Kesim Asfalt-Beton Köy Yolu Oranı, İlin En Yakın Havaalanına Uzaklığı, Hane Başına Geniş bant Abone Sayısı, Kişi Başına Düşen GSM Abone Sayısı, İlin Otoyol ve Devlet Yollarına Göre yük-km Değerleri, Toplam Demiryolu Hattının Yüz ölçüme Oranı

Tablo 8'in devamı

Kalkınma Bakanlığı, (BGUS), (2013)	Yakar (2013)	Girit (2013)	Gül, vd. (2014)	Şener, vd. (2014)	Gökdoğan Gül (2014)		
İçme ve kullanma suyu şebekesi ile hizmet verilen belediye nüfusunun toplam belediye nüfusuna oranı, Kanalizasyon şebekesi ile hizmet verilen belediye nüfusunun toplam belediye nüfusuna oranı, Geniş bant internet abone sayısı	İçme suyu Hizmet Verilen Nüfus Oranı, Devlet ve İl Yolları Asfalt Yol Oranı	Kişi başına düşen sabit telefon hattı sayısı, Toplam cep telefonu abone sayısı, İnternet kullanıcıların nüfusa oranı, Demiryolu hatlarının toplam uzunluğu, Hava ulaşımı verileri, Karayolu toplam uzunluğu	ADSL abone sayısı, Sabit hat sayısı, Mobil teflon sayısı	Kanalizasyona erişimi olan hane oranı, İçilebilir suya erişim olan hane oranı, Telefon/internet bağlantısı olan hane oranı, Elektrik bağlantısı olan hane oranı, Artırılmış atık su oranı, Çöplerin---katı atıkların--- yok edilmesi, depolanması ve geri dönüşüm oranları, Çöp toplama oranı, Hastane ve kimyasal atıkların gerektiği biçimde toplanma oranları, Gece saat 12'den sonra hizmet verilen bölge sayısı, Suyun fiyatı Elektriğin fiyatı Toplu taşıma araçlarının fiyatı, Ulaşım hizmetlerinin çeşitliliği, Ulaşım hizmetlerine erişim sorunu olan hane oranı	-		

Yukarıda da ifade edildiği gibi göstergelerin sınıflamasında referans alınan DPT-2003 araştırmasında sosyal ve ekonomik olarak iki sınıfa ayrılarak tanımlanan göstergeler ve bu göstergeleri oluşturan değişkenler kapsamında çalışma kapsamında tanımlanan 46 araştırma incelenmiştir.

Sosyal göstergeler altındaki Demografik, İstihdam, Eğitim, Sağlık, Altyapı ve Diğer Refah göstergelerinin incelenmesi sonucunda; (Tablo 9)

- Demografik göstergelerde; en sık tekrarlanan değişkenlerin “toplam nüfus, nüfus yoğunluğu, nüfus artış hızı, şehirleşme oranı ve göç verileri” olduğu belirlenmiştir. Bunun yanı sıra “nüfus bağımlılık oranı, ortalama hane halkı büyüklüğü ve doğurganlık hızı” verilerinin de dönem dönem çalışmalara dâhil edildiği görülmektedir. Son dönemlerde “engelli nüfus oranı, sokakta yaşayan nüfus oranı” değişkenlerinin de demografik göstergeler arasında yer aldığı görülmektedir.

- İstihdam göstergelerinde; en sık tekrarlanan değişkenler “faal nüfusun sektörlere göre dağılımı (tarım, sanayi, ticaret, mali kurumlar), ücretli çalışanların toplam istihdama oranı, ücretli çalışan kadınların toplam istihdama oranı, işverenlerin ve kendi hesabına çalışanların toplam istihdamdaki oranı, işgücüne katılım oranı, istihdam oranı ile işsizlik oranı” olduğu belirlenmiştir. Faal nüfusun sektörlere göre dağılımı değişkeninde tarım, sanayi, ticaret, mali kurumlar sektörlerinin yanı sıra hizmet, inşaat, ziraat, ulaştırma sektörleri de göz önüne alınmıştır. İstihdam, işgücüne katılım, işsizlik değişkenleri sorgulanırken cinsiyet, yaş grubu ve eğitim düzeyi faktörlerine göre daha geniş kapsamlı bir sorgulamaya gidilmiştir. Bunun yanı sıra “sosyal güvenlik kapsamındaki aktif nüfus oranı, sokakta çalışan çocuk sayısı, engellilerin istihdam oranı, işsizlik sigortasından yararlanan nüfus oranı” değişkenleri de istihdam göstergeleri arasında son yıllarda yer almaktadır.

- Eğitim göstergelerinde; en sık tekrarlanan değişkenlerin “okuryazar nüfus oranı (cinsiyet ve yaş gruplarına göre), ilkokul okullaşma oranı, lise okullaşma oranı, mesleki ve teknik liselerin okullaşma oranı, üniversite okullaşma oranı ile her bir eğitim kademesindeki toplam öğretmen sayısı” değişkenleri olduğu belirlenmiştir. Son dönemlerde bu değişkenlere yönelik konumsal ayrımın yapıldığı; okuryazarlık değişkeninin kırsal nüfusu bazında ayrıldığı ve “halk kütüphanesinden yararlanma sayısı, yüksek lisans ve doktora sahibi nüfus oranı, akademik personel (öğretim üyesi sayısı) sayısı, bilimsel ve teknik makale sayısı, ilin YGS (Yüksek Öğretime Geçiş Sınavı) ortalama başarı puanı, mesleki eğitim kurslarına katılan nüfus oranı” değişkenlerinin

araştırmalarda yer aldığı görülmüştür. Ayrıca “okul altyapısı”na yönelik değişkenlerinde yer aldığı çalışmalar, eğitim göstergelerinin eşitlenişini ortaya koymaktadır.

- Sağlık göstergelerinde; en sık tekrarlanan değişkenlerin “bebek ölüm oranı/hızı, ocuk ölüm oranı, hekim sayısı, diş hekimisi sayısı, eczane sayısı, hastane yatağı sayısı” olduğu, araştırmaların hemen hemen hepsinde görülmüştür. Ayrıca doğumdan beklenen yaşam süresi değişkeni de yer yer çalışmalara dâhil edilmiştir. Son dönemlerde ise bazı sağlık göstergelerine yönelik olarak değişkenlerin detaylandırılması söz konusudur. Örneğin; araştırmalarda doktor sayısı değişkeni yerine artık uzman ve pratisyen olarak, ölüm oranı ve hızları için de yaş gruplarına ve cinsiyetlere (anne) göre hesaplamalar kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra artık “düşük doğum ağırlıklı bebek oranı, sağlık personeli yardımıyla yapılan doğum oranı, rutin aşılama oranı, aile planlamasından yararlanan doğurganlık yaşındaki kadınların oranı, bulaşıcı hastalıklar, aile hekimisi başına düşen kişi sayısı” değişkenleri de araştırmalarda yer almaktadır.

- Altyapı göstergeleri; değişkenlerin tarihsel süreçteki değişiminin en çok hissedildiği başlıklardan bir tanesidir. Bu başlık altında en sık tekrarlanan değişkenler “TCK asfalt yol oranı, kırsal yerleşmelerde asfalt yol oranı, yeterli içme suyu götürülen nüfus oranı”dır. İlk araştırmalarda “sabit hat aboneliği, telgraf kullanımı, fax kullanımı veya radyo sayısı” değişkenleri sıkça kullanılırken teknolojik gelişimle birlikte bunlar yerini “cep telefonu (GSM) aboneliği, tv sayısı, bilgisayar sayısı ve internet aboneliği”ne bırakmıştır. Ayrıca TCK asfalt yol oranının yanı sıra demiryolu, karayolu ve havayolu değişkenleri de kullanılmaya başlanmıştır. Kanalizasyona sahip nüfus oranı değişkeni ile katı atıklara ve kimyasal atıklara yönelik değişkenler de araştırmalara zaman zaman dâhil edilmiştir.

- Diğer göstergelerde; en sık tekrarlanan değişkenlerin “... kişiye düşen özel otomobil sayısı, ... kişiye düşen motorlu kara taşıtı sayısı, kişi başına elektrik tüketim miktarı (sanayi dışı), yeşil karta sahip nüfus oranı” olduğu belirlenmiştir. Araştırmalarda özellikle bu gösterge başlığı için kullanılan değişkenlerde son dönemlerde çeşitlilik artarak, yeni kavramlar ve gelişmelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi ile ilişkisi incelenmektedir. Sosyo-ekonomik göstergeler arasında artık “toplumsal cinsiyet eşitliği göstergeleri, sosyal hizmetler/sosyal yardımlar göstergeleri, konut ve evre göstergeleri, iyi yönetişim göstergeleri (katılımcılık, hesap verebilirlik, yönetimde etkinlik), afet yönetimi göstergeleri, siyasi temsil oranı, ilin kalkınmada öncelikli yöreler kapsamında olup olmadığı, hava kirliliği oranı, ceza infaz sayısı, intihar vakası sayısı” değişkenleri ve

gösterge setleri de özellikle son dönemlerde incelenen araştırmalarda karşımıza çıkmaktadır.

Bu değişkenler dışında Albayrak tarafından 2005 ve 2013 yılında yapılan araştırmalarda illerin coğrafi konumları değerlendirmeye katılıp kategorik ölçeklendirilerek “Deniz kıyısı (1=var ve 0=yok), iklim türü (0=karasal ve 1=ılıman) ve denizden yükseklik ” değişkenleri de analizlere dâhil edilmiştir.

Tablo 9. Analitik çalışmalarda en sık tekrar eden sosyal göstergeler

Sosyal Göstergeler	Değişkenler	Tekrarlanma Sayısı
Demografik	Şehirleşme oranı	25
	Nüfus artış hızı	25
	Toplam nüfus	23
	Nüfus yoğunluğu	23
	Göç verileri	14
İstihdam	Sanayi işkolunda çalışanların toplam istihdama oranı	18
	Tarım işkolunda çalışanların toplam istihdama oranı	15
	İşsizlik oranı	15
	Ücretli çalışanların toplam istihdama oranı	13
	İşverenlerin ve kendi hesabına çalışanların toplam istihdamdaki oranı	12
	Ücretli çalışan kadınların toplam istihdama oranı	9
	İşgücüne katılım oranı	9
	Mali kurumlar işkolunda çalışanların toplam istihdama oranı	9
	Ticaret işkolunda çalışanların toplam istihdama oranı	8
Eğitim	Okuryazar nüfus oranı (cinsiyet ve yaş gruplarına göre)	25
	Lise okullaşma oranı	22
	Üniversite okullaşma oranı	22
	İlkokul okullaşma oranı	21
	Mesleki ve teknik liselerin okullaşma oranı	13
	Her bir eğitim kademesindeki toplam öğretmen sayısı	8
Sağlık	Hekim sayısı	28
	Hastane yatağı sayısı	23
	Eczane sayısı	22
	Bebek ölüm oranı/hızı	19
	Diş hekimi sayısı	18
	Çocuk ölüm oranı	9
Altyapı	TCK asfalt yol oranı	14
	Yeterli içme suyu götürülen nüfus oranı	14
	Kırsal yerleşmelerde asfalt yol oranı	10
Diğer	Kişi başına elektrik tüketim miktarı (sanayi dışı)	22
	... Kişiye düşen özel otomobil sayısı	19
	... Kişiye düşen motorlu kara taşıtı sayısı	14
	Yeşil karta sahip nüfus oranı	9

Ekonomik göstergeler altındaki İnşaat, Mali, Sanayi ve Tarım göstergelerinin incelenmesi sonucunda; (Tablo 10)

- İnşaat göstergelerinde; en sık tekrarlanan değişkenlerin; “borulu su tesisatı bulunan daire sayısı ve/veya daire sayısı” olduğu belirlenmiştir. Zaman içerisinde bu göstergelerdeki değişim incelediğinde ise daire sayısı yerini bina sayısına bırakmış olup ayrıca konut tiplerinin tadilata ihtiyaç olup olmadığına (tadilata ihtiyaç duyulmayan konut sayısı), afetlere dayanıklı olup olmadığına (deprem, sel vb. afetlere dayanıklı olmayan konut oranı) ve kaçak yapılaşmanın olup olmadığına (kaçak olan konut oranı) göre de ele alındığı görülmektedir.

- Mali göstergelerde; en sık tekrarlanan değişkenlerin; “kişi başına düşen gayri safi yurt içi hasıla, banka mevduatı, banka şube sayısı, banka kredileri, genel bütçe gelirleri, yatırım teşvikleri, kredi miktarlarının sektörlere dağılımı, ihracat – ithalat oranları, kamu yatırım oranları” olduğu belirlenmiştir. Değişkenlerin zaman içerisindeki değişimleri incelendiğinde; “sektörlerin GSYİH ve milli gelirdeki payları, (sektörlerin yanı sıra ARGE ve askeriyeye ayrılan pay), açılan şirket sayıları, yabancı sermayeli şirket sayısı” değişkenlerinin de dikkate alındığı görülmüştür. Teknolojik gelişmeyle birlikte ise “ATM sayısı, POS sayısı, interaktif bankacılık müşteri sayısı, tahsil edilen vergi gelirleri, gayri nakdi krediler, konut satışları, sosyal yardım ve sosyal hizmet harcamalarının bütçeye oranı, enflasyon oranı, mali rezerv miktarı” değişkenleri son yıllardaki araştırmalarda yer almaktadır. Ayrıca son dönemlerde, yenilik, girişimcilik, rekabet kavramlarının oluşmasıyla “...kişiye düşen marka başvuru sayısı, ... kişiye düşen patent başvuru sayısı, ... kişiye düşen faydalı model başvuru sayısı, endüstriyel tasarım sayısı, girişim sayısı” gibi değişkenler araştırmalara dâhil edilmiştir. Göze çarpan önemli noktalardan biri de özellikle mali göstergelere ilişkin değişkenlerin sayısının çalışmalar içerisinde gün geçtikçe daha da artma eğiliminde olduğudur.

- Sanayi göstergelerinde; en sık tekrarlanan değişkenlerin; “organize sanayi bölgesi parsel sayısı, küçük sanayi siteleri işyeri sayısı, imalat sanayii işyeri sayısı, imalat sanayiinde çalışan sayısı, imalat sanayi katma değeri, imalat sanayi elektrik tüketimi” olduğu belirlenmiştir. “İmalat sanayinde yılda çalışılan işçi-saat toplamı, OSB doluluk oranı, küçük sanayi doluluk oranı” değişkenlerinin ise bu gösterge seti içine son dönemlerde dâhil olduğu görülmektedir.

- Tarım göstergelerinde; en sık tekrarlanan değişkenlerin; “traktör sayısı, kırsal nüfus başına tarımsal üretim değeri, tarımsal üretim değerinin Türkiye içindeki payı” olduğu belirlenmiştir. Geçmişte traktör sayısı ile karabasan sayısı değişkenlerine araştırmalarda yer verilirken 2012 yılında yapılan araştırmalarda tarımda kullanılan bütün aletlerin miktarı

(pulluk, gübre dağıtma makinesi, su pompası, süt sağım makinesi) verilerine yer verilmiştir. Yine günümüz araştırmalarında tarımsal üretim değerinin ölçümünde ise bitkisel üretim ve hayvansal üretim değeri olarak iki ayrı değişkenin kullanıldığı görülmektedir. Bunların yanı sıra “buğday üretim verimi, hayvan varlığı, toplam gübre kullanımı, ekilen tarım alanlarının Türkiye geneline oran, sulanan tarım alanların Türkiye geneline oranı” değişkenleri de tarım göstergeleriyle birlikte kullanılmaya başlanmıştır.

Tablo 10. Analitik çalışmalarda en sık tekrar eden ekonomik göstergeler

Ekonomik Göstergeler	Değişkenler	Tekrarlanma Sayısı
İnşaat	Borulu su tesisatı bulunan daire sayısı	6
	Daire sayısı	6
Mali	Kişi başına düşen gayri safi yurt içi hasıla	27
	Kamu yatırım oranları	24
	İhracat – ithalat oranları	21
	Banka mevduatı	20
	Banka kredileri	18
	Yatırım teşvikleri	17
	Banka şube sayısı	15
	Genel bütçe gelirleri	13
	Kredi miktarlarının sektörlere dağılımı	10
	Sanayi	İmalat sanayi elektrik tüketimi
İmalat sanayii işyeri sayısı		16
İmalat sanayi katma değeri		12
İmalat sanayiinde çalışan sayısı		10
Organize sanayi bölgesi parsel sayısı		10
Küçük sanayi siteleri işyeri sayısı		9
Tarım		Kırsal nüfus başına tarımsal üretim değeri
	Tarımsal üretim değerinin Türkiye içindeki payı	13
	Traktör sayısı	7

Sonuç olarak; Türkiye ölçeğinde yapılan sosyo-ekonomik gelişmişlik tartışmalarını içeren analitik çalışmalarda görülmüştür ki; gelişmişliğin ölçümü için pek çok gösterge kullanılmış, zaman içerisinde yaşanan toplumsal, ekonomik ve teknolojik gelişmeler ise kullanılan değişken setini etkilemiş ve farklı değişkenleri ortaya çıkarmıştır.

3.1.1. 3S: Değişkenlerin Sıralanması

Bu adımda birinci bölümde de ifade edildiği gibi DPT'nin 2003 yılında oluşturduğu gösterge setinin ana başlıkları dikkate alınarak oluşturulan veri setine Dünya'da ve Türkiye'deki gelişmişlik ve gelişmişlik bileşenlerine yönelik endekslerde kullanılan ilgili

bütün değişkenler de dâhil edilerek değişkenlerin aynı gösterge başlığı altında sıralaması yapılmıştır. Ayrıca incelenen endeksler de (Tablo 11) çalışmaya dâhil edilerek gerçekleştirilen sıralama adımı ile Türkiye’de ve Dünyada gelişmişliği ölçmede kullanılan değişkenlerinin tümünün izlenmesi mümkün olmuştur.

Tablo 11. Dünya ve Türkiye kapsamında incelenen endeksler

	Endeksler	Kaynak
DÜNYA	Fiziksel Yaşam Kalitesi Endeksi (Physical Quality of Life Index - PQLI) (1979)	Şener, Ü., vd., 2014
	Toplumsal Cinsiyeti Güçlendirme Ölçütü (Gender Empowerment Measure - GEM)	UNDP, 1995
	Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (Gender Inequality Index - GII)	UNDP, 2010
	Daha İyi Yaşam Endeksi	OECD, 2011
	Composite Index for Monitoring Regional Development in OECD Regions	OECD, 2011
	Bölgesel Performans Göstergeleri	Sánchez-Domínguez, A., vd., Eurostat and the author
	İnsani Gelişme Endeksi (İGE)	UNDP, 2014
	Eşitsizliğe Uyarlanan İGE (EUİGE)	UNDP, 2014
	Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (TCEE)	UNDP, 2014
	İnsani Yoksulluk Endeksleri (Human Poverty Index – HPI) / Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi	UNDP, 1997/UNDP, 2010
TÜRKİYE	İller Arası Rekabet Endeksi	ALKİN, K., vd., 2007
	Rekabet Endeksi	EDAM, 2009
	Bölgesel Rekabet Gücü	ALBAYRAK, A.N., vd., 2010
	Türkiye İçin Bölgesel Girişimcilik Endeksi Önerisi	MEYDAN, M.C., 2013
	TR 52 Bölgesi İlçeleri Sosyal Gelişmişlik Endeksi	Mevlana Kalkınma Ajansı, 2011
	Sosyal Gelişme Endeksi	SÖKMEN, A., TEPAV, 2014
	Yaşam Kalitesi Göstergeleri	Türkiye Bilimler Akademisi Raporları, 2003
	Öncelikli Yaşam Kalitesi Göstergeleri	Türkiye ile UNICEF tarafından yürütülen Temel Hizmetlerde Kapasite Geliştirilmesi Projesi kapsamında oluşturulmuş

Toplamda yaklaşık 1000 adet farklı değişkeni içeren gösterge tablolarının gösterim zorluğu nedeniyle sadece Tablo 12 ve 13’teki örnek tablolarla çalışma örneklenmeye çalışılmıştır. Bu adımda tüm gösterge setlerine ilişkin benzer tablolar yapılmış ve ikinci adımda kullanılmak üzere düzenlenmiştir.

Tablo 12. Türkiye'de ki sosyo-ekonomik çalışmalarda kullanılan demografik göstergeler

Demografik Göstergeler	
15 yaş altı nüfus oranı	Kırsal alan nüfus artış hızı
65-70 arası net göç oranı	Köylerin büyüme oranı
Büyüme oranı sıralaması	Net göç hızı**
Çocuk nüfus oranı	Net göç oranı
Doğum sayısı	Nüfus yoğunluğu **
Doğurganlık hızı **	Nüfus bağımlılık oranı / toplam
Doğurganlık oranı	Ortalama hane halkı büyüklüğü **
Genç nüfus bağımlılık oranı	Özürlü/engelli oranı*
Genç nüfus oranı	Sokakta yaşayan çocuk*
İç göç payı	Sokakta yaşayan nüfus*
İl ve ilçe merkezi nüfus artış hızı	Şehir nüfusunun büyüme hızı
İlçelerin büyüme oranları	Şehirleşme oranı **
İllerin büyüme oranları	Toplam nüfus**
İllerin ilçe nüfusları	Yaş bağımlılık oranı
İllerin köy nüfusları	Yaşa özel doğurganlık oranı (15-49 yaş)
Kadın başına düşen çocuk sayısı	Yaşlı nüfus oranı
Kadın nüfus oranı	Yıllık ortalama nüfus artış hızı **
Kentsel nüfus artış hızı	Zarar görebilir yaş grubu*
Kentsel nüfus oranı	
Not: ** en sık tekrar eden değişkenler * zaman içerisinde önem kazanan değişkenler	

Tablo 13. Endeksler kapsamında kullanılan demografik göstergeler

Endeksler	Göstergeler
Rekabet Endeksi (EDAM, 2009)	- Net göç oranı - 15-24 yaş nüfus oranı
Bölgesel Rekabet Gücü (Albayrak, A.N., Erkut, G., 2010)	- Kent nüfusunun ilin toplam nüfusuna oranı - Kent nüfusu
Türkiye İçin Bölgesel Girişimcilik Endeksi Önerisi (Meydan, M.C., 2013)	- 15-64 yaş nüfusun toplam nüfusa oranı - Net göç hızı
İller Arası Rekabet Endeksi (Alkin, K., vd., 2007)	- Şehirleşme oranı
Tr 52 Bölgesi İlçeleri Sosyal Gelişmişlik Endeksi (Mevlana Kalkınma Ajansı, 2011)	- Toplam nüfus - Şehir nüfusunun toplam nüfus içindeki oranı - Nüfus yoğunluğu - Nüfus artış hızı
Yaşam Kalitesi Göstergeleri (Türkiye Bilimler Akademisi Raporları, 2003)	- Nüfus yoğunluğu - Nüfus artış hızı - Göçmen nüfus oranı - Net göç hızı - Toplumsal çeşitlilik - Özürlü nüfus oranı - Genç nüfus oranı - Yaşlı nüfus oranı
İnsani Yoksulluk Endeksleri (Human Poverty Index – HPI) (UNDP, 1997)	-60 yaşından daha fazla yaşam imkânına sahip olmayan nüfus
Bölgesel Performans Göstergeleri (Sánchez-Domínguez, A., vd., -Eurostat and the Author-)	- Genç nüfus oranı
Composite Index for Monitoring Regional Development in OECD Regions (OECD, 2011)	- Nüfus yoğunluğu - Ağırlıklı olarak kentsel bölgelerde yaşayan nüfus - Ağırlıklı olarak kırsal uzak bölgelerde yaşayan nüfus

Yukarıda örnek tabloda görüldüğü üzere 3S yönteminin sıralama adımının sonucunda endekslerde kullanılan değişkenler ile analitik çalışmalarda kullanılanlar karşılaştırılabilir. Bu karşılaştırma sonucunda elde edilen değişken farklılıkları şu şekildedir:

- Demografik göstergeler kapsamında endekslerde kullanılan değişkenler ile Türkiye özelinde yapılan sosyo-ekonomik gelişmişlik araştırmalarında kullanılanlar arasında bir fark olmadığı, hemen hemen aynı değişkenlerin kullanıldığı görülmüştür. Analitik çalışmalarda ise en sık tekrar eden “toplam nüfus, şehirleşme oranı, nüfus artış hızı, nüfus yoğunluğu, net göç hızı” değişkenleri endekslerde de kullanılan değişkenler arasındadır. Endekslerde değişim gösteren değişkenler ise “özürlü nüfus oranı” ile “göçmen nüfus oranı”dır.

- İstihdam göstergeleri kapsamında analitik çalışmalarda en sık tekrar eden değişkenlerin endekslerde de sıkça kullanıldığı görülmüştür. Özellikle “toplumsal cinsiyet eşitliğini” ölçen endekslerde kadının sosyal yaşamdaki yerini belirtmeye yardımcı olabilecek “kadınların istihdama katılım oranı”, “profesyonel mesleklerde ve işlerde çalışan kadınların oranı” değişkenleri kullanılmaktadır. Rekabet endekslerine bakıldığında ise nitelikli işgücünün varlığı üzerinde durulmuş bu bağlamda EDAM tarafından “1000 Kişi başına teknik eleman”, Albayrak ve Erkut tarafından ise “İlmi teknik istihdamın ildeki toplam istihdamda payı”, OECD tarafından da “yükseköğrenime sahip işgücü” değişkenleri kullanılmıştır. Ayrıca, OECD tarafından kullanılan “dış rekabete açık ekonomi dallarındaki istihdam” değişkeni de kullanılan farklı değişkenlerdendir.

- Eğitim göstergeleri kapsamında Türkiye özelinde yapılan analitik çalışmalarda en sık tekrar eden değişkenlerin yanı sıra “ortalama eğitim süresi” değişkeninin de endeksler kapsamında sıklıkla kullanıldığı görülmüştür. Yaşam kalitesi göstergelerinde “anaokulu eğitimi görenlerin oranı, ilköğretimde 8.sınıfa erişim oranı”, Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi (EUIGE) ve Sosyal Gelişme Endeksinde “eğitimde eşitsizlik oranı/Eğitimde fırsat eşitliği”, sosyal gelişme endeksinde ayrıca “uluslararası sıralamalara giren üniversite sayısı”, Rekabet Endekslerinde “ÖSS başarı oranı, kişi başı akademik yayın sayısı, endeksli yayın sayısı” değişkenleri değişim gösteren değişkenlerdir. Bu noktada gelişmişlik için belirlenen eğitim göstergeleri sadece temel eğitim düzeyinde kalmayıp günümüzde artık ihtisaslaşmanın daha önemli/seçici bir kriter olarak belirleyici olduğu görülmektedir.

• Sağlık göstergeleri kapsamında analitik çalışmalarda en sık tekrar eden değişkenlerin endekslerde de sıkça kullanıldığı, ayrıca özellikle yaşam kalitesi göstergelerinde “doğumda yaşam beklentisi” değişkeninin endeksler dâhilinde sıkça kullanıldığı görülmüştür. Endeksler kapsamında özellikle Sosyal Gelişme Endeksinde gösterge setlerinin ve değişkenlerin çeşitlendiği görülmektedir. Bu endeks ile İnsani Yoksulluk Endeksi kapsamındaki göstergeler bireylerin temel ihtiyaçlarını simgeleyen “yetersiz beslenme”, “gıda eksikliği” “5 yaşın altında olup yeterli beslenemeyen çocuk nüfusu” gibi değişkenleri kapsamaktadır. Bunun yanı sıra “bulaşıcı hastalık sebepli ölümler”, “bulaşıcı olmayan hastalık ölümleri (30-70 yaş)”, “gebeliği önleyici modern yöntem kullanım oranı”, “erken yaşta annelik”, “obezite oranı”, “dış mekân hava kirliliği dolaylı ölüm” olarak da çeşitlenen değişkenler endeksler dâhilinde yer almaktadır.

• Altyapı göstergeleri kapsamında analitik çalışmalarda en sık tekrar eden değişkenlerin endekslerde de sıkça kullanıldığı görülmüştür. Endeksler kapsamında girişimcilik endeksi önerisi kapsamında “çok modlu erişebilirlik endeksi”, rekabet endeksi kapsamında “ilin otoyola/il ve devlet yoluna/demiryoluna bağlı olup olmadığı, limanın ve hava trafiğine açık havalimanı varlığı” değişkenleri ile sosyal gelişme endeksi kapsamında bulunan “yüzde olarak kaynaklardan su çekimi” değişkenleri çeşitlilik gösteren değişkenler arasındadır.

• Diğer göstergeler kapsamında analitik çalışmalarda en sık tekrar eden değişkenlerin, endeksler kapsamında çok dâhil edilmediği görülmüştür. Bu göstergelerden sadece “kişi başına düşen otomobil sayısı” ile “kişi başına düşen elektrik tüketimi” değişkenleri yer yer endekslere dâhil edilmiştir. Gelişmişlik araştırmalarında yine en sık tekrar eden değişkenlerden olan “yeşil kart sahipliği” yerine ise “sosyal güvenlik kapsamı dışında kalan nüfus oranı” değişkeni kullanılmıştır. Bunun haricinde endeksler dâhilinde “Diğer Göstergeler” kapsamındaki değişkenlerin çeşitlenmesi sosyo-ekonomi gelişmişlik araştırmalardakine benzer şekildedir. Gelişmişliğin çevresel boyutu dâhil edilerek “hava kirliliği, akarsuların kalitesi, ses kirliliği düzeyi”, adalet/özgürlük boyutu dâhil edilerek “intihar oranı, suçluluk oranı, basın/ifade/hareket özgürlüğü” değişkenleri kullanılmıştır. Ayrıca hem yaşam kalitesi göstergelerinde hem de toplumsal eşitsizliği ölçen endekslerde sıkça vurgulanan katılım boyutu ile kadının sosyal yaşamdaki varlığını ön plana çıkarmaya çalışan “parlamentodaki kadınların oranı, seçmen katılımı, STK sayısı/oranı” değişkenleri çeşitlilik gösteren değişkenler arasındadır.

- İnşaat göstergeleri çoğu araştırmaya dâhil edilmemiş sadece sosyal gelişme endeksi ile yaşam kalitesi göstergeleri kapsamında kullanılmıştır. Bu göstergeler ise analitik çalışmalardakilerden farklılık gösterip konutların niteliği ve konut arzıyla ilişkilidir.

- Mali göstergeler kapsamında analitik çalışmalarda en sık tekrar eden değişkenlerin endekslerde de sıkça kullanıldığı görülmüştür. Bunun yanı sıra yine sosyo-ekonomi gelişmişlik araştırmalarında olduğu gibi son dönemlerde, yenilik, rekabet, girişimcilik kavramlarının oluşmasıyla “...kişiye düşen marka başvuru sayısı, ... kişiye düşen patent başvuru sayısı, ... kişiye düşen faydalı model başvuru sayısı, endüstriyel tasarım sayısı, girişim sayısı” gibi değişkenler endekslere dahil edilmiştir. Endeksler kapsamında yoksulluk kavramı da dikkat çeken kavramlardan biri olup “yoksulluk sınırının altında kalanların oranı” değişkeni de bazı endekslerde mevcuttur. Bu bağlamda İnsani Yoksulluk Endeksi (Human Poverty Index – HPI) kapsamında da kullanılan “günlük 1,25 ile 2 doların altında gelire geçinen nüfus” ile “ortalama gelirin yüzde 50’sinden daha azına sahip ve günlük 4 ile 11 doların altında bir gelire geçinen nüfus” değişkenleri yine yoksulluk boyutu çerçevesinde çeşitlilik gösteren değişkenler arasındadır.

Ayrıca “ilde İŞGEM veya TEKMER olup olmaması, ilde gümrük olup olmadığı, ilde KOSGEB’in yerleşik olup olmadığı” değişkenleri de gelişmişliğin göstergeleri olarak endekslere dâhil edilmiştir.

- Sanayi göstergeleri endeksler kapsamında çoğu araştırmaya dâhil edilmemiş, rekabet, girişimcilik ve yaşam kalitesi göstergelerinde yer almaktadır. Bu bağlamda, analitik çalışmalarda kullanılan değişkenlerden “toplam imalat sanayi ihracatı/ihracatı”, “kişi başına sanayi ve hizmetlerde kullanılan enerji miktarı” değişkenleri farklılık göstermektedir.

- Tarım göstergeleri ise endeksler kapsamında sadece EDAM’ın rekabet endeksine dâhil edilen “bitkisel üretim değeri/dekar” göstergesi olarak yer almaktadır.

3.1.2. Değişkenlerin Sınıflandırılması

İlk adımda DPT’nin gösterge setleri altında sıralanan değişkenlerin oldukça karmaşık olduğu, benzer olanların bir üst başlık altında yeniden gruplanabileceği ve böylelikle daha anlaşılabilir değişkenlerin sınıflanabileceği düşünülmüştür. Bu kapsamda, yeniden gruplanan değişkenlerin aynı amacı taşıyan ancak farklı ifade edilen değerleri içerdiği,

bazen oran, bazen sayı ile benzer değişkenler olduğu, böyle bir sınıflama ile verinin daha anlaşılır hale geleceği öngörülmüştür.

Bu bağlamda oluşturulan sınıflama tablolarında görüldüğü gibi değişkenlerin karmaşasının arıtıldığı/aynı şeyi tanımlayan farklı değişkenlerin elendiği yeni özet tablolar oluşturulmuştur. Oluşturulan bu sınıflama tabloları ile gelişmişliğin farklı boyutlarının varlığı belirlenmiştir. Bu kapsamda her bir gösterge seti altında oluşturulan sınıflamalar şu şekildedir:

• Demografik göstergeleri sınıflamasında yaklaşık 70 adet sıralanan farklı değişkenden faydalanılmıştır. Değişkenlerden bir kısmı tamamen nüfusla ilişkili olup; toplam nüfusu (yoğunluğunu), nüfusun yaş gruplarına göre dağılımını, nüfusun mekânsal açıdan (kentsel/kırsal) sorgulamasını kapsamaktadır (Tablo 14).

Tablo 14. Demografik gösterge sınıflaması

DEMOGRAFİK			
Nüfus (Oranları)	<ul style="list-style-type: none"> - 15 yaş altı nüfus oranı - 15-24 yaş nüfus oranı - 15-64 yaş nüfusun toplam nüfusa oranı - 60 yaşından daha fazla yaşam imkânına sahip olmayan nüfus - Çocuk nüfus oranı - Genç nüfus oranı - Göçmen nüfus oranı* - İllerin ilçe nüfusları - İllerin köy nüfusları - Kadın nüfus oranı - Kentsel nüfus oranı - Nüfus yoğunluğu** - Ortalama hane halkı büyüklüğü** - Özürlü/engelli oranı* - Sokakta yaşayan çocuk * - Sokakta yaşayan nüfus* - Toplam nüfus** - Yaşlı nüfus oranı - Zarar görebilir yaş grubu* 	<ul style="list-style-type: none"> - Büyüme oranı sıralaması - Doğum sayısı - Doğurganlık oranı ve hızı** - İl ve ilçe merkezi nüfus artış hızı - İlçelerin büyüme oranları - İllerin büyüme oranları - Kentsel nüfus artış hızı - Kırsal alan nüfus artış hızı - Köylerin büyüme oranı - Şehir nüfusunun büyüme hızı /şehirleşme hızı - Şehirleşme oranı** - Yaşa özel doğurganlık oranı (15-49 yaş) - Yıllık ortalama nüfus artış hızı** 	Nüfusun Gelişimi (Değişimi)
Nüfus Bağımlılığı	<ul style="list-style-type: none"> - Genç nüfus bağımlılık oranı - Kadın başına düşen çocuk sayısı - Nüfus bağımlılık oranı** - Yaş Bağımlılık Oranı 	<ul style="list-style-type: none"> - 65-70 arası net göç oranı - İç göç payı - Net göç hızı** - Net göç oranı 	Nüfus Hareketi (Göç)
<p>Not: ** en sık tekrar eden değişkenler * zaman içerisinde önem kazanan değişkenler</p>			

Yaş bağımlılık oranını temsil eden değişkenlerin bir arada yer aldığı nüfus bağımlılığı sınıflaması, ilin çekiciliğinin veya iticiliğinin bir göstergesi olan göç oranlarının bir arada olduğu nüfus hareketlerini temsil eden sınıflama, son olarak da kentlerin/illerin/ilçelerin/kırsalın büyüme oranları ile doğurganlık oranını/hızını içine alan, aslında nüfusun gelişimini ifade eden sınıflama yapılmıştır.

• İstihdam göstergeleri sınıflamasında yaklaşık 100 adet sıralanan farklı değişkenden faydalanılmıştır. Faal nüfusun sektörlere göre dağılımını ifade eden sektörel çeşitlilik, cinsiyete/yaş grubuna/eğitim düzeyine ve kentsel/kırsal durumuna göre çeşitlilik gösteren işsizlik oranı/işgücüne katılım oranı ayrı ayrı sınıflanmıştır. Ayrıca Emekli Sandığı/SSK kapsamındaki kadın ve erkek nüfusu içinde barındıran sosyal güvenlik kurumları güvencesindeki nüfus ile gerek meslek sahibi gerekse sokakta çalışan nüfusu/çocuğu içine alan çalışan sayısı sınıflaması yapılmıştır. Bir kısım değişkenin ise cinsiyet duyarlı ya da toplumsal sınıflara duyarlı olarak belirlendiği görüldü (Tablo 15).

Tablo 15. İstihdam göstergesi sınıflaması

İSTİHDAM			
Sektörel Çeşitlilik	<ul style="list-style-type: none"> - Dış rekabete açık ekonomi dallarındaki istihdam * - Ekonomik faaliyete göre istihdam edilen nüfusun yıllar itibariyle gelişimi - Faal nüfusun sektörlere göre dağılımı** - Hizmet sektöründe Ç.T.İ.O. * - Hizmet sektöründe verimlilik - İlmî teknik istihdamın ildeki toplam istihdamda payı %* - İmalat sanayi istihdamının sigortalı istihdam içindeki oranı - İnşaat iş K.Ç.T.İ.O. * - İstihdamın sektörel dağılımı - Kamuda istihdam oranı - Mali kurumlar iş K. Ç. T. İ. O. ** - Özel sektör yatırım teşvikleri istihdamı - Sanayi iş K. Ç. T. İ. O. ** - Sanayi sektöründe verimlilik - Tarım iş kolunda çalışanların toplam istihdama oranı ** - Tarım sektöründe verimlilik - Ticaret iş K. Ç. T. İ. O. ** - Ulaştırma iş K.Ç.T.İ.O. * - Ziraat sektöründe Ç.T.İ.O.* 	<ul style="list-style-type: none"> - 1000 kişi başına teknik eleman* - Çalışan çocuk sayısı* - Çalışma çağındaki nüfusun (15 - 64 yaş arası) toplam nüfus içerisindeki oranı - İşgücüne katılım oranı ** <ul style="list-style-type: none"> • 15 + yaş kadınların ekonomiye katılım oranı • Gençlerin işgücüne katılım oranı (18-25) • İşgücünün nüfus içindeki payı • Kadın ve erkek • Kentsel kadın işgücüne katılım oranı • Profesyonel mesleklerde ve işlerde çalışan kadınların oranı.* • Tarımda çalışan kişi sayısı • Tarlada çalışan kadın sayısı* • Toplam işgücü • Yükseköğrenime sahip işgücü* - İstihdam oranı (% olarak 15-64)** <ul style="list-style-type: none"> • Engellilerin istihdam edilme oranı %* • Gençlerde istihdam edilemeyenlerin oranı (erkek-kadın) • İl bazında teşviklerle yaratılan istihdam (kişi sayısı) 	İşgücüne Katılım

Tablo 15'in devamı

İSTİHDAM			
İşsizlik Oranı	İşsizlik oranı **	<ul style="list-style-type: none"> • İlköğretim, ortaöğretim, yükseköğretim mezunu istihdam edilenler • İstihdamda cinsiyet eşitsizliği • İşveren ve kendi hesabına çalışanların toplam istihdama oranı (tarım dışı):** • İşverenlerin toplam istihdama oranı • Kadın-erkek istihdamı • Kayıt dışı istihdam oranı(Kadın ve Erkek) • Toplam istihdamın yüzdesi olarak part time istihdam • Ücretli Ç. Kadın. T. İ. O. (Tarım dışı faaliyette çalışan kadın t.i.o.) ** • Ücretli Ç. T. İ. O. ** • Ücretsiz istihdam oranı (Kadın ve Erkek) 	İşçicine Katılım
	<ul style="list-style-type: none"> - Genç işsizlik oranı (Kadın ve Erkek) - İlkokul mezunu işsiz sayısı* - Kadın ve Erkek - Kentsel İşsizlik Oranı - Uzun süreli işsizlik oranı (6 aydan daha uzun) - Üniversite mezunu işsiz sayısı * 		
Sosyal Güvenlik Kurumları Güvencesindeki Nüfus	<ul style="list-style-type: none"> - Emekli aylığı alan toplam kişi sayısı* - Emekli Sandığından Maaş Alanların İl Nüfusu İçindeki Oranı - İşsizlik sigortasından yararlanan nüfus (yaş ve cinsiyet bağlamında)* - Özel Sektördeki SSK'lı Sayısının Kamu Sektörü İçindekilere Oranı - Sağlık sigortası kapsamındaki nüfus oranı * - Sosyal Güvenlik Kapsamındaki Aktif Çalışanların Toplam Nüfusa Oranı* - Sosyal Güvenlik kapsamındaki insan sayısı/oranı (Emekli Sandığı, SSK ve Bağ-Kur)* - SSK'lıların Toplam İl Nüfusu İçindeki Oranı (kadın/erkek) - Toplam aktif sigortalı sayısı* 	<ul style="list-style-type: none"> - Her yüz erkeğe karşılık çalışan kadın sayısı - İşyeri başına çalışan sayısı - Serbest meslek sahipleri oranı - Sokakta çalışan çocuk sayısı (yaşa göre)* <ul style="list-style-type: none"> • Yılda çalışılan işçi-saat toplamı saat 	
Not: ** en sık tekrar eden değişkenler * zaman içerisinde önem kazanan değişkenler			

• Eğitim göstergeleri sınıflamasında yaklaşık 140 adet sıralanan farklı değişkenden faydalanılmıştır. Cinsiyet ve yaş gruplarına göre çeşitlilik gösteren okuryazar oranlarının bir arada bulunduğu eğitimden yoksunluk sınıflaması, okul öncesi/ilkokul/ortaokul/lise/mesleki ve teknik lise/üniversite okullaşma oranlarının kadın/erkek olarak ayrımının da yapıldığı değişkenler kapsamında eğitim programlarına katılım oranı/okullaşma sınıflaması, ilköğretim/lise sayılarının yer aldığı eğitim altyapısı sınıflaması, her bir eğitim düzeyinde bulunan öğretmen ve öğrenci sayılarının yer aldığı eğitimde yeterlilik/kalite sınıflaması, yüksek lisans/doktora öğrenci sayısının ve akademik yayın sayılarının bir arada bulunduğu ihtisaslaşma sınıflaması, bir bölgenin/ilin veya ilçenin eğitim başarısını simgeleyen ÖSS/YGS gibi sınavlardaki ortalama başarı oranlarının bulunduğu sınıflama ile bir eğitimde başarı oranı sınıflaması yapılmıştır. Son olarak da özellikle toplumsal cinsiyet eşitliğini ölçen endekslerde yer alan eğitimde fırsat ve cinsiyet eşitliğini vurgulayan değişkenler kapsamında da eğitimde eşitsizlik olarak yeni bir alt sınıf tanımlanmıştır (Tablo 16).

Tablo 16. Eğitim göstergesi sınıflaması

EĞİTİM			
Eğitimden Yoksunluk	<ul style="list-style-type: none"> - 6 + kadın okuma yazma bilme oranı - İşlevsel okuma yazma becerisi sınırlı nüfus* - Kırsal ve kent okuryazarlık oranı - Okuma yazma bilmeme oranı (yetişkinler arası okuma yazma bilmeme oranı)* - Okur-yazar erkek nüfusu oranı - Okur-yazar kadın nüfusu oranı** - Okur-yazar kadın nüfusun toplam kadın nüfusa oranı - Okur-yazar nüfus oranı** - Okur-yazar olmayan yetişkin kadın oranı - Yetişkin, 15 yaş 	<ul style="list-style-type: none"> - Bilimsel ve teknik makale sayısı* - Endeksli yayın sayısı* - Kişi başı akademik yayın sayısı* - Meslek edindirme amaçlı yaygın eğitim programlarından yararlananların sayısı oranı* - Yüksek lisans öğrenci sayısı* - Yüksek lisans ve doktora sahibi nüfusun 30+ yaş nüfusa oranı* 	İhtisaslaşma
Okullaşma	<ul style="list-style-type: none"> - Anaokulu eğitimi görenlerin oranı - İlkokullar okullaşma oranı** - İlköğretim okullaşma oranı (kız/erkek) - İlköğretimde 8. sınıfa erişim oranı* - İlköğretimde net okullaşma oranı - Kadın yükseköğretim bitirenlerin oranı* - Kadınların ortaöğretim ve daha üst düzey eğitime katılım oranı - Kreş imkânından yararlanan çocuk oranı - Liseler okullaşma oranı (kız/erkek)** - Mesleki ve teknik liseler okullaşma oranı (kız/erkek) ** - Okul öncesi eğitimden yararlanan çocuk oranı (48-72 ay grubu-anaokulu/anasınıfı) - Okul öncesi okullaşma oranı (kız/erkek) - Ortalama eğitim süresi(kız-erkek)* - Ortaöğretim mezuniyet oranları (Kız, Erkek) - Ortaöğretimde net okullaşma oranı - Ortaöğretimde okul terk oranları (Kız, Erkek) - Toplumun ortalama yükseköğretim süresi - Üniversite bitirenlerin 22+ Yaş Nüfusa Oranı** - Üniversite bitirenlerin 23+ yaş nüfusa oranı - Üniversite bitirenlerin okul bitirenlere oranı - Üniversite okullaşma oranı (20-24 yaş nüfusun %si) (25-64 yaş nüfusun yüzdesi) (kız/erkek)** - Yüksekokul ve üzeri mezunların oranı** - Yükseköğretim mezunu nüfusun 20-64 yaş nüfusa oranı 	<ul style="list-style-type: none"> - 30 öğrenciyi geçen sınıflarda eğitim gören öğrenci oranı * - Bin kişiye düşen yükseköğretimde öğretim elemanı sayısı(öğretim üyesi sayısı)* - Halk kütüphanesi sayısı * - İlköğretim okulları öğrenci sayısı - İlköğretim okulları öğretmen sayısı - İlköğretimde derslik başına düşen öğrenci sayısı - İlköğretimde öğretmen başına düşen öğrenci sayısı (öğretmen/öğrenci) - Liselerdeki öğrenci sayısı - Liselerdeki öğretmen sayısı - Meslek liselerindeki öğrenci sayısı(teknik eğitim alan öğrenci sayısı) - Mesleki eğitim kurslarına katılan nüfus oranı* - Okul alt yapısı (tuvalet, su, kütüphane, vb)* - Okul öncesi derslik başına öğrenci sayısı - Okula gitmeyen çocuk sayısı - Ortaöğretimde derslik başına düşen öğrenci sayısı - Ortaöğretimde öğretmen başına düşen öğrenci sayısı (Öğretmen/Öğrenci) - Öğretmen/Öğrenci, Anaokulu - Toplam öğrenci sayısı - Toplam öğretmen sayısı 	Eğitimde Yeterlilik / Kalite
Eşitsizlik	<ul style="list-style-type: none"> - Eğitimde eşitsizlik % - Eğitimde fırsat eşitliği* - Ortaöğretime katılımında cinsiyet eşitliği 	<ul style="list-style-type: none"> - İlin YGS ortalama başarı puanı* - İstihdamdaki nüfusun ortalama eğitim seviyesi - Öğrencilerin başarı oranı (PİSA, OKS, ÖSS, vb)* - ÖSS başarı oranı* - Öss'yi kazananların oranı - Uluslararası sıralamalara giren üniversite sayısı* - Üniversite giriş sınavlarında kazananlar/başvuranlar 	Başarı Oranı
Altyapı	<ul style="list-style-type: none"> - İlköğretim okulları sayısı - Liselerin sayısı - Meslek liseleri sayısı 		
<p>Not: ** en sık tekrar eden değişkenler * zaman içerisinde önem kazanan değişkenler</p>			

• Sağlık göstergeleri sınıflamasında yaklaşık 100 adet sıralanan farklı değişkenden faydalanılmıştır. Sağlık hizmetlerinin yeterliliğini gösteren “.. kişiye düşen hekim/dış hekim/uzman doktor/ hemşire/ eczane/hastane yatağı sayısı” ile “sağlık personeli tarafından yapılan doğum oranları değişkenleri bir arada sınıflanmıştır. Diğer yandan ise yaş gruplarına göre ölüm oranları ile ortalama yaşam süresini, doğurganlığı, bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için ihtiyaç duydukları beslenme gereksinimleri ile hastalıklara karşı korunma yöntemlerinin bir arada yer aldığı hayat kalitesi sınıfı oluşturulmuştur (Tablo 17).

Tablo 17. Sağlık göstergesi sınıflaması

SAĞLIK	
Sağlık Hizmetlerinin Yeterliliği	Hayat Kalitesi
<ul style="list-style-type: none"> - ... Kişiyeye düşen hekim sayısı** - ... Kişiyeye düşen dış hekim sayısı** - ... Kişiyeye düşen eczacı sayısı - ... Kişiyeye düşen eczane sayısı** - ... Kişiyeye düşen hastane yatağı sayısı** - ... kişiyeye düşen hemşire sayısı* - ... kişiyeye düşen uzman doktor sayısı* - Aile hekimine başına düşen kişi sayısı* - Aile planlamasından yararlanan doğurganlık yaşındaki kadınların oranı* - Diğer sağlık personeli başına düşen nüfus - Hastane sayısı** - Sağlık memuru sayısı - Sağlık personeli yardımıyla yapılan doğum oranı* - Toplam yatak sayısı/yatak kapasitesi - Uzman sağlık personeli tarafından yapılan doğumların oranı* 	<ul style="list-style-type: none"> - Anne ölüm hızı - Bebek ölüm oranı – hızı – sayısı** <ul style="list-style-type: none"> • Çocuk ölüm oranı/hızı ** - Bulaşıcı hastalık sebepli ölümler* - Bulaşıcı hastalıklar, HIV/AIDS* - Dış mekân hava kirliliği dolaylı ölüm* - Doğum kontrol talebinin karşılanması* - Doğumda ölüm oranı - Doğumdan beklenen yaşam süresi - Düşük doğum ağırlıklı bebek oranı* - Gebeliği önleyici modern yöntem kullanım oranı * - Gıda eksikliği* - Ham ölüm oranı - Kişi başına tüketilen kalori* - Ortalama yaşam süresi (kadın-erkek-genel)** - Obezite oranı* - Ölü doğum oranı - Perinatal ölüm hızı - Rutin aşılama oranı* - Sürekli tedavi gerektiren kronik hastalıklar oranı* - Tamamen aşıllı çocukların oranı* - Yaşam beklentisi - Yaşa göre ölüm oranı** <ul style="list-style-type: none"> • 0 yaş grubunun toplam ölümler içindeki oranı • 1-5 yaş altı ölüm oranı** • 15-60 yaş(yetişkin) ölüm oranı • 5 yaş altı ölüm hızı • 5-14 yaş ölüm oranı • 60 yaş üstü ölüm oranı /(65 yaş üstü) • 65 yaş üstü yaş grubunun toplam ölümler içindeki oranı - Yetersiz beslenme *
<p>Not: ** en sık tekrar eden değişkenler * zaman içerisinde önem kazanan değişkenler</p>	

• Altyapı göstergeleri sınıflanmasında yaklaşık 80 adet sıralanan farklı değişkenden faydalanılmıştır. Bu başlık altında altyapıyı temel olarak ifade eden yeterli içme suyu/kanalizasyon/elektriğe sahip nüfus ile katı atık dönüşüm oranı gibi değişkenlerin yer aldığı temel bir altyapı sınıflaması oluşturulmuştur. Ayrıca yol uzunluklarının / demiryolu-havayolu-limanın olup olmamasını barındıran ulaştırma sınıflaması, sabit hat/ telgraf/fax/ cep telefonu/internet erişimlerinin bir arada bulunduğu sosyal iletişim sınıflaması, son olarak da ulaşım hizmetlerine erişim değişkenlerinin oluşturduğu erişebilirlik sınıflaması oluşturulmuştur (Tablo 18).

Tablo 18. Altyapı göstergesi sınıflaması

ALTYAPI			
Ulaştırma	<ul style="list-style-type: none"> - Demiryolu hatlarının toplam uzunluğu - Devlet ve il yolları asfalt yol oranı** - Hava trafiğine açık havalimanı varlığı* - Hava ulaşımı verileri - İl ve devlet asfalt yol uzunluğu - İlde liman olup olmadığı* - İlin demiryolu ağına bağlı olup olmadığı* - İlin otoyol ağına bağlı olup olmadığı* - İlin otoyol ve devlet yollarına göre yük-km değerleri - Karayolu toplam uzunluğu - Kırsal kesim asfalt-beton köy yolu oranı - Kırsal yerleşim asfalt yol uzunluğu - Kırsal yerleşimlerde asfalt yol oranı** - Kişi başı havayolu yolcu sayısı - Kişi başı havayolu yükü - Km² başına asfalt yol uzunluğu - Km² başına demiryolu uzunluğu* - Km² başına düşen otoyol - TCK asfalt yol oranı - Toplam asfalt karayolu oranı - Ulaşım hizmetlerinin çeşitliliği (otobüs, raylı sistem vb) - Ulaştırma ve haberleşme payı 	<ul style="list-style-type: none"> - ... Kişiye düşen bilgisayar sayısı* - ... Kişiye düşen cep telefonu aboneliği** - ... Kişiye düşen fax sayısı - ... Kişiye Düşen fax abone Sayısı - ... Kişiye düşen fiber kablo hattı sayısı* - ... Kişiye düşen internet aboneliği ** - ... Kişiye düşen radyo sayısı - ... Kişiye düşen sabit telefon hattı sayısı - ... Kişiye düşen telgraf görüşmeleri sayısı - ... Kişiye düşen TV sayısı* - ADSL abone sayısı - Geniş bant internet abone sayısı* - Hane başına geniş bant abone sayısı* - İletişimin kalitesi - Kişi başına ADSL - Telefon abone sayısı - Telefon/internet bağlantısı olan hane oranı 	Sosyal İletişim
Altyapı	<ul style="list-style-type: none"> - ... Kişiye düşen günlük atık su miktarı* - ... Kişiye düşen yeterli kanalizasyon bertaraf tesisleri sayısı - Arıtılmış atık su oranı - Çöp toplama oranı - Çöplerin katı atıkların yok edilmesi, depolanması ve geri dönüşüm oranları* - Elektrik bağlantısı olan hane oranı* - Güvenli kanalizasyon bağlantısı olanların oranı - Hastane ve kimyasal atıkların gerektiği biçimde toplanma oranları* - 	<ul style="list-style-type: none"> - Çok modlu erişilebilirlik endeksi* - Gece saat 12'den sonra hizmet verilen bölge sayısı - Gündelik yaşamda ulaşımda kaybedilen zaman - İlin en yakın havaalanına uzaklığı* - Toplu taşıma hizmetlerinin gelişmişlik düzeyi* - Ulaşım hizmetlerine erişim sorunu olan hane oranı - 	Erişebilirlik

Tablo 18'in devamı

ALTYAPI			
Altyapı	<ul style="list-style-type: none"> - İçme ve kullanma suyu şebekesi ile hizmet verilen belediye nüfusunun toplam belediye nüfusuna oranı - Kanalizasyon şebekesi ile hizmet verilen belediye nüfusunun toplam belediye nüfusuna oranı - Kanalizasyona hiç ulaşamayan hane oranı - Kanalizasyona sahip nüfus oranı** - Katı atık arıtma yeterliliği - Katı atıkların ne kadarının toplandığı ve dönüştürüldüğü* - Kırsal nüfus içinde içme suyuna sahip nüfus oranı** - Kirli su arıtma yeterliliği - Sağlıklı içme suyuna sahip olmayan nüfus - Sağlıklı suya hiç ulaşamayan hane oranı - Sanitasyon imkânlarına erişim - Su kalitesi - Temiz suya ulaşımında kırsal kentsel farklar - Yeterli içme suyuna sahip kırsal yerleşim yerleri oranı** - Yeterli/güvenli/sağlıklı/belediye/içilebilir içme suyu götürülen nüfus oranı** - Yüzde olarak kaynaklardan su çekimi* 	<ul style="list-style-type: none"> - Yerleşmede altyapıların özürhümlerinin yaşamını kolaylaştıracak biçimde düzenlenme derecesi - Elektriğin fiyatı - Suyun fiyatı - Toplu taşıma araçlarının fiyatı 	Erişebilirlik
<p>Not: ** en sık tekrar eden değişkenler * zaman içerisinde önem kazanan değişkenler</p>			

• Diğer gösterge sınıflamasında yaklaşık 200 adet sıralanan farklı değişkenden faydalanılmıştır. Sınıflama adımıında en çok çeşitliliği içeren, gelişmişliğin farklı boyutlarını temsil eden gösterge sınıflaması bu başlık altında gerçekleşmiştir. Bu kadar çok çeşitliliğin olması ise gerek son dönemlerde yapılan analitik çalışmalarda kullanılan göstergelerin farklılaşmasından gerekse endekslerin gelişmişliğin farklı boyutlarını da içermesinden kaynaklanmaktadır. Ne tam olarak sosyal ne de tam olarak ekonomik boyutu kapsayan bu değişkenler aslında yaşam standardını/refahın birer ölçütü olan göstergeleri içermektedir. Bu bağlamda, çoğu araştırmada bu başlık altında sıkça karşılaşılan “kişi başına düşen otomobil, kamyon, motorlu taşıt, araç sayısı” değişkenleri aslında yine ulaşım ve erişimi ifade eden sınıflamayı temsil etmektedir. “Yeşil kart sahipliği, sosyal yardım, sosyal hizmet, sosyal dayanışma” ile ilgili değişkenler sosyal içermeyi kapsayan değişkenler olarak sınıflanmıştır. “STK, dernek sayısı” gibi katılımı/sosyal bütünleşmeyi sağlayan değişkenler, “kuraklık, deniz kıyısı, iklim türü” gibi coğrafi konum ile ilgili değişkenler, “cinayet, suç, intihar” gibi değişkenler, “hava kirliliği, çevre kirliliği, ses kirliliği” gibi kirlilik ile ilgili değişkenler, “Parlamentodaki kadınların oranı, Kadına

yönelik aile içi şiddete maruz kalan kadın sayısı” gibi toplumsal eşitliği vurgulayan değişkenler, “seçimlere/yönetime katılımı, ifade özgürlüğünü” kapsayan iyi yönetim göstergeleri ile enerji, sosyal olanaklar, turizm, iletişim, fiziksel konum, afet ve aile kurumuyla ilişkili değişkenler de ayrı ayrı sınıflanmıştır (Tablo 19).

Tablo 19. Diğer gösterge sınıflaması

DİĞER		
Ulaşım-Erişim	<ul style="list-style-type: none"> - ... Kişiye düşen motorlu kara taşıtı sayısı* - ... Kişiye düşen özel otomobil sayısı* - Akaryakıt göstergesi - Kamyon sayısı - Kilometrekare başına düşen araç sayısı - Kişi başına ticari araç sayısı - Otobüs sayısı - Taşınan yük 	Katılım
Enerji	<ul style="list-style-type: none"> - Elektrik arzı kalitesi - Elektrik erişimi - İllerin elektrik tüketiminin sektörel dağılımı - Kişi başı mesken elektrik tüketimi* - Kişi başına elektrik tüketim miktarı** - Kişi başına konut elektrik tüketimi* - Sanayi dışında kullanılan elektrik enerjisi - Tarımsal sulamada kullanılan elektrik* - Toplam enerji tüketimi - Toplam kullanılan elektriğin Türkiye geneline oranı - Türkiye’de brüt elektrik üretiminin kaynaklarına göre dağılımı - Yıllar itibariyle elektrik tüketimi ve üretimi - Yıllar itibariyle toplam elektrik enerjisi tüketimi 	Kirlilik
Sosyal İlerleme	<ul style="list-style-type: none"> - ... Kişi başına düşen kayıtlı suç sayısı ** - Algılanan suç oranı - Bin kişi başına düşen cinayetler * - Cinayet oranı - İntihar hızı - Kaza sayısı - Kişi başına ilde işlenen suç miktarı - Kişi ve mala karşı işlenen suçlarda davalı, davacı, sanık sayısı, oranı İstismara uğramış çocuk sayısı, oranı (2828 sayılı kanun kriterlerine göre) - Politik terör - Suça sürüklenmiş çocuk oranı - Suçluluk oranı* - Şiddet suçları düzeyi - 	Sosyal İlerleme
	<ul style="list-style-type: none"> - Faal dernek sayısı* - Kişi başına STK sayısı - Sivil toplum örgütleri sayısı, üye sayısı ve oranı(dernekler, vakıflar, sendikalar, meslek kuruluşları)* - Sendika ve STK’larda kadın oranı (kadın üye/toplam üye)* - Siyasi temsil oranı* - Üst karar ve yönetim düzeyindeki kadınların oranı. Kadınların parlamentoda temsil oranı (parlamentonun yüzde kaç kadınlardan oluşmakta?) 	
	<ul style="list-style-type: none"> - Akarsuların kalitesi* - Arazi kullanmada ormanlık alan oranı* - Biyoçeşitlilik ve habitat - Deniz plajlarının su kalitesi* - Hava kirliliği ** - Hava kirliliği göstergeleri - İklimin yaşama uygunluğu - Kapalı alan hava kirliliği sebepli ölümler - Karbon oranı: kişi başına CO2 Emisyonları Kükürtdioksit (SO2) ortalama değeri - Karbondioksit salınım miktarı - Karbonhidrata dayalı olmayan enerji kullanım oranı - Kişi başına düşen yeşil alan* - Partiküler madde (duman) ortalama değeri - Sera gazı emisyonları - Ses kirliliği düzeyi* 	
	<ul style="list-style-type: none"> - Açlık sınırı altında yaşayan nüfusun sosyal yardımlardan yararlanma oranı* - Danışma merkezi sayısı ve nüfus başına düşen danışma merkezi - Devletin bakımında olan çocuk sayısı - Engelli maaşı alanların oranı (maaş alan engelli sayısı/toplam engelli sayısı)* - Evde aile yanında desteklenen çocuk sayısı - Evsiz (barınacak yeri olmayan) insan sayısı ve oranı - Korunma ve bakım altında bulunan kişi sayısı (Çocuk, yaşlı, engelli) ,oranı - Korunma ve bakım için sırada bekleyen kişi sayısı (çocuk, yaşlı, engelli) ,oranı - Rehabilitasyon merkezlerine devam eden engelli nüfus oranı 	

Tablo 19'un devamı

DIĞER			
	<ul style="list-style-type: none"> - Tecavüz olaylarının sıklığı - Toplam suç oranı - Toplumda mülkiyete dayalı suç (hırsızlık, kapkaç vb.) suç oranı - Töre cinayetlerinin sıklığı* - Trafik kazasında ölenlerin sayısı - Uyuşturucu kullanımının yaygınlığı - Yasal bildirim süresinden sonra nüfusa kayıt olan çocuk oranı - Yüz bin kişiye düşen ceza infaz kurumuna giren hükümlü sayısı - Yüz bin kişiye düşen intihar vakası sayısı - İntihar oranı 	<ul style="list-style-type: none"> - Sığınma evi sayısı ve nüfus başına düşen sığınma evi - Sosyal güvenlik kapsamı dışında kalan nüfusun toplam nüfusa oranı * - Sosyal yardım ve sosyal hizmet harcamalarının bütçeye oranı - Sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarından ve 2022 sayılı kanundan yararlananların sayısı ve oranı - Yaşlı evi-gündüzlü bakım hizmetinden yararlanan yaşlı nüfus oranı - Yaşlılık maaşı alanların oranı (maaş alan yaşlı sayısı/yaşlı nüfus)* - Yeşil kart sahibi nüfusun il nüfusuna oranı - Yeşil karta sahip nüfus oranı** - Yoksulluk sınırı altında yaşayan nüfusun sosyal yardımlardan yararlanma oranı* 	Sosyal İçerme
İyi Yönetişim	<ul style="list-style-type: none"> - İfade özgürlüğü* - Karar alma mekanizmalarında yer alma oranı (kamuda üst düzey bürokrat olarak görev alma oranı) - Katılım oranı % - Seçimlerde siyasal kadroların yenilenme oranı - Seçimlere katılma oranı - Seçmen katılımı, politika - Sivil toplumun gelişmişliği - Siyasal sistemin demokratikliği ve toplumu temsil açığı - Siyasi haklar - Toplantı/gösteri hakkı 	<ul style="list-style-type: none"> - Azınlıklara yönelik ayrımcılık ve şiddet* - Basın özgürlüğü endeksi* - Bireysel seçimlerde özgürlük* - Dini hoşgörü* - Eşcinsellere karşı hoşgörü* - Göçmenlere karşı hoşgörü* - Hareket özgürlüğü* - İbadet özgürlüğü* - Kadına saygılı muamele* - Kişisel mülkiyet hakkı* - Modern kölelik, insan kaçakçılığı ve çocuk evlilikleri* - Toplumsal güvenlik ağları* - Yolsuzluk* 	
Eşitlik	<ul style="list-style-type: none"> - Kadına yönelik aile içi şiddete maruz kalan kadın sayısı* - Kadınların belediye ve il genel meclislerinde, TBMM'de temsil oranı (üyelerin % kaç kadın)* - Parlamentodaki kadınların oranı* - Seçilenler arasında kadın oranı - Şiddete maruz kalan kadınların kamusal desteklere başvurma oranı - Toplumda orta sınıfların büyüklüğü - Toplumsal eşitsizlik göstergesi* 	<ul style="list-style-type: none"> - Bin kişiye düşen AVM brüt kiralabilir alan oranı - Dinlence ve eğlence hizmetlerinin gelişmişliği* - İlde 5 yıldızlı otel olup olmadığı - İlde alışveriş merkezi olup olmadığı - İlde süper lig ve yükselme ligi takımı olup olmadığı - Kişi başına sinema sayısı* - Yıl içinde sinemaya gidenlerin sayısı * 	Sosyal Olanaklar
Turizm	<ul style="list-style-type: none"> - Geceleyen kişi adet - Müze sayısı - Nüfusa göre yolcu sayısı - Ortalama turist geceleme sayısı - Tesis çeşidi - Toplam iniş/kalkış yapan uçak sayısı - Turizm işletmeleri yatak sayısı - Ülkeye giren ve çıkan yolcu sayısı 	<ul style="list-style-type: none"> - 365-ortalama donlu gün sayısı* - Deniz kıyısı (1= var, 0 = yok)* - Denizden yükseklik* - İklim türü (0 = karasal, 1 = ılıman)* - Kuraklık göstergesi* 	Coğrafi Konum

Tablo 19'un devamı

DİĞER			
İletişim	- 1000 kişiye düşen gazete sayısı* - Düşey mobilitenin varlığı - Günde kaç saat TV izlendiği - Kişi başına gazete tirajı * - Kişi başına telefon kontör değeri*	- İlin kalkınmada öncelikli yöreler kapsamında olup olmadığı* - Linyit rezervleri - Maden rezervleri - Toplam kömür üretimi	Fiziksel Konum
Afet	- Afetlerle ilgili STK'lardaki gönüllü sayısı* - Zorunlu deprem sigortası sahipliği*	- Ev sahibi oranı - Kentsel yerleşme sayısı - Kiracı oranı - Konut sahipliği oranı	
	- Personellerin toplam işgücüne oranı(askeri) - Silahlı kuvvetler personeli sayıları	- Yaşam memnuniyeti • çalışma saatleri - Yaşlanma indeksi (Ageing index)*	
		- Boşanma oranı - Toplumda boşanma hızı	Aile Kurumu
Not: ** en sık tekrar eden değişkenler * zaman içerisinde önem kazanan değişkenler			

İnşaat gösterge sınıflamasında yaklaşık 20 adet sıralanan farklı değişkenden faydalanılmıştır. Fazla değişkeni barındırmayan bu sınıflamada yapı oranları, yapı kalitesi, konut alanları/yoğunluğu ve elde edebilirliği barındıran farklı sınıflamalar yapılmıştır (Tablo 20).

Tablo 20. İnşaat göstergesi sınıflaması

İNŞAAT			
Yapı Oranları	- Bin kişi için üretilen konut sayısı - Bin kişiye düşen bina sayısı - Bina sayısı ** - Büyüklük (Oda başına düşen hane halkı sayısı)* - Daire sayısı** - Kaçak olan konut oranı* - Kentsel nüfus başına düşen daire sayısı - Yapı kullanım izni alınan daire sayısı - Yasal statüsü olmayan konutların oranı* - Toplam bina sayısı	- Borulu su tesisatı bulunan daire oranı** - Deprem, sel vb. afetlere dayanıklı olmayan konut oranı* - Merkezi ısıtma bulunan konutların oranı * - Tadilata ihtiyaç olmayan binaların toplam binalara oranı*	Yapı Kalitesi
Konut Yoğunluğu	- Belediye sınırları içindeki konut alanı - Bina başına konut sayısı (konut yoğunluğu) - Kentsel nüfus başına düşen konut alanı	- Barınma alternatifleri - Düşük maliyetli konut mevcudiyeti* - Erişim (konut kiralama ve satın alma)* - Ödenebilir fiyatlarla konut arzı yeterliliği*	Elde Edebilirlik
Not: ** en sık tekrar eden değişkenler * zaman içerisinde önem kazanan değişkenler			

• Mali gösterge sınıflamasında ise en fazla değişkeni içeren, yaklaşık 250 adet sıralanan farklı değişkenden faydalanılmıştır. Bu başlık altında banka mevduatlarını, kredi miktarlarını, ATM/POS/Banka şube sayılarını belirten değişkenler bölgede/ilde veya ilçede paranın varlığını/dolaşımını belirttiği için mali kaynaklar başlığı altında toplanmıştır. Bunun yanı sıra ekonomik gelişmenin temel yapı taşı olarak belirlenen “GSYİH, GSMG, GSKD” ile ilgili değişkenler gelir eşitsizliğini, sektörel gelişimi ifade ettikleri için bir arada sınıflanmıştır. İthalat ve ihracat miktarlarını temsil eden değişkenler dışa açıklığın ölçüsünü belirttiği için, “açılan şirket sayısı, yatırım miktarı” ile ilgili değişkenler ise çekiciliği simgeleyen yatırım oranlarını belirten değişkenler olarak sınıflanmıştır. Bunun yanı sıra son dönemdeki araştırmalarda özellikle sıkça kullanılan “patent, faydalı model, marka, yeni teknoloji girişimleri, endüstriyel tasarım başvuru sayıları” ile ilgili değişkenler rekabetçilik, girişimcilik, yeniliği temsil ettikleri için birlikte sınıflanmıştır. Son olarak da ödenen vergi miktarlarını, sermayeyi içine alan o yörede bulunan mevduatı yansıtan sınıflama yapılmıştır (Tablo 21).

Tablo 21. Mali gösterge sınıflaması

MALİ	
Mali Kaynaklar	<ul style="list-style-type: none"> - ATM sayısı* - Banka kredisinin GSYİH'a oranı - Banka şube sayısı** - Banka/kredi kartı üye işyeri sayısı - Bankalara üye işyeri sayıları - Bankalarda çalışan sayıları - Bin kişiye düşen banka sayısı - Bin kişiye düşen internet bankacılığında aktif bireysel müşteri sayısı * - Bin kişiye düşen internet bankacılığında aktif kurumsal müşteri sayısı * - Gayri nakdi krediler - İldeki banka kredilerinin Türkiye içindeki payı - İldeki tasarruf mevduatının Türkiye içindeki payı - İnteraktif bankacılık müşteri sayısı* - Kırsal nüfus başına tarımsal kredi miktarı** - Kişi başına ihtisas kredileri miktarı - Kişi başına banka kredisi (miktarı)** - Kişi başına banka mevduatı** - Kişi başına sınai, ticari ve turizm kredileri miktarı** - Kişi başına tasarruf mevduatı - Kişi başına ticari mevduat kullanılan kredi miktarı - Kullanılan teşvik kredisi miktarı - Mevduatın toplam nüfusa oranı
	<ul style="list-style-type: none"> - ... Kişiye düşen faydalı model başvuru sayısı* - ... Kişi başına kurulan girişim sayısı* - ... Kişiye düşen marka başvuru sayısı* - ... Kişiye düşen patent başvuru sayısı* - Endüstriyel tasarım sayısı* - Girişimci yoğunluğu* - Girişimcilik (yeni kurulan firma sayısı)* - İhracattaki ileri teknoloji ürünleri oranı* - İlde İŞGEM veya TEKMER olup olmaması* - İlde KOSGEB'in yerleşik olup olmadığı* - KOSGEB uygulamalı girişimcilik eğitimi kapsamında katılım sertifikası alan girişimci sayısı - KOSGEB veri tabanına kayıtlı işletme sayısı - KOSGEB yeni girişimci desteği alan girişimci sayısı - KOSGEB yeni girişimci destek tutarı: - marka tescil sayısı - Milyon kişi başına yeşil teknolojilerindeki PCT patent başvuruları (fraksiyonel sayısı; mucidi ve öncelikli yıl) * - Orta-ileri teknoloji düzeyine sahip sektörlerdeki firma sayısı * - Toplam faydalı model başvurusu - Toplam marka başvurusu
	Rekabet-Girişim-Yenilik

Tablo 21'in devamı

MALİ		
Mali Kaynaklar	<ul style="list-style-type: none"> - Nakdi krediler - Özel Banka/Kamu Banka Sayısı - Pos sayısı* - Takipteki alacaklar - Tarımsal kredi miktarı - Ticari kuruluşlar mevduatı - Toplam banka kredileri (Milyon TL) - Toplam banka kredileri içindeki pay** - Toplam banka mevduatı (Milyon TL) - Toplam banka mevduatı içindeki pay** 	Rekabet-Girişim-
Dışa Açıklık	<ul style="list-style-type: none"> - ... Kişiye düşen ihracat miktarı ** - ... Kişiye düşen ithalat miktarı** - İhracat oranı/değeri/tutarı - İhracatın sektörel dağılımı - İl bazında dış ticaret dengesi - İl ihracatının toplam ihracat içindeki payı - İl ihracatının türkiye içindeki payı - İlde gümrük olup olmadığı* - İlin ihracat hacmi - İthalat oranı/değeri/tutarı - Mamul ürün ihracatının yüzdesi olarak ileri teknoloji ihracatı 	
GSYİH-GSMG-GSKD	<ul style="list-style-type: none"> - Açlık sınırının altında gelire sahip hane oranı* - ARGE harç.-çıkıtı oranı, kamu /özel - Belediye giderleri miktarı - Eğitim ve sağlıkta merkezi hükümet harcamaları - En yüksek gelirli bölgenin kişi başına gelirinin en düşük gelirli bölgenin kişi başına gelirine oranı - Gayri safi yurt içi hasıla içindeki pay** - Gayri safi yurtiçi hasıla tutarı - Gelir dağılımı ve eşitsizliği* - Gelirde eşitsizlik (%) - Genel bütçe gelirlerindeki artış oranı - Genel bütçe gelirlerinin giderlere oranı - Gini katsayısı* - GSKD'nin sektörel dağılımı(tarım, sanayi, hizmet, toplam) - Günlük 1,25 ile 2 doların altında gelirle geçinen nüfus* - GSYİH'nın il içerisindeki sektörel dağılımı - GSYİH'nın toplam nüfusa oranı - GSYİH'nın yüzdesi olarak ARGE harcaması - GSYİH'nın yüzdesi olarak askeri harcamalar - GSYİH'nın yüzdesi olarak kamunun eğitim harcaması - GSYİH'nın yüzdesi olarak mal ve hizmet ihracatı - GSYİH'nın yüzdesi olarak mal ve hizmet ithalatı - GSYİH'nın yüzdesi olarak ticaret dengesi 	GSYİH-GSMG-GSKD
	<ul style="list-style-type: none"> - Toplam patent başvurusu sayısı - Yabancı patentlerin yerli sahipliği - Yaratıcılık* - Yüksek teknolojlili girişimler içinde ilin payı* 	
	<ul style="list-style-type: none"> - Kamu eğitim harcaması - Kamu sağlık harcaması - Kamu yatırımları (turizm, tarım, madencilik, imalat) - Kamu yatırımlarının il için GSYİH içindeki payı - Kamu yatırımlarının Türkiye içerisindeki payı - Kişi başı il nüfusuna göre GSİYH <ul style="list-style-type: none"> • Otel ve Lokantacılık • Toptan ve Perakende Ticaret • İthalat Vergisi • Ulaştırma • Sanayi • Konut - Kişi başına gayri safi katma değer** - Kişi başına genel bütçe gelirleri ** - Kişi Başına Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH)/ Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH)** - Kişi başına GSMH, GSYİH artışı - Kişi başına kamu yatırımları miktarı** - Kişi başına milli gelir büyüme hızı - Kişi başına özel haneler için harcanabilir gelir - Kişisel kazanç - Konut harcamaları - Ortalama gelirin yüzde 50'sinden daha azına sahip ve günlük 4 ile 11 doların altında bir gelirle geçinen nüfus* - Ortalama Günlük Kazanç - Ortalama Günlük Kazanç - Kadın - Reel GSKD - Sanayi ve hizmetlerin GSKD içindeki payı - TÜFE artış hızı - Ulusal tüketim içindeki en yoksul kesim payı 	

Tablo 21'in devamı

MALİ			
GSYİH-GSMG-GSKD	<ul style="list-style-type: none"> - GSYİH'nın yüzdesi olarak vergi oranı - Hane halkı harcanabilir geliri - Hane halkı finansal zenginlik - Hane halkı net harcanabilir gelir - İl Kişi Başına Milli Gelir - İl Ticaret - İllerin GSYİH içindeki gelişme hızları - İmalat Sanayinde Ücretle Çalışanlara Yapılan Ödemeler * - 	<ul style="list-style-type: none"> - Ücretle çalışanlara yapılan yıllık ödemeler - MG'den eğitime ayrılan pay % - Satın alma gücü paritesine göre kişi başı \$ - Satın alma paritesine göre kişi başına düşen Milli Gelir - Serbest bölge yıllık ticaret hacmi - Toplam tüketim içinde gıda harcamalarının oranı - Yoksulluk oranı * - Yoksulluk sınırının altında kalanların oranı 	GSYİH-GSMG-GSKD
Yatırım	<ul style="list-style-type: none"> - 1000 kentli nüfusa düşen işyeri sayısı - Dış ticaret gerçekleştiren firma sayısı - Doğrudan yabancı sermaye dağılımlarının illere göre dağılımı - Fert başına kamu yatırımları miktarı - İl bazında açılan işyeri sayıları - İlin iç talep potansiyeli - ISO 1000'deki şirket sayısı - İstihdam teşvik belgesi sayısı - Kişi başına açılan şirket sayısı** - Kişi başına teşvik belgeli yatırım tutarı** - Kurulan net firma sayısı - On bin kişiye düşen yabancı sermayeli şirket sayısı - Toplam açılan şirket sayısı - Toplam kooperatif sayısı - Üye işyeri sayısı - Yabancı sermayeli firmaların illere göre dağılımı - Yabancı sermayeli şirket sayısı - Yabancı sermayeli şirketlerin sermaye toplamı (anonim ve limited şirketler) - Yatırım teşvik belgesi sayısı - Açılan şirketlerin toplam sermayesi - Enerji ve ulaştırma yatırımları - Kobi teşvikleri-yatırım oranı - konut satışları - Teşvik belgeli yatırım tutarının Türkiye içerisindeki payı - Turizm yatırım-işletme ve belediye belgeli yatak sayısının Türkiye içindeki payı - Yeni kurulan şirketlerin toplam sermayesinin Türkiye içindeki payı - 5510 Sayılı kanunun 4-1/a maddesi kapsamındaki işyeri sayısının nüfusa oranı: - 5510 Sayılı kanunun 4-1/a maddesi kapsamındaki işyeri sayısının türkiye içerisindeki oranı 	<ul style="list-style-type: none"> - Açılan şirketlerin toplam sermayesi - Enerji ve ulaştırma yatırımları - Gelir ve kurumlar vergisi miktarı - Gelir ve kurumlar vergisinin türkiye içindeki payı - Haberleşme ve ulaşım sektörüne yönelik kamu yatırımı - İl vergi gelirinin Türkiye içindeki payı - İlin kurumlar vergisi tahakkukunun Türkiye içerisindeki payı - İnsan sermayesi - ISO ilk 1000 şirketin üretimden net satışları (kamu hariç) - Katma değer vergisi sayılarının il nüfusu içindeki oranı - Kişi başı genel bütçe vergi geliri - Kişi başına gelir ve kurumlar vergisi miktarı** - Kişi başına sermaye stoku - Kişi başına üretilen vergi miktarı sermaye artış oranı - Tahsil edilen vergi gelirleri - Teşvik belgeli yatırım tutarının Türkiye içerisindeki payı - Turizm yatırım-işletme ve belediye belgeli yatak sayısının Türkiye içindeki payı - Yeni kurulan şirketlerin toplam sermayesinin Türkiye içindeki payı teşvikli yatırım miktarı - 	Mevduat
<p>Not: ** en sık tekrar eden değişkenler * zaman içerisinde önem kazanan değişkenler</p>			

• Sanayi gösterge sınıflamasında yaklaşık 40 adet sıralanan farklı değişkenden faydalanılmıştır. Sanayi göstergeleri temelde organize sanayi ve imalat sanayi parsel ve işyeri sayılarını içerecek şekilde iki sınıflamaya ayrılmıştır. Sonrasında ise sanayi sektöründe çalışan sayısını, sanayide kullanılan enerjiyi/güç kapasitesini, sanayi sektörünün yarattığı katma değeri ve son olarak da sanayiye ilişkin gerçekleştirilen ithalat ve ihracat oranlarını içeren değişkenler ayrı ayrı sınıflanmıştır(Tablo 22).

Tablo 22. Sanayi göstergesi sınıflaması

SANAYİ			
OSB	<ul style="list-style-type: none"> - Organize sanayi bölgesi parsel sayısı** - Organize sanayi bölgesinde üretim yapılan parsellerin Türkiye içindeki payı - OSB doluluk oranı* 	<ul style="list-style-type: none"> - İl imalat - İmalat işyerlerinin ildeki, toplam işyerleri içinde payı - İmalat sanayi kapanan işyeri sayısı - İmalat sanayi kayıtlı işyeri oranı - İmalat sanayi kurulan işyeri sayısı - İmalat sanayii işyeri sayısı - Küçük sanayi siteleri işyeri sayısı - Küçük sanayi sitesi doluluk oranı* - Küçük sanayi sitesi işyeri sayısının türkiye içindeki payı - Sanayi kuruluşlarının sayısı 	İmalat Sanayii
Sanayi İstihdamı	<ul style="list-style-type: none"> - İmalat sanayii yıllık çalışanlar ortalama sayısı** - İmalat sanayinde çalışan sayısının faal nüfusa oranında .../... yılları arasında yüzde artışı - İmalat sanayinde çalışan sayısının işyeri sayısına oranında .../... yılları arasında yüzde artışı - İmalat sanayinde çalışanların sayısının .../... yılları arasında yüzde artışı - İmalat sanayinde ücretle çalışanların ortalama sayısı - İmalat sanayinde yılda çalışılan işçi-saat toplamı* - Organize sanayi bölgelerinde çalışan sayısı 	<ul style="list-style-type: none"> - İmalat sanayii kurulu güç kapasite miktarı** - Kişi başına sanayi elektrik tüketimi - Kişi başına imalat sanayii elektrik tüketimi** - Kişi başına sanayi ve hizmetlerde kullanılan enerji miktarı - Sanayi elektrik tüketimi - Sanayi elektrik tüketiminin toplam tüketime oranı - Sanayide kullanılan elektriğin Türkiye geneline oranı - Toplam çevirici güç kapasitesi 	İmalat Sanayii Enerji Tüketimi
Katma Değer	<ul style="list-style-type: none"> - İmalat sanayi katma değerinin .../... yılları arasında yüzde artışı - İmalat Sanayinde Yaratılan Katma Değer - Kişi Basına imalat Sanayii Katma Değeri** 	<ul style="list-style-type: none"> - İmalat sanayi girişim sayısı* - İmalat sanayinde çıktı/girdi - İmalat sanayinde çıktı-girdi oranında .../... yılları arasında yüzde artış - Toplam imalat sanayi ihracatı * - Toplam imalat sanayi ithalatı* 	Çıktı-Girdi
<p>Not: ** en sık tekrar eden değişkenler * zaman içerisinde önem kazanan değişkenler</p>			

• Tarım gösterge sınıflamasında yaklaşık 100 adet sıralanan farklı değişkenden faydalanılmıştır. Bu başlık altında bitkisel ve hayvansal üretim değerlerini içinde

barındıran tarımsal üretim değerleri, tarımda kullanılan traktör, karasaban, pulluk vb. tarımsal alet ve makineler, ekilen/işlenen/sulanan tarım alanlarını oluşturan sınıflamalar ile hayvan varlığı ve gübre kullanımına ilişkin değişkenlerin yer aldığı hayvancılık sınıflaması yapılmıştır (Tablo 23).

Tablo 23. Tarım gösterge sınıflaması

TARIM			
Tarımsal Üretim Değerleri	<ul style="list-style-type: none"> - Bitkisel üretim değeri * - Bitkisel ve hayvansal üretimin ülke içindeki oranı - Buğday üretim verimi (kg/hektar)* - Elde edilebilecek yıllık tomruk miktarı - Hayvansal üretim değeri * - İl sınai bitki değeri /Türkiye sınai bitki değeri - Kırsal nüfus başına tarımsal üretim değeri** - Kişi başına tarımsal üretim değeri (bitkisel üretim) - Tarımsal üretim değerinin Türkiye içindeki payı ** - Tarımsal ürün değerinin ortalama yıllık artış hızı - Toplam tarımsal üretim değerleri - Ürün toplam miktarı 	<ul style="list-style-type: none"> - Hektar başına traktör kapasitesi - Karasaban sayısı - Tarımsal alet ve makineler (gübre dağıtma makinesi) * - Tarımsal alet ve makineler (pulluk)* - Tarımsal alet ve makineler (su pompası) * - Tarımsal alet ve makineler (süt sağım makinesi) * - Tarımsal alet ve makineler (traktör)** - Traktör-karasaban oranında .../... yılları arasında yüzde artış 	Tarımsal Alet-Makineler
Tarım Alanı	<ul style="list-style-type: none"> - Ekilen tarım alanı - Ekilen tarım alanlarının Türkiye geneline oranı* - Sulanan arazi - Sulanan tarım alanların Türkiye geneline oranı* - Toplam ekilen arazi - Toplam işlenen tarım alanı 	<ul style="list-style-type: none"> - Hayvan varlığı* - Hektar başına kimyasal gübre - Kişi başına canlı hayvanlar değeri - Toplam gübre kullanımı* 	Hayvancılık
Not: ** en sık tekrar eden değişkenler * zaman içerisinde önem kazanan değişkenler			

3.1.3. 3S Değişkenlerin Seçimi

Bu aşamaya kadar, gelişmişlik düzeyi ile ilgili yapılan analitik çalışmaların yanı sıra ulusal ve uluslararası alanda kullanılan endekslerdeki gösterge setleri ve değişkenlerin sıralanması işlemi ile bugüne dek kullanılan tüm değişkenlerin listeleme işlemi gerçekleştirilmiştir. Sonrasında bu listelerde yer alan tüm değişkenlerin sınıflandırılması işlemine geçilmiştir.

Son olarak ise; gelişmişlik düzeyini belirleyen gösterge setlerinin ve değişkenlerin seçilmesi aşaması gerçekleştirilmiştir. Sınıflamalar ve sonrasında literatürden gelen kalkınma, sosyo-ekonomik gelişme, sosyal-ekonomik gelişme, kalkınma planları ve bölgesel eşitsizliğin/dengesizliğin nedenleri üzerinden yapılan tartışmalar da seçim aşamasında etkili olmuştur. Ayrıca geçmiş dönemlerde gelişmişlik düzeyi ile ilgili yapılmış tüm çalışmalar bu çalışmanın arka planda verisi ve ilham kaynağı olmuştur.

Bu doğrultuda gelişmişlik düzeyi gösterge ve değişkenlerinin belirlenmesinde araştırma soruları yönlendirici olmuş ve ülkemiz için olası göstergeler belirlenmiştir.

Bunlar;

- Kalkınma/sosyo-ekonomik gelişme/sosyal gelişme/ekonomik gelişme nedir? Nasıl ölçülür?
- Kalkınmanın boyutları nelerdir?
- Kalkınma planlarında bölgesel gelişmişlik konusunda neler önerilmiştir?
- Bir bölgenin geri kalma nedenleri nelerdir?
- AB’de bölgeler arası dengesizliklere ilişkin neler tartışılmaktadır?
- Geçmişten günümüze sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi ile ilgili yapılmış analitik araştırmalarda en sık kullanılan ve değişim gösteren göstergeler/değişkenler nelerdir?
- Evrensel düzeyde gelişmişlik ölçümü nasıl ele alınmıştır?
- Gelişmişlik düzeyini ölçmek için kullanılan yöntemlerin avantaj/dezavantajları nelerdir?

Kalkınma kavramı 19. yüzyılda “ekonomik büyüme” anlamına gelmekte olup, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde “sosyal refah” içeriğine kavuşmuş, 20. yüzyılın son çeyreğinde ise “yaşam kalitesi” ile ölçülmeye başlanmıştır. Dönemler itibariyle kullanılan göstergeler elbette ki yaşanan dönemin sosyo-ekonomik özelliklerinden, teknolojik gelişmelerden, hassasiyetlerden etkilenmiştir.

19. yüzyılda kullanılan temel ölçütler;

- Milli gelir,
- Yaratılan katma değer,
- Sanayi sektöründe üretim/çalışan hacmi vb. ölçütler,

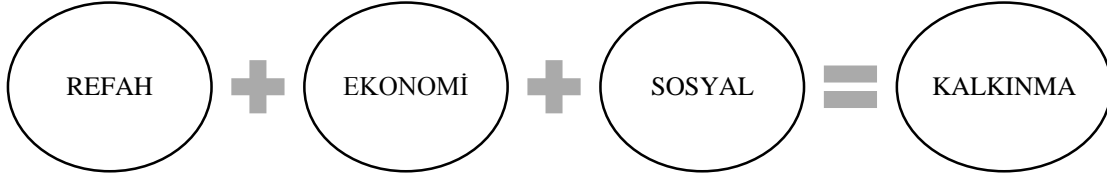
20. yüzyılın ilk çeyreğinde kullanılan temel ölçütler;

- Fiziksel ve sosyal altyapı, vb. ölçütler,

20. yüzyılın son çeyreğinde kullanılan temel ölçütler ise;

- Nitelikli doğal, fiziksel, sosyal ve kültürel çevrenin varlığı ve tüketilmesi/tüketilme olanağına kavuşulması olarak belirlenmiştir.

Bu bağlamda oluşturulan sınıflama sosyal, ekonomik ve refah olmak üzere 3 ana başlık altında düzenlenmiştir (Şekil 2). Ulusal kalkınma sürecinin sadece ekonomik gelişmeden ibaret olmayıp sosyal, kültürel, çevresel ve mekânsal boyutları da içerdiği göz önünde tutularak her bir boyutu kapsayacak gelişmişlik ölçütleri bu ana gösterge başlıkları altında temsil edilmiştir.

Şekil 2. Kalkınmanın temel boyutları

Kalkınma planlarında planlı dönemin başlarından bu yana bölgelerarasında dengeli, uyum içinde ve bütüncül bir kalkınmayı sağlamak, bölgeler arasında yaşanan sosyal ve ekonomik açıdan dengesizlikleri gidererek refah bir toplum düzeni sağlamak amacını taşıyan politikalar tanımlanmıştır. Ancak, planlarda yaşam düzeyinin yükseltilmesi amacı var olsa da izlenen politikalar irdelendiğinde daha çok sosyal ve ekonomik boyutların ele alındığı, yaşam kalitesinin ölçümü için gerekli olan refah boyutunun ise eksik kaldığı söylenebilir.

OECD'nin ise son dönemde üzerinde önemle durduğu hususlardan birisi de bireysel refah seviyesinin ölçülmesidir. Bölgesel düzeyde yoksulluğa ilişkin gösterge seti geliştirilmesi, yaşam kalitesi içerisinde çevresel göstergelerin önemi, büyükşehirlerde yığılma ekonomilerinin sağladığı faydalar ile sosyal dışlanma, çevre kirliliği, trafik gibi negatif unsurların yapılan analizlere dâhil edilmesi OECD'nin tartışma konuları arasında yer almaktadır (OECD, 2011b; SEGE-2011).

Ülkemizin son 10 yılda geçirdiği ekonomik değişim ve dönüşüm süreci, teknolojik gelişmenin sosyo-ekonomik gelişmede ağırlığını iyice hissettirmesi, sürdürülebilirlik, bölgelerarası bütünleşme, sosyal ve ekonomik dengelerin sağlanması, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, fırsat eşitliği, rekabet, girişimcilik, erişebilirlik, kültürel gelişme ve katılımcılık ilkelerinin öneminin artması gibi nedenler göstergelerin seçimi sürecini etkilemiştir. Ayrıca kalkınma planlarında benimsenen politikalar ve ilkelerin göz önünde tutulmasının yanı sıra AB entegrasyonu kapsamında uluslararası standartlara uygunluk fikirleri de gösterge seçimi sürecinde dikkate alınmıştır.

Öncelikle ampirik çalışmalarda sıklıkla kullanılan değişkenlerin önemi ve gerekliliği tartışılmıştır. Gelişmişlik düzeyini belirleyen göstergelerin hem elde edilebilir olması hem de ölçülmesi beklenen olguya uygun olması temel belirleyicidir.

Ayrıca, incelenen çalışmalarda, Kalkınma Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen SEGE-2011 araştırması hariç, değişkenlerin seçiminin gerekçesinin ortaya konulmaması, sadece seçimin aktarılması, bazen de kullanılan değişkenlerin yalnızca sayı olarak işleme

dâhil edilmesinin problem içerdiği düşünülmektedir. Sayı/adet olarak ifade edilen değişkenler illerin alan ve nüfus büyüklüklerinden doğrudan etkilenmektedir. Çünkü gelişmişliğin ölçümü için bir değişkenin sayısının/âdetinin yanı sıra birime düşen miktarı daha önemlidir. Bu sebepten ötürü “oran veya hız” olarak ifade edilen değişkenler kullanılmıştır. Gelişmişlik ivmesi bir önceki dönem ile sonraki dönem arasında yaşanan değişim olarak da değişkenlerin seçiminde kullanılmıştır.

8. BYKP’de sözü edildiği üzere; “ulusal kaynakların, en yüksek ekonomik ve sosyal faydayı sağlayacak şekilde geliştirilerek bölgelerarası dengesizliklerin en aza indirilmesi” hedefi ekonomik fayda ile sosyal faydanın nasıl birlikte üretilmesi ya da birlikte anlamlı olduğu vurgusunu yapmaktadır. Bu kapsamda, önerilen gelişmişlik düzeyi tanımlaması/sınıflamasının ekonomik ve sosyal gelişmişliğin yanı sıra bu ikisinin uyumunu ve faydasını gösteren refah göstergeleri ile daha anlamlı yorumlanabileceği düşünülmektedir.

İncelenen analitik çalışmalarda tanımlanan sosyal ve ekonomik gösterge setleri ayrımı yeterli bulunmayıp, yeni bir gruplama ile göstergelerin ve değişkenlerin belirlenmesi öngörülmüştür (Tablo 24).

Tablo 24. Önerilen gösterge setleri ile DPT SEGE-2003 ve Kalkınma Bakanlığı SEGE-2011 araştırmalarının gösterge setlerinin karşılaştırılması

Kaynak	DPT Sege-2003	Kalkınma Bakanlığı Sege-2011	Dedeoğlu, 2015
Göstergeler	Demografik Göstergeler	Demografik Göstergeler	Demografik Göstergeler
	Eğitim Göstergeleri	Eğitim Göstergeleri	Eğitim Göstergeleri
	Sağlık Göstergeleri	Sağlık Göstergeleri	Sağlık Göstergeleri
	İstihdam Göstergeleri	İstihdam Göstergeleri	İşgücü Göstergeleri Ekonomik Kaynak Göstergeleri Olanak/Erişim Göstergeleri
	Sanayi Göstergeleri	Rekabetçi ve Yenilikçi Kapasite Göstergeleri	
	Tarım Göstergeleri		
	Mali Göstergeler	Mali Göstergeler	
	Altyapı Göstergeleri	Erişebilirlik Göstergeleri	Fizyolojik Göstergeler Güvenlik Göstergeleri Kendini Gerçekleştirme Göstergeleri
	İnşaat Göstergeleri	-	
	Diğer Refah Göstergeleri	Yaşam Kalitesi Göstergeleri	
Değişken Sayısı	58 adet	61 adet	27 adet

Örneğin; DPT'nin 2003 yılında yaptığı sınıflama kapsamında sosyal ve ekonomik boyut içinde; demografi, istihdam, eğitim, sağlık, altyapı, diğer göstergeler, inşaat, tarım, mali ve sanayi göstergeleri yer alırken; Kalkınma Bakanlığı'nın 2013 yılında gerçekleştirdiği SEGE 2011'de ise demografik, istihdam, eğitim, sağlık, rekabetçi ve yenilikçi kapasite, mali, erişebilirlik ve yaşam kalitesi göstergeleri bulunmaktadır. İncelenen çalışmaların çoğunda referans olarak verilen DPT; 2003 çalışmasının sosyal göstergeleri ve içerdiği değişkenler incelendiğinde;

“Demografik Gösterge” setine ilişkin en sık tekrar eden değişkenlerden “Toplam Nüfus” bölgelerin, illerin veya ilçelerin büyüklüğüyle ilişkili olarak bazılarında çok büyük çıkması nedeniyle çalışmaya dâhil edilmemiş yerine “Nüfus Yoğunluğu” değişkeni seçilmiştir. “Toplam Nüfus” sadece nüfusu ifade ederken “Nüfus Yoğunluğu” hem nüfusu hem de bölgenin/ilin/ilçenin büyüklüğünü de ifade etmektedir. En sık tekrar eden “Göç Verileri” ve “Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı” değişkenlerinden “Net Göç Hızı” değişkeni tercih edilmiştir. Çünkü göç verisi sadece nüfus artış hızını değil bölgenin, ilin veya ilçenin çekiciliğini de ortaya koymaktadır.

“İstihdam Gösterge” setine ilişkin değişkenler bu çalışma kapsamında “Ekonomi Boyut” a dâhil edilmiştir. Bu gösterge setinde en sık tekrar eden “İşgücüne Katılım Oranı” verilerinden “Üniversite Mezunu İşgücü Oranı”, “İstihdam Oranı” verilerinden ise “İşveren ve Kendi Hesabına Çalışanların Toplam İstihdama Oranı” değişkenleri kullanılmıştır. “Faal Nüfusun Sektörlere Göre Dağılımı” yerine ise “Sektörlerin Katma Değer Payı” çalışmaya dâhil edilmiştir.

“Eğitim Gösterge” setine ilişkin her kademe eğitim birimindeki okullaşma oranı en sık tekrar edilen değişkenler arasında yer alıp bunlardan “Üniversite Okullaşma Oranı” seçilmiştir. Çünkü temel eğitimin varlığı, öncesinde olan okullaşmayı zorunlu kıldığı için gelişmişlikte ayırt edici bir faktör olamamaktadır. Ayrıca kadınların sosyal hayata katılımının bir göstergesi olan “Kadın Eğitim Süresi” çalışmaya dâhil edilmiştir.

“Sağlık Gösterge” setine ilişkin en sık tekrar eden değişkenlerden “Hastane Sayısı” yerine “1000 Kişiye Düşen Hastane Yatağı Sayısı” değişkeni tercih edilmiştir. Bunun sebebi ise kaç tane hastane olduğundan ziyade hastanenin ihtiyaçlara cevap verip vermemesinin daha önemli bir gelişmişlik göstergesi olmasıdır. Yani niceliksel verinin aynı zamanda niteliksel bir durumu da ifade etmesinin önemli olmasıdır.

“Altyapı gösterge” setine ilişkin değişkenler bu çalışma kapsamında “Ekonomi Boyut” a ve “Refah Boyut” una dâhil edilmiştir. Bu değişkenlerden en sık tekrar eden “TCK

Asfalt Yol Oranı”, “Kırsal Yerleşmelerde Asfalt Yol Oranı” değişkenleri yerine “Çok Modlu Erişebilirlik Endeksi” kullanılarak bölgede, ilde veya ilçede demiryolu, karayolu, denizyolu, havayolunun varlığı, gelişmişlik ölçütü olarak çalışmaya dâhil edilmiştir. Yine altyapı göstergelerinden en sık tekrar edilen ve günümüz koşullarında değişim gösteren “Sabit Hat Aboneliği, Telgraf Kullanımı, Fax Kullanımı veya Radyo Sayısı, Cep Telefonu (GSM) Aboneliği, Tv Sayısı ve İnternet Aboneliği” değişkenlerinden günün teknolojik gelişimi göz önünde bulundurularak “Genişbant Abone Oranı” değişkeni seçilmiştir. “Yeterli İçme Suyu Götürülen Nüfus Oranı” ise “Refah Boyut”unda bireylerin temel ihtiyaçlarından biri olarak çalışmaya dâhil edilmiştir.

“Diğer gösterge” setine ilişkin değişkenler ise insanın temel gereksinimler, güvenlik ve kendini gerçekleştirme boyutlarını içerdiği için bu çalışma kapsamında “Refah Boyut”una dâhil edilmiştir.

DPT, 2003 çalışmasının ekonomik göstergeleri ve içerdiği değişkenler incelendiğinde;

“Mali Göstergeler” setinde en sık tekrar eden “Kişi Başına Düşen GSYİH” değişkeni kullanılmayıp, yerine gelir eşitsizliğinin temel ölçütü olan “Gini Katsayısı” değişkeni tercih edilmiştir. Yine mali göstergelerde tarihsel süreç içinde değişim gösteren “... Kişiyeye Düşen Marka Başvuru Sayısı, ... Kişiyeye Düşen Patent Başvuru Sayısı, ... Kişiyeye Düşen Faydalı Model Başvuru Sayısı, Endüstriyel tasarım sayısı” değişkenleri ayrı ayrı değişken olarak kullanılmayıp yenilik yoğunluğunun ölçülebilmesi amacıyla bu değişkenlerin bir bütün içinde ağırlıklandırıldığı değişken çalışmaya dâhil edilmiştir.

“Sanayi, Tarım ve İnşaat Gösterge” setleri ise ayrı göstergeler olarak değil, ekonomik göstergeler içerisinde birlikte değerlendirilmiştir. Çünkü tek bir sektör bazında gelişmişliğin boyutunu ölçmektense bütün sektörlerin bölgeye, ile veya ilçeye yarattığı katma değer ölçümünün daha gerçekçi bir gelişmişlik ölçütü olacağı düşünülmüştür.

3.1.3.1. Gelişmişlik Düzeyi Sosyal Göstergeleri

En genel çerçevede sosyal yaşam koşullarının iyileştirilmesi için yapılan ve ağırlıklı olarak hizmet yönü ağır basan kalkınma konularını barındıran sosyal gelişme kavramı, geliştirilen gelişmişlik düzeyi göstergelerinin 3 ana başlığından birini oluşturmaktadır. Bu kapsamda DPT’nin 2003 yılında önerdiği sosyal boyut altındaki “demografik, istihdam, eğitim, sağlık, altyapı ve diğer” gösterge setlerinden “demografik, eğitim ve sağlık”

gösterge ölçütleri sosyal boyut altında ele alınmıştır. Diğer boyutlar ise yukarıda da belirtildiği üzere ekonomik ve refah boyut kapsamında değerlendirilmiştir.

3.1.3.1.1. Demografik Göstergeler

Geçmişten günümüze var olan bölgesel dengesizliğin temelini, kaynakların nüfusa ve ekonomik çalışmalara orantılı bir şekilde dağılmamasının oluşturduğu görülmektedir.

Demografik gösterge seti altında belirlenen “Nüfus Yoğunluğu, Şehirleşme Oranı ve Net Göç Hızı” değişkenleri bulgular bölümünde belirtildiği gibi sosyo-ekonomik araştırmalarda en sık tekrar edilen değişkenlerdendir. Günün şartlarına uygun, gelişmişliğin sosyal boyutunu en iyi yansıtabilecek değişkenlerin yine bu değişkenler olduğuna karar verilmiştir (Tablo 25).

Tablo 25. Demografik göstergeler

Kod	Demografik Göstergeler
D-1	Nüfus Yoğunluğu
D-2	Şehirleşme Oranı
D-3	Net Göç Hızı

- Nüfus Yoğunluğu: TÜİK tarafından bir kilometrekareye düşen nüfus olarak ifade edilen nüfus yoğunluğu değişkeni, Avrupa birliğindeki bölgelerarası dengesizlikleri ortaya koyabilmek için kullanılan temel değişkenlerden biridir.

Planlı dönemde belirlenen temel hedefler içinde nüfusun, kaynaklar ve iktisadi çalışmalarla orantılı olarak dağıtılarak daha dengeli bir gelir dağılımının sağlanması yer almaktadır. Bu bağlamda nüfus yoğunluk değerinin yüksek olması ilin ekonomik potansiyelinin yüksek olması ile ilintili olarak sonuca etkisi pozitif olan bir değişken olduğu SEGE-2011 çalışmasında da ifade edilmiştir.

- Şehirleşme Oranı: Nüfusun kentte yaşayan payı olarak ifade edilmektedir. Az gelişmiş bölgelerde şehirleşme oranı ülke şehirleşme oranının altındadır. 2. BYKP’de; bölgesel dengesizliğin giderilmesi için şehirleşme hızı yüksek büyüme noktalarının belirlenmesi hedefi “Şehirleşme Oranı” değişkeninin seçiminde etkili olmuştur.

Ayrıca yüksek bir şehirleşme oranı, o ilde yaşayanların kırsal kesime nazaran daha gelişmiş olan kentlerde ikamet ettikleri, katma değer düşük olduğu tarım sektöründen

ziyade katma değerin daha yüksek olduğu sanayi ve hizmetler sektörlerinde faaliyette buldukları anlamına geldiği için sonuca etkisi pozitif olan bir değişken olduğu SEGE-2011 çalışmasında da tanımlanmıştır.

• Net G Hızı: G edebilecek her 1000 kişi için net g sayısı olarak ifade edilmektedir. Az gelişmiş bölgelerde bölge dışına g verme oranının yüksekliği nedeniyle çevrenin giderek yoksullaşması sorunu AB'nin bölgesel kalkınma politikalarına başvurmasındaki en önemli nedenler arasında yer almaktadır.

Planlı dönemin önemli sorunlarından biri de bölge içi/arası var olan g onleyebilmektir. Yine bu dönemde 10. BYKP'de gn bölgesel büyüme odağı işlevi görecek sosyo-ekonomik gelişme ve altyapı imkânları bakımından çevrelerine hizmet verme potansiyeli bulunan merkezlere yönelmesini kolaylaştıran şartların oluşumunun desteklenmesi nedenleri ile "Net G Hızı" değişkeni seçilmiştir.

Ayrıca bu oranın yüksek olması ilde istihdam başta olmak üzere, eğitim, sosyal yaşam gibi koşulların iyi olmasından dolayı diğer illerden g alması anlamına geldiğinden bu değişkenin pozitif etkiye sahip bir değişken olduğu SEGE-2011 çalışmasında da ifade edilmiştir.

3.1.3.1.2. Eğitim Göstergeleri

Az gelişmiş bölgelerde eğitim hizmetlerinin yeterli bir şekilde karşılanmaması sorunu söz konusudur. Kalkınma kavramı eğitim-ğretim olanaklarının artması gibi sosyal göstergelerdeki değişimi de içermektedir. "Bölgesel dengesizliğin giderilmesiyle eğitim kurumları yaygınlaşacak, neticede eğitim seviyesinin yükselmesine neden olacaktır" varsayımı ile eğitim göstergelerine gelişmişlik düzeyi sınıflamasında yer verilmiştir.

Eğitim gösterge seti altında "YGS Başarı Puanı Ortalaması, Kadın Eğitim Süresi, niversite Okullaşma Oranı" değişkenleri belirlenmiştir. Bulgular bölümünde belirtilen en sık tekrar eden değişkenler "Okuryazar Nüfus Oranı, İlköğretim/Lise/Mesleki Teknik Lise/niversite Okullaşma Oranı, niversite Bitirenlerin 22+ Yaş Nüfusa Oranı" olsa da hepsi çalışmaya dâhil edilmemiştir. Çünkü günümüzün koşullarında zorunlu eğitimin varlığından dolayı gelişmişlik düzeyinin okuryazar nüfusu ya da ilköğretim okullaşma oranı ile ölçülemeyeceği düşünülmektedir. Evrensel düzeyde kullanılan endeksler irdelendiğinde ise eğitimde fırsat eşitliğinin ön planda olduğu dikkat çekmekte olup, bu bağlamda "Kadın Eğitim Süresi" değişkeni seçilmiştir. "YGS Başarı Puanı Ortalaması"

değişkeni ise geçmişten günümüze yapılmış gelişmişlik araştırmalarında değişim gösteren, evrensel düzeyde de kullanılan bir gelişmişlik ölçütü olduğu için çalışmaya dâhil edilmiştir (Tablo 26).

Tablo 26. Eğitim göstergeleri

Kod	Eğitim Göstergeleri
E-1	YGS Başarı Puanı Ortalaması
E-2	Kadın Eğitim Süresi
E-3	Üniversite Okullaşma Oranı

• YGS Başarı Puanı Ortalaması: ÖSYM tarafından hesaplanan ilde sınava giren öğrencilerin YGS sınavından aldığı puanın ortalaması olarak ifade edilmektedir. Gelişme için, eğitim düzeyinin yükselmesi gerekmektedir. Bir bölgedeki veya ildeki eğitim düzeyinin belirlenebilmesi, verilen eğitimin kalitesi ve buna bağlı olarak bölgelerin/illerin başarı sıralamasının görülebilmesi adına önemli bir değişken olduğu için “YGS Başarı Puanı Ortalaması” değişkeni çalışmaya dâhil edilmiştir.

• Kadın Eğitim Süresi: Kadın nüfusun eğitim için harcadığı yıl olarak ifade edilmektedir. Nüfusun eğitim yapısını cinsiyet duyarlı olarak ortaya koyan “Kadın Eğitim Süresi” değişkeni; Worldbank’ın binyıl kalkınma hedefleri içinde yer alan “Cinsiyet eşitliğini teşvik etmek ve kadının güçlendirilmesini sağlamak” hedefi ile özellikle evrensel düzeyde yer alan Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endekslerinde kullanılan, kadınların sosyal hayata katılma derecelerinin bir ifadesi olarak seçilmiştir.

Bu gösterge değerinin yüksek olmasının, eğitim olanaklarına erişimin iyi olduğu ve kadının sosyal yaşamda daha çok yer almakta olduğu anlamına geldiği SEGE-2011 çalışmasında da ifade edilmiştir.

• Üniversite Okullaşma Oranı: Yükseköğretim kurumlarına kayıtlı olan öğrenci sayısının ilgili yaş grubundaki nüfusa bölünerek elde edilmesi olarak ifade edilmektedir. Az gelişmiş bölgelerde ilim adamlarının ve okur-yazar oranının düşüklüğü söz konusu olup kalkınmanın varlığı için ise yüksek okuryazarlık seviyesine erişim gerekmektedir. 9. Kalkınma Plan döneminde üniversitelerin yerel uzmanlaşma alanlarına yönelik eğitim, araştırma ve hizmet faaliyetlerinde yoğunlaşması hedefi yer almakta olup eğitimin kalkınmadaki rolü için önemli bir gösterge olarak kabul edilmiştir. Ayrıca yine bu dönemde sosyal uyumun gerçekleştirilebilmesi için eğitim düzeyinin yerel düzeyde

uzmanlaşmayı destekleyecek işgücü eğitiminin oluşturulması hedeflenmektedir. Geçmişten günümüze yapılan araştırmalarda da en sık kullanılan “Okur-Yazar Oranı” değişkeni bugünün koşullarında eğitim seviyesi adına belirleyici bir değişken olmadığı için yerine “Üniversite Okullaşma Oranı” değişkeni seçilmiştir.

3.1.3.1.3. Sağlık Göstergeleri

Kalkınma kavramı beslenme ve sağlık koşullarının iyileşmesi gibi sosyal göstergelerdeki değişimi de içermekte olup Avrupa Birliği'ndeki bölgelerarası dengesizlikleri ortaya koyabilmek için temel göstergelerden biri olarak sağlık hizmetlerine ait göstergeler kullanılmaktadır. Bu bağlamda sağlık ile ilgili göstergeler gelişmişliğin ölçümü için kullanılmıştır.

Az gelişmiş bölgelerde sağlık hizmetlerinin yeterli bir şekilde karşılanmaması sorunu söz konusudur. Sağlık gösterge seti altında belirlenen “.... Kişiyeye Düşen Hekim Sayısı, Kişiyeye Düşen Hastane Yatak Sayısı ve Çocuk Ölüm Oranı” değişkenleri bulgular bölümünde belirtildiği gibi sosyo-ekonomik araştırmalarda en sık tekrar edilen değişkenlerdendir. Günün şartlarına uygun, gelişmişliğin sosyal boyutunu en iyi yansıtabilecek değişkenlerin yine bu değişkenler olduğu düşünülmektedir (Tablo 27).

Tablo 27. Sağlık göstergeleri

Kod	Sağlık Göstergeleri
S-1 Kişiyeye Düşen Hekim Sayısı
S-2 Kişiyeye Düşen Hastane Yatak Sayısı
S-3	5 Yaş Altı Çocuk Ölüm Oranı

• Kişiyeye Düşen Hekim Sayısı: Sağlık Bakanlığı tarafından üretilen değişken kişi başına sayı olarak ifade edilmektedir. Kalkınmanın bölgeler arası eşitsizliğin giderilmesi için sağlık personelinin sayısının artması hedefi kapsamında “.... Kişiyeye Düşen Hekim Sayısı” değişkeni sağlık göstergelerinden biri olarak seçilmiştir.

Ayrıca değişken illerin sağlık hizmeti sunum potansiyelini ortaya koyması, bireylerin tedavi olanaklarını göstermesi nedeniyle sonuca pozitif etki eden bir veri olduğu SEGE-2011 çalışmasında da ifade edilmiştir.

- Kişiyeye Düşen Hastane Yatak Sayısı: Sağlık Bakanlığı tarafından üretilen değişken kişi başına sayı olarak ifade edilmektedir. Kalkınmanın hedeflerinden biri de bölgeler arası eşitsizliğin giderilmesi için sağlık kuruluşlarının yaygınlaşmasıdır. Ancak sağlık kuruluşlarının sayısından ziyade niceliksel bir veri olmasına karşın yoğunluk bilgisi barındırması nedeniyle “... Kişiyeye Düşen Yatak Sayısı” daha belirleyici bir gelişmişlik ölçütü olarak seçilmiştir.

Ayrıca bu gelişmişlik göstergesinin yüksek olması illerin sağlık hizmeti sunum seviyesini ortaya koyması nedeniyle sonuca pozitif etki eden bir gösterge olduğu SEGE-2011 çalışmasında da ifade edilmiştir.

- 5 Yaş Altı Çocuk Ölüm Oranı: Değişken, TÜİK tarafından canlı doğum olayı gerçekleştiikten sonraki herhangi bir zamanda (1-5 yaş veya 1 yıl içinde(bebek)) yaşamsal fonksiyonların tamamen yitirilmesi olarak ifade edilmektedir.

Az gelişmiş bölgelerde çocuk ölümleri oranının ülke ortalamasının üstünde olmasından ayrıca Worldbank’ın binyıl kalkınma planı hedefleri arasında da bulunan “çocuk ölümlerini azaltmak” hedefi doğrultusunda “5 Yaş Altı Çocuk Ölüm Oranı” değişkeni çalışmaya dâhil edilmiştir.

3.1.3.2. Gelişmişlik Düzeyinin Ekonomik Göstergeleri

En genel anlamıyla; bir ekonomide nüfus başına düşen üretim hacminde meydana gelen önemli ve reel artış olarak ifade edilen ekonomik gelişme kavramı hem iç hem de uluslararası büyümenin etkin bir şekilde nasıl oluşturabileceğine ilişkin makroekonomik ve mikro ekonomik faktörleri inceler.

Planlı dönem boyunca temel sorunlar arasında yer alan “kaynakların ve gelirin adil dağılmaması” sorununun çözümüne yönelik sanayileşme, dış kaynaklara bağlılığının azaltılması, gelir dağılımının iyileştirilmesi gibi ana başlıklar altında hedefler belirlenmiştir. Bu bağlamda ekonomik boyut, geliştirilen gelişmişlik düzeyinin 3 ana başlığından birini oluşturmaktadır.

DPT’nin 2003 yılında önerdiği ekonomik boyut altındaki “Sanayi, İnşaat, Tarım, Mali” ile sosyal boyut altındaki “Altyapı ve istihdam” gösterge setleri “Ekonomik Kaynak, İşgücü, Olanak/Erişim” göstergeleri olarak yeniden yorumlanmıştır.

3.1.3.2.1. Ekonomik Kaynak Göstergeleri

1960'lı yıllardan günümüze kadar uzanan gelir dağılımı eşitsizliği, gelişmişliğin iktisadi büyüme boyutunu yansıtmakta olup bu eşitsizliğin ölçümünün gerçekleştirilebilmesi için, bir bölgede/kentte veya ilçede hangi sektörlerin var olduğu, dolayısıyla ne kadar paranın dolaştığı ile ilgili o bölgenin/kentin veya ilçenin ekonomik kaynaklarını kapsayan değişkenler bu gösterge seti altında yorumlanmıştır.

Ekonomik kaynak göstergesi seti mali kaynakları ve sektörel payları içine alan değişkenlerden oluşmaktadır. Bu gösterge altında seçilen “Kişi Başına GSKD” değişkeni bulgular bölümünde ekonomik göstergeler arasında en sık tekrar eden değişkenlerden olup çalışmaya dâhil edilmiştir. En sık tekrar eden diğer bir değişken olan; “Kişi Başına Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla” yerine ise endekslerde öne çıkan “Gini Katsayısı” değişkeni seçilmiştir. Ayrıca ayrı ayrı gösterge seti olarak çalışmaya dâhil edilmeyen sektörlerin (sanayi, inşaat, tarım vb.) işgücündeki payının belirlenebilmesi için “Kuznets Katsayısı” değişkeni seçilmiştir (Tablo 28).

Tablo 28. Gelir göstergeleri

Kod	Gelir Göstergeleri
G-1	Gini Katsayısı
G-2	Kişi Başına GSKD
G-3	Kuznets Katsayısı

- Gini Katsayısı: Yapılan çalışmalar bölümünde de ifade edildiği gibi Gini katsayısı gelir bölüşümü eşitsizliğinin en yaygın olarak kullanılan ölçütü olup eşitsizlik düzeyini tek bir sayı ile ifade ederek çeşitli gelir bölüşümlerinin karşılaştırılmasına olanak vermektedir. Az gelişmiş bölgelerde gelir seviyesi ve gelir artış hızı, ülke gelir seviyesi ve gelir artış hızından düşüktür ve bunun yanı sıra kişi başına düşen gelir dağılımında büyük dengesizlikler görülmektedir. Planlı dönemin önemli sorunlarından olan kaynakların ve gelirin adil dağılmaması sorunu ile kalkınmanın temel amaçlarından biri olan gelirin toplum kesimleri ve bölgeler arasında dengeli dağılımının gerçekleştirilmesi amacına yönelik hedefler 1. BYKP'den günümüze kadar sürekli var olmuştur. Bu bağlamda bölgeler arası eşitsizliğin temel ölçütleri olarak kullanılan “Kişi Başına Düşen GSYİH” ile “Kişi Başına Düşen Ortalama Gelir” değişkenleri gelir düzeyinin büyüklüğüne bağlı

olduğu için bölgeler arasındaki gelir eşitsizliğini tam olarak yansıtmamaktadır. Çünkü amacımız üst düzey gelir ile alt düzey gelir arasındaki farkı ölçmek olduğu için GSYİH değerleri standartlaştırıldığı zaman çok zengin ve çok fakir olan gruplar orta gelir grubu olarak görülecektir. Bu nedenden dolayı GSYİH değeri kullanılmayıp, farklı gelir düzeyleri arasında kalan kimselerin sayısına bağlı olan “Gini Katsayısı” değişkeni çalışmaya dâhil edilmiştir.

- Kişi Başına GSKD: Değişken, üretilen mal ve hizmetlerin toplam üretim değerinden toplam ara tüketim değerinin çıkarılması sonucu elde edilen değer olarak ifade edilmektedir.

GSKD gerek günümüz araştırmalarında gerekse 19. yy’dan beri ekonomik büyümenin temel ölçütü olarak en sık kullanılan değişkenler arasındadır. Ancak, “üretim, gelir ve harcamalar yöntemleriyle hesaplanan GSMH, ekonominin toplam üretim gücünü gösteren dünyaca kabul görmüş bir ölçü olmasına rağmen, her zaman ekonominin üretim gücüyle ilgili gerçek durumu yansıtmaz. Çünkü GSMH değerinin ölçülmesinde bazı problemler bulunmaktadır. Bu sorunlar, GSMH değerini ya olduğundan küçük ya da olduğundan büyük göstermektedirler” (Bocutoğlu, vd.,2005). Kişinin ürettiğinden elde ettiği geliri ifade eden bu değişken GSYİH’nın tamamlayıcısı ve ondan daha az yanlış yönlendirme içerdiği için ekonomik göstergeler arasından seçilmiştir.

- Kuznets Katsayısı: Yapılan çalışmalar bölümünde de ifade edildiği gibi “Kuznets katsayısı” sektörel dengesizlikleri özetleyen, gelirin fonksiyonel dağılımını ifade eden bir ölçüttür. Kuznets katsayısı ölçütünde sektörel üretim ve sektörel işgücü arasındaki farkların mutlak değerlerinin her sektörün işgücündeki payı ile ağırlandırılarak toplamı, sektörel ortalama ürünler arasındaki eşitsizliğin bir ölçüsü olarak kullanılmaktadır.

Bölgesel eşitsizliğin temel nedenleri arasında olan sanayide ve diğer sektörlerde, alt sektörler ve bölgeler itibariyle yaşanan verimlilik farklılıklarının yanı sıra az gelişmiş bölgelerde halkın çoğunluğunun tarımsal kesimde çalışmasına rağmen, bu kesimin yarattığı katma değer artış hızının oldukça küçük olması sorunları bulunmaktadır. AB, bu gelişmişlik farklılıklarını gidermek için oluşturduğu fonlar ile gerileyen sanayi faaliyetleri yoğun olan bölgelerin yapısal dönüşümünün sağlanması, tarım sektörü kazançlarının azaldığı bölgelerin kalkınmasına yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Planlı dönemde ise özellikle 9. Kalkınma planı ve 10. BYKP’de sözü edildiği üzere bölgelerde; yenilikçi, rekabet edebilir, dinamik ve yüksek katma değer yaratabilen öncü sektörler seçilecek ve

desteklenecektir. Bu kapsamda gelir bölüşümünü hane halkından ziyade sektörlere göre ölçen “Kuznets Katsayısı” değişkeninin kullanılması öngörülmüştür.

3.1.3.2.2. İşgücü Göstergeleri

Bölgeler arası dengesizlik bulunan ülkelerde iş gücünün tarım sektöründen sanayi sektörüne aktarılması, geri kalmış bölgelerde ise işgücüne düşük katılım oranları söz konusudur. Bölgesel sorunların giderilmesinde işsizliğin azaltılması, ekonomik canlılığı kaybolmaya başlayan yörelerin yeniden hareketlendirilmesi temel hedeflerdendir. AB ise bölgeler arası farklılıkları kapatmak amacıyla istihdam, yenilik, kadının işgücüne katılımı ile ilgili araştırmalar yapmaktadır. Bu bağlamda, işgücü göstergeleri istihdam ve mali göstergeleri kapsayarak geliştirilmiştir.

İşgücü göstergeleri belirlenirken kalkınma planlarında yer bulan rekabetçilik, girişimcilik, yenilik, yaratıcılık gibi olguların gelişmişlik üzerindeki etkileri kapsamında gösterge seti belirlenmiştir. Bu bağlamda gelişmişliğin temel ölçütlerinden olan işgücünün ölçülebilmesi için ekonomik göstergelerden en sık tekrar edilen “İşsizlik Oranı” değişkeni yerine “Üniversite Mezunu İşsiz Oranı” kullanılmıştır. Ayrıca girişimciliğin, rekabetin ve yeniliğin ölçülebilmesi amacıyla en sık tekrar eden değişkenlerden “İşveren Ve Kendi Hesabına Çalışan Oranı (Tarım Dışı)” değişkeni ile Türkiye’de ve evrensel düzeyde özellikle son dönemde sık kullanılan “Marka Başvuru Sayısı, Patent Başvuru Sayısı, Faydalı Model Başvuru Sayısı ve Endüstriyel Tasarım Sayısı” değişkenlerinin bir arada ağırlıklandırılarak hesaplandığı “Yenilik Yoğunluğu” değişkeni kullanılmıştır (Tablo 29).

Tablo 29. İşgücü göstergeleri

Kod	İşgücü Göstergeleri
İ-1	Üniversite Mezunu İşgücü Oranı
İ-2	İşveren ve Kendi Hesabına Çalışan Oranı (Tarım Dışı)
İ-3	Yenilik Yoğunluğu

• Üniversite Mezunu İşgücü Oranı: Üniversite mezunu işgücü sayısının çalışma çağındaki nüfusa oranı olarak ifade edilmektedir.

Az gelişmiş bölgelerde vasıfsız işçi oranı yüksek olup ne kamu sektöründe ne de özel sektörde yeterli sayıda nitelikli işgücü bulunmamaktadır. Bunun en önemli nedeni

buralardaki toplumsal ve teknik altyapının nitelikli işgücünü bölgeye çekmekte yeterli olmayışıdır. Ancak bölgede nitelikli işgücü yetiştirmek açısından önemli bir role sahip olması gereken yükseköğretim kurumlarının da yetersizliği önemli noktalardan bir tanesidir.

Planlı dönemde özellikle 4. BYKP döneminde de vurgu yapılan nitelikli personel eksikliği sorununun giderilmesine yönelik hedefler belirlenmiştir. 9. Kalkınma plan döneminde de belirtildiği üzere bölgeler arası yakınsama ve rekabet amaçları bakımından ihtiyaç duyulan nitelikli işgücünün yetiştirilmesine, özellikle az gelişmiş bölgelerde yerel düzeyde uzmanlaşmayı destekleyecek işgücü eğitim programlarının uygulanmasına önem verilmiştir.

AB'nin bölgesel gelişme politikalarında da bulunan işgücünü nitelik ve nicelik açısından geliştirme politikası kapsamında seçilen "Üniversite Mezunu İşgücü Oranı" değişkeni gelişmişlik için gerekli olan sektörleri kullanacak/sürdürececek insan kaynakları ve kalifiye eleman niteliğinin bir göstergesi olarak tercih edilmiştir.

- İşveren ve Kendi Hesabına Çalışan Oranı (Tarım Dışı): Tarım dışında işveren ve kendi hesabına çalışanların toplam istihdama oranı olarak ifade edilmektedir. Belli bir yerde yoğunlaşan işletmeler aynı zamanda birbirlerine dışsal ekonomiler sağlarlar. Bu dışsal ekonomilerden en önemlisi nitelikli bir işgücü piyasasıdır. Kutuplarda ortaya çıkan dışsal ekonomilerle bölgeye yeni işletmeler gelecek ve daha düşük maliyetlerle üretimde bulunulacaktır.

Az gelişmiş bölgelerde işgücünün istihdam imkânları sınırlıdır. Başta insan emeği olmak üzere diğer üretim faktörleri etkin bir şekilde istihdam edilememekte, meslekteki mevki bakımından ücretliler ve işverenlerin oranı ülke ortalamasına göre düşüktür.

Planlı dönemde özellikle 9. Kalkınma plan döneminde belirtildiği üzere ülkemizdeki metropoller küresel rekabette öne çıkaracak iş ve yaşam ortamının sağlanması desteklenecektir. 10. BYKP döneminde belirtildiği üzere ise organize sanayi bölgeleri ve küçük sanayi siteleri başta olmak üzere üretimin mekânsal organizasyonu, üretim ve ihracat kapasitesinin artırılmasına yönelik etkinleştirilecektir. Bu bağlamda girişimcilik ve rekabeti içinde barındıran, işgücünün/işgücü kapasitesinin niteliğini yansıtan "İşveren ve Kendi Hesabına Çalışan Oranı" değişkeni işgücü göstergelerine dâhil edilmiştir.

- Yenilik yoğunluğu: Değişken bireylerin yaratıcılığını ve yeniliklere açıklığını, yenilikçi iş yapma kapasitesini, verimliliğini ve dinamizmini ifade etmektedir. Türk Patent Enstitüsü tarafından hesaplanan marka, patent, faydalı model ve endüstriyel tasarım

başvuruları verilerinin toplanması sonucu yazar tarafından oluşturulacak yeni bir değişkeni ifade etmektedir.

Az gelişmiş bölgelere bakıldığında kullanılan teknoloji basit ve gelişmemiştir. Bir bölgede gelişmişlik düzeyi azaldıkça daha önce düşük maliyetlerle çalışan firma ve işletmeler bölgede gelişmiş teknoloji kullanan firma ve işletmelerin faaliyetinden etkilenip kendilerini yenileyerek yeni teknoloji ve üretim yöntemleri sonucu ekonomik gelişmenin yükselmesine yol açacaktır. Kalkınma tanımına bakıldığında; teknolojik birikimin sağlanmasını, yatırım artışını, geleneksel üretim biçiminden modern üretim biçimine ve yeni bir hayat anlayışına geçişi, yeni firmaların kurulmasını, “yenilikçilik” kavramını benimseyen bir olgu olduğu görülmektedir.

7. BYKP döneminden itibaren AB ile tam üyelik hedefi doğrultusunda gümrük birliği sürecine giren ülkemizde, devletin ekonomideki rolü ve organizasyon yapısında köklü değişikliklerin yapılması gerekliliğinden eğitim, bilim, teknoloji, sanayileşme, ticaret, rekabet ve işgücü piyasalarıyla ilgili politikaların yeniden düzenlenmesi önem taşımaktadır. Bu kapsamda AB'nin bölgesel gelişme politikasına bakıldığında işletmelerin bilgi ve teknolojik açıdan yeterliliklerini ve bu konulardaki kaynaklara ulaşmalarının sağlanmasını öngördüğü görülmektedir. Bu bağlamda küreselleşme ve bunların ortaya çıkardığı rekabet, girişimcilik, yenilik kavramları, değişkenin seçiminde etkili olmuş “Yenilik Yoğunluğu” değişkeni seçilmiştir.

3.1.3.2.3. Olanak-Erişim Göstergesi

Kalkınma kavramının bir başka boyutu da insanın erişebildiği olanakları ifade etmektedir.

Olanak-erişim gösterge seti bölgenin/ilin veya yörenin kendi koşullarından/olanaklarından, konumundan kaynaklanan pozitif etkileri ifade etmektedir. Gösterge, erişim ve haberleşmeyi yansıttığı gibi mali olanaklılığı da ifade etmektedir. Bu bağlamda gösterge seti altında “Çok Modlu Erişebilirlik Endeksi, Genişbant İnternet Abone Oranı, Kişi Başına Banka Mevduatı” değişkenleri belirlenmiştir. Değişkenlerden sadece “Kişi Başına Banka Mevduatı ” DPT'nin 2003 yılında yaptığı araştırmadaki gösterge sınıflamasında ekonomik boyut altından mali kaynaklardan seçilmiş olup diğer değişkenler sosyal boyut altındaki altyapı gösterge setinden seçilmiştir.

Bulgular bölümünde de belirtildiği üzere Türkiye’de ve evrensel düzeyde yapılan gelişmişlik araştırmalarında ulaşım ve haberleşme göstergeleri olarak sosyal iletişimi yansıtan “Genişbant Abone Oranı” değişkeni en sık kullanılan değişkenlerden olup olanak-erişim göstergeleri kapsamında değerlendirilmiştir. “Sabit Hat Kullanımı, Cep Telefonu Aboneliği” de en sık kullanılan gelişmişlik değişkenlerinden olsa da bu değişkenler günün şartlarına uygun olmayıp, gelişmişliğin bu boyutunu iyi bir şekilde yansıtmadığı için tercih edilmemiştir. “Kişi Başına Banka Mevduatı” değişkeni de yapılan gelişmişlik araştırmalarında en sık tekrar eden değişkenlerden olup mali olanaklılığın yansıtıcısı olarak seçilmiştir. “Çok Modlu Erişebilirlik Endeksi” ise Kalkınma Bakanlığının 2013 yılında yaptığı Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi 2014-2023 araştırmasında kullanılmış olup erişebilirliği en iyi yansıtan değişken olarak tercih edilmiştir (Tablo 30).

Tablo 30. Olanak/Erişim göstergeleri

Kod	Olanak-Erişim Göstergeleri
O-1	Çok Modlu Erişebilirlik Endeksi
O-2	Genişbant İnternet Abone Oranı
O-3	Kişi Başına Banka Mevduatı

- Çok Modlu Erişebilirlik Endeksi: Karayolu, havayolu, denizyolu ve demiryolu ağı bakımından erişilebilirlik endeksinin tamamının birlikte ele alınmasıyla birlikte dört alt bileşen eşit olarak ağırlıklandırılmıştır.

Gelişmişlik farkı nedenleri doğal ya da coğrafi dengesizlikleri içermekte olup sosyo-ekonomik farklar özellikle yerleşim ve coğrafi açıdan elverişsiz bölgelerde görülmektedir. Ülkelerde bazı bölgeler taşıdıkları özel durumlar nedeniyle geri kalabilmektedirler. Bu bölgelerin başında sınır bölgeleri gelmektedir. Bir bölgede veya kentte havayolunun, karayolunun, demiryolunun, denizyolunun varlığı o bölgenin gelişmesine katkıda bulunan ölçütlerdir. Örneğin; kıyı ve liman bölgeleri, zengin maden yataklarının bulunduğu bölgeler gelişmiş bölge olabilirler.

9. Kalkınma Planında belirtildiği gibi büyüme ve çevrelerine hizmet verme potansiyeli yüksek cazibe merkezlerinin belirlenebilmesi amacıyla; ulaşılabilirlik, fiziki ve sosyal altyapının iyileştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca sınırda yer alan bölgelerin sınır ötesiyle ekonomik ve sosyal ilişkilerinin geliştirilebilmesi, metropoller/üretim merkezleri

ve turizm şehirleri arasındaki etkileşimin artırılabilmesi için ulaştırma altyapılarının iyileştirilmesi gerekliliği 10. BYKP döneminde de vurgulanmaktadır. Belirtilen bu hedefler erişebilirliğin/seçeneğin olup olmamasının önemini göstermekte olup, bulgular bölümünde altyapı göstergelerinde belirtilen karayolu, denizyolu, havayolu ve demiryolu ile ilişkili tek tek ele alınan değişkenler “Çok Modlu Erişebilirlik Endeksi” dâhilinde bir arada ele alınmıştır.

- Genişbant İnternet Abone Oranı: Genişbant internet aboneliğine sahip nüfusun toplam nüfusa oranı olarak ifade edilmektedir.

Planlı dönem sürecinde özellikle 7. BYKP dönemi sonrası çağdaş bir yaşam düzeyine ulaşılabilmesi için, başta ulaştırma ve haberleşme olmak üzere çevrenin dünya standartlarına yükseltilmesi hedeflenmiştir. 10. BYKP döneminde de sözü edildiği gibi bilgi ve iletişim teknolojilerinin, özellikle düşük gelirli ve coğrafi açıdan dezavantajlı bölgelerin kalkınmasında etkili şekilde kullanılmasını sağlamak üzere; altyapı gelişimi, uzaktan eğitim, e-öğrenme programlarının desteklenmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda planlı dönemde amaçlanan kolay erişimin sağlanabilmesi, az gelişmiş bölgelerdeki haberleşme ve ulaştırma ağının yetersizliğinin giderilmesi amacıyla araştırmalarda da en sık tekrar eden “Genişbant Abone Oranı” değişkeni seçilmiştir.

Ayrıca ilin internet erişim durumunu, teknoloji altyapısını ve dışa açıklığını yansıtan bu değişkenin sonuca pozitif etki ettiği SEGE-2011 çalışmasında da belirtilmiştir.

- Kişi Başına Banka Mevduatı: Kişi başına düşen banka mevduatı olarak ifade edilmektedir. Banka mevduatı, bölgenin/kentin veya yörenin kişiye sunduğu maddi olanaklılığı, ekonomik potansiyeli ifade etmektedir. Bir yerde banka mevduatının yüksek olması orada para akımının dolayısıyla mal ve hizmet akımının da yüksek olduğuna işarettir.

9. Kalkınma plan döneminde de belirtildiği gibi bölgelerde yatırım ortamı iyileştirilerek girişimciler için finansman olanaklarının arttırılması ve çeşitlendirilmesi gerekmekte, girişim sermayesi gibi, yatırım, üretim ve istihdamı özendirici yeni araçlar geliştirilmelidir. 10. BYKP döneminde ise bölgesel düzeyde yenilikçi finansal destek mekanizmaları oluşturulması, bu kapsamda bölgesel girişim sermayesi ve kredi garanti fonu uygulamalarının başlatılması hedeflenmektedir. Bu kapsamda “Kişi Başına Banka Mevduatı” değişkeni seçilmiştir.

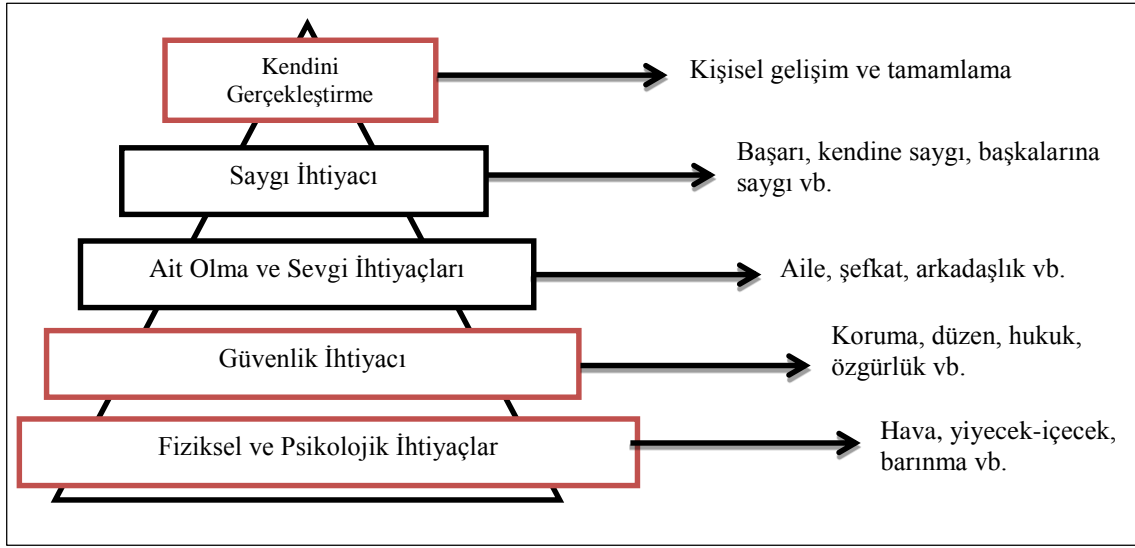
3.1.3.3. Gelişmişlik Düzeyi Refah Göstergeleri

İncelenen çalışmaların çoğunda referans olarak verilen DPT (2003) çalışmasında refah boyutuna ilişkin gösterge setleri bulunmamaktadır. Ancak Kalkınma Bakanlığının 2013 yılında gerçekleştirdiği SEGE-2011 çalışmasında 9 temel değişkeni içine alan “Yaşam Kalitesi Göstergesi” seti yer almaktadır. Yukarıda da değinildiği gibi gelişmişlik düzeyi ile ilgili yapılan araştırmalarda genellikle sosyal ve ekonomik boyut ele alınıp, yaşam kalitesinin ölçümü için gerekli olan refah boyutunun eksikliği söz konusudur. 20. yüzyılın son çeyreğinde “yaşam kalitesi” ile ölçülmeye başlanan kalkınma kavramının temel amacı olan “toplumsal/bireysel refah seviyesinin yükselmesi”, gerek yaşam kalitesi göstergelerinin gerek OECD’nin gerekse de oluşturulan gelişmişlik endekslerinin öncü hedefleri arasındadır.

Bu bağlamda geliştirilen gelişmişlik düzeyinin 3. boyutunu oluşturan “Refah Boyutu” Maslow’un ihtiyaçlar teorisinden faydalanılarak belirlenen gösterge başlıkları altında yorumlanmıştır.

Maslow'a göre belirli bir kategorideki gereksinimler tam olarak karşılanmadan kişi bir üst düzeydeki kategorinin gereksinimlerini algılayamaz. Örneğin; günlük olarak karnını doyurabilen fakat güvenlik içinde bulunmayan, kendini sürekli olarak olası bir tehdit altında algılayan bir insanın, dünya görüşünü geliştirmek için kitap okumak ya da bir STK’ya üye olup toplumda aktif rol oynamak gibi bir gereksinimi yoktur. Belirli bir gereksinim kategorisindeki gereksinimlerin karşılanması durumunda kişi, bir üst kategorideki gereksinimleri karşılamaya yönelecektir. Bu durum kişilik gelişme düzeyini de bir üst düzeye sürükleyecektir.

Maslow’un ihtiyaçlar teorisinin her bir basamağı ve kapsamı Şekil 3’te belirtilmektedir. Gelişmişlik düzeyinin refah boyutunun ölçümü için “Fiziksel, Güvenlik ve Kendini Gerçekleştirme” basamakları bu boyutun en temel/en iyi yansıtıcıları olduğu kabulü ile gösterge seti tanımlanmıştır.

Şekil 3. Maslow piramidi (URL-4,2014)

3.1.3.3.1. Fizyolojik Göstergeler

Maslow teorisine göre fizyolojik gereksinimler; “nefes, besin, su, cinsellik, uyku, denge ve boşaltım” ihtiyaçlarını içermektedir. Bu kapsamda gelişmişlik göstergesi olarak belirlenen fizyolojik gösterge seti altında “Yeterli İçme Suyu Götürülen Nüfus Oranı, Yoksulluk Sınırı Altında Kalan Nüfus Oranı ve Hava Kirliliği Oranı” değişkenleri seçilmiştir (Tablo31).

Tablo 31. Fizyolojik göstergeler

Kod	Fizyolojik Göstergeleri
F-1	Yeterli İçme Suyu Götürülen Nüfus Oranı
F-2	Yoksulluk Sınırı Altında Kalan Nüfus Oranı
F-3	Hava Kirliliği Oranı

• Yeterli İçme Suyu Götürülen Nüfus Oranı: İnsanların günlük faaliyetlerinde içme, yıkanma, temizlik ve bu gibi ihtiyaçları için kullandıkları suyun dağıtımı için kullanılan borulu sisteme sahip olan nüfusun oransal ifadesidir.

“Yeterli İçme Suyu Götürülen Nüfus Oranı” değişkeni bulgular bölümünde de belirtildiği üzere gelişmişlik araştırmalarında en sık tekrar eden altyapı göstergelerinden biri olup fizyolojik ihtiyaçların temelini oluşturan besin/su ihtiyacını kapsamaktadır.

Kalkınmanın temel hedeflerinden olan beslenme ve yiyecek tüketimlerinin iyileştirilmesi, altyapı sorunlarının giderilmesi, bu bağlamda az gelişmiş bölgelerde var olan altyapı ve düşük beslenme düzeyi sorunlarının çözülebilmesi doğrultusunda “Yeterli İçme Suyu Götürülen Nüfus Oranı” değişkeni seçilmiştir.

- Yoksulluk Sınırı Altında Kalan Nüfus Oranı: TÜİK tarafından “eşdeğer fert başına medyan gelirin (bireysel eşdeğer medyan gelirin) belirli bir oranı (%50, %60 veya %40`ı) kullanılarak oluşturulan sınır” olarak ifade edilen yoksulluk sınırının altında kalan nüfus olarak ifade edilmektedir.

“Yoksulluk Sınırı Altında Kalan Nüfus” değişkeni özellikle yaşam kalitesi endeksleri arasında sıkça tekrar edilmekte olup bunun yanı sıra gelişmişlik araştırmalarında günümüzde de sıkça kullanılmaktadır. Kalkınma kavramının temel boyutlarından olan “yoksulluk” ölçütü, asgari düzeyde günlük yaşamlarını sürdürülebilen nüfusu belirleyebilmek ve Worldbank`ın da binyıl kalkınma hedefleri içinde yer alan “Aşırı yoksulluğu ve açlığı ortadan kaldırmak” hedefi doğrultusunda “Yoksulluk Sınırı Altında Kalan Nüfus Oranı” değişkeni seçilmiştir.

Ne kadar ekonomik boyutu ifade eden bir değişken olsa da aslında yemek, içmek, beslenmek kadar insanların hayatta kalabilmeleri için gerekli temel ihtiyaçlardan biri olduğundan fizyolojik ihtiyaçlar içerisinde değerlendirilmiştir.

- Hava Kirliliği Oranı: Belirli bir kaynaktan atmosfere bırakılan kirleticilerin, uygun meteorolojik şartlar altında, doğrudan veya dolaylı olarak canlı ve cansız varlıklar üzerinde olumsuz etkiler yaratması olarak ifade edilmektedir.

Kalkınma kavramı çevreye duyarlılığın gelişmesini benimsemekte olup bu kapsamda gerek Türkiye’de gerekse evrensel düzeyde yapılan gelişmişlik araştırmalarında “sürdürülebilir kalkınma” kavramı göz önünde tutulmuştur. Ayrıca Worldbank`ın binyıl kalkınma hedefleri içinde yer alan “çevresel sürdürülebilirliği sağlamak” hedefi de çevreye karşı duyarlılığı bir kez daha vurgulamaktadır.

Bu doğrultuda “Hava Kirliliği Oranı” değişkeni, doğrudan insanların yaşam hakkını ilgilendiren bir ölçüt olup özellikle yaşam kalitesi endekslerinde ve günümüzde de kullanılan sağlıklı bir yaşamın sağlanabilmesi, fizyolojik gereksinimlerin “nefes” boyutunu içermesi doğrultusunda seçilmiştir.

3.1.3.3.2. Güvenlik Göstergeleri

Gelişme kavramı; insanların özgürlüklerinin, adalet duygusunun artması, gelişmişliğin ahlaksal açıdan sorgulanması ve sosyal uyumun sağlanması gerekliliğini vurgulayan bir kavramdır. Bu bağlamda “vücut, iş, kaynak, etik, aile, sağlık, mülkiyet güvenliği” ihtiyaçlarını içeren Maslow teorisinin güvenlik gereksinimi ile ilgili göstergeler, gelişmişliğin ölçümü için kullanılmıştır. Oluşturulan güvenlik gösterge seti altında “Kadına Şiddet Oranı, Kişi Başına Suç Oranı, Yeşil Kart Sahipliği Oranı” değişkenleri seçilmiştir. “Kişi Başına Suç Oranı, Yeşil Kart Sahipliği Oranı” değişkenleri bulgular bölümünde belirtildiği üzere yapılan araştırmalarda en sık tekrar eden değişkenler olarak belirlenmiş, “Kadına Şiddet Oranı” değişkeni ise günümüzde kullanılmaya başlayan gelişmişlik değişkenleri arasında yer alması, ayrıca toplumsal cinsiyet eşitsizliği endekslerinde sıklıkla kullanılan değişken olarak çalışmaya dâhil edilmiştir (Tablo 32).

Tablo 32. Güvenlik göstergeleri

Kod	Güvenlik Göstergeleri
G-1	Kadına Şiddet Oranı
G-2	Kişi Başına Suç Oranı
G-3	Yeşil Kart Sahipliği Oranı:

- Kadına şiddet oranı: Kadına yönelik gerçekleştirilen olay sayısının nüfusa oranı olarak ifade edilen değişken toplumdaki uyum sorunlarının varlığının bir göstergesidir. Özellikle toplumsal cinsiyet eşitsizliği endekslerinde sıklıkla kullanılan değişken gerek kadın/erkek eşitliğini gerekse kadının toplumdaki bir birey olarak varlığının/güvenliğinin bir göstergesi olduğu için seçilmiştir.

- Kişi Başına Suç Oranı: Bir yerde bir yılda emniyet ve adalet kayıtlarına geçmiş suç olayları sayısının nüfusa oranı olarak ifade edilmektedir.

“Kişi Başına Suç Oranı” değişkeni gelişmişlik araştırmalarında sıkça kullanılan, toplumun etik, adalet vb. değer yargılarının, insanların refahı için gerekli olan güvenilir ortamın varlığının bir ölçümü olarak belirlendiği için çalışmaya dâhil edilmiştir.

Ayrıca kişilerin suç işleyip cezaevine girmesi ilde sosyal, ekonomik ve ruhsal sorunların yoğun olduğu ve dolaylı olarak güvenlik sorunlarının bulunduğu anlamına

geldiği için bu gösterge sonuca negatif etki eden bir değişken olarak SEGE-2011 çalışmasında ifade edilmiştir.

- Yeşil Kart Sahipliği Oranı: Toplumda sigorta fonlarından yararlanamayan nüfus oranı olarak ifade edilmektedir. Günümüzde bireylerin sosyal güvenliğinin boyutunun öğrenilebilmesi adına “Yeşil Kart Sahipliği Oranı” değişkeni tercih edilmiştir.

İl içerisinde yeşil kart sahibi nüfusun yüksek olması, ildeki yoksulluğu ve yoksul nüfusun sağlık hizmetlerine erişim talebini ifade etmesi ile kullanılan göstergeler arasında kayıt açısından en sağlıklı göstergelerden biri olması nedeniyle çok önemlidir. Bu oran değeri yoksulluğu ifade ettiği için sonuca negatif etki eden bir değişken olarak SEGE-2011 çalışmasında da ifade edilmiştir.

3.1.3.3.3. Kendini Gerçekleştirme Göstergeleri

Maslow teorisinin kendini gerçekleştirme gereksiniminden yola çıkılarak oluşturulan bir gösterge setidir. Maslow’a göre “erdem, yaratıcılık, doğallık, problem çözme, önyargısız olma, gerçeklerin kabulü” kendini gerçekleştirme gereksiniminin kabulleridir. Tarihsel süreç içinde kalkınma kavramının anlamına bakıldığında 1979 yılında dahi Seers tarafından insani potansiyelin gerçekleşmesinin kalkınmanın temel ölçüsü olduğu vurgulanmıştır.

Bu bağlamda kendini gerçekleştirme gösterge seti altında “Kadın Temsiliet Oranı, İntihar Oranı ve STK/Dernek Oranı” değişkenleri seçilmiştir. “Kadın Temsiliet Oranı” değişkeni daha çok toplumsal cinsiyet eşitsizliği endekslerinde kullanılmaktadır. “İntihar Oranı” değişkeni bulgular bölümünde de belirtildiği üzere geçmişten günümüze gelişmişlik göstergelerinden değişim gösteren değişkenler arasındadır. “STK/Dernek Oranı” ise katılımın varlığının bir ölçütü olarak değerlendirilmiştir (Tablo 33).

Tablo 33. Kendini gerçekleştirme göstergeleri

Kod	Kendini Gerçekleştirme Göstergeleri
K-1	Kadın Temsiliet Oranı
K-2	İntihar Hızı
K-3	STK/Dernek Oranı

- Kadın Temsiliyet Oranı: Değişken, meclis de dahil seçilen kadın oranı olarak ifade edilmektedir.

Planlı dönemde özellikle 8. BYKP döneminden sonra bölgesel gelişme planlarının; yerel dinamikleri ve içsel potansiyelleri harekete geçirmeye yönelik strateji ve öncelikleri belirleyen katılımcı nitelikte kalkınma planlarıyla işbirliği içinde hazırlanması önerilmiştir. Worldbank'ın binyıl kalkınma hedefleri içerisinde yer alan “Cinsiyet eşitliğini teşvik etmek ve kadının güçlendirilmesini sağlamak” hedefi ile AB'nin bölgesel dengesizliği gidermek için kadınların işgücüne katılımı konusundaki çalışmaları kadının sosyal yaşamdaki varlığının görünür olması gerektiğini vurgulamaktadır.

Bu bağlamda değişken; katılımcılık fikrinin, cinsiyet ayrımcılığının ve kadının sosyal yaşamda varlığının ölçümü için evrensel düzeyde uygulanan Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksinden seçilerek çalışmaya dâhil edilmiştir.

- İntihar Hızı: Bir yerde bir yılda emniyet ve hastane kayıtlarına geçmiş intihara teşebbüs ve ölümle sonuçlanmış vaka sayısının toplam nüfusa oranını ifade etmektedir. İntihar hızı değişkeni yaşam kalitesi endekslerinde sıkça kullanılan bir değişken olup topluma uyumda zorlanan bireylerin taşıdıkları stresin göstergesi olduğu kabul edilmiştir. Ayrıca, bireylerin intihar eğilimlerinin yüksek olması, ilde sosyal, ekonomik ve psikolojik sorunların yoğun olduğuna ve yaşam koşullarının olumsuzluğuna işaret edebileceğinden bu değişken sonuca negatif etki eden bir değişken olarak SEGE-2011 çalışmasında da ifade edilmiştir.

- STK/Dernek Oranı: Bir toplumda, bir kişinin üyesi olduğu sivil toplum kuruluşu sayısının nüfusa oranı olarak ifade edilmektedir.

Az gelişmiş bölgelerde sendikalaşma oranı zayıf olup mekanik bir dayanışmanın varlığı söz konusudur. Planlı dönemde de belirtilen yerel dinamiklere ve içsel potansiyele dayalı kalkınma anlayışı içinde; kamu, özel sektör ve STK'ların işbirliğinin önemi söz konusudur. Ayrıca sivil toplumun gelişmişliği, iyi bir yönetim göstergesi olmasının yanı sıra demokratik örgütlenmenin, gelişmişliğinin de bir ölçütü olarak STK/Dernek oranı” değişkeni belirlenmiştir.

Sonuç olarak denilebilir ki 1970'ler öncesinde gelişmişlik kriteri olarak sadece GSYİH kullanılırken günümüzde kullanılan sosyo-ekonomik kriterlerin sayısı ve niteliği artmıştır. Çünkü GSYİH, gelişme kavramını sadece ekonomik boyutta ele almakta olup, sosyo-ekonomik gelişmişlikte sosyal boyutu eksik bırakmaktadır. Bu yüzden, son dönemlerde yapılan araştırmalarda geçmişten farklı olarak niteliksel verilere de ağırlık

verilmeye başlandığı görülmüştür. Bu da gelişmişliğin sadece ekonomik boyutuyla ölçülemeyeceği sosyal boyutun da önemli bir değerlendirme olduğu görülmektedir. Ancak bu noktada dikkat çekilmesi gereken nokta ise gelişmişliğin ekonomik boyutunun yanında sosyal boyutu güçlendirilirken bireylerin yaşam kalitesinin aynası olan refah boyutunun çoğu çalışmada göz ardı edilmiş olmasıdır.

Yapılan sıralama ve sınıflama adımları sonucunda toplamda yaklaşık 1000 adet sıralanan değişken DPT'nin 2003 yılı gösterge setine göre sınıflandırılmış olursa da gerçekte bazı göstergelerin sosyal boyutta yer almasına rağmen aslında ekonomi boyutun içinde yer alması gerektiği, hatta bazı göstergelerin ne sosyal ne de ekonomik boyutu ifade etmediği görülmektedir.

Ayrıca her gösterge setinin altında sıralanan değişkenler tek bir ana başlık altında toplanmış olsa da aslında kendi içinde pek çok alt başlığı, gelişmişliğin farklı boyutlarını da içermektedir. Bu sebepten ötürüdür ki sıralanan bütün göstergelerin kendi içinde sınıflamasının yapılması ve yapılan sınıflama kapsamında gelişmişliği en iyi ifade eden boyutların seçilerek yeni bir gösterge seti önerisinin getirilmesi gerekmektedir.

Zaman içerisinde gelişmişliğin ölçümü için kullanılan değişkenlerin bu kadar sık değişimi ve her defasında farklı sayılarda ve türde gösterge setinin kullanılmasının doğruluk boyutu tartışılması gereken konulardan biridir. Bu noktada “gösterge setinin büyüklüğü ne olmalıdır?” sorusuyla karşılaşılmaktadır.

Evrensel düzeyde kullanılan endekslere bakıldığında az sayıda gösterge ile gelişmişliğin ölçümü, yapılan çalışmalar bölümünde verilen örnekler bağlamında görülmektedir. Örneğin; insani gelişme endeksi 4 gösterge ile gelişmişliği ifade etmektedir. Ancak bu gelişmişlik sadece eğitim, sağlık ve ekonomi boyutlarını içermekte olup diğer boyutların eksik kalmasına sebebiyet vermektedir. Türkiye'deki sosyo-ekonomik gelişmişlik araştırmalarına bakıldığında ise veri sayısı çok fazla olup kullanılan çok değişkenli analiz teknikleri ile de bu değişkenlerin tek bazlı değerlendirilmesinin mümkün olmadığı görülmektedir.

Bu nedenlerden dolayı, gelişmişlik düzeyini ölçmek için kullanılacak göstergeler/değişkenlerin ne endeksler kadar az ne de çok değişkenli analiz teknikleri ile kullanılan gösterge setleri kadar çok olmalıdır. Bu noktada kalkınma kavramının bütün boyutlarını içine alan, günümüz koşullarına uygun gelişmişliği en iyi ifade eden en az sayıda göstergenin oluşturduğu bir veri setine ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu bağlamda, 3S yönteminin son adımını oluşturan “seçme” adımı ile gelişmişlik kavramının özünde yatan boyutları, kalkınma planlarındaki hedefleri, AB’ye entegrasyon sürecinde karşılaşılan uluslararası standartları yakalayabilen, gelişmişliği günümüzde en iyi ifade eden göstergeler ve değişkenler ne sebeple seçildiğiyle birlikte detaylı bir şekilde açıklanmıştır. İrdemeler bölümünde ise belirlenen gösterge ve değişkenlere ilişkin veriler, Düzey 2 ölçeğinde üretilmiş ve sonuçları tartışılmıştır.

4. İRDELEMELER

Bu bölümde, ülkemiz için bölgeler arasında yaşanan gelişmişlik farklılıklarını ortaya koymak amacıyla bulgular bölümünde ortaya konulan 3S yöntemi kapsamında belirlenen göstergeler ve değişkenlerle geliştirilen gelişmişlik düzeyi tanımlamasının/sınıflamasının tartışması amaçlanmaktadır.

Bölgeler ya da iller (birimler) için gelişmişlik düzeyini ortaya koymak, düzeyleri farklı ve benzer birimleri belirlemek, ayrıca düzey farklılıklarını gidermek için üretilecek politikalara yol göstermek amacıyla geliştirilen gelişmişlik düzeyi sınıflama yönteminin nasıl uygulanacağına dair bir pilot uygulama yapabilmek adına; Türkiye’de Düzey 2 ölçeğinde uygulamasının yapılması ve sonuçlarının başarısı/tutarlılığı, yöntemin uygulanabilirliğinin tartışılması söz konusudur. Bu bağlamda Türkiye’de Düzey-2 ölçeğinde yapılacak uygulama sonuçları DPT tarafından 2003 yılında ve Kalkınma Bakanlığı tarafından 2013 yılında yapılan gelişmişlik araştırmaları ile karşılaştırılacaktır.

4.1. Veri Setinin Oluşturulması

Önerilen yöntemin uygulanabilmesi için öncelikle seçilen değişkenlere ilişkin veri setinin oluşturulması gerekir. Bu süreç içerisinde seçilen değişkenlerden bazılarının kurumlar tarafından üretilmemesi, var olan kimi verilerin Türkiye geneline ilişkin olması, kimi veri değerlerinin ise günümüzde güncellenmemiş olması sorunları ile karşılaşmıştır. Bu sorunlar karşısında getirilen çözüm önerileri ise şu şekilde olmuştur;

- Kurumlar tarafından üretilmeyen veya güncel bilgiye sahip olmayan değişkenler yerine benzer sorulara yanıt verebilecek; derlenmiş ya da yazar tarafından üretilebilen alternatif/yeni değişkenler seçilmiştir.
- Düzey 2 kapsamında olmayan, il bazında ölçümü yapılan değişken değerleri ise aynı bölgeyi içeren il değerlerinin bir araya getirilmesi sonucunda (toplam veya oransal ifade ile) Düzey-2 ölçeğinde üretilmiştir.
- Ayrıca değişkenlerinin seçim aşamasında da ifade edildiği üzere ilgili kurumların “sayı” olarak topladığı veriler “oran” verilerine dönüştürülmüş ve veri seti düzenlenmiştir.

Bu bağlamda yöntemin uygulanabilmesi için düzenlenen veri seti Tablo 34’te belirtildiği üzere ulaşılabilen en güncel veri yılına ait değişkenler çerçevesinde oluşturulmuştur.

Gelişmişliğin sosyal boyutunu oluşturan demografik göstergelere ilişkin verilerin tamamı TÜİK’ten temin edilmiştir. Eğitim göstergelerinden “Üniversite Okullaşma Oranı” değişkeni TÜİK tarafından, “YGS başarı puanı ortalaması” değişkeni Sorgun Rehberlik ve Araştırma Merkezi tarafından 2014 yılında yapılan araştırmadan temin edilmiştir. “Kadın eğitim süresi” değişkeni ise TÜİK tarafından hesaplanan her bir eğitim düzeyinde bulunan kadın nüfusu verilerinin toplam kadın nüfusuna oranlanması ile yazar tarafından üretilmiştir. Sağlık göstergelerinden ise “Hekim Sayısı, Hastane Yatak Sayısı, Çocuk Ölüm Oranı” değişkenleri TÜİK tarafından temin edilmiştir. Ancak sağlık göstergelerinden “hekim sayısı” ve “hastane yatak sayısı” değişkenleri OECD’nin gelişmişlik ölçümlerinde ölçüt olarak aldığı “1000 kişi başına düşen hekim sayısı” ve “1000 kişi başına düşen hastane yatak sayısı” olarak hesaplanmıştır.

Gelişmişliğin ekonomik boyutu oluşturan ekonomik kaynak göstergelerinden “Gini Katsayısı, Kişi başına GSKD” değişkenleri TÜİK tarafından temin edilmiştir. Ancak “Gini Katsayısı” değişkeninin güncel ölçümünün TÜİK tarafından Türkiye ve kent/kır bazında gerçekleştirildiği için Düzey 2 ölçeğinde var olan 2000 yılına ilişkin veri ölçümde kullanılmıştır. TÜİK tarafından güncel olarak hesaplanmayan veri yazar tarafından da hesaplanamamıştır. Çünkü Gini Katsayısının hesaplanabilmesi için gerekli olan GSYİH verisi de en son 2001 yılına aittir. Bu nedenden dolayı ne kadar günümüz gerçeklerini fazlasıyla yansıtmıyor olsa da gelirin eşitsizliğinin ölçülebilmesi için zorunlu olarak 2000 yılı Gini katsayısı kullanılmıştır. Ayrıca, ekonomik değişkenler arasından seçilen “Kuznets Katsayısı” değişkeni ise kurumlar tarafından ölçümü yapılmadığı için temin edilememiştir. Bu bağlamda aynı amaca hizmet edebilecek yeni değişken olarak TÜİK tarafından üretilen “Sektörlerin Katma Değer Payı” değişkeni seçilmiştir. “Tarım, Sanayi ve Hizmet” sektörlerinin bölgede yarattıkları katma değer paylarından faydalanılarak bölgelerin sektörel bazda gelişmişlikleri, kaç sektörde öne çıktıkları ölçülmeye çalışılmıştır. Bu değişken sayesinde bazı bölgelerin tek bir sektörde değil birden fazla sektörde öne çıkmış olması kırılğan ekonomiye sahip olmamasının göstergesi olarak kabul edilmiştir. Çünkü herhangi bir sektörde yaşanan sıkıntı sonucunda ekonomik gelişmeyi sürdürebilecek alternatif bir sektörün varlığı önemli bir etkidir.

Tablo 34. Gelişmişlik düzeyi gösterge ve değişken tablosu

	Gösterge seti	Kod	Değişken	Kurum	Veri yılı
SOSYAL	Demografik	D-1	Nüfus yoğunluğu	TÜİK	2014
		D-2	Şehirleşme oranı	TÜİK	2014
		D-3	Net göç hızı	TÜİK	2014
	Eğitim	E-1	YGS başarı puanı ortalaması	Sorgun Rehberlik ve Araştırma Merkezi	2012
		E-2	Kadın eğitim süresi	Hesaplanmıştır.	
		E-3	Üniversite okullaşma oranı	TÜİK	2013
	Sağlık	S-1	1000 Kişiye düşen hekim sayısı	TÜİK	2013
		S-2	1000 Kişiye düşen hastane yatak sayısı	TÜİK	2013
		S-3	5 yaş altı çocuk ölüm oranı	TÜİK	2013
EKONOMİK	Ekonomik Kaynaklar	EK-1	Gini katsayısı	TÜİK	2000
		EK-2	Kişi başına GSKD	TÜİK	2011
		EK-3	Kuznets katsayısı = sektörlerin katma değer payı	TÜİK	2011
	İşgücü	İ-1	Üniversite mezunu iş gücü	TÜİK	2013
		İ-2	İşveren ve kendi hesabına çalışanların toplam istihdama oranı	TÜİK	2013
		İ-3	Yenilik yoğunluğu	TPE	2014
	Olanak-erişim	O-1	Çok modlu erişebilirlik endeksi	Hesaplanmıştır.	
		O-2	Genişbant internet abone oranı	TÜİK	2012
		O-3	Kişi başına banka mevduatı	Türkiye Bankacılık Sistemi	2013
REFAH	Fizyolojik	F-1	Yeterli içme suyu götürülen nüfus oranı	TÜİK	2012
		F-2	Yoksulluk sınırı altında kalan nüfus oranı = Yoksulluk endeksi	Kalkınma Bakanlığı	2014
		F-3	Hava kalitesi oranı	ÇŞB	2014
	Güvenlik	G-1	Kadına şiddet oranı	Jandarma Genel Komutanlığı	2014
		G-2	Kişi başına suç oranı	TÜİK	2013
		G-3	Yeşil kart sahipliği oranı	Sağlık Bakanlığı	2011
	Kendini gerçekleştirme	K-1	Kadınların temsiliyet oranı	TEPAV	2014
		K-2	İntihar hızı	TÜİK	2013
		K-3	Dernek oranı	Dernek Dairesi Başkanlığı	2014

İşgücü göstergelerinden “Üniversite mezunu iş gücü, İşveren ve Kendi Hesabına Çalışanların Toplam İstihdama Oranı” değişkenleri TÜİK tarafından temin edilmiştir. “Yenilik Yoğunluğu” değişkeni ise Türk Patent Enstitüsü tarafından 2014 yılına ait il bazında hesaplanan “patent başvuru sayısı, marka başvuru sayısı, endüstriyel tasarım başvuru sayısı ve faydalı model başvuru sayısı” değişkenlerinin öncelikle Düzey-2 ölçeğine dönüştürülmesi ve sonucun toplam nüfusa oranlanmasıyla elde edilmiştir.

Olanak-erişim göstergelerinden “Genişbant İnternet Abone Oranı” TÜİK tarafından “Kişi Başına Banka Mevduatı” ise Bankalar Birliğinden temin edilmiştir. “Çok Modlu Erişebilirlik Endeksi” ise yazar tarafından hesaplanarak üretilmiştir. Bu değişkenin

hesaplanması; Düzey 2 bölgelerinde var olan liman sayısı, havaalanı sayısı, km²'ye düşen karayolu oranı, demiryolunun il devlet yoluna oranı, otoyolun varlığı ölçütlerinin eşit bir şekilde ağırlıklandırılması sonucu oluşturulmuştur.

Refah boyutunu oluşturan fizyolojik göstergelerden “Yeterli içme suyu götürülen nüfus oranı, Hava Kalitesi Oranı” TÜİK tarafından temin edilmiştir. Kurumlar tarafından güncel gelir vergisi üretilmediğinden “Yoksulluk Sınırı Altında Kalan Nüfus Oranı” değişkeni yerine ise Kalkınma Bakanlığının 2014 yılında yayınladığı “Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi” isimli uzmanlık tezinde yer alan “Yoksulluk Endeksi” değişkeni kullanılmıştır.

Güvenlik göstergelerinden “Kişi Başına Suç Oranı” değişkeni TÜİK, “Yeşil Kart Sahipliği Oranı” değişkeni Sağlık Bakanlığı istatistiklerinden temin edilmiştir. “Kadına Şiddet Oranı” değişkeni ise ilgili kurumlar tarafından üretilmediğinden İçişleri Bakanlığı tarafından 2014 yılında yayınlanan “2013 Yılında Meydana Gelen Aile İçi Şiddet, Kadına Yönelik Şiddet ve Çocuk Suçlarının Değerlendirmesi” yayınında yer alan “Kadına Yönelik Şiddet Olaylarının Sayısı” verilerinden faydalanılmıştır.

Kendini gerçekleştirme göstergelerinden ise “İntihar Hızı” değişkeni TÜİK’den; “Dernek Oranı” değişkeni ise Dernek Dairesi Başkanlığı tarafından üretilen dernek sayısı değişkenlerinden hesaplanmıştır. “Kadınların Temsiliyet oranı” değişkeni ise yazar tarafından hesaplanmıştır. Değişkenin hesaplanması aşaması ise; Tepav tarafından 2014 yılında hazırlanan “81 İl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi” yayınında var olan” Belediye Genel Meclisinde Kadın Oranı ve İl Genel Meclisinde Kadın Oranı” verilerine, yazar tarafından hesaplanan “Kadın Milletvekili Oranı” verisinin eklenmesi sonucunda oluşturulmuştur.

4.2. Gelişmişlik Düzeyi Sınıflarının Belirlenmesi

Bulgular bölümünde de belirtildiği üzere; gelişmişlik düzeyini ölçen analitik çalışmalarda en sık kullanılan yöntem; “Temel Bileşenler Analizi” ve “Kümeleme Analizi” dir. Çok değişkenli analiz teknikleri kullanılarak oluşturulan gelişmişlik düzeyi saptamalarına karşın önerilen tümden gelim yaklaşımı ile sınıflama yönteminin avantajları söz konusudur.

Çok değişkenli analiz tekniklerinin uygulanmasında çok fazla değişkene yönelik verilerin toplanması hem pratik değildir hem de tekniğin kullanımı ile birlikte gelişmişlik

olgusu detayını yitirmektedir. Her ne kadar çok sayıda değişkeni bir arada yorumlaması yönüyle pozitif bir yöntem olarak görülse de gerçekte gözlem sayısının düşük olması durumuna duyarlı olup gösterge sayısı arttıkça göstergelerin niteliğinin kaybolmasına sebebiyet vermektedir. Bu bağlamda da kullanılan bu yöntemler ile sadece bölgeler arası gelişmişlik sınıflamasının yapılması ile geri kalmışlığın nedenselliğinin ne olduğu, hangi boyutlarda iyileştirmelerin yapılmasının gerekliliği hakkında bilgi verilmeyip, üretilecek politikalar için yol gösterici olmamaktadır.

Önerilen/uygulanan sınıflama yöntemi ile öncelikle oluşturulan veri tabloları üzerinden değişkenlerin her biri “standartlaştırılmıştır”. Bu sayede değişkenler arasında karşılaştırma yapılabilme şansı oluşmuştur. Standartlaştırma sonucunda (-) çıkan değerler gelişmişliğin negatifliğini ifade ettiği için “1”, (+) çıkan değerler ise gelişmişliğin pozitifliğini ifade ettiği için “2” ile kodlanmıştır.

Ancak bazı değişkenlerin gelişmişliği negatif yönde etkilemesi nedeniyle uygulanan kodlama işlemi ters yönlü olarak uygulanmıştır. Bu değişkenler; Gini Katsayısı, Yoksulluk endeksi, Hava kalitesi oranı, Kadına şiddet oranı, Kişi başına suç oranı, Yeşil kart sahipliği oranı ve İntihar Hızı olup yüksek değer almaları gelişmişliği negatif etkilemektedir. Sonucu negatif yönde etkileyen bu değişkenler, özellikle intihar, kadına yönelik şiddet, suç oranı gibi değişkenlerin ifade ettiği durumlar, gerçekte hiç yaşanılmaması arzu edilen durumlar olup “standartlaştırmanın altında kalan bölgeler gelişmiştir” anlamında yorumlanmamalıdır. Bu durum sadece görece olarak diğer bölgelere ilişkin yaşanan bu olumsuz durumların boyutlarının karşılaştırılmasını göstermektedir.

Bunun yanı sıra sağlık göstergelerine ilişkin değişkenlerin değerlerinin yorumlanmasında OECD'nin sağlık hizmetlerine yönelik belirlediği ortalama 1000 kişiye düşen hekim sayısı, 1000 kişiye düşen hastane yatak sayısı ve 5 yaş altı çocuk ölüm hızı değerlerinden faydalanılmıştır. Ancak; Türkiye'deki Düzey 2 bölgelerinin hepsi OECD'nin belirlediği ortalama “1000 kişiye düşen hekim sayısı, 1000 kişiye düşen hastane yatak sayısı” değerlerinin altında olduğu ve bu durum bölgeler arasında görece bir gelişmişlik farklılığı ortaya koymadığı için bu değişkenlerde de standartlaştırma kullanılmıştır. “5 yaş altı çocuk ölüm oranı” değişkeninin yorumlanmasında ise OECD'nin ortalama değerinden yararlanılmış, bu değerinin altında kalanlar pozitif olarak yorumlanarak “2”, üstünde kalanlar ise negatif yorumlanarak “1” olarak kodlanmıştır.

Belirtilen bu kodlama sistemi öncelikle bütün değişkenlere uygulanmıştır. Her bir gösterge setinde bulunan değişkenlere, standartlaşma sonucu çıkan değerleri doğrultusunda “1” veya “2” kodlarının verilmesi ardından bu değişken kodlarının ortalaması alınarak her bir göstergeye ilişkin tek bir kod belirlenmiştir.

Sonrasında aynı işlem gelişmişlik boyutunu (refah/ekonomik/sosyal) oluşturan üç gösterge seti için uygulanmıştır. Tüm göstergeler için belirlenen kodlamaların ardından gelişmişlik düzeyine ilişkin sınıflar ortaya çıkmıştır. Böylelikle gelişmişlik düzeyine yönelik sınıfın elde edilmesinin yanı sıra refah, sosyal ve ekonomik göstergeler bağlamında ayrı ayrı gelişmişliğin tartışılabilmesi sağlanmıştır. Bu bağlamda, mümkün olduğunca detay veriyi koruyan ancak bütün hakkında da net fikir üreten bir gelişmişlik düzeyi sınıflamasının üretilmesi hedefine varılmıştır. Oluşturulan kodlamalar sonucunda her bir gösterge seti için 8 farklı sınıfın ortaya çıkma ihtimali doğmuştur. Bu sınıflar şu şekildedir; “1-1-1, 1-1-2, 1-2-1, 1-2-2, 2-1-1, 2-1-2, 2-2-1, 2-2-2”.

Gelişmişlik düzeyi sınıfları, gelişmişliğin boyutlarını (refah, sosyal ve ekonomik boyut) oluşturan göstergelerin durumunu ifade etmektedir. Aynı yöntemle her bir göstergeyi tanımlayan kod da göstergeyi tanımlayan değişken setinin kodlarının bileşimini içermektedir. Örneğin; “1-1-1” gelişmişlik boyutunu oluşturan bütün gösterge değerlerinin negatif olduğunu ve bu yüzden de düşük gelişmişlik düzeyini ifade ettiğini, “2-2-2” ise bütün gösterge değerlerinin pozitif olduğunu ve bu yüzden de yüksek gelişmişliği ifade etmektedir. Örneğin sosyal boyutu 1-1-1 çıkan bir bölgenin hem demografik hem eğitim hem de sağlık göstergeleri negatif bir gelişme göstermiş demektir. Anlatılan bu yöntemin uygulamasına yönelik örnek Tablo 35’te ifade edilmiştir.

Tablo 35. Gelişmişlik düzeyi sınıflarının belirlenme süreci- örnek şema

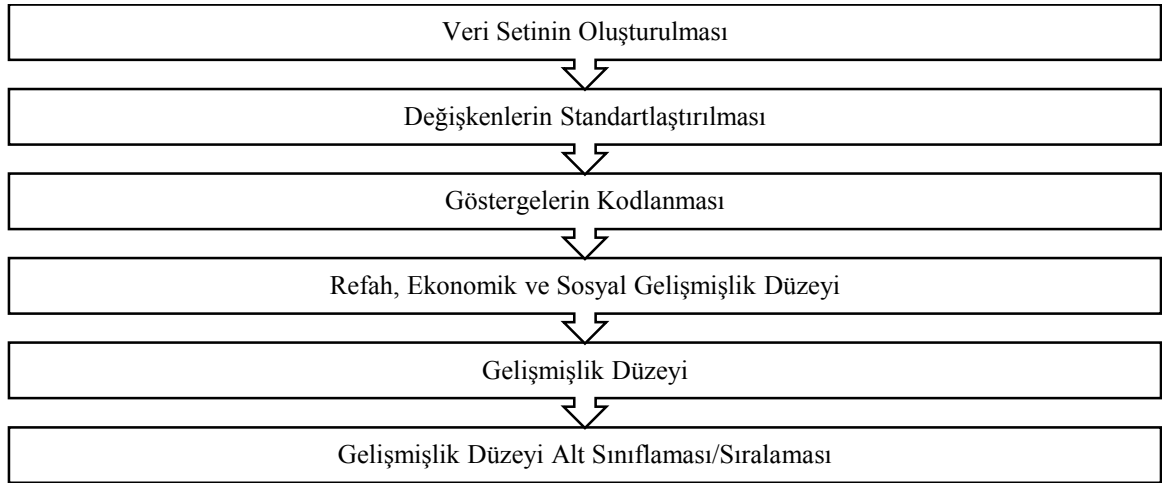
Veri seti oluşturulması				
Değişkenlerin standartlaştırma				
Göstergelerin Kodlanması				
Demografik Gösterge				
D-1	D-2	D-3		Kodlama
1	1	1	→	1
1	1	2	→	1
1	2	1	→	1
1	2	2	→	2
2	1	1	→	1
2	1	2	→	2
2	2	1	→	2
2	2	2	→	2

Refah, Ekonomik, Sosyal Gelişmişlik				
Sosyal Gelişmişlik				
Demografik	Eğitim	Sağlık		Sınıflama
1	1	1	→	1-1-1
1	1	2	→	1-1-2
1	2	1	→	1-2-1
1	2	2	→	1-2-2
2	1	1	→	2-1-1
2	1	2	→	2-1-2
2	2	1	→	2-2-1
2	2	2	→	2-2-2

Gelişmişlik Düzeyi Sınıfları				
Refah	Ekonomik	Sosyal		Sınıflama
1	1	1	→	1-1-1
1	1	2	→	1-1-2
1	2	1	→	1-2-1
1	2	2	→	1-2-2
2	1	1	→	2-1-1
2	1	2	→	2-1-2
2	2	1	→	2-2-1
2	2	2	→	2-2-2

Gelişmişlik Düzeyi Alt Sınıflaması/Sıralaması					
Refah	Ekonomik	Sosyal		Sonuç	Alt Sınıflama/Sıralama
2 ⁺	2 ⁺	2 ⁺	→	2-2-2	2 ⁺⁺⁺
2	2 ⁺	2 ⁺	→		2 ⁺⁺
2	2	2 ⁺	→		2 ⁺
2	2	1	→	2-2-1	Nötr
2	1	2 ⁺	→	2-1-2	2 ⁺
2	1	2	→	2-1-1	Nötr
2 ⁺	1 ⁺	1	→		2 ⁺ 1 ⁺
2	1 ⁺	1	→	1-2-2	1 ⁺
1	2 ⁺	2 ⁺	→		2 ⁺⁺
1	2	2 ⁺	→		2 ⁺
1 ⁺	2	1 ⁺	→	1-2-1	1 ⁺⁺
1	1	2	→	1-1-2	Nötr
1	1	1	→	1-1-1	Nötr
1	1 ⁺	1 ⁺	→		1 ⁺⁺
1 ⁺	1 ⁺	1 ⁺	→		1 ⁺⁺⁺

Gelişmişliğin tüm boyutlarına ilişkin yapılan kodlamalar yan yana getirilerek 8 farklı gelişmişlik düzeyi sınıfının belirlenmesini sağlamıştır. Bu sınıflamalar ilişkin kodlamalarda ilk rakam/kod refah göstergesini, 2. kod ekonomik göstergesi, 3. kod ise sosyal göstergesi temsil etmektedir. Oluşturulan bu model aynı sınıf içinde yer alan bölgeleri homojenlik gösteren bölgeler olarak ifade etmektedir. Ancak bu bölgeler her ne kadar aynı sınıf içinde yer alıyor gibi görünseler de kendi içlerinde gelişmişliğin farklı boyutlarında daha pozitif veya daha negatif olma durumları söz konusudur. Bu bağlamda yapılan homojen sınıflama haricinde kendi içlerinde bir alt sınıflama/sıralama yapabilmek için her sınıftaki en pozitif veya en negatif durumlar belirlenerek alt sınıflama/sıralama işlemi yapılmıştır. Bu alt sınıflama/sıralama işleminde gelişmişlik düzeyi sınıflamalarındaki “1” veya “2” kodlarını oluşturan göstergelerin ne kadar güçlü ya da zayıf oldukları yani gelişmişlik şiddeti belirlenmiş ve arka planda kaybolabilecek detaylar öne çıkarılmıştır. Gösterge değişkenlerinin tümünde “1” veya “2” alan bölgeler belirlenmiş ve böylece aynı sınıfta olan bölgelerin içinde bir alt sınıflama/sıralama oluşturulmuştur. Böylelikle, aynı gelişmişlik sınıfında olmasına karşın farklı alt bileşenlere sahip olan ya da aynı olan bölgelerin belirlenmesi sağlanmıştır. Gelişmişlik düzeyinin belirlenmesine yönelik geliştirilen yöntemin işlem adımları Şekil 4’de tanımlanmıştır.

Şekil 4. Gelişmişlik düzeyi sınıflarının belirlenmesi

Düzye-2 bölgelerinde uygulanan yöntem sonuçları öncelikle gelişmişliğin 3 temel boyutunu oluşturan refah, ekonomik ve sosyal başlıklarında tek tek incelenmiş, bölgeler itibariyle geri kalmışlığın veya gelişmişliğin nedenselliğinin hangi göstergelere

dayandığına yönelik sonuçlara varılmıştır. Ardından gelişmişlik düzeyleri oluşturularak bölgelerin ülke ölçeğinde hangi gelişmişlik sınıfına dâhil oldukları belirlenmiştir.

Böylelikle gelişmişlik düzeyleri arasında farklılıklar bütüncül bir şekilde irdelenmiştir. Ancak bu noktada aynı sınıf içerisine girip farklı düzeye sahip olma ya da gelişmişliğin şiddeti kapsamında yeni bir irdelemeye olanak tanıyan alt sınıflama/sıralama işlemi gerçekleştirilmiş ve detayda homojenlik gösteren bölgelerin ve öne çıkan/farklılaşan bölgelerin belirlenmesi gerçekleştirilmiştir.

Yapılan bu irdemelerin Düzey-2 bölgeleri kapsamında daha da iyi okunabilmesi ve anlaşılabilmesi için her bir gelişmişlik boyutuna ve düzeyine yönelik oluşturulan veriler tablolaştırılmış, oluşan bu tablolar doğrultusunda ise grafiksel şemalar oluşturulup, ArcGIS-ArcMAP (ArcGIS-ArcMAP 10.01) programında da haritalama işlemi yapılmıştır.

4.2.1. Refah Düzeyi

Düzey 2 bölgeleri bazında refah düzeyi sonuçları incelendiğinde oluşabilecek 8 farklı sınıfın 6 tanesinin oluştuğu görülmektedir. Bu bağlamda oluşmayan 1-1-2 sınıfı fizyolojik ve güvenlik göstergelerinin negatif bir gelişmeye sahip olması durumunda bireylerin kendini gerçekleştirme ihtimalinin olmadığını göstermektedir (Tablo 36). Maslow'un ihtiyaçlar teorisinde savunulan, insanların temel ihtiyaçlarının karşılanmaması durumunda piramidin bir üst basamağına çıkamama durumu, bireyin kendini gerçekleştirme aşamasına gelmesinin özellikle piramidin temelini oluşturan fizyolojik ihtiyaçların giderilmesiyle sağlanacağı gerçeği refah düzeyi sonucunda da doğrulanmıştır.

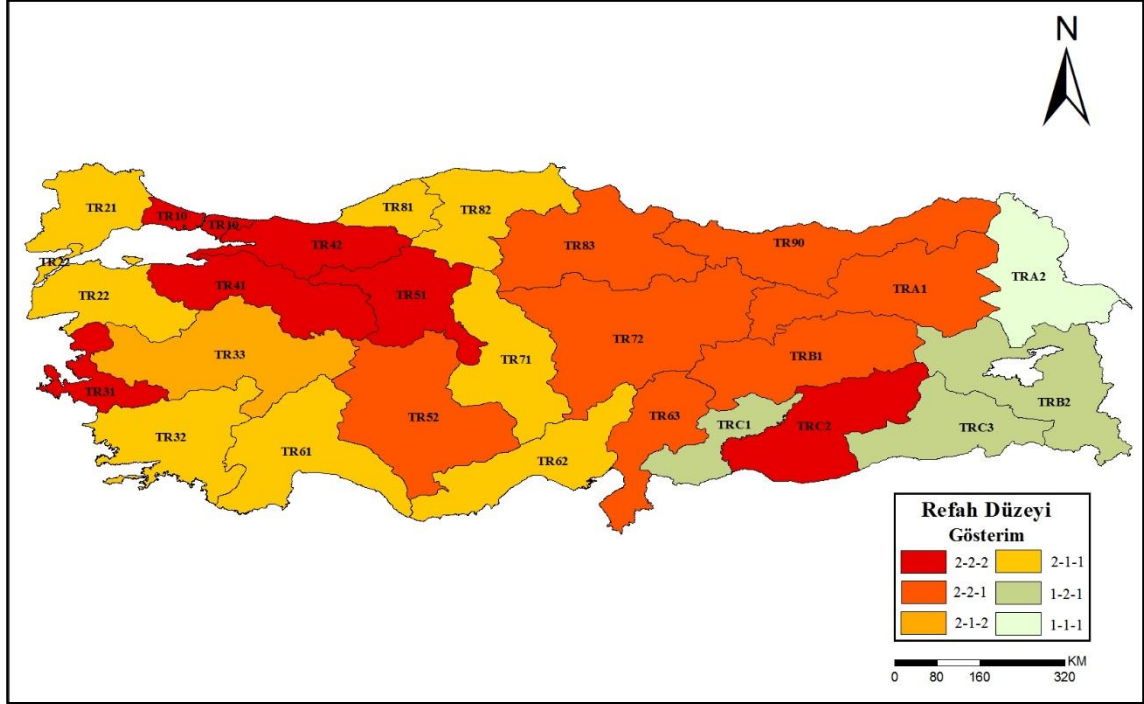
İnsanların bir birey olarak yaşamlarını sürdürebilmeleri için ihtiyaç duydukları temel gereksinimlerini içeren bu gelişmişlik boyutu, Türkiye genelinde görece olarak daha gelişmiş durumdadır. Bu değerlendirme ülke içinde görece durumu ifade etmekte olup tabloda da görüldüğü üzere çoğu bölgede fizyolojik göstergeler pozitif bir gelişme göstermiş olsa da yukarıda da ifade edildiği gibi gerçekte yaşanılmaması istenen durumların, özellikle intihar, kadına şiddet, suç olaylarının, çoğu bölgede mevcut olduğu güvenlik ve kendini gerçekleştirme sonuçlarının düşüklüğünden anlaşılmaktadır.

Tablo 36. Refah düzeyi kodlaması

Bölge Kodu	Bölge Adı	Fizyolojik	Güvenlik	Kendini Gerçekl.	Kodlama
TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt	2	2	1	221
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	1	1	1	111
TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	2	2	1	221
TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkari	1	2	1	121
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	1	2	1	121
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	2	2	2	222
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	1	2	1	121
TR10	İstanbul	2	2	2	222
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	2	1	1	211
TR22	Balıkesir, Çanakkale	2	1	1	211
TR31	İzmir	2	2	2	222
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	2	1	1	211
TR33	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	2	1	2	212
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	2	2	2	222
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	2	2	2	222
TR51	Ankara	2	2	2	222
TR52	Konya, Karaman	2	2	1	221
TR61	Antalya, Isparta, Burdur	2	1	1	211
TR62	Adana, Mersin	2	1	1	211
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	2	2	1	221
TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	2	1	1	211
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	2	2	1	221
TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın	2	1	1	211
TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop	2	1	1	211
TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	2	2	1	221
TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	2	2	1	221

Diğer yandan İstanbul, İzmir, Ankara, Bursa, Eskişehir, Bilecik, Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova, Şanlıurfa ve Diyarbakır'ı içine alan bölgelerin diğer bölgelere oranla refah boyutunun daha çok gelişme gösterdiği görülmektedir. Haritada yoğunluğuyla dikkat çeken 2-1-1 sınıfı ise bireylerin fizyolojik ihtiyaçlarının mevcut olmasına karşın güvenlik ve kendini gerçekleştirme ihtiyaçlarının karşılanmamasını ifade etmektedir. TRA1, TRB1,

TR52, TR63, TR72, TR83 ve TR90 Bölgelerinde ise fizyolojik ve güvenlik ihtiyaçları karşılandığı halde bireylerin kendini gerçekleştirme imkânlarının olmayışı dikkat çekmektedir (Şekil 5).

Şekil 5. Düzey-2 bölgeleri refah düzeyi

4.2.2. Ekonomik Gelişmişlik Düzeyi

Ekonomik gelişmişlik düzeyi sınıfları incelendiğinde oluşabilecek 8 farklı sınıfın 7 tanesinin oluştuğu görülmektedir. Oluşmayan sınıf ise 2-2-1 olup bir bölgenin hem ekonomik kaynaklarının hem de işgücünün pozitif gelişmeye sahip olması koşulunda erişebilirliğinin veya olanaklarının geri kalma ihtimalinin olmamasını göstermektedir (Tablo 37).

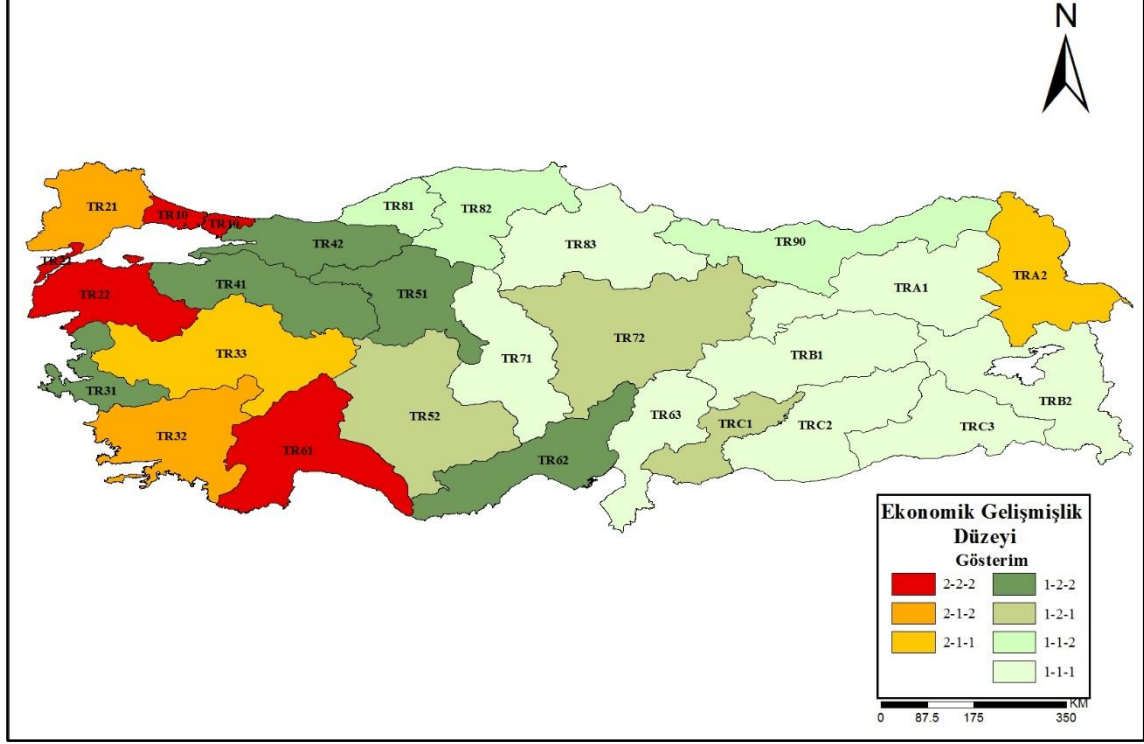
Ekonomik anlamda Türkiye’de batı bölgelerinin doğu bölgelerine oranla daha pozitif gelişmeye sahip olduğu görülmektedir. Özellikle İstanbul, Balıkesir, Çanakkale, Antalya, Isparta ve Burdur’u içine alan bölgelerin ekonomisinin daha çok gelişmiş durumda olduğu görülmektedir. TR21 ve TR32 bölgeleri, ekonomik kaynak ve olanak/erişim boyutlarında pozitif gelişme göstermesine rağmen işgücü değişkenleri itibarıyla yeterli niteliğe sahip olamadığı için geri kalmaktadır.

Tablo 37. Ekonomik gelişmişlik düzeyi sınıflaması

Bölge Kodu	Bölge Adı	Ekonomik Kaynak	İşgücü	Olanak/ Erişim	Kodlama
TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt	1	1	1	111
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	2	1	1	211
TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	1	1	1	111
TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkâri	1	1	1	111
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	1	2	1	121
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	1	1	1	111
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	1	1	1	111
TR10	İstanbul	2	2	2	222
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	2	1	2	212
TR22	Balıkesir, Çanakkale	2	2	2	222
TR31	İzmir	1	2	2	122
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	2	1	2	212
TR33	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	2	1	1	211
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	1	2	2	122
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	1	2	2	122
TR51	Ankara	1	2	2	122
TR52	Konya, Karaman	1	2	1	121
TR61	Antalya, Isparta, Burdur	2	2	2	222
TR62	Adana, Mersin	1	2	2	122
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	1	1	1	111
TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	1	1	1	111
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	1	2	1	121
TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın	1	1	2	112
TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop	1	1	2	112
TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	1	1	1	111
TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	1	1	2	112

Doğu bölgelerinde (TRA1, TRB1, TRB2, TRC2, TRC3) ve TR63, TR71 ve TR83 bölgelerinde ekonomik boyutun her bir alt bileşenine ilişkin değerlerin düşüklüğü söz konusu olup sadece Ağrı, Kars, Iğdır ve Ardahan'ı içine alan TRA2 bölgesinin farklı olarak ekonomik kaynak yönünden pozitif bir gelişme gösterdiği görülmektedir. TR31, TR41, TR42, TR51 ve TR62 bölgeleri ise yeterli işgücüne ve olanak/erişime sahip

olmasına karşın ekonomik kaynakları açısından negatif gelişmeye sahip olduğu için geri kalmaktadır (Şekil 6).

Şekil 6. Düzey-2 bölgeleri ekonomik gelişmişlik düzeyi

4.2.3. Sosyal Gelişmişlik Düzeyi

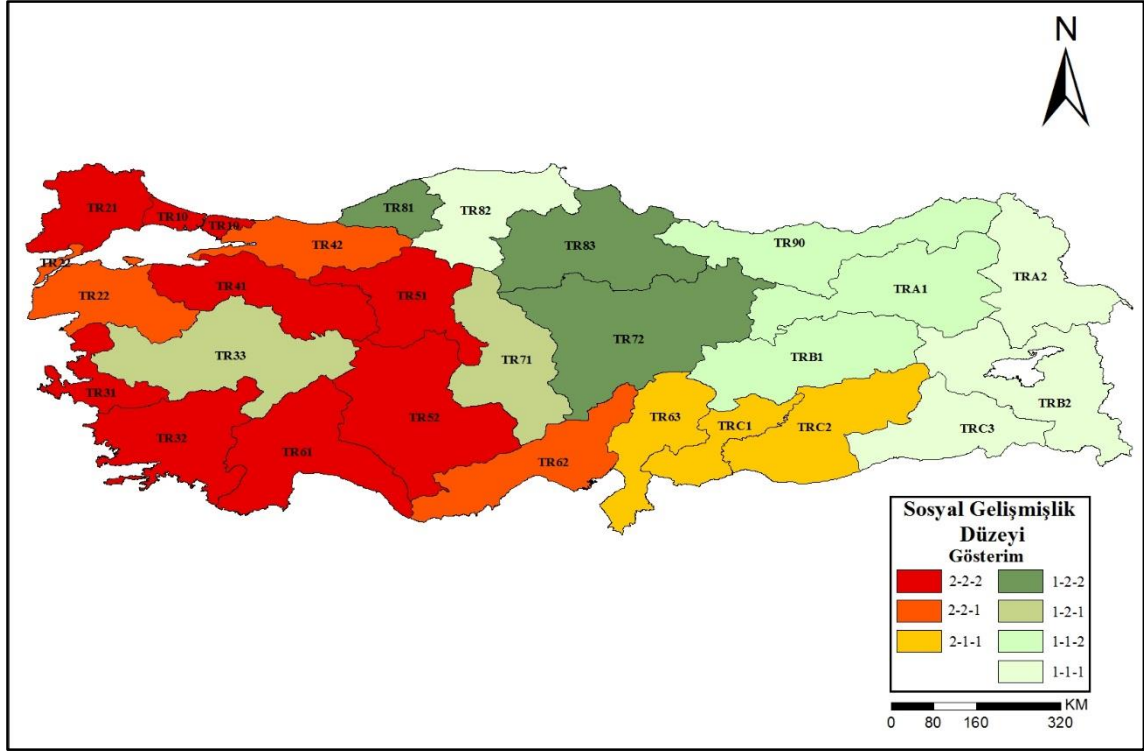
Sosyal gelişmişlik düzeyi sınıflamaları incelendiğinde oluşabilecek 8 farklı sınıfın 7 tanesinin oluştuğu görülmektedir. Bu bağlamda oluşmayan sınıf ise 2-1-2 olup demografik ve sağlık göstergelerinde pozitif bir gelişme gösteren bölgelerde eğitim göstergeleri açısından geri kalmış bir bölgenin olmadığını göstermektedir (Tablo 38).

Sosyal boyut olarak Türkiye’de yine doğu ile batı arasındaki fark kendini göstermektedir. Ancak sosyal gelişme boyutunda batıdaki bölgelerin yanı sıra İç Anadolu bölgesinde de pozitif bir gelişme söz konusudur. Şekil 7’de özellikle dikkat çeken batı bölgelerinde söz konusu olan gelişmişliğin TR33 bölgesine yansımamış olmasıdır. Bu bölgede demografik ve sağlık göstergeleri açısından gelişme negatif durumdayken sadece eğitim göstergelerinde pozitif durumdadır.

Tablo 38. Sosyal gelişmişlik düzeyi sınıflaması

Bölge Kodu	Bölge Adı	Demografik	Eğitim	Sağlık	Kodlama
TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt	1	1	2	112
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	1	1	1	111
TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	1	1	2	112
TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkari	1	1	1	111
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	2	1	1	211
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	2	1	1	211
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	1	1	1	111
TR10	İstanbul	2	2	2	222
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	2	2	2	222
TR22	Balıkesir, Çanakkale	2	2	1	221
TR31	İzmir	2	2	2	222
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	2	2	2	222
TR33	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	1	2	1	121
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	2	2	2	222
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	2	2	1	221
TR51	Ankara	2	2	2	222
TR52	Konya, Karaman	2	2	2	222
TR61	Antalya, Isparta, Burdur	2	2	2	222
TR62	Adana, Mersin	2	2	1	221
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	2	1	1	211
TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	1	2	1	121
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	1	2	2	122
TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın	1	2	2	122
TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop	1	1	1	111
TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	1	2	2	122
TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	1	1	2	112

TR22, TR42, TR62 bölgelerindeki sosyal gelişme demografik ve eğitim göstergelerinde pozitif durumda iken sağlık göstergelerinde negatif durumdadır. TR72, TR81 ve TR83 bölgeleri ise eğitim ve sağlık göstergelerinde pozitif bir gelişme göstermesine rağmen demografik göstergelerde negatif gelişme göstermektedir (Şekil 7).

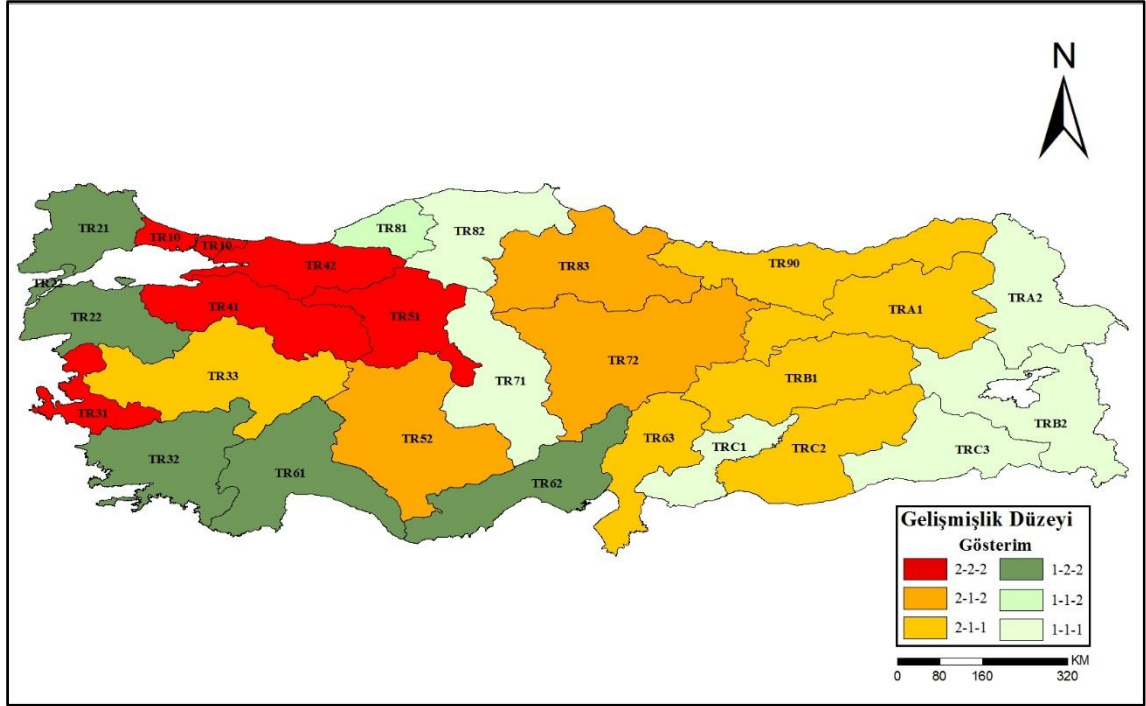

Şekil 7. Düzey-2 bölgeleri sosyal gelişmişlik düzeyi

4.2.4. Gelişmişlik Düzeyi

Gelişmişlik düzeyine ulaşılırken yukarıda da ifade edildiği gibi öncelikle refah, ekonomik ve sosyal gelişmişlik sınıflamalarından yararlanılmıştır.

Bu bağlamda; oluşabilecek 8 farklı sınıfın 6 tanesine bölgelerin dağıldığı belirlenmiştir. Oluşmayan sınıflar 1-2-1 ile 2-2-1 olup bu kapsamda bir bölgede sosyal boyutun geri kalması durumunda ekonomik boyutun gelişebilme ihtimalinin olmadığı sonucuna varılmıştır. Bu sonuç, oldukça tutarlı ve anlamlı olarak değerlendirilmiştir. Bu noktada literatür bölümünde de ifade edildiği gibi gelişmişlik kavramı içerisinde yer alan ekonomik gelişmenin aslında sosyal gelişmenin bir ürünü olduğu kanısı doğrulanmaktadır. Ayrıca ekonomik ve sosyal boyutları geri kalmış bölgelerin refah boyutlarının gelişmiş olması, gerçekte refah boyutunun ekonomik ve sosyal gelişmeyle doğrudan ilintili olmadığı, bu boyutlardan farklı olarak göreceli ve topluma bağlı olarak hissedilen bir olgu olduğu görülmektedir (Şekil 8).

Şekil 8. Düzey-2 bölgeleri gelişmişlik düzeyi

Gelişmişlik düzeyi sonuçları incelendiğinde TR10, TR31, TR41, TR42 ve TR51 bölgelerinin Türkiye genelinde gelişmiş bölgeler olduğu görülmektedir. Geri kalmış bölgeler ise TRA2, TRB2, TRC1, TRC3, TR71 ve TR82 bölgeleridir. Ancak bu bölgeler her ne kadar refah, ekonomik ve sosyal açıdan aynı sınıfta yer alsalar da alt açılımlarında birbirlerinden farklılık oluşturup ayrılmaktadır. Örneğin; TR10 bölgesini oluşturan İstanbul metropolü aynı sınıfta yer alan TR31 (İzmir), TR41 (Bursa, Eskişehir Bilecik), TR42 (Kocaeli, Düzce, Bolu, Yalova), TR51 (Ankara) bölgeleri ile aynı gelişmişlik sınıfında yer almasına rağmen alt açılımlarına bakıldığında bu bölgelerden ayrılarak geçmişten günümüze kadar var olan Türkiye'nin en gelişmiş bölgesi olma durumunu korumaktadır. Bu nedenden dolayıdır ki yapılan bu sınıflama haricinde yeni bir alt sınıflama yapımı ihtiyaç duyulmuştur.

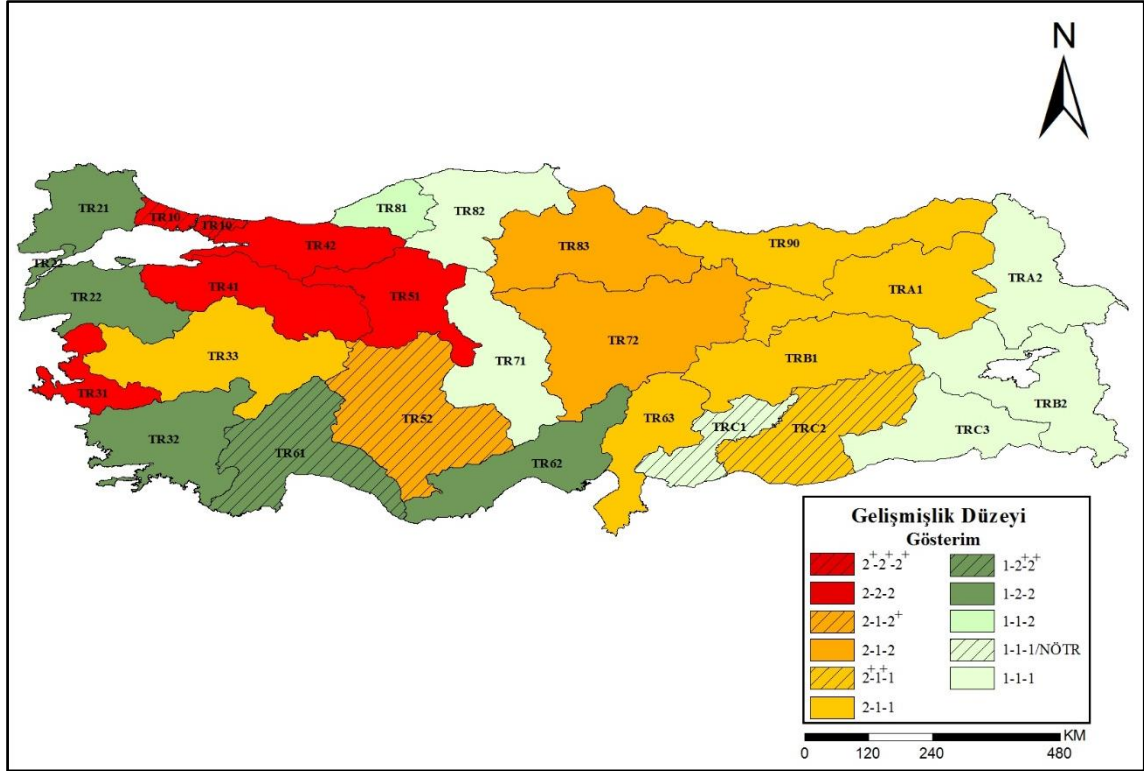
Her sınıflama bir düzeyde genelleme demektir. Bu nedenle tipler kendi içlerinde uniform değildirler. Çalışmanın ölçeğine ve amacına göre bu farklılıkları da ortaya çıkaracak alt tiplere ayırma gerekebilir (Scholz, Herrmann, 2010; Tübitak, 2015).

Aynı sınıf içinde yer alan fakat refah, ekonomik ve sosyal açıdan birbirlerinden daha üstün veya daha geride olan bölgeler belirlenerek sınıfların alt sınıflarının/sıralarının belirlenmesi mümkün olmuştur. Yapılan bu alt sınıflama/sıralamanın amacı aynı

gelişmişlik sınıfında yer almasına karşın göstergelerin değerleri itibariyle birbirlerinden farklılık ya da benzerlik gösterenlerin belirlenmesidir. Böylece, gelişmişlik düzeyinde aynı sınıfta yer alan bölgelerin aslında her yönden aynı olmadıkları, farklı boyutlarda birbirlerinden ayrıldıkları vurgulanmaya çalışılmıştır (Tablo39). Alt sınıflama/sıralama ile aynı gelişmişlik sınıfı içerisinde öne çıkan/lider bölgelerde en çok pozitif gelişmişlik durumuna sahip olmaları itibariyle haritada taranarak gösterilmiştir (Şekil 9).

Tablo 39. Gelişmişlik düzeyi sınıflaması/sıralaması

KOD		BÖLGELER
222 Gelişmiş bölge	2 ⁺ -2 ⁺ -2 ⁺	İstanbul
	2 ⁺ -2-2 ⁺	İzmir Bursa, Eskişehir, Bilecik Ankara
	2 ⁺ -2-2	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova
221		YOK
212 Ekonomik gelişmişliği düşük bölge	2-1-2 ⁺	Konya, Karaman
	2-1-2 (Nötr)	Kayseri, Sivas, Yozgat
	2-1 ⁺ -2	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya
211 Refah seviyesi yüksek az gelişmiş bölge	2 ⁺ -1 ⁺ -1	Şanlıurfa, Diyarbakır
	2-1-1 (Nötr)	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane
	2-1 ⁺ -1	Erzurum, Erzincan, Bayburt Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye
122 Sosyo-ekonomik gelişmişliği yüksek bölge	1-2 ⁺ -2 ⁺	Antalya, Isparta, Burdur
	1-2 ⁺ -2	Balıkesir, Çanakkale
	1-2-2 ⁺	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli Aydın, Denizli, Muğla
	1-2-2 (Nötr)	Adana, Mersin
121		YOK
112 Sosyal gelişmişliği yüksek az gelişmiş bölge	1-1-2 (Nötr)	Zonguldak, Karabük, Bartın
111 Az gelişmiş bölge	1-1-1 (Nötr)	Gaziantep, Adıyaman, Kilis
	1-1 ⁺ -1	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir
	1-1-1 ⁺	Kastamonu, Çankırı, Sinop
	1 ⁺ -1-1 ⁺	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan
	1-1 ⁺ -1 ⁺	Van, Muş, Bitlis, Hakkâri Mardin, Batman, Şırnak, Siirt

Şekil 9. Düzey-2 gelişmişlik düzeyi sınıflamaları

Bu bağlamda TR10, TR31, TR41, TR42 ve TR51 bölgeleri gelişmişliğin bütün boyutlarında gelişmiş bölgeler olarak aynı sınıfta yer alsada İstanbul ilini temsil eden TR10 bölgesi aralarında gerek refah gerek ekonomik gerekse sosyal boyutta en gelişmiş olan bölgedir.

TR52, TR72 ve TR83 bölgelerinin refah ve sosyal boyutu pozitif bir gelişme göstermesine rağmen ekonomik gelişmişliği düşük bölgeleri temsil etmekte olup Konya ve Karaman'ın oluşturduğu TR52 Bölgesi refah ve sosyal boyutta diğer bölgelerden daha çok gelişme gösterdiği için sınıf içinde en üst seviyededir.

TRA1, TRB1, TRC2, TR33, TR63 ve TR90 bölgelerin refah boyutunda pozitif gelişme göstermesine rağmen ekonomik ve sosyal boyutlarının geri kaldığı görülmektedir. Bu bölgeler refah seviyesi yüksek az gelişmiş bölgeler olarak adlandırılmış olup Şanlıurfa ve Diyarbakır'ı içine alan TRC2 bölgesinin refah boyutu diğer bölgelerden daha çok gelişme göstermesi sonucu sınıf içinde ilk sırada yer almaktadır.

TR21, TR22, TR32, TR61 ve TR62 bölgelerinde bir önceki sınıflamanın tam tersi yaşanarak bölgelerin refah boyutu geri kalmışken, ekonomik ve sosyal boyutları pozitif gelişme göstermektedir. Bu bölgeler sosyo- ekonomik gelişmişliği yüksek bölgeler olarak

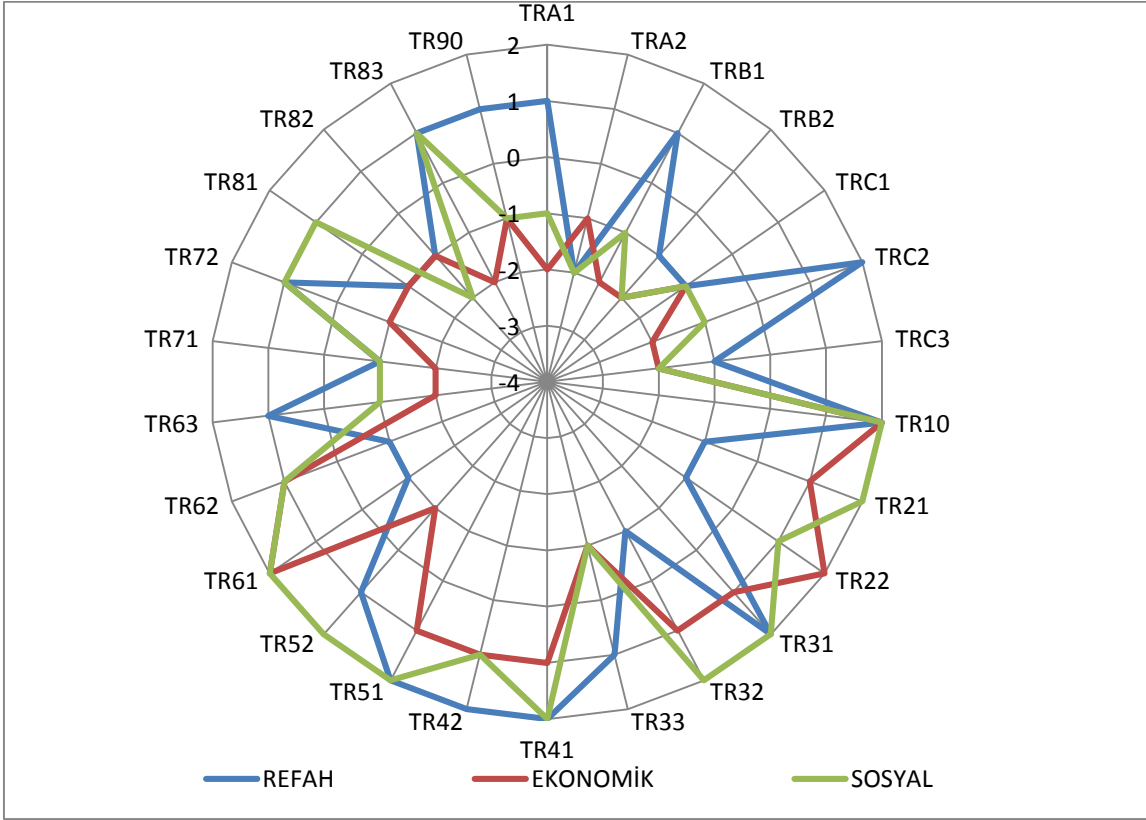
adlandırılarak, Antalya, Isparta ve Burdur'un içinde yer aldığı TR61 bölgesi hem ekonomik hem de sosyal boyutta diğer bölgelere oranla daha çok gelişme göstererek sınıf içinde ilk sırada yer almaktadır.

Zonguldak, Karabük ve Bartın'ı içine alan TR81 bölgesi refah ve ekonomik boyutta negatif gelişme göstermekte olup sosyal boyutta pozitif bir gelişmeye sahip olan tek bölgedir. Bu bağlamda bölge sosyal gelişmişliği yüksek az gelişmiş bölge olarak adlandırılmıştır.

TRA2, TRB2, TRC1, TRC3, TR71 ve TR82 bölgeleri ise refah, ekonomik ve sosyal boyutun her birinde negatif yönlü gelişme gösteren, geri kalmış bölgelerdir. Bu bölgelerden ise Gaziantep, Adıyaman ve Kilis'i içine alan TRC1 bölgesi sınıf içinde en çok gelişme gösteren bölgedir. Ayrıca Van, Muş, Bitlis ve Hakkâri'yi içine alan TRB2 bölgesi ile Mardin, Batman, Şırnak ve Siirt'i içine alan TRC3 bölgesi ekonomik ve sosyal boyutta diğer bölgelere oranla daha geri kalmış; Ağrı, Kars, Iğdır ve Ardahan'ı içine alan TRA2 bölgesi ise refah ve sosyal boyutta diğer bölgelere oranla daha geri kalmış bölgeler olarak en düşük gelişmişlik düzeyine sahip bölgeler olarak belirlenmiştir.

Düzyey-2 bölgeleri itibariyle yapılan alt sınıflama/sıralama sonucunda yukarıda da belirtildiği üzere kimi bölgeler refah kimileri ekonomik kimileri ise sosyal boyutta ön plana çıkmıştır veya geri kalmıştır. Şekil 9'da Düzyey-2 bölgelerinin sosyal, ekonomik ve refah boyutlarında pozitif ve negatif yönlü gösterdikleri gelişme radar grafiğiyle ifade edilmektedir. Grafikte belirtilen 1 değeri gelişmişlik düzeyi kodlamasında pozitif yönlü gelişmeyi/gelişmişliği ifade eden "2" kodunu, -1 değeri ise negatif yönlü gelişmeyi/az gelişmişliği ifade eden "1" kodunu temsil etmektedir. 2 değeri pozitif gelişmenin en güçlü yaşandığı 2⁺ kodunu temsil etmekte olup gelişmişlik boyutlarını oluşturan bütün alt göstergelerinin pozitif gelişme gösterdiğini ifade etmektedir. -2 değeri ise negatif gelişmenin en güçlü yaşandığı 1⁺ kodunu temsil etmekte olup gelişmişlik boyutunu oluşturan bütün alt göstergelerin negatif gelişme gösterdiğini ifade etmektedir.

Şekil 10'da her bir bölgede sosyal, ekonomik ve refah boyutlarında yaşanan kırılmalar, sıçramalar ifade edilmektedir. Bu grafik sayesinde bölgelerin aynı gelişmişlik boyutu üzerine birbirleriyle karşılaştırılması daha da kolay anlaşılmaktadır.

Şekil 10. Gelişmişlik düzeyi alt sınıflama/sınıflamasının radar grafik ile anlatımı

Son olarak önerilen sınıflamanın sonuçlarının tartışılabilmesi için DPT'nin 2003 yılında yaptığı SEGE-2003 araştırması ile Kalkınma Bakanlığının 2013 yılında yayınladığı SEGE-2011 araştırması sonuçları karşılaştırılmıştır. Bu araştırmalar kapsamında Düzey-2 bölgelerinin gelişmişlik sıralamasının yanı sıra SEGE-2011 araştırmasında SEGE-2003 araştırmasından farklı olarak oluşturulan 4 farklı gelişmişlik sınıfına göre de bölgelerin sınıflamasının yapıldığı görülmüştür. Yapılan bu sınıflama Türkiye'de gelişmişlik düzeyi bakımından birbirine yakın olan/homojenlik gösteren bölgelerin görülebilmesine olanak sağlamaktadır. Ancak yapılan bu sıralama veya sınıflama çalışmaları bölgelerin sadece gelişmişlik veya geri kalmışlık boyutunu vermektedir. Bu bağlamda gelişmişliğin veya geri kalmışlığın nedensellik boyutu kaybolmakta olup, sağlıklı politikaların üretilebilmesi için yol gösterici nitelikte araştırmalar olmamaktadırlar.

Tez kapsamında bulunan sonuçlar ile SEGE-2003 ve SEGE-2011 sonuçlarının karşılaştırmalarının yapılabilmesi, ayrıca her bir bölgenin gelişmişliğinin veya geri kalmışlığının nedenselliğinin görülebilmesi için oluşturulan kodlama sistemi Tablo 40'da sunulmuştur. Tabloda kırmızı olarak belirtilen hücreler gelişmişlik boyutunda en çok

pozitifliğin yaşandığı bölgeleri, yeşil hücreler ise en çok negatifliğin yaşandığı bölgeleri göstermektedir.

Tablo 40. Gelişmişlik düzeyi sınıflamalarının DPT-2003 ve SEGE-2011 sınıflama/sıralamaları ile karşılaştırılması

Bölge Kodu	Bölge Adı	Refah	Ekonomik	Sosyal	Kodlama	Sege 2003	Sege 2011	Sınıf 2011
TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt	2	1	1	2-1 ⁺ -1	22	22	3
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	1	1	1	1 ⁺ -1-1 ⁺	25	25	4
TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	2	1	1	2-1 ⁺ -1	20	20	3
TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkari	1	1	1	1-1 ⁺ -1 ⁺	26	26	4
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	1	1	1	1-1-1	14	16	3
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	2	1	1	2 ⁺ -1 ⁺ -1	23	23	4
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	1	1	1	1-1 ⁺ -1 ⁺	24	24	4
TR10	İstanbul	2	2	2	2 ⁺ -2 ⁺ -2 ⁺	1	1	1
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	1	2	2	1-2-2 ⁺	6	8	2
TR22	Bahkesir, Çanakkale	1	2	2	1-2 ⁺ -2	10	10	2
TR31	İzmir	2	2	2	2 ⁺ -2-2 ⁺	3	3	1
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	1	2	2	1-2-2 ⁺	8	7	2
TR33	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	2	1	1	2-1-1	12	12	2
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	2	2	2	2 ⁺ -2-2 ⁺	4	4	1
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	2	2	2	2 ⁺ -2-2	5	6	1
TR51	Ankara	2	2	2	2 ⁺ -2-2 ⁺	2	2	1
TR52	Konya, Karaman	2	1	2	2-1-2 ⁺	13	11	2
TR61	Antalya, Isparta, Burdur	1	2	2	1-2 ⁺ -2 ⁺	9	5	1
TR62	Adana, Mersin	1	2	2	1-2-2	7	9	2
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	2	1	1	2-1 ⁺ -1	15	21	3
TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	1	1	1	1-1 ⁺ -1	17	18	3
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	2	1	2	2-1-2	16	14	2
TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın	1	1	2	1-1-2	11	13	2
TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop	1	1	1	1-1-1 ⁺	21	19	3
TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	2	1	2	2-1 ⁺ -2	18	15	2
TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	2	1	1	2-1-1	19	17	3
	Pozitif Gelişmenin En Çok Yaşandığı Bölge				Negatif Gelişmenin En Çok Yaşandığı Bölge			

Bu bağlamda SEGE-2003 sıralaması ile SEGE-2011 sıralaması ve sınıflaması ile uygulanan yöntem ile elde edilen sınıflama karşılaştırılacak olunursa;

- SEGE 2011'de oluşturulan 4 farklı sınıf ile tezde önerilen sınıflama karşılaştırıldığında $2^+-2^+-2^+$, 2^+-2-2^+ veya 2^+-2-2 olarak kodlanan ve en gelişmiş bölgeyi temsil eden kodlar 1. sınıfa, $1-1^+-1^+$ veya 1^+-1-1^+ olarak kodlanan en geri kalmış bölgeleri temsil eden bölgeler ise 4. sınıfa denk gelmektedir.

- İstanbul metropolü her üç dönemde de Türkiye'de birinci derecede polarize bölge durumunda bulunmaktadır.

- Ankara SEGE-2003 ve SEGE-2011 araştırmalarında 2. Sırada, İzmir ise 3. Sırada yer almakta olup önerilen sınıflama kapsamında 2^+-2-2^+ kodlamasıyla en çok pozitif gelişme/gelişmişlik gösteren sınıfta yer alan, özellikle refah ve sosyal boyutta öne çıkan bölgeleri oluşturmaktadır.

- Karadeniz bölgesine bakıldığında 2003 ve 2011 yılları arasında Orta ve Doğu Karadeniz bölgelerinin gelişmişlik düzeyleri artarken, Batı Karadeniz'de nispi bir düşüş görülmektedir. Sınıflama kapsamında da Orta ve Doğu Karadeniz Bölgelerinin Batı Karadeniz Bölgelerine oranla daha çok gelişme gösterdiği görülmektedir. Özellikle TR82 Bölgesi'nin (Kastamonu, Çankırı, Sinop) $1-1-1^+$ sınıfında bütün gelişmişlik ölçütleri itibariyle geri kalmış olduğu ve özellikle de sosyal göstergelerde en negatif gelişmişliğe sahip olduğu görülmektedir.

- Ege bölgesinde 2003 ve 2011 yılları arasında sıralamalarda çok bir fark olmadığı görülmektedir. Bu bağlamda 2011 yılındaki sıralamaya göre 7. sırada bulunan TR32 Bölgesi (Aydın, Denizli, Muğla) $1-2-2^+$ sınıfında olup refah boyutu ile geri kalmış fakat sosyal boyutu ile çok gelişme gösteren bölgeler arasındadır.

- Akdeniz Bölgesinde 2003 ve 2011 yılları arasında TR61 Bölgesi (Antalya, Isparta, Burdur) ilerleme, TR62 Bölgesi (Adana, Mersin) ise gerileme göstermektedir. TR61 Bölgesinin gelişmişlik düzeyi sınıflaması $1-2^+-2^+$, TR62 Bölgesinin ise $1-2-2'$ 'dir. İki bölgede de ekonomik ve sosyal göstergeler gelişmişliği pozitif, refah göstergeleri ise negatif etkilemektedir. Ancak TR61 Bölgesi gerek ekonomik gerekse sosyal yönden bütün alt göstergeleri kapsamında dahil olduğu gelişmişlik düzeyi sınıflaması içinde en üst düzeydedir.

- İç Anadolu Bölgesinde TR52 (Konya, Karaman) ve TR72 (Kayseri, Sivas, Yozgat) Bölgelerinde ilerleme, TR71 (Kırıkkale, Kırşehir, Niğde, Nevşehir, Aksaray) Bölgesinde ise gerileme söz konudur. Bu bağlamda sınıflama sonucunda TR52 bölgesi $2-1-2^+$ sınıfında iken TR72 Bölgesi $2-1-2$ sınıfındadır. İki bölgede aynı sınıf içinde yer almasına rağmen TR52 bölgesi sosyal boyuttaki gelişmişliği ile öne çıkmaktadır.

- 2003 ve 2011 sıralamalarında son beş sırada yer alan bölgeler değişmemiş olup bu bölgeler Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yer almaktadır. Bu bölgelerden 26. sırada bulunan TRB2 Bölgesi (Van, Muş, Bitlis, Hakkâri) 1-1⁺-1⁺, 25. sırada yer alan TRA2 Bölgesi (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan) 1⁺-1-1⁺ sınıflamasıyla neredeyse bütün göstergelerde en alt düzeyde gelişmişliğe sahip bölgelerdir. Ayrıca, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde dikkat çeken TRC1 Bölgesi Gaziantep, Adıyaman, Kilis 2003 ve 2011 yılları arasında gerileme göstermiş, sınıflama kapsamında da 1-1-1 kodlamasıyla bütün göstergeleriyle gelişmişlik düzeyi düşük bölgeler arasında yer almaktadır.

5. SONUÇ

Kalkınma, üretimin ve kişi başına gelirin artışı yanında sosyo-ekonomik ve kültürel yapının da değiştirilmesi ve geliştirilmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla sosyal, kültürel, politik ve psikolojik etkenlerle yakından ilişkilidir. Dünyada gelişmişlik düzeyine göre farklılaşan ülkelerin sosyal yapılarına bakıldığında az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelere kıyasla büyük farklılıklar gösterdiği görülmektedir. Bunun nedeni ekonomik yapının özellikleridir. Eğer bir ekonomide kişilerin gelirleri arasında büyük farklar varsa sosyal gelişmeden söz edilemeyecektir (İlkin, 1983; Albayrak, 2013).

Bu bağlamda yapılan sosyoekonomik (veya sosyal ve ekonomik) kalkınma tanımlarından da anlaşıldığı gibi, bu iki kavram birbirini tamamlamaktadır. Bir başka anlatımla; sosyoekonomik gelişme kavramı, fiziki kapasite artışı, gelir artışı gibi ekonomik gelişmeler yanında, bunların toplum kesimleri (gelir grupları) ve iller arası (veya bölgelerarası) dağılımı ile sosyokültürel birikimlerin yansıtılabildiği toplumsal gelişme düzeyini ifade eder.

Bugüne gelindiğinde ise gelişmenin görünümünde üç durum eşit öneme sahiptir. Birincisi; insanların yaşam düzeylerinin iyileşmesidir ki bu onların gelirlerinin artması, yiyecek tüketimlerinin, sağlık hizmetlerinin, eğitimlerinin ve diğer koşulların ekonomik büyüme ile birlikte iyileşmesidir. İkincisi; sosyal, kültürel, politik kurumlar, ekonomik sistemler ile insana verilen değerle, insanların kendine olan güveniyle ortaya çıkar. Üçüncüsü ise; insan kişiliğinin gerçekleştirilmesi için hem insanların seçeneklerinin çoğalması ve özgürlüklerinin artması hem de tüketilen mal ve hizmetlerin çeşitliliğinin artmasıdır (Demir, 2011).

Analitik çalışmalarda gelişme; 19. yy'da "ekonomik büyüme", 20. yy'ın ilk çeyreğinde "sosyal refah" ve 20. yy'ın son çeyreğinde ise "yaşam kalitesi" ile ölçülmeye çalışılmıştır. Ancak, ülkemizde her ne kadar kalkınma planlarında "yaşam düzeyinin yükseltilmesi"ne yönelik politikalar öngörülse de analitik çalışmalarda veya politikalara yön veren gelişmişlik sorgulamalarında ağırlıklı olarak sosyal ve ekonomik boyutların ele alındığı, yaşam kalitesinin ölçümü için gerekli olan refah boyutunun çoğu kez eksik kaldığı görülmüştür. Bu bağlamda tez kapsamında sosyo ekonomik gelişmişlik düzeyinin ölçülebilmesi amacıyla oluşturulan öneride sosyal, ekonomik ve refah üst başlıklı göstergeler belirlenmiştir.

Belirlenen bu 3 başlık, gelişmişliğin temelini oluşturan ekonomik, sosyal, kültürel, çevresel ve mekânsal boyutları da içermekte olup, her bir boyutu kapsayacak gelişmişlik ölçütleri bu ana gösterge başlıkları altında temsil edilmiştir.

Gelişmişlik düzeyi gösterge setleri belirlenirken Türkiye'deki sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyini irdeleyen araştırmalarda kullanılan gösterge grupları incelenmiş; ağırlıklı olarak çoğu araştırmanın DPT'ce 2003 yılında hazırlanan araştırmayı referans olarak kullandığı; gösterge tanımlamasının ya ayrıca yapılmadığı ya da mevcut referansa göre yapıldığı görülmüştür. Gelişmişliğe ilişkin yapılan 46 çalışma tez kapsamında tartışılırken en çok referans verilen çalışma olan DPT,2003 araştırması tüm çalışmalarda olduğu gibi tezin kurgusu içinde önemli bir yere sahiptir. Ayrıca, günümüz koşullarında bu gösterge setlerinin değişiminin nasıl olduğunu görebilmek için, sosyoekonomik gelişmişlik düzeyi araştırmalarının en günceli olan Kalkınma Bakanlığı SEGE-2011 araştırmasından da tez kapsamında büyük ölçüde faydalanılmıştır. Bu bağlamda oluşturulan/önerilen yöntem;

- sosyal boyutta gelişmişlik ölçümünün temelini oluşturan demografik, eğitim, sağlık göstergeleri;
- ekonomik boyutta ekonomik kaynak, işgücü, olanak/erişim göstergeleri;
- Maslow'un temel ihtiyaçlar teorisinden faydalanılarak oluşturulan refah boyutu ise fizyolojik, güvenlik ve kendini gerçekleştirme göstergeleri olarak tanımlanmıştır.

Önerilen gelişmişlik düzeyi değişkenlerinin belirlenmesi aşamasında ise sistematik değerlendirme yapmak hedeflenmiş ve 3S (sıralama/sınıflama/seçme) adı verilen yaklaşım ortaya konulmuştur. 3S yöntemi kapsamında, incelenen 46 analitik çalışmada kullanılan bütün değişkenlerin ve evrensel düzeyde kullanılan endeksler kapsamındaki değişkenlerin nasıl bir değişim gösterdiği incelenmiştir. Bu yöntem kapsamında öncelikle DPT'nin 2003 yılında oluşturduğu gösterge setinin ana başlıkları dikkate alınarak oluşturulan veri seti kapsamında Türkiye'de ve Dünya'da gelişmişliği ölçmede kullanılan değişkenlerin gözden kaçmaması ve tümünün bir arada izlenebilmesi adına aynı gösterge başlığı altında sıralaması yapılmıştır. Sonrasında sıralanan benzer değişkenlerin oldukça karmaşıklık yarattığı görülmüş, aynı soruyu soran, aynı sonuca ulaşan; aynı amacı taşıyan değişkenlerin elendiği sınıflama tabloları oluşturularak veri seti özetlenmiştir. 3S yönteminin uygulanması ile sosyo-ekonomik gelişmeyi temsil eden bütün değişkenlerin gözden kaçmadan incelenmesine, araştırmalarda en sık tekrar eden ve öne çıkan

değişkenlerin belirlenmesine ve günümüz koşullarına uyarlanan değişkenlerin neler olduğunun belirlenmesine imkân sağlanmıştır.

3S yönteminin son adımı olan seçme aşamasında ise toplamda yaklaşık 1000 adet sıralanan değişkenden gelişmişlik kavramının özünü oluşturan temel verileri seçebilmek için, kalkınma planlarındaki hedefler dikkate alınmış, AB'ye entegrasyon sürecinde karşılaşılan uluslararası standartları yakalayabilen, gelişmişliği günümüzde en iyi ifade eden göstergeler ve değişkenler belirlenerek veri seti oluşturulmuştur.

Gelişmişlik düzeyini ölçmek için kullanılacak değişken sayısı belirlenirken ise ne evrensel düzeydeki endeksler kadar az ne de çok değişkenli analiz teknikler kapsamında kullanılanlar kadar çok değişkenin seçilmemesine dikkat edilmiştir. Bu kapsamda sonuç olarak 9 gösterge seti altında seçilen 27 değişkenden oluşan veri seti hazırlanmıştır. Ancak veri setini oluşturan değişkenlerin bazılarının kurumlar tarafından üretilmemesi, var olan kimi verilerin Türkiye geneline ilişkin olması, kimi veri değerlerinin (özellikle ekonomik veriler) ise günümüzde güncellenmemiş olması sorunları ile karşılaşılmıştır.

Tez kapsamında kullanılan yöntem, çoğu gelişmişlik araştırmasında en sık kullanılan yöntemin çok değişkenli analiz teknikleri olmasına karşın tercih edilmiştir. Çünkü çok değişkenli analiz teknikleri (temel bileşenler analizi) her ne kadar çok sayıda değişkeni bir arada yorumlaması yönüyle pozitif bir yöntem olarak görülse de gerçekte gözlem sayısının düşük olması durumuna duyarlı olup gösterge sayısı arttıkça göstergelerin niteliğinin kaybolmasına sebebiyet vermektedir. Bu bağlamda da kullanılan bu yöntemler ile bir bölgenin/ilin veya ilçenin gelişmişliğinin/geri kalmışlığının hangi boyutlarda daha ağırlıklı olduğunu anlayabilmek zorlaşmaktadır. Bu nedenle çok değişkenli analiz tekniklerindeki bu eksiklerin giderilmesi amacıyla tümünden gelimci bir yaklaşımla yeni bir yöntem önerilerek, gerek gelişmişliğin ölçümünün sağlanması, gerekse gelişmişliğin/geri kalmışlığın nedensellik boyutunun incelenmesine imkân sağlanmıştır.

Türkiye Düzey-2 ölçeğinde denenen/önerilen sınıflamanın bulgularına yönelik de bazı sonuçlar elde edilmiştir. Bunlar:

- Ampirik bulguları SEGE-2003 (DPT, 2003) ve SEGE-2011 (Kalkınma Bakanlığı, 2013) araştırmalarıyla karşılaştırdığımızda; bu çalışmalardan farklı olarak bölgelerin gelişmişlik veya geri kalmışlıklarının hangi boyutlarda söz konusu olduğunu/nedenselliğini vurgulayan bir çalışma olduğu görülmektedir. Ayrıca, SEGE-2011'de yapılan 4 sınıfta oluşturulan gruplamadan farklı olarak, tez kapsamında oluşturulan sınıflamalar içinde yeni bir alt sınıflama/sıralama oluşturulmuştur. Böylece, gelişmişlik düzeyinde aynı sınıfta yer

alan bölgelerin aslında her yönden aynı olmadıkları, farklı boyutlarda birbirlerinden ayrıldıkları vurgulanmıştır. “Gelişmişlik düzeyine yönelik yapılan sıralamalar tek başına düzeyin nedenselliğini açıklayamadığı” savı önerilen sınıflama ile sıralama yapan çalışmaların karşılaştırılması sonucu ortaya çıkmıştır.

- Gelişmişlik sınıfları incelendiğinde “1-2-1” ile “2-2-1” sınıflarının oluşmadığı, bu kapsamda bir bölgede sosyal boyutun geri kalması durumunda ekonomik boyutun gelişebilme ihtimalinin olmadığı sonucuna varılmıştır. Bu noktada literatür bölümünde de ifade edildiği gibi gelişmişlik kavramı içerisinde yer alan ekonomik gelişme ile sosyal gelişme arasındaki ciddi ilişki ortaya çıkmaktadır. “Gelişmişliğin yalnızca ekonomik boyutta tartışılmaması gerektiği; sosyal boyut ve ekonomik boyutun birbiri ile ilişkisiz olmadığı” savları bu bağlamda doğrulanmıştır.

- Maslow ihtiyaçlar teorisine göre uyarlanan refah düzeyi sonucunda oluşmayan 1-1-2 sınıfı ile fizyolojik ve güvenlik göstergelerinin iyi olmaması durumunda bireylerin kendini gerçekleştirme ihtimalinin olmadığı vurgulanmıştır. Maslow’un ihtiyaçlar teorisinde savunulan insanların temel ihtiyaçlarının karşılanmaması durumunda piramidin bir üst basamağına çıkamama durumu, bireyin kendini gerçekleştirme aşamasına gelmesinin özellikle piramidin temelini oluşturan fizyolojik ihtiyaçların giderilmesiyle sağlanacağı gerçeği refah düzeyi sonucunda da doğrulanmıştır.

- “Hissedilen gelişmişlik düzeyi ekonomik ve sosyal gelişmişlikle kesişmeyebilir” savı ile ilgili olarak da ekonomik ve sosyal boyutları genel itibarıyla geri kalmış olan TRA1, TRB1, TRC2, TR33, TR63 ve TR90 bölgelerinin refah boyutlarının pozitif bir gelişme gösterdiği sonucu ile bu bağlamda doğrulanmıştır.

- Gelişmişlik düzeyi sınıflarına göre bazı bölgeler sosyal açıdan, bazı bölgeler ekonomik açıdan bazıları ise refah açısından çok öne çıkmıştır. TR10, TR21, TR31, TR32, TR41, TR51, TR52 ve TR61 bölgeleri sosyal boyuttaki gelişmişliği ile ön plana çıkan bölgelerdir. TR10, TR22 ve TR61 bölgeleri ekonomik boyuttaki gelişmişliği ile ön plana çıkmaktadır. TRC2, TR10, TR31, TR41, TR42 ve TR51 bölgeleri ise refah boyutundaki gelişmişliği ile ön plana çıkmaktadır. Sonuçlardan görüldüğü gibi TR10 bölgesi 3 boyutta da ön plana çıkarak Türkiye’de birinci derecede polarize bölge konumundadır.

- Gelişmişlik düzeyi sınıflama/sıralamasında görülmüştür ki; refah, ekonomik veya sosyal boyutta tek başına pozitif bir gelişmeye sahip olan iller, Düzey 2 ölçeği kapsamında dahil olduğu istatistikî bölgeler içinde alt sıralara yerleşebilmektedir. Gaziantep ilinin 1-1-1 sınıfı içinde yer alma sebebinin Adıyaman ve Kilis illerinin gelişmişlik boyutlarında

yüksek düzeyde negatif gelişmeye sahip olmasından kaynaklanması bu duruma örnek oluşturmaktadır.

- Bu çalışma, genel olarak yöntemin nasıl uygulanacağına dair Düzey 2 ölçeğinde yapılmış bir pilot çalışmadır. Bu bağlamda uygulamanın bu ölçekte yapılmış olması diğer düzeylerde yapılamayacağı anlamına gelmemelidir. Çünkü belirlenen değişkenler her ölçekteki gelişmişlik düzeyinin ölçümüne duyarlı bir şekilde hazırlanmıştır.

- Bu tarz çalışmaların periyodik olarak tekrarlanabilen ve mümkün olduğunca benzer değişkenler kapsamında yapılabilmesi, değişimin izlenmesi ve karşılaştırma yapabilme şansı verecektir.

- 1970'ler öncesinde gelişmişlik kriteri olarak sadece GSYİH kullanılırken günümüzde bu kadar önem arz eden verinin ilgili kurumlar tarafından güncellenmemesi, bu değişkene bağlı katsayıların hesaplanamaması sonucunu doğurmuştur.

Yapılan bu çalışma sonucunda ülkemiz açısından bundan sonra yapılacak olan gelişmişlik düzeyi çalışmalarına şu tür önerilerde bulunulabilir:

- Çalışmanın sınırlılığını oluşturan, gelişmişlik düzeyini ölçmede kullanılan/kullanılması gereken değişkenlere yönelik gerek Düzey 2 ölçeğinde gerekse Düzey 3 ölçeğinde sağlıklı veri temini sorununun çözülmesi için ülke istatistiki veri tabanı güncellenmelidir. Güvenilir bir gelişmişlik düzeyi hesabının yapılabilmesi için öncelikle verinin güvenilir ve güncel olması öncelikli koşuldur.

- İncelenen araştırmaların veri setlerinde kullanılan aynı değişkenin farklı biçimlerini oluşturan değişkenlerden sayı/adet olarak ifade edilen değişkenler gelişmişlik ölçümünde yanlış yönlendirmeler yapabilmektedir. Çalışmaların tutarlılığı açısından teknik hataların yapılmamasına dikkat edilmelidir.

- Kalkınma Bakanlığı tarafından 2013 yılında yapılan SEGE-2011 araştırması hariç incelenen diğer ampirik çalışmalarda gelişmişliği ölçmede kullanılan değişkenlerin neden seçildiğine ilişkin açıklamaların yapılmaması, çalışmaların tutarlılığını etkileyen bir durumdur. Dolayısıyla, bundan sonra yapılacak olan araştırmalarda seçilen yöntemin, göstergelerin ve değişkenlerin belirlenmesi ve nedenselliğin açıklanması gereklidir.

- Gelişmişliğin alt bileşenlerini oluşturan rekabet, girişimcilik vb. kavramlara yönelik yapılan çalışmalarda mutlaka bütün ile ilişki kuran, gelişmişlik düzeyi ile aranan alt bileşenin ilişkisini sorgulayan çalışmalara önem verilmelidir.

Bu bağlamda çalışma; “gelişmişlik düzeyinde yaşanan/yaşanacak değişimlerin izlenmesi, sosyo-ekonomik politikaların oluşturulması, sonuçlarının izlenmesine ve

akabinde gelişmişlik farklılıklarının azaltmasına katkı verebilmek” iddiasının ilk aşamasının yani gelişmişlik düzeyinin saptanması ve gelişmenin izlenmesi aşamasının nasıl gerçekleştirilebileceğine yönelik yeni bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Bu aşamanın başarısı sonraki sürecin de sağlıklı yürütülebilmesi için kilit rol oynamaktadır.

6. KAYNAKLAR

- Ağır, H. ve Kar, M., 2010. Türkiye’de Elektrik Tüketimi ve Ekonomik Gelişmişlik Düzeyi İlişkisi: Yatay Kesit Analizi, Sosyoekonomi Dergisi, 12, 149-176.
- Aktan, C.C. ve Vural, İ.Y., 2002. Gelir Dağılımında Adalet(Siz)Lik ve Gelir Eşit(Siz)Liği: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.
- Albayrak, A.N. ve Erkut, G., 2010. Türkiye’de Bölgesel Rekabet Gücü Analizi, Megaron, 3,137-148.
- Albayrak, A.S., 2005. Türkiye’de İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Düzeylerinin Çok Değişkenli İstatistik Yöntemlerle İncelenmesi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1, 1, 154-177.
- Albayrak, A.S., 2013. Türkiye’de İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Düzeylerinin En Önemli Belirleyicileri ve İllerin 2012 Yılı Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi, Rize.
- Alkin, K., Bulu, M. ve Kaya, H., 2007. İller Arası Rekabet Endeksi: Türkiye’deki İllerin Rekabetçilik Seviyelerinin Göreceli Olarak Ölçülebilmesi İçin Bir Yaklaşım, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 221-235.
- Altun, A., 2009. Avrupa Birliği’nde ve Türkiye’de Yeni Bölgeselcilik Anlayışı Çerçevesinde Bölgeler Arası Gelişmişlik Farklılıkları ve Yakınsama, Doktora Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Atan, M., Özgür, E. ve Güler, H., 2004. Çok Değişkenli İstatistiksel Analizler ve Vza İle İllerin Gelişmişlik Düzeylerinin Karşılaştırılması, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6, 2, 25-42.
- Baday Yıldız, Sivri, U. ve Berber, M., 2012. Türkiye’de İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması (2010), Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 39, 147-167.
- Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 2007. Kentsel Göstergeler Klavuzu.
- Bocutoğlu, E., Berber, M. ve Çelik, K., 2005. Makro İktisata Giriş.
- Bülbül, S. ve Köse, A., 2010. Türkiye’de Bölgelerarası İç Göç Hareketlerinin Çok Boyutlu Ölçekleme Yöntemi ile İncelenmesi, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 39, 1, 75-94.
- Cizrelioğulları, M.N., 2013. Türkiye’de Liberalizm (1980–1999): Neo-Liberal Politikaların Türk Politik-Ekonomisine Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Çemrek, F., 2012. Türkiye'deki İllerin Gelir ve Refah Düzeyi Değişkenleri Arasındaki İlişkinin Kanonik Korelasyon Analizi ile İncelenmesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 7, 2, 197-215.
- Çetin, B.I. ve Gün, M., 2013. Türkiye'de 2002–2009 Yılları Arasında Gelir Bileşenleri ve Gelir Eşitsizliğinin Analizi, *Çalışma ve Toplum*, 253,292.
- Dağdemir, Ö., 2013. Eskişehir Ekonomisinin Genel Görünümü: Bölgesel Göstergelerle Bir Değerlendirme, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14, 1-30.
- Dağdemir, Ö. ve Acaroğlu H., 2011. Türkiye'de Bölgesel Gelir Dağılımının İller Düzeyinde Analizi: 1990-2006, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11, 1, 39-56.
- Daşdağ, M.M., Çelik, M.Y., Satıcı, Ö., Akkuş, Z. ve Çelik, H.C., 2006. Hangi Tür Araştırmalarda Path Analizi Kullanılmalıdır?, IX Ulusal Biyoistatistik Kongresi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi.
- Demir, D., 2011. Türkiye'deki İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeyleri: İstatistiksel Bir Analiz (1990-2010), Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Demiral, B., 2013. Yönetim, Ekonomi ve Siyaset Sarmalında Bölge, Paradigma Akademi, Sonçağ Matbaacılık, İstanbul.
- Demiray, Erol, E., 2011. Türkiye'de Bölgelerin Gelişmişlik Farklılıklarının Giderilmesine Yönelik Politikaların Analizi, Doktora Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa. (2 soyadlı)
- Demirdirek, H. ve Şener, Ü., 2014. 81 İl için Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi, Tepav.
- Dinler, Z., 2014. Bölgesel İktisat, 10. Basım, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Doğan, A., 2007. Sivas İli Ekonomisinin Makro-Ekonomik Göstergeler Açısından Türkiye ve İç Anadolu Bölgesindeki Yeri, Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi, Yerel Ekonomiler Özel Sayısı, 40-52.
- Doğan, E., 2014. Türkiye'de Yoksulluğun Ölçümü, Kalkınma Bakanlığı, Uzmanlık Tezi.
- DPT, 1996. İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması.
- DPT, 1998. İllerin Ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (1996), Yeniden Düzenlenmiş İkinci Basım.
- DPT, 2003. İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2003).
- DPT, 2004. İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması.

- DPT, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-1967, Ankara, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan1.pdf>, 02.09.2014.
- DPT, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972, Ankara, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan2.pdf>, 02.09.2014.
- DPT, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977, Ankara, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan3.pdf>, 02.09.2014.
- DPT, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı Yayın No, 1664, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan4.pdf>, 02.09.2014.
- DPT, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı Yayın No, 1974, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan5.pdf>, 02.09.2014.
- DPT, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı Yayın No, 2174, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan6.pdf>, 02.09.2014.
- DPT, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996-2000, Ankara, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/vii/plan7.pdf>, 02.09.2014.
- DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005, Ankara, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/viii/plan8str.pdf>, 02.09.2014.
- DPT, Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı Yayın No, 2766, <http://ekutup.dpt.gov.tr/bolge/bolge702.pdf>, 02.09.2014.
- DPT, Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı 2014-2018, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalkinma%20Planlar/Attachments/12/Onuncu%20Kalk%C4%B1nma%20Plan%C4%B1.pdf>, 02.09.2014.
- Düzakın, E. ve Bulğurcu, B., 2010. Kalkınmada Öncelikli İllerin Ekonomik Etkinliklerinin Değerlendirilmesi, Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi, 14, 1, 1-18.
- Ecemiş Kılıç, S. ve Mutluer, M., 2004. Coğrafyada ve Bölge Planlamada Bölge Kavramının Karşılaştırmalı Olarak İrdelenmesi, Ege Coğrafya Dergisi, 13, 17-28.
- EDAM, Deloitte Türkiye, 2009. Türkiye İçin Bir Rekabet Endeksi.
- Efe, M. ve Akgül, B., 2011. Türkiye’de Bölgelemenin Temel veri Alanları ve Bölgesel Kalkınma Model Çalışmaları, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Elveren, A., 2013. Gelir Dağılımı Çalışmaları İçin Bir Alternatif: Texas Üniversitesi Eşitsizlik Projesi Veri Setleri, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 35-42.
- Eraydın, K., Gül, E., Çevik, B. ve Demir, E., 2012. Türkiye’de İllerin Gelişmişlik Düzeyi Araştırması, Türkiye İş Bankası, İktisadi Araştırmalar Bölümü.

- Erkan, B., 1999. Türkiye’de Nedenleri ve Boyutlarıyla Bölgesel Düalizm, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2, 119-136.
- Ersungur, Ş. M., Kızıltan, A. ve Polat, Ö., 2007. Türkiye’de Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması: Temel Bileşenler Analizi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 21, 2, 55-66.
- Eştürk, Ö., 2006. Türkiye’de Liberalizm: 1983 - 1989 Turgut Özal Dönemi Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- Girit, İ., 2013. AB Kurucu Ülkelerinin Gelişmişlik Düzeyinin Türkiye ile Karşılaştırılması, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul. RAPOR
- Göçer, K., 2004. İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endekslerine Göre Sıralanması ve Belirleyici Faktörler, Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu, I, 176-188.
- Gökdoğan Gül, T., 2014. Türkiye İçin İstihdamın Belirleyicileri: İBBS2 Bölge Düzeyi, Mekânsal Analiz Uygulaması, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 29, 1, 105-135.
- Gölbaşı Şimşek, G. ve Noyan, F., 2008. İlçelerin Gelişmişlik İndekslerinin Oluşturulmasında Çok Aşamalı Doğrulayıcı Faktör Analizi Yaklaşımı, İstatistikçiler Dergisi, 1, 50-67.
- Göymen, K., 2005. Türkiye’de Bölge Politikalarının Evrimi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları.
- Gül, H.E. ve Çevik, B., 2014. 2010-2012 Verileriyle Türkiye’de İllerin Gelişmişlik Düzeyi Araştırması, Türkiye İş Bankası, İktisadi Araştırmalar Bölümü.
- Gündüz, A.Y., 2006. Bölgesel Kalkınma Politikası, Ekin Kitabevi.
- Hacıhasanoğlu, B., 1980. İller İçin Bir Gelişmişlik Göstergesi ve Sıralama, DPT.
- Kalkınma Bakanlığı, 2013. Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi 2014-2023, Daha Dengeli Topyekûn Kalkınma, Taslak.
- Kalkınma Bakanlığı, 2013. İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (Sege-2011).
- Kalkınma Bakanlığı, Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı 2014-2018, Ankara.
- Kara, M.A. ve Taş, S., 2013. Avrupa Birliği’nde Bölgesel Dengesizlikler ve Bu Dengesizlikleri Gidermeye Yönelik Ekonomik Politikaların Analizi, Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi, 21, 1, 111-137.
- Kaygısız, Z., Saraçlı, S. ve Dokuzlar, K.U., 2005. İllerin Gelişmişlik Düzeyini Etkileyen Faktörlerin Path Analizi ve Kümeleme Analizi ile İncelenmesi.

- Keleş, R. ve Mengi, A., 2013. Avrupa Birliğinin Bölge Politikaları, 1. Basım, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Kılıç, İ., Saraçlı, S. ve Kolukısaoglu, S., 2011. Sosyo-Ekonomik Göstergeler Bakımından İllerin Bölgesel Bazda Benzerliklerinin Çok Değişkenli Analizler ile İncelenmesi, İstatistikçiler Dergisi, 57-68.
- Kulaksız, Y., 2008. Türkiye’de Bölgesel Gelişmişlik Farkları, İstihdam ve Kurum Hizmetlerinin Çeşitlendirilmesi, Uzmanlık Tezi, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü.
- Lorcu, F. ve Bolat, B.A., 2009. Yaşlara Göre Ölüm Oranları İle Sosyo-Ekonomik Göstergeler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 38, 2, 124-133.
- Mevlana Kalkınma Ajansı, 2011. Konya Karaman İlçeleri Sosyal Gelişmişlik Endeksi, Bölgesel Araştırma Raporları Serisi, 2.
- Meydan, M.C., 2011. Girişimciliğin Ölçülmesi: Türkiye İçin Bölgesel Girişimcilik Endeksi Önerisi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- OECD, 2011. Working Party on Territorial Indicators/A Composite Index For Monitoring Regional Development in OECD Regions,
- Öncel, A. ve Şimşek, S., 2011. Türkiye’de Bölgelerarası Kaynak Kullanım Etkinliğinin Veri Zarflama Analizi Yöntemi ile İncelenmesi, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 37, 87-119.
- Öz, B., Taban, S. ve Kar, M., 2008. Kümeleme Analizi ile Türkiye be AB Ülkelerinin Beşeri Sermaye Göstergeleri Açısından Karşılaştırılması, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10, 1, 1-30.
- Özceylan, D. ve Coşkun, E., 2012. Türkiye’deki İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeyleri Ve Afetlerden Sosyal ve Ekonomik Zarar Görebilirlikleri Arasındaki İlişki, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 41, 1, 31-46.
- Özdemir, A. İ. ve Altıparmak, A., 2005. Sosyo-Ekonomik Göstergeler Açısından İllerin Gelişmişlik Düzeyinin Karşılaştırmalı Analizi, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 24, 97-110.
- Özel, M., 2009. Avrupa Birliği’ne Uyum Sürecinde Türkiye’de Bölgelerarası Dengesizlik ve Yeni Yönetmelik Birim Arayışları, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 64, 1, 166-199.
- Özgür, E. ve Güler, H., 2003. 1. Düzeydeki 12 İstatistiksel Bölgenin Gelişmişlik Durumlarının Faktör Analiziyle İncelenmesi, 77-88.
- Özgür, E.M., 2010. Bölgesel Kalkınma, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Coğrafya Bölümü Ders Notları.

- Öztürk, N. ve Göktolga, Z.G., 2010. Yoksulluk ve Gelir Bölüşümünü Belirlemede Kullanılan Ölçütler, Bütçe Dünyası Dergisi, 34, 3-25.
- Saatçioğlu, C. ve Karaca, O., 2013. Ulaştırma Altyapısı ve Bölgesel Gelir Farklılıkları: Türkiye İçin Ampirik Bir Analizi, İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi, 1, 1, 1-11.
- Sánchez-Domínguez, A. ve Ruiz-Martos, M., 2014, A Progressive Approach to the Measurement of Regional Performance in The European Union.
- Sandal, E.K., Karabulut, M. ve Gürbüz, M., 2005. Sosyo-Ekonomik Kriterler Bakımından Türkiye'nin Konumu ve Avrupa Birliği, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15, 1, 1-14.
- Saraç, H., Bölükbaşı, Ö.M. ve Sivri, U., 2013. Rize İlinin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeyinin İncelenmesi, II. Rize Kalkınma Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Mayıs, Rize, 372-383.
- Selim, R., Günçavdı, Ö. ve Bayar, A.A., 2014. Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı Eşitsizlikleri: Fonksiyonel Gelir Kaynakları ve Bölgesel Eşitsizlikler, TÜSİAD.
- Sherkhane, A., 2011. Indicators Of Socio-Economic Development 2011. State Of Goa.
- Sökmen, A., 2014. Sosyal Gelişme Endeksi Türkiye İçin Ne İfade Ediyor?, Tepav.
- Şahin, M. ve Hamarat, B., 2002. G10 – Avrupa Birliği ve OECD Ülkelerinin Sosyo-Ekonomik Benzerliklerinin Fuzzy Kümeleme Analizi ile Belirlenmesi.
- Şener, Ü., Koyuncu, E., Köroğlu, T. ve Gültaşlı, M., 2014. Sosyoekonomik Haritalama Kentin Sosyal Yapısını Anlamak ve Görselleştirmek, Katılımcılık Rehberleri No 3/4.
- Şerbetçi, G., 2014. Türkiye'de Uygulanan Finansal Politikaların Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi, İİBF Dergisi, 93-116.
- Tekeli, İ., 2008. Türkiye'de Bölgesel Eşitsizlik ve Bölge Planlama Yazıları, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekeli, İ., Güler, Ç., Vazioğlu, S., Algan, N. ve Dündar, A.K., 2003. Yaşam Kalitesi Göstergeleri, Türkiye İçin Bir Veri Sistemi Önerisi, Türkiye Bilimler Akademisi Raporları, 6, Tübitak Matbaası, Ankara.
- TESEV, 2008. İyi Yönetişim El Kitabı, 1. Basım, Punto Baskı Çözümleri, İstanbul.
- Tolunay, A. ve Akyol, A., 2006. Kalkınma ve Kırsal Kalkınma: Temel Kavramlar ve Tanımlar, Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, Seri: A, 2, 116-127.

- TÜBİTAK, 2014. Koruma Odaklı Kırsal Alan Planlaması: Bir Model Önerisi Projesi Final Rapor, Proje No:108G173, Karadeniz Teknik Üniversitesi Grubu-Trabzon.
- TÜSİAD, 2008. Türkiye'de Bölgesel Farklar ve Politikalar.
- UNDP, 1990. Human Development Report.
- UNDP, 1995. Human Development Report.
- UNDP, 1997. Human Development Report.
- UNDP, 2010. Human Development Report.
- Urfalıoğlu, F., Seyfullahoğulları A., 2004. İllerin Bazı Sosyo-Ekonomik Kriterler Altında Gelişmişlik Sınıflaması, Marmara Üniversitesi I.I.B.F. Dergisi, 19, 1, 209-232.
- URL-1: Aktuğ, S., Kavramsal Açıdan Ekonomik Büyüme Ekonomik Kalkınma ve Bölüşüm İlişkileri, www.sosyalpolitika.info.
- URL-2: <http://www.slideshare.net/RichSaber/economic-and-social-indicators-of-development>, "Economic and Social Indicators of Development", 26.11.2014.
- URL-3: <http://www.illeridaresi.gov.tr/iller/illericerik.aspx?icerik=242>, Öncelikli Yaşam Kalitesi Göstergeleri, 2014.
- URL-4: McLeod, S., Maslow's Hierarchy of Needs, <http://www.simplypsychology.org/maslow.html>, 2014.
- Yakar, M., 2013. Türkiye'de İller Arası Net Göçlerle Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Arasındaki İlişkinin Coğrafi Ağırlıklı Regresyon ile Analizi, Ege Coğrafya Dergisi, 22, 1 27-53.
- Yakar, M., Saraçlı, S., Yazıcı, H., 2010. Afyonkarahisar İlinde İller Arası Göçlerin Gelişmişlik Endeksleriyle Analizi, Doğu Coğrafya Dergisi, 24, 255-272.
- Yavuz Tiftikçigil, B., 2010. Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Politikalarında Yaşanan Dönüşüm ve Kalkınma Ajansları, Derin Yayınları, İstanbul.
- Yılcı, V., 2010. Bulanık Kümeleme Analizi ile Türkiye'deki İllerin Sosyoekonomik Açıdan Sınıflandırılması, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15, 3, 453-470.
- Yılmaz, Ü., 2011. Türkiye' De İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Düzeylerinin Faktör Analizi ve Kümeleme Analizi ile İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Zeybek, H. İ., 2006. Sosyo-Ekonomik Kriterlere Göre Samsun İlinin Karadeniz Coğrafi Bölgesi ve Türkiye'deki Yeri, 503-520.

7. EKLER

Ek Tablo 1. Gelişmişlik düzeyi araştırmaları kimlik kartları

Yayın: Hacıhasanoğlu, H. (1980): İller İçin Bir Gelişmişlik Göstergesi Ve Sıralaması, DPT		
Amaç: illerin gelişmişlik seviyelerini tespit etmede kullanılacak değişkenler setinin objektif bir yöntemle elde edilip bu değişkenlere göre illerin sıralanmasıdır.		
Kapsam: Araştırma, 67 ili kapsamaktadır.		
Veri yılı: Veriler; 1963-1975 yılları arasını kapsamaktadır.		
Göstergeler-Değişkenler		
Araştırmada kullanılan veri tabanında toplamda 56 değişken değerlendirmeye konu edilmiştir		
Gösterge	Değişken	Ölçü
Sosyal	Demografik	Nüfus Yoğunluğu, 1970 İle 1975 Yılları Arasında Ortalama Yıllık Nüfus Artış Hızı, Kentsel Nüfus Oranı, Kentleşme Hızı, Nüfus Bağımlılık Oranı, 1965-1970 Yılları Arasında Net Göç Oranı
	İstihdam	-
	Eğitim	Okuryazarlık Oranı, İlkokul Öğretmen Sayısı/Çağ Nüfusu, Orta Öğretimde Okullaşma Oranı, Üniversite Giriş Sınavlarında Kazananlar/Başvuranlar
	Sağlık	Doktor Sayısı/İl Nüfusu, Eczane Sayısı, Çocuk Ölümlülüğü
	Altyapı	Ulaştırma Göstergesi, Telgraf Ve Telefon Görüşmeleri Sayısı/İl Nüfusu, Radyo Ve Televizyon Sayısı/İl Nüfusu, Yeterli İçme Suyu Olan Köylerin Oranı
	Diğer Refah Değişkenleri	Motorlu Kara Taşıt Sayısı, Akaryakıt Göstergesi, Ülkeye Giren Ve Çıkan Yolcu Sayısı, 365-Ortalama Donlu Gün Sayısı, Tesis Çeşidi, Sanayi Dışında Kullanılan Elektrik Enerjisi/İl Nüfusu, Kentsel Yerleşme Sayısı, Kuraklık Göstergesi, Maden Rezervleri, Linyit Rezervleri, Toplam Kömür Üretimi
Ekonomik	İmalat Sanayi	İmalat Sanayi Katma Değeri, İmalat Sanayinde Çalışan Sayısı, İmalat Sanayinde Çalışan Sayısı/Faal Nüfus, İmalat Sanayinde Çalışan Sayısı/İşyeri Sayısı, İmalat Sanayinde Çıktı/Girdi, İmalat Sanayinde Tüketilen Elektrik Enerjisi, İmalat Sanayi Katma Değerinin 1963 İle 1975 Yılları Arasında Yüzde Artışı, İmalat Sanayinde Çalışanların Sayısının 1963 İle 1975 Yılları Arasında Yüzde Artışı, İmalat Sanayinde Çalışan Sayısının Faal Nüfusa Oranında 1963 İle 1975 Yılları Arasında Yüzde Artış, İmalat Sanayinde Çalışan Sayısının İşyeri Sayısına Oranında 1963 İle 1975 Yılları Arasında Yüzde Artış, İmalat Sanayinde Çıktı-Girdi Oranında 1963 İle 1975 Yılları Arasında Yüzde Artış
	İnşaat	-
	Tarım	Tarımsal Üretim Değeri/Kırsal Nüfus, Toplam Ekilen Arazi/Kırsal Nüfus, Hektar Başına Kimyasal Gübre, Hektar Başına Traktör Kapasitesi, Elde Edilebilecek Yıllık Tomruk Miktarı, İl Sınai Bitki Değeri /Türkiye Sınai Bitki Değeri, Sulanan Arazi/Toplam Ekilen Arazi, Traktör Sayısı/Karasaban Sayısı, Hayvan Varlığı, Tarımsal Ürün Değerinin 1963 İle 1975 Yılları Arasında Ortalama Yıllık Artış Hızı, Tarımsal Ürün Değerinin 1963 İle 1975 Yılları Arasında Ortalama Yıllık Artış Hızı, Traktör-Karasaban Oranında 1954 İle 1975 Yılları Arasında Yüzde Artış
	Mali	Toplam Banka Mevduatı/İl Nüfusu, Toplam Banka Kredileri, Bütçe Gelirleri/İl Nüfusu, Hektar Başına Tarımsal Kredi, Enerji Ve Ulaştırma Yatırımları
Yöntem: Bu çalışmada “Ana Bileşen Yöntemi” ve “Kümeleme Analizi” tekniği kullanılmıştır.		
Veri Matrisi: Girdi olarak 67 ile ait 56 değişken setini içermektedir ve 56 X 67 boyutunda veri matrisi kullanılmıştır		

Ek Tablo-1'in devamı

Yayın: DPT, (1996): İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması		
Amaç Araştırmanın temel amacı; daha önceki benzer çalışmalarda olduğu gibi, ülke genelinde mevcut tüm ilçelerin zaman içerisinde gösterdikleri sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyelerini ve farklılıklarını ortaya çıkarmaktır. İkinci amaç ise, ilçelerin gelişmişlik seviyelerinde görülen farklılaşmalara göre homojen bölgelerin tespit edilmesi ve kullanılan göstergelerin gelişmişliğe olan nispi katkılarının belirlenmesidir.		
Kapsam: Araştırma Aralık-1993 tarihindeki idari yapı esas alınarak 76 ilin 858 ilçesini kapsamaktadır.		
Veri yılı: Veriler; 1990-92 ve 1993 yıllarına aittir.		
Göstergeler-Değişkenler Araştırmada kullanılan veri tabanında toplamda 32 değişken değerlendirmeye konu edilmiştir.		
Gösterge	Değişken	Ölçü
Sosyal	Demografik	Toplam Nüfus, Toplam Nüfusun Yıllık Ortalama Artış Hızı, Şehirleşme Oranı, Nüfus Bağımlılık Oranı
	İstihdam	Ticaret Sektöründe Çalışanların İktisaden Faal Nüfusa Oranı, Mali Kurumlar Sektöründe Çalışanların İktisaden Faal Nüfusa Oranı, Sanayi Sektöründe Çalışanların İktisaden Faal Nüfusa Oranı, Ulaştırma-Haberleşme Sektöründe Çalışanların İktisaden Faal Nüfusa Oranı, İnşaat Sektöründe Çalışanların İktisaden Faal Nüfusa Oranı, İşverenlerin Toplam İstihdama Oranı, Ücretli Çalışanların Toplam İstihdama Oranı, Ücretli Çalışan Kadınların Toplam İstihdama Oranı
	Eğitim	Toplam Nüfusun Okuma Yazma Oranı, Kadın Nüfusun Okuma Yazma Oranı, Yüksekokul Veya Fakülte Bitirenlerin Oranı
	Sağlık	On Bin Kişiye Düşen Hekim Sayısı, On Bin Kişiye Düşen Yardımcı Sağlık Personeli Sayısı
	Altyapı	On Bin Kişiye Düşen Faks Sayısı
	Diğer Refah Değişkenleri	Telefon Kontör Değeri
Ekonomik	İmalat Sanayi	İmalat Sanayi İşyeri Sayısı, İmalat Sanayi Yıllık Çalışanlar Ortalaması, İmalat Sanayi Toplam Çevirici Güç Kapasitesi, Fert Başına Düşen İmalat Sanayi Katma Değer
	İnşaat	Şehirselle Nüfus Başına Düşen Daire Sayısı, Şehirselle Nüfus Başına Düşen Konut Alanı
	Tarım	Kırsal Nüfus Başına Düşen Bitkisel Üretim Değeri, Sınai Bitkiler Üretim Değerinin Türkiye Sınai Bitkiler Üretim İçindeki Payı
	Mali	Banka Şube Sayısı, Toplam Banka Kredilerinin Türkiye İçindeki Payı, Fert Başına Düşen Banka Mevduatı, Fert Başına Düşen Gelir Ve Kurumlar Vergisi, 1990-94 Döneminde Verilen Yatırım Teşvik Belgesi Sayısı
Yöntem: Bu çalışmada "Temel Bileşenler Analizi" tekniği kullanılmıştır.		
Veri Matrisi: Girdi olarak 858 ilçeye ait 32 değişken setini içermektedir ve 32 X 858 boyutunda veri matrisi kullanılmıştır.		

Ek Tablo-1'in devamı

Yayın: DPT (1998): İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (1996)		
Amaç Araştırmanın temel amacı, illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyelerinin tespit edilmesi ve bu tespit doğrultusunda sıralamalarının yapılmasıdır. İkinci amaç ise, coğrafi bölgelere göre gelişmişlik sıralamalarının elde edilmesidir.		
Kapsam: Araştırma Aralık-1993'teki idari yapı esas alınarak 76 ili kapsamaktadır.		
Veri yılı: Veriler; 1990-95 yılları arasındaki döneme aittir.		
Göstergeler-Değişkenler Araştırmada kullanılan veri tabanında toplamda 58 değişken değerlendirmeye konu edilmiştir.		
Gösterge	Değişken	Ölçü
Sosyal	Demografik	Toplam Nüfus, Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı, Şehirleşme Oranı, Nüfus Yoğunluğu, Net Göç Oranı, Doğurganlık Hızı, Ortalama Hane Halkı Büyüklüğü
	İstihdam	Tarım İşkolunda Çalışan Nüfusun Toplam İstihdam İçindeki Yüzde Payı, Sanayi İşkolunda Çalışan Nüfusun Toplam İstihdam İçindeki Yüzde Payı, Ticaret İşkolunda Çalışan Nüfusun Toplam İstihdam İçindeki Yüzde Payı, Mali Kurumlar İşkolunda Çalışan Nüfusun Toplam İstihdam İçindeki Yüzde Payı, Ücretli Çalışanların Toplam İstihdam İçindeki Yüzde Payı, Ücretli Çalışan Kadınların Toplam İstihdam İçindeki Yüzde Payı, İşverenlerin Toplam İstihdam İçindeki Yüzde Payı
	Eğitim	Okuryazar Oranı, Okuryazar Kadın Nüfusu Oranı, Üniversite Bitirenlerin Oranı, İlkokul Okullaşma Oranı, Ortaokul Okullaşma Oranı, Lise Okullaşma Oranı
	Sağlık	On Bin Kişiye Düşen Hekim Sayısı, On Bin Kişiye Düşen Diş Hekimi Sayısı, On Bin Kişiye Düşen Eczane Sayısı, On Bin Kişiye Düşen Hastane Yatak Sayısı, Bebek Ölüm Oranı
	Altyapı	Kırsal Yerleşmelerde Asfalt Yol Oranı, İl Ve Devlet Yollarında Asfalt Yol Oranı, Kırsal Nüfus İçinde Yeterli İçme Suyuna Sahip Nüfus Oranı, Faks Abone Sayısı
	Diğer Refah Değişkenleri	On Bin Kişiye Düşen Özel Otomobil Sayısı, On Bin Kişiye Düşen Motorlu Kara Taşıtı Sayısı, Fert Başına Telefon Kontör Değeri, Fert Başına Elektrik Tüketimi
Ekonomik	İmalat Sanayi	İmalat Sanayi İşyeri Sayısı, İmalat Sanayi Yıllık Çalışanlar Ortalama Sayısı, İmalat Sanayi Toplam Çevirici Güç Kapasitesi, Fert Başına Tüketilen İmalat Sanayi Elektrik Enerjisi, Fert Başına Düşen İmalat Sanayi Katma Değer, İllerde Faal Durumda Burumda OSB Parsel Sayısı
	İnşaat	Daire Sayısı, Şehirsel Nüfus Başına Düşen Konut Alanı
	Tarım	Kırsal Nüfus Başına Düşen Bitkisel Üretim Değeri, İlin Ülke Tarımsal Üretim Değeri İçindeki Payı
	Mali	Fert Başına Düşen GSYİH, Türkiye GSYİH'si İçindeki Payları, Fert Başına Düşen Banka Mevduatı, Toplam Mevduat İçindeki Payı, Toplam Krediler İçindeki Pay, Banka Şube Sayısı, Kırsal Nüfus Başına Düşen Tarımsal Krediler, Fert Başına Düşen Sınai-Ticari-Turizm Kredisi, Fert Başına Düşen Bütçe Gelirleri, Fert Başına Düşen Gelir Ve Kurumlar Vergisi, Fert Başına Düşen Kamu Yatırım Harcaması, Fert Başına Düşen Belediye Giderleri, Fert Başına Düşen Teşvik Belgeli Yatırım Tutarı, Fert Başına Düşen İthalat Ve İhracat Rakamları
Yöntem: Bu çalışmada "Temel Bileşenler Analizi" ve "Kümeleme Analizi" teknikleri kullanılmıştır.		
Veri Matrisi: Girdi olarak 76 ile ait 58 değişken setini içermektedir ve 58 X 76 boyutunda veri matrisi kullanılmıştır.		

Ek Tablo-1'in devamı

Yayın: Şahin, M. vd. (2002): G10 – Avrupa Birliği ve OECD Ülkelerinin Sosyo-Ekonomik Benzerliklerinin Fuzzy Kümeleme Analizi İle Belirlenmesi		
Amaç Araştırmada; G10, AB ve OECD ülkelerinin sosyo-ekonomik göstergelerinden hareketle aynı grubu oluşturan ülkelerin benzer özellikler gösterip, göstermedikleri ve farklı gruplardaki ülkelerin kesişim kümelerinin ne olduğu ortaya konulmaktadır. Buradan hareketle her 3 grup için de ülkelere sosyo-ekonomik göstergelere göre aslında ne kadar benzer oldukları ortaya konulmaya çalışılmıştır.		
Kapsam: Araştırma; G10, AB, OECD organizasyonlarına üye 30 ülkeyi kapsamaktadır.		
Veri yılı: Veriler 1998-2001 yıllarına aittir.		
Göstergeler-Değişkenler Araştırmada kullanılan veri tabanında toplamda 30 değişken değerlendirmeye konu edilmiştir.		
Gösterge	Değişken	Ölçü
Sosyal	Demografik	Nüfus Artış Hızı, Toplam Doğurganlık Hızı, Kentsel Nüfus Oranı
	İstihdam	Toplam İstihdamın Yüzdesi Olarak Part Time İstihdam, İşsizlik Oranı, Toplam İstihdamın Yüzdesi Olarak Tarımda İstihdam, Toplam İstihdamın Yüzdesi Olarak Endüstride İstihdam, Toplam İstihdamın Yüzdesi Olarak Hizmette İstihdam
	Eğitim	Yetişkin Okuryazar Oranı
	Sağlık	Bin Kişiye Düşen Doktor Sayısı, Bebek Ölüm Hızı, Doğuşta Yaşam Beklentisi
	Altyapı	Bin Kişiye Düşen Cep Telefonu Aboneliği, Bin Kişiye Düşen İnternet Aboneliği
	Diğer Refah Değişkenleri	-
Ekonomik	İmalat Sanayi	-
	İnşaat	-
	Tarım	-
	Mali	GSYİH'dan Sağlığa Ayrılan Pay, Kişi Başına Sağlık Harcaması, GSYİH'nın Yüzdesi Olarak Ticaret Dengesi, GSYİH'nın Yüzdesi Olarak Vergi Oranı, GSMH'nın Yüzdesi Olarak Kamunun Eğitim Harcaması, GSMH'nın Yüzdesi Olarak Arge Harcaması, Satın Alma Paritesine Göre Kişi Başına Düşen Milli Gelir, Kişi Başına GSYİH Artış Hızı, TÜFE Artış Hızı, GSYİH'nın Yüzdesi Olarak Mal Ve Hizmet İthalatı, GSYİH'nın Yüzdesi Olarak Mal Ve Hizmet İhracatı, Mamul Ürün İhracatının Yüzdesi Olarak İleri Teknoloji İhracatı, GSYİH'nın Yüzdesi Olarak Net Doğrudan Yabancı Sermaye Girişi, GSYİH'nın Yüzdesi Olarak Askeri Harcamalar, 15+ Yaş Kadınların Ekonomiye Katılım Oranı
Yöntem: Bu çalışmada "Fuzzy Kümeleme Analizi" tekniği kullanılmıştır.		
Veri Matrisi: Girdi olarak 30 ülkeye ait 30 değişken setini içermektedir ve 30 X 30 boyutunda veri matrisi kullanılmıştır.		

Ek Tablo-1'in devamı

Yayın: DPT (2003): İllerin Ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması		
Amaç		
(1) Sosyal ve ekonomik alanlardan seçilen değişkenler baz alınarak, illerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeylerinin belirlenmesi ve bu belirleme doğrultusunda sıralamalarının yapılması,		
(2) Aynı özellikleri taşıyan il gruplarının belirlenmesi,		
(3) Coğrafi bölgelere göre gelişmişlik sıralamalarının belirlenmesi,		
(4) İstatistiki bölge birimlerinin sosyoekonomik gelişmişlik düzeylerinin belirlenmesi		
(5) Eğitim, sağlık ve sanayi gibi sosyal ve ekonomik sektörlere göre farklı mekân birimlerinin (iller, coğrafi bölgeler ve istatistiki bölge birimleri) sosyoekonomik gelişmişlik düzeylerinin ölçülmesidir.		
Kapsam: Araştırma; mevcut idari yapı çerçevesinde 81 ili kapsamaktadır. Ayrıca aynı veri tabanı ve araştırma tekniği kullanılarak 7 coğrafi bölge ile istatistiki bölge birimleri (düzey-1 ve düzey-2) araştırma kapsamında yer almaktadır.		
Veri yılı: Veriler; 1990-95 ve 2000 yıllarına aittir.		
Göstergeler-Değişkenler		
Araştırmada kullanılan veri tabanında toplamda 58 değişken değerlendirmeye konu edilmiştir.		
Gösterge	Değişken	Ölçü
Sosyal	Demografik	Toplam nüfus, Şehirleşme oranı, Yıllık ortalama nüfus artış hızı, Nüfus yoğunluğu, Doğurganlık hızı, Ortalama Hane halkı büyüklüğü
	İstihdam	Tarım İş Kolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı, Sanayi İş Kolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı, Ticaret İş Kolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı, Mali Kurumlar İş Kolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı, Ücretli Çalışanların Toplam İstihdama Oranı, Ücretli Çalışan Kadınların Toplam İstihdama Oranı, İşverenlerin Toplam İstihdama Oranı
	Eğitim	Okur-Yazar Nüfus Oranı, Okur-Yazar Kadın Nüfusun Toplam Kadın Nüfusa Oranı, Üniversite Bitirenlerin 22+ Yaş Nüfusa Oranı, İlkokullar Okullaşma Oranı, Liseler Okullaşma Oranı, Mesleki ve Teknik Liseler Okullaşma Oranı
	Sağlık	Bebek Ölüm Oranı, On bin Kişiye Düşen Hekim Sayısı, On bin Kişiye Düşen Diş Hekimi Sayısı, On bin Kişiye Düşen Eczane Sayısı, On bin Kişiye Düşen Hastane Yatağı Sayısı
	Altyapı	Kırsal Yerleşmelerde Asfalt Yol Oranı, Yeterli İçme suyu Götürülen Nüfus Oranı, Devlet ve İl Yolları Asfalt Yol Oranı
	Diğer Refah Değişkenleri	On bin Kişiye Düşen Özel Otomobil Sayısı, On bin Kişiye Düşen Motorlu Kara Taşıtı Sayısı, Fert Başına Elektrik Tüketim Miktarı, Fert Başına Telefon Kontör Değeri, Yeşil Karta Sahip Nüfus Oranı
Ekonomik	İmalat Sanayi	Organize Sanayi Bölgesi Parsel Sayısı, Küçük Sanayi Siteleri İşyeri Sayısı, İmalat Sanayii İşyeri Sayısı, İmalat Sanayii Yıllık Çalışanlar Ortalama Sayısı, İmalat Sanayii Kurulu Güç Kapasite Miktarı, Fert Başına İmalat Sanayii Elektrik Tüketimi, Fert Başına İmalat Sanayii Katma Değeri
	İnşaat	Daire Sayısı, Borulu Su Tesisatı Bulunan Daire Oranı
	Tarım	Kırsal Nüfus Başına Tarımsal Üretim Değeri, Tarımsal Üretim Değerinin Türkiye İçindeki Payı
	Mali	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla İçindeki Pay, Fert Başına Gayri Safi Yurt İçi Hasıla, Banka Şube Sayısı, Fert Başına Banka Mevduatı, Toplam Banka Mevduatı İçindeki Pay, Toplam Banka Kredileri İçindeki Pay, Kırsal Nüfus Başına Tarımsal Kredi Miktarı, Fert Başına Sınai, Ticari ve Turizm Kredileri Miktarı, Fert Başına Belediye Giderleri, Fert Başına Genel Bütçe Gelirleri, Fert Başına Gelir ve Kurumlar Vergisi Miktarı, Fert Başına Kamu Yatırımları Miktarı, Fert Başına Teşvik Belgeli Yatırım Tutarı, Fert Başına İhracat Miktarı, Fert Başına İthalat Miktarı
Yöntem: Bu çalışmada "Temel Bileşenler Analizi" ve "Kümeleme Analizi" teknikleri kullanılmıştır.		
Veri Matrisi: Girdi olarak 81 ile ait 58 değişken setini içermektedir ve 58 X 81 boyutunda veri matrisi kullanılmıştır.		

Ek Tablo-1'in devamı

Yayın: Özgür, E. vd. (2003): 1. Düzeydeki 12 İstatistiki Bölgenin Gelişmişlik Durumlarının Faktör Analiziyle İncelenmesi

Amaç

Araştırmanın amacı; çok değişkenli istatistiksel analiz yöntemlerinden "Faktör Analizi" yardımıyla, seçilen sosyoekonomik değişkenler kullanılarak, coğrafi bölgeler içerisinde yer alan illerin, gelişmişlik düzeylerine göre sıralanmasıdır.

Kapsam: Araştırma, Düzey 1 olarak ifade edilen 12 istatistiki bölgenin içine aldığı 81 ili kapsamaktadır.

Veri yılı: Veriler 2000 yılına aittir.

Göstergeler-Değişkenler

Araştırmada kullanılan veri tabanında toplamda 21 değişken değerlendirmeye konu edilmiştir.

Gösterge	Değişken	Ölçü
Sosyal	Demografik	Toplam Yıllık Nüfus Artış Hızı
	İstihdam	İl İçindeki İşsizlik Oranı
	Eğitim	25 Yaş Üzeri Yüksek Öğretim Oranı, Okul Öncesi Okullaşma Oranı, İlköğretim Okullaşma Oranı, Orta Öğretim Okullaşma Oranı
	Sağlık	Bebek Ölüm Hızı, Çocuk Ölüm Hızı, 100.000 Kişiye Düşen Hekim Sayısı, 100.000 Kişiye Düşen Diş Hekimi Sayısı, 100.000 Kişiye Düşen Eczane Sayısı
	Altyapı	-
	Diğer Refah Değişkenleri	100.000 Kişiye Düşen Özel Otomobil Sayısı, Kişi Basına Kullanılan Elektrik Tüketimi, 100.000 Kişi Basına Düşen Kayıtlı Suç Sayısı
Ekonomik	İmalat Sanayi	Sanayide Kullanılan Elektrik Tüketimi
	İnşaat	-
	Tarım	Bitkisel Üretimin Toplam Tarımsal Üretim İçindeki Payı, Hayvansal Üretimin Toplam Tarımsal Üretim İçindeki Payı
	Mali	Genel Bütçe Gelirlerindeki Artış Oranı, Kamu Yatırımlarının İl İçin GSYİH İçindeki Payı, Kişi Basına Düşen GSYİH, Kişi Basına Düşen Banka Mevduatı

Yöntem: Bu çalışmada "Faktör Analizi" tekniği kullanılmıştır.

Veri Matrisi: Girdi olarak 81 ile ait 21 değişken setini içermektedir ve 21 X 81 boyutunda veri matrisi kullanılmıştır.

Ek Tablo-1'in devamı

Yayın: DPT, (2004): İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması		
Amaç Araştırmanın amacı; çok boyutlu ve soyut olan gelişme kavramının tek boyutlu, ölçülebilir ve somut bir hale getirilmesine olanak tanıyan teknikler kullanılarak her ilçe için bir gelişmişlik endeksinin üretilmesi; bu endeks kullanılarak ülke genelinde mevcut tüm ilçelerin analitik ve bilimsel bir metotla karşılaştırılması, sıralandırılması ve gruplandırılmasıdır.		
Kapsam: Araştırma, 81 ilin toplam 872 ilçesini kapsamaktadır.		
Veri yılı: Veriler 1990-2000 yıllarına aittir.		
Göstergeler-Değişkenler Araştırmada kullanılan veri tabanında toplamda 32 değişken değerlendirmeye konu edilmiştir.		
Gösterge	Değişken	Ölçü
Sosyal	Demografik	Toplam Nüfus, Şehirleşme Oranı, Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı, Nüfus Bağımlılık Oranı, Ortalama Hane halkı Büyüklüğü
	İstihdam	Sanayi İşkolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı, Ticaret İşkolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı, Ulaştırma İşkolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı, İnşaat İşkolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı, Mali Kurumlar İşkolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı, Ücretli Çalışanların Toplam İstihdama Oranı, Ücretli Çalışan Kadınların Toplam İstihdama Oranı, İşverenlerin Toplam İstihdama Oranı
	Eğitim	Okur-Yazar Nüfus Oranı, Okur-Yazar Kadın Nüfus Oranı, Üniversite Bitirenlerin 23+ Yaş Nüfusa Oranı
	Sağlık	Bebek Ölüm Oranı
	Altyapı	-
	Diğer Refah Değişkenleri	Hane Başına Telefon Abone Sayısı
Ekonomik	İmalat Sanayi	İmalat Sanayii İşyeri Sayısı, İmalat Sanayii Yıllık Çalışanlar Ortalama Sayısı, İmalat Sanayii Kurulu Güç Kapasite Miktarı, Fert Başına İmalat Sanayi Elektrik Tüketimi, Fert Başına İmalat Sanayi Katma Değeri
	İnşaat	Borulu Su Tesisatı Bulunan Konut Oranı
	Tarım	Tarımsal Üretim Değerinin Türkiye İçindeki Payı
	Mali	Banka Şube Sayısı, Fert Başına Genel Bütçe Gelirleri, Fert Başına Genel Bütçe Giderleri, Genel Bütçe Gelirlerinin Giderlere Oranı, Fert Başına Gelir Vergisi, Fert Başına Kurumlar Vergisi, Gelir ve Kurumlar Vergisinin Türkiye İçindeki Payı
Yöntem: Bu çalışmada "Temel Bileşenler Analizi" tekniği kullanılmıştır.		
Veri Matrisi: Girdi olarak 872 ilçeye ait 32 değişken setini içermektedir ve 32 X 872 boyutunda veri matrisi kullanılmıştır.		

Ek Tablo-1'in devamı

Yayın: Atan, M. vd (2004): "Çok Değişkenli İstatistiksel Analizler Ve Vza İle İllerin Gelişmişlik Düzeylerinin Karşılaştırılması"

Amaç

Araştırmanın amacı; çok değişkenli analiz ve veri zarflama analizi yöntemlerinin illerin gelişmişlik düzeyini belirlemedeki başarılarını karşılaştırmak ve illeri sınıflamada hangi yöntemin daha etkin olduğunu tartışmaktır.

Kapsam: Araştırma, 73 ili kapsamaktadır.

Veri yılı: Veriler 1998-2001 yıllarına aittir.

Göstergeler-Değişkenler

Araştırmada kullanılan veri tabanında toplamda 30 değişken değerlendirmeye konu edilmiştir

Gösterge	Değişken	Ölçü
Sosyal	Demografik	Şehirleşme Oranı, İç Göç Payı, Yaş Bağımlılık Oranı, Toplam Nüfus, Nüfus Yoğunluğu
	İstihdam	Tarlada Çalışan Kadın Sayısı, Ücretli/Toplam İstihdam, İşveren/Toplam İstihdam, Tarımda Çalışan Kişi Sayısı
	Eğitim	Lise Okullaşma Oranı, Üniversite Okullaşma Oranı, Akademik Personel, Halk Kütüphanesi Sayısı, Okuryazarlık Oranı
	Sağlık	Toplam Yatak Sayısı, Eczane Sayısı, Hastane Sayısı
	Altyapı	Fax Sayısı, Fiber Kablo Uzunluğu, Kanalizasyona Sahip Nüfus Oranı, Belediye İçme Suyuna Sahip Nüfus Oranı, Asfalt Yol Oranı
	Diğer Refah Değişkenleri	Sinema Sayısı, Müze Sayısı
Ekonomik	İmalat Sanayi	İmalat Sanayinde İşyeri Sayısı, Sanayi Elektrik Enerjisi Tüketimi
	İnşaat	-
	Tarım	Ürün Toplam Miktarı, Ekilen Tarım Alanı, Traktör Sayısı
	Mali	İl/GSYİH

Yöntem: Bu çalışmada "Faktör Analizi", "Diskriminant Analizi", "Veri Zarflama Analizi" tekniği kullanılmıştır.

Veri Matrisi: Girdi olarak 73 ile ait 30 değişken setini içermektedir ve 30 X 73 boyutunda veri matrisi kullanılmıştır.

Ek Tablo-1'in devamı

Yayın: Urfalıoğlu, F. vd. (2004): İllerin Bazı Sosyo-Ekonomik Kriterler Altında Gelişmişlik Sınıflaması		
Amaç Araştırmanın amacı; Türkiye ölçeğinde illerin ilçe ve köy bazında nüfus büyüme oranları- illerin ilçe köy bazında eğitim durumları- il bazında GSYİH payları gibi bazı sosyoekonomik kriterler altında gelişmişlik sınıflamasının sunulmasıdır.		
Kapsam: Araştırma, 81 ili kapsamaktadır.		
Veri yılı: Veri yılı belirtilmemiştir.		
Göstergeler-Değişkenler Araştırmada kullanılan veri tabanında toplamda 19 değişken değerlendirmeye konu edilmiştir.		
Gösterge	Değişken	Ölçü
Sosyal	Demografik	Toplam Nüfus, İllerin İlçe Nüfusları, İllerin Köy Nüfusları, İllerin Büyüme Oranları, İlçelerin Büyüme Oranları, Köylerin Büyüme Oranları, Büyüme Oranı Sıralaması
	İstihdam	-
	Eğitim	İllerdeki İlköğretim Okulları Sayısı, İllerdeki İlköğretim Okullarının Öğrenci Sayısı, İllerdeki İlköğretim Okullarının Öğretmen Sayısı, Liselerin Sayısı, Liselerdeki Öğrenci Sayısı, Liselerdeki Öğretmen Sayısı, Meslek Liseleri Sayısı, Meslek Liselerindeki Öğrenci Sayısı, Meslek Liselerindeki Öğretmen Sayısı
	Sağlık	-
	Altyapı	-
	Diğer Refah Değişkenleri	-
Ekonomik	İmalat Sanayi	-
	İnşaat	-
	Tarım	-
	Mali	Gayri Safı Yurt İçi Milli Hasıla (GSYİH), İllerin GSYİH İçindeki Payları, İllerin GSYİH İçindeki Gelişme Hızları
Yöntem: Bu çalışmada “Kümeleme Analizi” tekniği kullanılmıştır.		
Veri Matrisi: Girdi olarak 81 ile ait 19 değişken setini içermektedir ve 19 X 81 boyutunda veri matrisi kullanılmıştır.		

Ek Tablo-1'in devamı

Yayın: Göçer, K. (2004): İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endekslerine Göre Sıralanması ve Belirleyici Faktörler		
Amaç Türkiye'deki illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyini belirleyen faktörlerin saptanması, sosyal ve ekonomik göstergeler arası ilişkinin il kümelerine göre nasıl değiştiğinin analizi ve Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olma sürecinde üye ve aday ülkeler içindeki yerinin belirlenmesi olmuştur.		
Kapsam: Araştırma, 80 ili kapsamaktadır.		
Veri yılı: Veriler; 1997-1999 yılları arasında kapsamaktadır. Ancak, okullaşma oranı değişkenleri 1996 yılına, tadilata ihtiyacı olmayan binaların oranı ile konut yoğunlukları 2000 yılına aittir.		
Göstergeler-Değişkenler		
Araştırmada kullanılan veri tabanında toplamda 60 değişken değerlendirmeye konu edilmiştir.		
Gösterge	Değişken	Ölçü
Sosyal	Demografik	Kentleşme Oranı, İl ve İlçe Merkezi Nüfus Artış Hızı, Kırsal Alan Nüfus Artış Hızı
	İstihdam	Özel Sektördeki SSK'lı Sayısının Kamu Sektörü İçindekilere Oranı, Emekli Sandığından Maaş Alanların İl Nüfusu İçindeki Oranı, Erkek SSK'lıların Toplam İl Nüfusu İçindeki Oranı, Kadın SSK'lıların Toplam İl Nüfusu İçindeki Oranı
	Eğitim	İlkokul Okullaşma Oranı, Ortaokul Okullaşma Oranı (Erkek), Ortaokul Okullaşma Oranı (Kız), Lise Okullaşma Oranı (Erkek), Lise Okullaşma Oranı (Kız), Üniversite Okullaşma Oranı (Erkek), Üniversite Okullaşma Oranı (Kız), ÖSS'yi Kazananların Oranı
	Sağlık	10 Bin Kişiye Düşen Uzman Doktor Sayısı, 10 Bin Kişiye Düşen Pratisyen Doktor Sayısı, 10 Bin Kişiye Düşen Diş Doktoru Sayısı, 10 Bin Kişiye Düşen Eczane Sayısı, 0 Yaş Grubunun Toplam Ölümler İçindeki Oranı, 65 Yaş Üstü Yaş Grubunun Toplam Ölümler İçindeki Oranı
	Altyapı	Kırsal Yerleşim Yerinde Toplam Asfalt Yol Oranı, Yeterli İçme Suyu Olan Kırsal Yerleşimin Toplam Köy Nüfusuna Oranı, Kişi Başına Düşen Telefon
	Diğer Refah Değişkenleri	Ortalama Turist Geceleme Sayısı, Kişi Başına Konut Elektrik Tüketimi, 10 Bin Kişiye Düşen Motorlu Karataşı, 10 Bin Kişiye Düşen Otomobil, Yıl İçinde Sinemaya Gidenlerin Sayısı
Ekonomik	İmalat Sanayi	Küçük Sanayi İşyeri Sayısı, Kişi Başına Yaratılan Katma Değer (İmalat Sanayi İçinde), Kişi Başına Sanayi Elektrik Tüketimi
	İnşaat	Bina Başına Konut Sayısı (Konut Yoğunluğu), Tadilata İhtiyaç Olmayan Binaların Toplam Binalara Oranı
	Tarım	Bitkisel ve Hayvansal Üretimin Ülke İçindeki Oranı
	Mali	Toplam Şirket Sayısı, Toplam Kooperatif Sayısı, Özel Banka / Kamu Banka Sayısı, Kişi Başına Banka Kredileri, Kişi Başına Banka Mevduatı, Bucak ve Köy Nüfusu Başına Köy Bütçe Geliri, Kişi Başına Genel Bütçe Vergi Geliri, Kişi Başına Ortalama Kamu Yatırımları, Gelir Vergisi Sayılarının İl Nüfusu İçindeki Oranı, Kişi Başına İl Nüfusuna Göre GSYİH (Konut), Katma Değer Vergisi Sayılarının İl Nüfusu İçindeki Oranı, Kurumlar Vergisi Sayılarının İl Nüfusu İçindeki Oranı, Kişi Başına Yatırım Teşvikleri, Kamu Yatırımlarının Ülke İçindeki Oranı, Kişi Başına İl Nüfusuna Göre GSYİH (Otel ve Lokantacılık), Kişi Başına GSYİH (Sanayi), Kişi Başına İl Nüfusuna Göre GSYİH (İnşaat), Kişi Başına İl Nüfusuna Göre GSYİH (Toptan ve Perakende Ticaret), Kişi Başına İl Nüfusuna Göre GSYİH (Ulaştırma), Kişi Başına İl Nüfusuna Göre GSYİH (Mali), Kişi Başına İl Nüfusuna Göre GSYİH (Konut), Kişi Başına İl Nüfusuna Göre GSYİH (İthalat Vergisi), GSYİH İçinde İthalat Vergisinin Ülke İçindeki Oranı, Özel Sektör Yatırım Teşvikleri İstihdamı
Yöntem: Bu çalışmada "Faktör Analizi" ve "Kümeleme Analizi" teknikleri kullanılmıştır.		
Veri Matrisi: Girdi olarak 80 ile ait 68 değişken setini içermektedir ve 68 X 80 boyutunda veri matrisi kullanılmıştır.		

Ek Tablo-1'in devamı

Yayın: Albayrak, A. S. (2005): Türkiye'de İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Düzeylerinin Çok Değişkenli İstatistik Yöntemlerle İncelenmesi

Amaç

Araştırmanın amacı; Türkiye'de illerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeylerini belirleyen hipotetik yapıları çok değişkenli bir yaklaşımla incelemektir. İllerin gelişmişlik düzeylerinde bir değişim olup olmadığını gözlemlemek amacıyla aynı göstergeler farklı iki zaman kesitinde kullanılmaktadır.

Kapsam: Araştırmanın; ilk zaman kesiti 73 ili, ikinci zaman kesiti ise 80 ili kapsamaktadır.

Veri yılı: Veriler; birinci zaman kesitinde 1990-94, ikinci zaman kesitinde 1995-2002 yıllarını kapsamaktadır.

Göstergeler-Değişkenler

Araştırmada kullanılan veri tabanında ilk dönem 48 ikinci dönem 47 değişken değerlendirmeye konu edilmiştir

Gösterge	Değişken	Ölçü
Sosyal	Demografik	Toplam İl Nüfusunun Türkiye Geneline Oranı, Nüfus Yoğunluğu, Kentleşme Oranı, Net Göç Hızı, Yıllık Nüfus Artış Hızı, Doğurganlık Hızı
	İstihdam	Toplam Sigortalı Nüfus Oranı, Toplam İşgücüne Katılma Oranı, Tarım Sektöründe Çalışanların Oranı, Sanayi Sektöründe Çalışanların Oranı, Her Yüz Erkeğe Karşılık Çalışan Kadın Sayısı, İşsizlik Oranı
	Eğitim	Toplam Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı, Yüksek Öğretim Bitirenlerin Oranı, İlköğretim Okullaşma Oranı, Yüksekokul Okullaşma Oranı, Genel Okuma Yazma Oranı
	Sağlık	Doktor Başına Düşen Nüfus, Diş Doktoru Başına Düşen Nüfus, Diğer Sağlık Personeli Başına Düşen Nüfus, Onbin Kişiye Düşen Hastane Yatak Sayısı, Onbin Kişiye Düşen Eczacı Sayısı, Bebek Ölüm Hızı, Çocuk Ölüm Hızı
	Altyapı	Kırsal Yerleşim Yerlerinde Toplam Asfalt Karayolu Oranı
	Diğer Refah Değişkenleri	Deniz Kıyısı (1= Var, 0 = Yok), İklim Türü (0 = Karasal, 1 = Ilıman), Denizden Yükseklik, Toplam Suç Oranı, Onbin Kişiye Düşen Kara Taşıt Sayısı, Toplam Kullanılan Elektriğin Türkiye Geneline Oranı
Ekonomik	İmalat Sanayi	İmalat Sanayindeki İşyeri Sayısı, İmalat Sanayinde Kurulu Olan Toplam Çevirici Güç Kapasitesi, İmalat Sanayinde Yaratılan Katma Değer, Sanayide Kullanılan Elektriğin Türkiye Geneline Oranı
	İnşaat	Kentsel Nüfus Başına Düşen Daire Sayısı, Bin Kişi İçin Üretilen Konut Sayısı, Kentsel Nüfus Başına Düşen Konut Alanı
	Tarım	Traktör Sayıları, Toplam Gübre Kullanımı, Tarımsal Üretim Değerinin Türkiye Geneline Oranı, Ekilen Tarım Alanlarının Türkiye Geneline Oranı, Sulanan Tarım Alanlarının Türkiye Geneline Oranı
	Mali	Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, Kamu Yatırım Harcamalarının Türkiye Geneline Oranı, Belediye Giderlerinin Türkiye Geneline Oranı, Banka Kredilerinin Türkiye Geneline Oranı, İhracatın Türkiye Geneline Oranı

Yöntem: Bu çalışmada "Faktör Analizi" ve "Diskriminant Analizi" teknikleri kullanılmıştır.

Veri Matrisi: Girdi olarak birinci zaman dilimi 73 ile ait 48 değişken setini içermektedir ve 48 X 73 boyutunda veri matrisi, ikinci zaman dilimi 80 ile ait 47 değişken setini içermektedir ve 47 X 80 boyutunda veri matrisi kullanılmıştır.

Ek Tablo-1'in devamı

Yayın: Özdemir, A. İ. vd. (2005): Sosyo-Ekonomik Göstergeler Açısından İllerin Gelişmişlik Düzeyinin Karşılaştırmalı Analizi

Amaç

Araştırmanın amacı; sosyal ve ekonomik alanlardan seçilen değişkenler baz alınarak, illerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeylerinin belirlenmesi ve bu belirleme doğrultusunda sıralamalarının yapılmasıdır.

Kapsam: Araştırma; 81 ili kapsamaktadır.

Veri yılı: Veriler; 2000 yılına aittir.

Göstergeler-Değişkenler

Araştırmada kullanılan veri tabanında toplamda 34 değişken değerlendirmeye konu edilmiştir

Gösterge	Değişken	Ölçü
Sosyal	Demografik	-
	İstihdam	İstihdam, Tarımdaki Erkek İstihdamı, Sanayideki Erkek İstihdamı, Hizmetteki Erkek İstihdamı, İşveren Oranı
	Eğitim	Üniversite Okuyanların Oranı, Ortaöğretimde Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı, İlköğretim Okullaşma Oranı, Lise Okullaşma Oranı, Meslek Lisesi Okullaşma Oranı, Okuryazar Erkek Oranı, Okuryazar Kadın Oranı
	Sağlık	On Bin Kişiye Düşen Hekim Sayısı, On Bin Kişiye Düşen Diş Hekimi Sayısı, On Bin Kişiye Düşen Eczacı Sayısı, On Bin Kişiye Düşen Hemşire Sayısı, On Bin Kişiye Düşen Hastane Yatak Sayısı
	Altyapı	Ulaştırma Ve Haberleşme Payı
	Diğer Refah Değişkenleri	-
Ekonomik	İmalat Sanayi	Fert Başına İmalat Elektrik Tüketimi, Fert Başına İmalat Katma Değeri
	İnşaat	-
	Tarım	Kırsal Nüfus Başına Tarımsal Üretim
	Mali	İl Kişi Başına Milli Gelir, Kişi Başı Milli Gelir Büyüme Hızı, Mali Kuruluşların İldeki Payı, Kişi Başı Tasarruf Mevduatı, KB Ticari Mevduat, FB Sınai, Ticari -Turizm Kredisi, FB Gelir Ve Kurumlar Vergisi, FB İthalat, FB İhracat, GSMH İçinde İl Payı, İl Ticaret, İl İmalat, FB Kamu Yatırımı

Yöntem: Bu çalışmada "Faktör Analizi" tekniği kullanılmıştır.

Veri Matrisi: Girdi olarak 81 ile ait 34 değişken setini içermektedir ve 34 X 81 boyutunda veri matrisi kullanılmıştır.

Ek Tablo-1'in devamı

Yayın: Kaygısız, Z. vd. (2005): İllerin Gelişmişlik Düzeyini Etkileyen Faktörlerin Path Analizi ve Kümeleme Analizi İle İncelenmesi		
Amaç Araştırmanın amacı; Path Analizi metodu ile illerin gelişmişlik düzeyi üzerinde etkili olduğu düşünülen faktörlerin ne kadarının gelişmişlik düzeyi üzerinde anlamlı olduğunu belirleyip, anlamlı bulunan değişkenlerin etkilerini direkt ve dolaylı etkiler olarak ayrı ayrı ifade etmektir. Kapsam: Araştırma, 81 ili kapsamaktadır. Veri yılı: Veriler; 2000-2001 yıllarını kapsamaktadır. Göstergeler-Değişkenler Araştırmada kullanılan veri tabanında bağımlı ve bağımsız değişkenler olmak üzere toplamda 18 değişken değerlendirilmeye konu edilmiştir.		
Gösterge	Değişken	Ölçü
Sosyal	Demografik	Yıllık Nüfus Artış Hızı, Şehirleşme Oranı, Doğurganlık Hızı, Nüfus Yoğunluğu
	İstihdam	-
	Eğitim	Ortaöğretimde Toplam Okullaşma Oranı, Okuryazar Oranı
	Sağlık	Hekim Başına Düşen Kişi Sayısı, Bebek Ölüm Oranı
	Altyapı	Kırsal Yerleşim Yerlerinde Asfalt Yol Oranı, Yeterli İçme Suyuna Sahip Kırsal Yerleşim Yerleri Oranı
	Diğer Refah Değişkenleri	Kişi Başına Elektrik Tüketimi, On Bin Kişiye Düşen Motorlu Kara Taşıtı Sayısı,
Ekonomik	İmalat Sanayi	İmalat Sanayinde Yaratılan Toplam Katma Değer
	İnşaat	-
	Tarım	Toplam Tarımsal Üretim Değerleri
	Mali	Kişi Başına Banka Mevduat Tutarı, Kişi Başına Kamu Yatırım Harcamaları, Teşvik Belgeli Yatırım Tutarı, GSYİH (Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla)
Yöntem: Bu çalışmada "Path Analizi" ve "Kümeleme Analizi" teknikleri kullanılmıştır. Veri Matrisi: Girdi olarak 81 ile ait 18 değişken setini içermektedir ve 18 X 81 boyutunda veri matrisi kullanılmıştır.		

Ek Tablo-1'in devamı

Yayın: Sandal, E. vd. (2005): Sosyo-Ekonomik Kriterler Bakımından Türkiye'nin Konumu ve Avrupa Birliği		
Amaç Araştırmanın amacı; "Hiyerarşik Kluster (küme) Analizi" yöntemi kullanılarak, Türkiye ile Avrupa, Ortadoğu ve Orta Asya ülkelerinin sahip olduğu çeşitli sosyo-ekonomik değişkenleri test etmek ve ülkemizin bu ülkeler arasındaki konumunu belirlemektir. Kapsam: Araştırma, 47 ülkeyi kapsamaktadır.		
Veri yılı: Veri yılı belirtilmemiştir.		
Göstergeler-Değişkenler Araştırmada kullanılan veri tabanında toplamda 37 değişken değerlendirmeye konu edilmiştir		
Gösterge	Değişken	Ölçü
Sosyal	Demografik	Nüfus, Nüfus Artış Hızı, Doğum Oranı, On beş Yaş Altı Nüfus oranı, Şehir Nüfusunun Toplam Nüfusa Oranı, Şehir Nüfusunun Büyüme Hızı
	İstihdam	Tarım Sektöründe Çalışanların Toplam İşgücüne Oranı, Sanayi Sektöründe Çalışanların Toplam İşgücüne Oranı, Hizmet Sektöründe Çalışanların Toplam İşgücüne Oranı, İşsizlik Oranı, On beş Yaş Üzeri Ekonomideki Kadın Nüfus Oranı
	Eğitim	Okuma Yazma Oranı
	Sağlık	Çocuk Ölüm Oranı, Kadın Başına Doğum Sayısı, Ortalama Yaşam Süresi (Genel), Ortalama Yaşam Süresi (Kadın), Ortalama Yaşam Süresi (Erkek)
	Altyapı	Karayolu Uzunluğu /1000 kişi, Radyo Sayısı /1000 kişi, TV Sayısı /1000 kişi, Telefon Sayısı /1000 kişi, Cep Telefonu Sayısı /1000 kişi, Bilgisayar Sayısı /1000 kişi, İnternet Kullanıcılarının Sayısı /1000 kişi, Gazete Sayısı /1000 kişi
	Diğer Refah Değişkenleri	Araç Sayısı /1000 kişi, Kişi Başına Elektrik Enerjisi Tüketimi, Orman Alanının Toplam Alana Oranı
Ekonomik	İmalat Sanayi	-
	İnşaat	-
	Tarım	Tarım Alanının Toplam Alana Oranı
	Mali	Milli Gelirden Eğitime Ayrılan Pay, Toplam Milli Gelir, Kişi Başına Gelir, Ekonomik Büyüme Oranı, Yıllık Enflasyon, İhracat, İthalat, İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
Yöntem: Bu çalışmada "Hiyerarşik Kluster (küme) Analizi" tekniği kullanılmıştır.		
Veri Matrisi: Girdi olarak 47 ülkeye ait 37 değişken setini içermektedir ve 37 X 47 boyutunda veri matrisi kullanılmıştır.		

Ek Tablo-1'in devamı

Yayın: Zeybek, H. İ. (2006): Sosyo-Ekonomik Kriterlere Göre Samsun İlinin Karadeniz Coğrafi Bölgesi ve Türkiye'deki Yeri		
Amaç Araştırmanın amacı; sosyoekonomik kriterler bakımından Samsun ilinin Karadeniz Coğrafi Bölgesi ve Türkiye'deki yerini coğrafi bir bakış açısı içerisinde ortaya koymaktır.		
Kapsam: Araştırma, Karadeniz Bölgesi ile 81 ili kapsamaktadır.		
Veri yılı: Veriler; 1990-95-2000-01 yıllarını kapsamaktadır.		
Göstergeler-Değişkenler Araştırmada kullanılan veri tabanında toplamda 58 değişken değerlendirmeye konu edilmiştir		
Gösterge	Değişken	Ölçü
Sosyal	Demografik	Toplam Nüfus, Şehirleşme Oranı, Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı, Nüfus Yoğunluğu, Doğurganlık Hızı, Ortalama Hane Halkı Büyüklüğü
	İstihdam	Tarımda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı, Sanayi İşkolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı, Ticaret İşkolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı, Mali Kurumlar İşkolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı, Ücretli Çalışanların Toplam İstihdama Oranı, Ücretli Çalışan Kadınların Toplam İstihdama Oranı, İşverenlerin Toplam İstihdama Oranı
	Eğitim	Okur Yazar Nüfus Oranı, Okur Yazar Kadın Nüfusun Toplam Kadın Nüfusuna Oranı, İlköğretim Okullaşma Oranı, Liseler Okullaşma Oranı, Meslek Liseleri Okullaşma Oranı
	Sağlık	Bebek Ölüm Oranı, On bin Kişiye Düşen Hekim Sayısı, On bin Kişiye Düşen Diş Hekimi Sayısı, On bin Kişiye Düşen Eczane Sayısı, On bin Kişiye Düşen Hastane Yatağı Sayısı
	Altyapı	Kırsal Yerleşmelerde Asfalt Yol Oranı, Yeterli İçme Suyu Götürülen Nüfus Oranı, TCK Asfalt Yol Oranı
	Diğer Refah Değişkenleri	On bin Kişiye Düşen Özel Otomobil Sayısı, On bin Kişiye Düşen Motorlu Kara Taşıtı Sayısı, Fert Başına Elektrik Tüketim Miktarı, Fert Başına Telefon Kontör Değeri, Yeşil Kartlı Kişi Oranı
Ekonomik	İmalat Sanayi	Organize Sanayi Bölgesi Parsel Sayısı, Küçük Sanayi Sitesi İşyeri Sayısı, İmalat Sanayi İşyeri Sayısı, İmalat Sanayii Yıllık Çalışanlar Ortalama Sayısı, İmalat Sanayii Kurulu Güç Kapasite Miktarı, Fert Başına İmalat Sanayi Elektrik Tüketimi, Fert Başına İmalat Sanayi Katma Değeri
	İnşaat	Daire Sayısı, Borulu Sus Tesisatı Bulunan Daire Oranı
	Tarım	Kır Nüfusu Başına Tarımsal Üretim Değeri, Tarımsal Üretim Değerinin Türkiye İçindeki Payı
	Mali	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla İçindeki Payı, Fert Başına Gayri Safi Yurt İçi Hasıla, Banka Şube Sayısı, Fert Başına Banka Mevduatı, Toplam Banka Mevduatı İçindeki Payı, Kırsal Nüfus Başına Tarım Kredisi Miktarı, Fert Başına Sınai, Ticari Ve Turizm Kredileri Miktarı, Fert Başına Belediye Giderleri, Fert Başına Genel Bütçe Gelirleri, Fert Başına Gelir Ve Kurumlar Vergisi Miktarı, Fert Başına Kamu Yatırımları Miktarı, Fert Başına Teşvik Belgeli Yatırım Tutarı, Fert Başına İhracat Miktarı, Fert Başına İthalat Miktarı
Yöntem: Bu çalışmada "Grafiksel Anlatım" tekniği kullanılmıştır.		
Veri Matrisi: Girdi olarak 81 ile ait 58 değişken setini içermektedir ve 58 X 81 boyutunda veri matrisi kullanılmıştır.		

Ek Tablo-1'in devamı

Yayın: Ersungur, Ş. M. vd. (2007): Türkiye'de Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması: Temel Bileşenler Analizi

Amaç

Araştırmanın amacı; bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik farklılıkların hangi bileşenlerden olduğunu saptamaya çalışmaktır.

Kapsam: Araştırma, Düzey 1'i oluşturan 12 istatistiki bölgeyi kapsamaktadır.

Veri yılı: Veriler; 2000-20006 yılları arasını kapsamaktadır.

Göstergeler-Değişkenler

Araştırmada kullanılan veri tabanında toplamda 10 değişken değerlendirmeye konu edilmiştir

Gösterge	Değişken	Ölçü
Sosyal	Demografik	Şehirleşme Oranı
	İstihdam	Sanayi Sektöründe İstihdam Edilenler (1000)
	Eğitim	Yüksek Öğretim Mezunlarının Oranı (%)
	Sağlık	Yüz Bin Kişi Başına Uzman Hekim
	Altyapı	-
	Diğer Refah Değişkenleri	Kişi Başı Elektrik Tüketimi (Kwh)
Ekonomik	İmalat Sanayi	İmalat Sanayi İşyeri Sayısı
	İnşaat	-
	Tarım	-
	Mali	Cari Fiyatlarla Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (\$), Banka Mevduatları Toplamı (1000 YTL), Kamu Yatırımları, İhracat Değerleri (1000\$)

Yöntem: Bu çalışmada "Temel Bileşenler Analizi" tekniği kullanılmıştır.

Veri Matrisi: Girdi olarak 12 bölgeye ait 10 değişken setini içermektedir ve 10 X 12 boyutunda veri matrisi kullanılmıştır.

Ek Tablo-1'in devamı

Yayın: Doğan, A. (2007): Sivas İli Ekonomisinin Makro-Ekonomik Göstergeler Açısından Türkiye Ve İç Anadolu Bölgesindeki Yeri

Amaç

Araştırmanın amacı; temel makro göstergeler yardımıyla Sivas ili ekonomisinin Türkiye ve İç Anadolu Bölgesi'ndeki yerini ortaya koymaktır.

Kapsam; Araştırma, 81 ili ve iç Anadolu bölgesi özelini kapsamaktadır.

Veri yılı; Veriler; 1980-2000-20001-2006 yılları arasını kapsamaktadır.

Göstergeler-Değişkenler

Araştırmada kullanılan veri tabanında toplamda 30 değişken değerlendirmeye konu edilmiştir

Gösterge	Değişken	Ölçü
Sosyal	Demografik	-
	İstihdam	Sivas'ta İktisaden Faal Nüfusun Sektörlere Göre Dağılımı, Sivas'ta Ekonomik Faaliyete Göre İstihdam Edilen Nüfusun Yıllar İtibariyle Gelişimi
	Eğitim	-
	Sağlık	-
	Altyapı	-
	Diğer Refah Değişkenleri	-
Ekonomik	İmalat Sanayi	-
	İnşaat	-
	Tarım	-
	Mali	GSYİH, GSYİH'nın İl İçerisindeki Sektörel Dağılımı, GSYİH'nın Yıllara Göre Dağılımı, Sivas'ın Türkiye GSYİH Sıralamasındaki Yeri, Kişi Başına GSYİH (İç Anadolu Bölgesi İllerinin Kişi Başına GSYİH Sıralaması), Sivas İli İthalat Ve İhracatı

Yöntem: Bu çalışmada "Grafiksel Anlatım" tekniği kullanılmıştır.

Veri Matrisi: Girdi olarak 81 ile ait 30 değişken setini içermektedir ve 30 X 81 boyutunda veri matrisi kullanılmıştır.

Ek Tablo-1'in devamı

Yayın: Öz, B. vd. (2008): Kümeleme Analizi İle Türkiye Ve Ab Ülkelerinin Beşeri Sermaye Göstergeleri Açısından Karşılaştırılması

Amaç

Araştırmanın amacı; beşeri sermayenin bileşenleri olan eğitim ve sağlık ile işgücü piyasalarına ilişkin göstergeler açısından Türkiye ve AB üyelerinin bir karşılaştırmasını yapmaktır.

Kapsam: Araştırma, Türkiye'nin de içinde yer aldığı 25 AB ülkesini kapsamaktadır.

Veri yılı: Veriler; 1990-2004 yılları arasını kapsamaktadır.

Göstergeler-Değişkenler: Araştırmada kullanılan veri tabanında toplamda 23 değişken değerlendirmeye konu edilmiştir

Gösterge	Değişken	Ölçü
Sosyal	Demografik	Toplam Nüfus, Ortalama Yıllık Nüfus Artış Oranı, Genç Nüfus Bağımlılık Oranı, Toplam Doğurganlık Oranı
	İstihdam	Erkek İşgücüne Katılım Oranı (15-64 Yaş Arası), Kadın İşgücüne Katılım Oranı (15-64 Yaş Arası), İşsizlik (Toplam İşgücünün %'Si Olarak), İlkokul Mezunu İşsiz Sayısı (Toplam İşsizliğin Yüzdesi Olarak), Üniversite Mezunu İşsiz Sayısı (Toplam İşsizliğin Yüzdesi Olarak)
	Eğitim	İlkokula Kayıt Yaptırma Oranı, Orta Öğrenime Kayıt Yaptırma Oranı, 15 Yaş Yetişkin Okuma Yazma Oranı, Üniversiteye Kayıt Yaptırma Oranı
	Sağlık	Doğuşta Yaşam Beklentisi, Bebek Ölüm Oranı, Hekim Sayısı (Her 1000 Kişi Başına), Hastane Yatak Sayısı (Her 1000 Kişi Başına), Anne Ölüm Oranı (Her 10.000 Canlı Doğum Başına)
	Altyapı	-
	Diğer Refah Değişkenleri	-
Ekonomik	İmalat Sanayi	-
	İnşaat	-
	Tarım	-
	Mali	Kamu Eğitim Harcaması (Üniversite Öğrencisi Başına), Kamu Eğitim Harcaması (GSYİH'nın %Si Olarak), Sağlık Harcamaları (Toplam GSYİH'nın %'Si Olarak), Kamu Sağlık Harcamaları (Toplam Harcamaların %'Si Olarak)

Yöntem: Bu çalışmada "Hiyerarşik Kümeleme Analizi" tekniği kullanılmıştır.

Veri Matrisi: Girdi olarak 25 ülkeye ait 23 değişken setini içermektedir ve 23 X 25 boyutunda veri matrisi kullanılmıştır.

Ek Tablo-1'in devamı

Yayın: Gölbaşı Şimşek, G. vd. (2008): İlçelerin Gelişmişlik İndekslerinin Oluşturulmasında Çok Aşamalı Doğrulayıcı Faktör Analizi Yaklaşımı

Amaç

Araştırmanın amacı; çok aşamalı doğrulayıcı faktör analizi kullanılarak, Türkiye'deki ilçeler için halen kullanılmakta olan gelişmişlik indeksinin doğrulanmasını, söz konusu indeksin doğrulanması durumunda ise, gelişmişlik indeksi olarak kullanılabilir bir indeksin (veya indekslerin) bulunmasını sağlamaktır.

Kapsam: Araştırma, Türkiye'deki 81 ilin toplam 875 ilçesini kapsamaktadır.

Veri yılı: Veriler; 2000 yılına aittir.

Göstergeler-Değişkenler

Araştırmada kullanılan veri tabanında toplamda 24 değişken değerlendirmeye konu edilmiştir

Gösterge	Değişken	Ölçü
Sosyal	Demografik	Toplam Nüfus, Şehirleşme Oranı, Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı, Nüfus Yoğunluğu, Nüfus Bağımlılık Oranı, Ortalama Hane Halkı Büyüklüğü
	İstihdam	Sanayi İşkolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı, Ticaret İşkolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı, Ulaştırma İşkolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı, İnşaat İşkolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı, Mali Kurumlar İşkolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı, Ücretli Çalışanların Toplam İstihdama Oranı, Ücretli Çalışan Kadınların Toplam İstihdama Oranı, İşverenlerin Toplam İstihdama Oranı, İşsizlik Oranı, Ziraat Sektöründe Çalışanların Toplam İstihdama Oranı
	Eğitim	Okuryazar Nüfus Oranı, Okuryazar Kadın Nüfus Oranı, Üniversite Bitirenlerin 23+ Yaş Nüfusa Oranı
	Sağlık	-
	Altyapı	-
	Diğer Refah Değişkenleri	Kiracı Oranı, Ev Sahibi Oranı
Ekonomik	İmalat Sanayi	-
	İnşaat	Borulu Su Tesisatı Bulunan Konut Oranı
	Tarım	-
	Mali	-

Yöntem: Bu çalışmada "Çok Aşamalı Doğrulayıcı Faktör Analizi" tekniği kullanılmıştır.

Veri Matrisi: Girdi olarak 872 ilçeye ait 24 değişken setini içermektedir ve 24 X 872 boyutunda veri matrisi kullanılmıştır.

Ek Tablo-1'in devamı

Yayın: Lorcu, F. vd. (2009): Yaşlara Göre Ölüm Oranları İle Sosyo-Ekonomik Göstergeler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi		
Amaç Araştırmanın amacı; il bazında ölüm oranları yaş gruplarına göre ele alınarak, ölüm oranları ile bu oranları etkileyebilecek faktörler arasındaki ilişkilerin incelenmesidir.		
Kapsam: Araştırma, 67 ili kapsamaktadır.		
Veri yılı: Veriler; 2003 yılını kapsamaktadır. (İller bazında sosyo-ekonomik göstergelere ait veriler 2003 yılında yayınlanmış olduğundan, çalışma bu yıldaki verilerle kısıtlandırılmıştır.)		
Göstergeler-Değişkenler Araştırmada kullanılan veri tabanında bağımlı ve bağımsız değişkenler olmak üzere toplamda 15 değişken değerlendirilmeye konu edilmiştir		
Gösterge	Değişken	Ölçü
Sosyal	Demografik	Şehirleşme Oranı
	İstihdam	İşsizlik
	Eğitim	Okuryazar Oranı, Üniversite Bitirenlerin Okul Bitirenlere Oranı,
	Sağlık	Bebek Ölüm Oranı, Bir-Beş Yaş Altı Ölüm Oranı, 5-14 Yaş Ölüm Oranları, 15-60 Yaş(Yetişkin) Ölüm Oranı, 60 Yaş Üstü Ölüm Oranları, 10.000 Kişiye Düşen Hekim Sayısı, 10.000 Kişiye Düşen Hastane Yatak Sayısı
	Altyapı	Kırsal Yerleşmelerde Asfalt Yol Oranı, Yeterli İçme Suyu Götürülen Nüfus Oranı
	Diğer Refah Değişkenleri	-
Ekonomik	İmalat Sanayi	-
	İnşaat	-
	Tarım	-
	Mali	Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurt İçi Hasıla, Kişi Başına Kamu Yatırımları Miktarı
Yöntem: Bu çalışmada "Kanonik Korelasyon Analizi" tekniği kullanılmıştır.		
Veri Matrisi: Girdi olarak 67 ile ait 15 değişken setini içermektedir ve 15 X 67 boyutunda veri matrisi kullanılmıştır.		

Ek Tablo-1'in devamı

Yayın: Bülbül, S. vd. (2010): Türkiye'de Bölgelerarası İç Göç Hareketlerinin Çok Boyutlu Ölçekleme Yöntemi İle İncelenmesi

Amaç

Araştırmanın amacı; Türkiye'de bölgelerarası göçlerin; alınan/verilen göçlere, demografik faktörlere ve sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralarına göre konumlarının incelenmesi ve aralarında var olabilecek benzerliklerin ya da farklılıkların ortaya konulmasıdır.

Kapsam: Araştırma, Düzey 1'i içine alan 12 istatistiki bölgeyi kapsamaktadır.

Veri yılı: Veriler; 2008 yılını kapsamaktadır.

Göstergeler-Değişkenler

Araştırmada kullanılan veri tabanında toplamda 7 değişken değerlendirmeye konu edilmiştir.

Gösterge	Değişken	Ölçü
Sosyal	Demografik	Bölgeler Bazında Alınan Ve Verilen Göçler, Net Göç Hızları, Toplam Nüfus, Nüfus Yoğunluğu, Şehirleşme Oranı
	İstihdam	-
	Eğitim	-
	Sağlık	-
	Altyapı	-
	Diğer Refah Değişkenleri	-
Ekonomik	İmalat Sanayi	-
	İnşaat	-
	Tarım	-
	Mali	-

Yöntem: Bu çalışmada "Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi" tekniği kullanılmıştır.

Veri Matrisi: Girdi olarak 12 bölgeye ait 7 değişken setini içermektedir ve 7 X 12 boyutunda veri matrisi kullanılmıştır.

Ek Tablo-1'in devamı

Yayın: Düzakın, E. vd. (2010): Kalkınmada Öncelikli İllerin Ekonomik Etkinliklerinin Değerlendirilmesi		
Amaç Araştırmanın amacı; Kalkınmada Öncelikli Yörelere kapsamında bulunan illerin ekonomilerinin belirli bir dönem aralığında etkin olup olmadığını incelemektir.		
Kapsam: Araştırma, 49 ili kapsamaktadır.		
Veri yılı: Veriler; 1995-2000 yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır.		
Göstergeler-Değişkenler Araştırmada kullanılan veri tabanında girdiler ve çıktılar olmak üzere toplamda 7 değişken değerlendirmeye konu edilmiştir		
Gösterge	Değişken	Ölçü
Sosyal	Demografik	-
	İstihdam	-
	Eğitim	-
	Sağlık	-
	Altyapı	-
	Diğer Refah Değişkenleri	-
Ekonomik	İmalat Sanayi	-
	İnşaat	-
	Tarım	-
	Mali	İl Bazında Kamu Yatırım Gerçekleşmeleri (Milyar TL), İl Bazında Teşvik Yatırımları (Milyar TL), İl Bazında Kullanılan Toplam Banka Kredileri (Milyar TL), İl Bazında GSYİH (Milyon TL), İl Bazında Teşviklerle Yaratılan İstihdam (Kişi Sayısı), İl Bazında Açılan İşyeri Sayıları (İşyeri Sayısı), İl Bazında Dış Ticaret Dengesi
Yöntem: Bu çalışmada "Veri Zarflama Analizi" (süper aylak tabanlı model) tekniği kullanılmıştır.		
Veri Matrisi: Girdi olarak 49 ile ait 7 değişken setini içermektedir ve 7 X 49 boyutunda veri matrisi kullanılmıştır.		

Ek Tablo-1'in devamı

Yayın: Ağır, H. vd. (2010): Türkiye'de Elektrik Tüketimi Ve Ekonomik Gelişmişlik Düzeyi İlişkisi: Yatay Kesit Analizi		
Amaç Araştırmanın amacı; elektrik tüketimi ile ekonomik gelişmişlik düzeyi arasındaki ilişkiyi mevcut literatür çerçevesinde oluşturulan modellerle 81 il verisini kullanarak yatay kesit analiziyle ampirik olarak incelemektir.		
Kapsam: Araştırma, mevcut idari yapı çerçevesinde 81 ili kapsamaktadır.		
Veri yılı: Veriler; 2000 yılına aittir.		
Göstergeler-Değişkenler Araştırmada kullanılan veri tabanında toplamda 7 değişken değerlendirmeye konu edilmiştir		
Gösterge	Değişken	Ölçü
Sosyal	Demografik	-
	İstihdam	-
	Eğitim	Eğitim Sektörü Gelişmişlik İndeksi
	Sağlık	-
	Altyapı	-
	Diğer Refah Değişkenleri	Kişi Başına Elektrik Tüketimi Miktarı
Ekonomik	İmalat Sanayi	İmalat Sanayi İşyeri Sayısı, İmalat Sanayi Yıllık Çalışanlar Ortalama Sayısı, Kişi Başına İmalat Sanayi Katma Değeri, Kişi Başına İmalat Sanayi Elektrik Tüketimi
	İnşaat	-
	Tarım	-
	Mali	Kişi Başına Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
Yöntem: Bu çalışmada "Yatay Kesit Analizi" tekniği kullanılmıştır.		
Veri Matrisi: Girdi olarak 81 ile ait 7 değişken setini içermektedir ve 7 X 81 boyutunda veri matrisi kullanılmıştır.		

Ek Tablo-1'in devamı

Yayın: Yılcıncı, V. (2010): Bulanık Kümeleme Analizi İle Türkiye'deki İllerin Sosyoekonomik Açından Sınıflandırılması

Amaç

Araştırmanın amacı; sosyo-ekonomik kriterler bakımından Türkiye'deki 81 ilin sınıflandırılmasını ortaya koymaktır.

Kapsam: Araştırma; 81 ili kapsamaktadır.

Veri yılı: Veri yılı belirtilmemiştir.

Göstergeler-Değişkenler

Araştırmada kullanılan veri tabanında toplamda 11 değişken değerlendirmeye konu edilmiştir.

Gösterge	Değişken	Ölçü
Sosyal	Demografik	Nüfus Yoğunluğu
	İstihdam	İşsizlik Oranı, Toplam Aktif Sigortalı Sayısı, Emekli Aylığı Alan Toplam Kişi Sayısı
	Eğitim	Yüksek Öğretim Mezunlarının Oranı
	Sağlık	Bebek Ölüm Hızı, Hekim Başına Düşen Nüfus Sayısı
	Altyapı	-
	Diğer Refah Değişkenleri	10.000 Kişiye Düşen Özel Otomobil Sayısı
Ekonomik	İmalat Sanayi	-
	İnşaat	-
	Tarım	Toplam Tarımsal Üretim Değerleri
	Mali	Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurt İçi Hasıla, Kamu Yatırım Harcamaları

Yöntem: Bu çalışmada "Bulanık Kümeleme Analizi" tekniği kullanılmıştır.

Veri Matrisi: Girdi olarak 81 ile ait 11 değişken setini içermektedir ve 11 X 81 boyutunda veri matrisi kullanılmıştır.

Ek Tablo-1'in devamı

Yayın: Yakar, M. vd. (2010): Afyonkarahisar İlinde İller Arası Göçlerin Gelişmişlik Endeksleriyle Analizi		
Amaç Araştırmanın amacı; Afyonkarahisar ilinde iller arası net göçlerin Türkiye'deki dağılımını çeşitli gelişmişlik endeksleri kullanılarak analiz etmektir.		
Kapsam: Araştırma, mevcut idari yapı çerçevesinde 81 ili kapsamaktadır. Ayrıca aynı veri tabanı ve araştırma tekniği kullanılarak 7 coğrafi bölge ile istatistiki bölge birimleri (Düzyey-1 ve Düzyey-2) araştırma kapsamında yer almaktadır.		
Veri yılı: Veriler; 1980, 85, 90, 2000 yıllarına aittir.		
Göstergeler-Değişkenler Araştırmada kullanılan veri tabanında toplamda 30 değişken değerlendirmeye konu edilmiştir		
Gösterge	Değişken	Ölçü
Sosyal	Demografik	-
	İstihdam	-
	Eğitim	Okur Yazar Nüfus Oranı, Okur-Yazar Kadın Nüfusun Toplam Kadın Nüfusuna Oranı, Üniversite Bitirenlerin 22 Ve Üstü Yaş Nüfusa Oranı, İlköğretimde Okullaşma Oranı, Liselerde Okullaşma Oranı, Mesleki Ve Teknik Liseler Okullaşma Oranı
	Sağlık	Bebek Ölüm Oranı, On Bin Kişiyeye Düşen Hekim Sayısı, On Bin Kişiyeye Düşen Diş Hekimi Sayısı, On Bin Kişiyeye Düşen Eczane Sayısı, On Bin Kişiyeye Düşen Hastane Sayısı, Doğumdan Beklenen Yaşam Süresi
	Altyapı	-
	Diğer Refah Değişkenleri	-
Ekonomik	İmalat Sanayi	-
	İnşaat	-
	Tarım	-
	Mali	Kişi Başına Düşen GSYİH
Yöntem: Bu çalışmada "Temel Bileşenler Analizi" ve "QUEST Analizi" teknikleri kullanılmıştır.		
Veri Matrisi: Girdi olarak 81 ile ait 30 değişken setini içermektedir ve 30 X 81 boyutunda veri matrisi kullanılmıştır.		

Ek Tablo-1'in devamı

Yayın: Öncel, A. vd. (2011): Türkiye'de Bölgelerarası Kaynak Kullanım Etkinliğinin Veri Zarflama Analizi Yöntemi İle İncelenmesi		
Amaç Araştırmanın temel amacı; bölgesel kaynakların etkin kullanılmış olup olmadığının tespit edilerek, daha etkin kaynak kullanımı amacıyla alternatif politika önerilerinin sunulmasıdır. Bu amaçla "sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi açısından geri kalmış bölgelerin kaynaklarını etkin kullanmadıkları" yaklaşımından hareketle, Türkiye açısından bir durum tespiti yapılmaya çalışılmıştır.		
Kapsam: Araştırma; Türkiye'nin Düzey 2 kapsamında 26 alt bölgesini kapsamaktadır.		
Veri yılı: Veriler 1995-2000 yıllarına aittir.		
Göstergeler-Değişkenler Araştırmada kullanılan veri tabanında girdi ve çıktılar olmak üzere toplamda 9 değişken değerlendirmeye konu edilmiştir.		
Gösterge	Değişken	Ölçü
Sosyal	Demografik	Şehirleşme Oranı
	İstihdam	Toplam İşgücü
	Eğitim	Üniversite Mezunu Oranı
	Sağlık	Kişi Başına Düşen Hastane Yatak Sayısı
	Altyapı	-
	Diğer Refah Değişkenleri	Kişi Başına Düşen Özel Otomobil Sayısı
Ekonomik	İmalat Sanayi	-
	İnşaat	-
	Tarım	-
	Mali	Kişi Başına Banka Kredisi, Kişi Başına Kamu Yatırım Harcaması, Kişi Başına Teşvik Belgeli Yatırım Tutarı, Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH)
Yöntem: Bu çalışmada "Veri Zarflama Analizi" tekniği kullanılmıştır.		
Veri Matrisi: Girdi olarak 26 bölgeye ait 9 değişken setini içermektedir ve 9 X 26 boyutunda veri matrisi kullanılmıştır.		

Ek Tablo-1'in devamı

Yayın: Kılıç, İ. vd. (2011): Sosyo-Ekonomik Göstergeler Bakımından İllerin Bölgesel Bazda Benzerliklerinin Çok Değişkenli Analizler İle İncelenmesi		
Amaç Araştırmanın amacı, sosyo-ekonomik göstergeler bakımından Türkiye'deki illerin bölgesel bazda benzerliklerinin çok değişkenli analizlerden kümeleme ve çok boyutlu ölçekleme analizi ile incelenmesidir		
Kapsam: Araştırma; Türkiye'nin 81 ilini kapsamaktadır.		
Veri yılı: Veri yılı belirtilmemiştir.		
Göstergeler-Değişkenler Araştırmada DPT Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü'nce 2003 yılında yapılan "İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması" kapsamında kullanılan 54 değişken değerlendirilmeye konu edilmiştir.		
Gösterge	Değişken	Ölçü
Sosyal	Demografik	Toplam Nüfus, Şehirleşme Oranı, Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı, Nüfus Yoğunluğu, Doğurganlık Hızı, Ortalama Hane Halkı Büyüklüğü
	İstihdam	Tarım İş Kolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı, Sanayi İşkolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı, Ticaret İşkolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı, Mali Kurumlar İşkolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı, Ücretli Çalışanların Toplam İstihdama Oranı, Ücretli Çalışan Kadınların Toplam İstihdama Oranı, İşverenlerin Toplam İstihdama Oranı
	Eğitim	Okur Yazar Nüfus Oranı, Okur Yazar Kadın Nüfusun Toplam Kadın Nüfusuna Oranı, İlköğretim Okullaşma Oranı, Liseler Okullaşma Oranı, Meslek Liseleri Okullaşma Oranı
	Sağlık	Bebek Ölüm Oranı, On Bin Kişiye Düşen Hekim Sayısı, On Bin Kişiye Düşen Diş Hekimi Sayısı, On Bin Kişiye Düşen Eczane Sayısı, On Bin Kişiye Düşen Hastane Yatağı Sayısı
	Altyapı	Kırsal Yerleşmelerde Asfalt Yol Oranı, Yeterli İçme Suyu Götürülen Nüfus Oranı, TCK Asfalt Yol Oranı
	Diğer Refah Değişkenleri	On Bin Kişiye Düşen Özel Otomobil Sayısı, On Bin Kişiye Düşen Motorlu Kara Taşıtı Sayısı, Fert Başına Elektrik Tüketim Miktarı, Fert Başına Telefon Kontör Değeri, Yeşil Kartlı Kişi Oranı
Ekonomik	İmalat Sanayi	Organize Sanayi Bölgesi Parsel Sayısı, Küçük Sanayi Sitesi İşyeri Sayısı, İmalat Sanayi İşyeri Sayısı
	İnşaat	Daire Sayısı, Borulu Sus Tesisatı Bulunan Daire Oranı
	Tarım	Kır Nüfusu Başına Tarımsal Üretim Değeri, Tarımsal Üretim Değerinin Türkiye İçindeki Payı
	Mali	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla İçindeki Payı, Fert Başına Gayri Safi Yurt İçi Hasıla, Banka Şube Sayısı, Fert Başına Banka Mevduatı, Toplam Banka Mevduatı İçindeki Payı, Toplam Banka Kredileri İçindeki Payı, Kırsal Nüfus Başına Tarım Kredisi Miktarı, Fert Başına Sınai, Ticari Ve Turizm Kredileri Miktarı, Fert Başına Belediye Giderleri, Fert Başına Genel Bütçe Gelirleri, Fert Başına Gelir Ve Kurumlar Vergisi Miktarı, Fert Başına Kamu Yatırımları Miktarı, Fert Başına Teşvik Belgeli Yatırım Tutarı, Fert Başına İhracat Miktarı, Fert Başına İthalat Miktarı
Yöntem: Bu çalışmada "Path Analizi", "Kümeleme Analizi" Ve "Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi" teknikleri kullanılmıştır.		
Veri Matrisi: Girdi olarak 81 bölgeye ait 54 değişken setini içermektedir ve 54 X 81 boyutunda veri matrisi kullanılmıştır.		

Ek Tablo-1'in devamı

Yayın: Dağdemir, Ö. vd. (2011): Türkiye'de Bölgesel Gelir Dağılımının İller Düzeyinde Analizi: 1990-2006

Amaç

Araştırmanın amacı, Türkiye'de bölgesel gelir dağılımının 1990-2006 dönemindeki gelişimini il düzeyinde Kişi Başına Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (KBGSYH) ve Kişi Başına Milli Gelir (KBMG) rakamları kullanılarak, neoklasik yakınsama hipotezi açısından analiz etmek ve bölgesel gelir farklılıklarının nedenlerini incelemektir.

Kapsam: Araştırma; Türkiye'nin 81 ilini kapsamaktadır.

Veri yılı: Veriler 1990-2006 dönemlerine aittir.

Göstergeler-Değişkenler

Araştırmada kullanılan veri tabanında toplamda 8 değişken değerlendirmeye konu edilmiştir.

Gösterge	Değişken	Ölçü
Sosyal	Demografik	Kentleşme Oranı
	İstihdam	İşgücü, İnsan Sermayesi, Hizmet Sektörü Verimliliği, Kamuda İstihdam Oranı
	Eğitim	-
	Sağlık	-
	Altyapı	-
	Diğer Refah Değişkenleri	Siyasi Temsil Oranı, İlin Kalkınmada Öncelikli Yörelere Kapsamında Olup Olmadığı
Ekonomik	İmalat Sanayi	-
	İnşaat	-
	Tarım	-
	Mali	Kişi Başına Sermaye Stoku

Yöntem: Bu çalışmada "En Küçük Kareler Yöntemi" tekniği kullanılmıştır.

Veri Matrisi: Girdi olarak 81 ile ait 8 değişken setini içermektedir ve 8 X 81 boyutunda veri matrisi kullanılmıştır.

Ek Tablo-1'in devamı

Yayın: Demir, D. (2011): Türkiye'deki İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeyleri:n İstatistiksel Bir Analiz (1990-2010)		
Amaç Araştırmanın amacı; 2008 yılı itibariyle Türkiye'deki 81 ilin sosyo-ekonomik göstergeler bakımından gelişmişlik sıralamasının yapılmasıdır.		
Kapsam: Araştırma; 1990 yılı için 76 ili, 2000 ve 2010 yılları için 81 ili kapsamaktadır.		
Veri yılı: Veriler; 1990-95, 2000 ve 2007-2010 yılları arasına aittir.		
Göstergeler-Değişkenler Araştırmada kullanılan veri tabanında toplamda; 1990 yılı için 56, 2000 yılı için 54, 2010 yılı için 41 değişken değerlendirmeye konu edilmiştir.		
Gösterge	Değişken	Ölçü
Sosyal	Demografik	İl Nüfusu(Toplam Nüfus), Şehirleşme Oranı, Yıllık Nüfus Artış Hızı, Nüfus Yoğunluğu, Göç Oranı, Doğum Oranı (Doğurganlık Hızı, Doğum Sayısı), Ortalama Hane Sayısı
	İstihdam	Tarımda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı, Sanayide Çalışanların Toplam İstihdama Oranı, Ticaret İşkolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı, Mali Kurumlarda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı, Ücretli Çalışanların Toplam İstihdama Oranı, Ücretli Kadın Çalışanların Toplam İstihdama Oranı, İşverenlerin Toplam İstihdama Oranı
	Eğitim	Okur Yazar Nüfus Oranı, Okur Yazar Kadın Nüfus Oranı, Üniversite Bitirenlerin Oranı (Üniversite Bitirenlerin 22+ Yas Nüfusa Oranı), İlkokullar Okullaşma Oranı, Ortaokullar Okullaşma Oranı, Liseler Okullaşma Oranı, Mesleki ve Teknik Liseler Okullaşma Oranı, Bin Kişiye Düşen Yükseköğretimde Öğretim Elemanı Sayısı
	Sağlık	Bebek Ölüm Sayısı, On Bin Kişiye Düşen Hekim Sayısı, On Bin Kişiye Düşen Diş Hekimi Sayısı, On Bin Kişiye Düşen Eczane Sayısı, On Bin Kişiye Düşen Hastane Yatak Sayısı
	Altyapı	Kırsal Yerleşim Asfalt Yol Uzunluğu, Kırsal Nüfus İçinde İçme Suyuna Sahip Nüfus Oranı, İl ve Devlet Asfalt Yol Uzunluğu, Yeterli İçme Suyu Götürülen Nüfus Oranı, On Bin Kişiye Düşen Fax Abone Sayısı
	Diğer Refah Değişkenleri	On Bin Kişiye Düşen Otomobil Sayısı, On Bin Kişiye Düşen Kara Taşıtı Sayısı, Kişi Basına Düşen Elektrik Tüketimi, Kişi Basına Düşen Telefon Kontör Değeri, Yeşil Karta Sahip Nüfus Oranı, Turizm İşletmeleri Yatak Sayısı
Ekonomik	İmalat Sanayi	Organize Sanayi Bölgesi Parsel Sayısı, Küçük Sanayi Siteleri İşyeri Sayısı, İmalat Sanayi İşyeri Sayısı, İmalat Sanayinde Çalışan Ortalaması, Toplam Çevirici Güç Kapasitesi, Sanayi Elektrik Tüketimi, Fert Basına Düşen İmalat Sanayi Katma Değeri
	İnşaat	Yapı Kullanım İzni Alınan Daire Sayısı, Kentsel Nüfus Basına Düşen Konut Alanı, Borulu Su Tesisatı Bulunan Daire Sayısı, Belediye Sınırları İçindeki Konut Alanı, Bin Kişiye Düşen Bina sayısı
	Tarım	Kırsal Nüfus Basına Düşen Tarımsal Üretim Değeri, Kişi Basına Canlı Hayvanlar Değeri
	Mali	Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın Toplam Nüfusa Oranı, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Tutarı (Kişi Basına Gayri Safi Yurt İçi Hasıla), Banka Şube Sayısı, Mevduat Miktarı, Mevduatın Toplam Nüfusa Oranı, Kredi Miktarı, Tarımsal Kredi Miktarı, Sınai ve Ticari Kredi Miktarı, Belediye Giderleri Miktarı, Bütçe Gelirleri Miktarı, Gelir ve Kurumlar Vergisi Miktarı, Teşvikli Yatırım Miktarı, İhracat Oranı, İthalat Oranı
Yöntem: Bu çalışmada "Faktör Analizi" tekniği kullanılmıştır.		
Veri Matrisi: Girdi olarak 76 ile ait 56 değişken setini ve 56 X 76 boyutunda, 81 ile ait 54 değişken setini ve 54 X 81, 81 ile ait 41 değişken setini içermektedir ve 41 X 81 boyutunda veri matrisi kullanılmıştır.		

Ek Tablo-1'in devamı

Yayın: Demiray Erol, E. (2011): Türkiye'de Bölgelerin Gelişmişlik Farklılıklarının Giderilmesine Yönelik Politikaların Analizi		
Amaç Araştırmanın amacı, Türkiye'deki istatistikî bölge birimlerinin sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyelerini ve farklılıklarını ortaya çıkarmaktır.		
Kapsam: Araştırma, Türkiye'deki Düzey 1'i kapsamaktadır.		
Veri yılı: Veriler 2000 ve 2009 yıllarına aittir.		
Göstergeler-Değişkenler Araştırmada kullanılan veri tabanında toplamda 32 değişken değerlendirmeye konu edilmiştir		
Gösterge	Değişken	Ölçü
Sosyal	Demografik	Toplam Nüfus, Şehirleşme Oranı, Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı, Nüfus Yoğunluğu
	İstihdam	Tarım İşkolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı, Sanayi İşkolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı
	Eğitim	Okur-Yazar Nüfus Oranı, Okur-Yazar Kadın Nüfusun Toplam Kadın Nüfusa Oranı, Üniversite Bitirenlerin 22+ Yaş Nüfusa Oranı, İlkokullar Okullaşma Oranı, Liseler Okullaşma Oranı, Mesleki ve Teknik Liseler Okullaşma Oranı
	Sağlık	On bin Kişiye Düşen Hekim Sayısı, On Bin Kişiye Düşen Diş Hekimi Sayısı, On Bin Kişiye Düşen Eczacı Sayısı, On Bin Kişiye Düşen Hastan Yatağı Sayısı
	Altyapı	-
	Diğer Refah Değişkenleri	On bin Kişiye Düşen Özel Otomobil Sayısı, On bin Kişiye Düşen Motorlu Kara Taşıtı Sayısı, Kişi Başına Elektrik Tüketim Miktarı, Yeşil Karta Sahip Nüfus Oranı
Ekonomik	İmalat Sanayi	Kişi Başına İmalat Sanayi Elektrik Tüketimi
	İnşaat	-
	Tarım	Kırsal Nüfus Başına Tarımsal Üretim Değeri
	Mali	Kişi Başına Gayri Safi Yurt İçi Hasıla, Kişi Başına Gayri Safi Katma Değer, Banka Şube Sayısı, Kişi Başına Banka Mevduatı, Toplam Banka Mevduatı İçindeki Pay, Toplam Banka Kredileri İçindeki Pay, Kişi Başına Kamu Yatırımları Miktarı, Kişi Başına Teşvik Belgeli Yatırım Tutarı, Kişi Başına İhracat Miktarı, Kişi Başına İthalat Miktarı
Yöntem: Bu çalışmada "Temel Bileşenler Analizi" tekniği kullanılmıştır.		
Veri Matrisi: Girdi olarak 12 Düzey 1 bölgesine ait 32 değişken setini içermektedir ve 32 X 12 boyutunda veri matrisi kullanılmıştır.		

Ek Tablo-1'in devamı

Yayın: Yılmaz, Ü, (2011): Türkiye' De İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Düzeylerinin Faktör Analizi ve Kümeleme Analizi ile İncelenmesi

Amaç

Bu çalışmada kullanılan faktör analizi yöntemiyle Türkiye'de illerin sosyoekonomik gelişmişliğinin arkasındaki gizli yapıların belirlenmesi ve belirlenen gelişmişlik endeksine göre illerin gelişmişlik sıralamasının elde edilmesi ve kullanılan kümeleme analizi yöntemiyle aynı yapıyı gösteren homojen il gruplarının belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Kapsam: Araştırma; mevcut idari yapı çerçevesinde 81 ili kapsamaktadır.

Veri yılı: Veriler; 2001 (*Fert Başına Göre GSYİH*) ve 2006, 07, 08 yıllarına aittir.

Göstergeler-Değişkenler

Araştırmada kullanılan veri tabanında toplamda 31 değişken değerlendirmeye konu edilmiştir.

Gösterge	Değişken	Ölçü
Sosyal	Demografik	Toplam Nüfus, Şehir Nüfusu, Nüfus Yoğunluğu, Doğurganlık Oranı,
	İstihdam	İstihdam Oranı, İşgücüne Katılma Oranı, İşsizlik Oranı
	Eğitim	Okur-Yazar Nüfus Oranı, Öğretmen Başına Öğrenci Sayısı(İlköğretim), Öğretmen Başına Öğrenci Sayısı (Ortaöğretim)
	Sağlık	Diş Hekimi Sayısı, Sağlık Memuru, Eczacı Sayısı, Hastane Yatak Sayısı, Hemşire Sayısı, Uzman Hekim, Bebek Ölüm Hızı
	Altyapı	-
	Diğer Refah Değişkenleri	Kamyon Sayısı, Otobüs Sayısı, Otomobil Sayısı, Toplam Enerji Tüketimi, Toplam Suç Oranı, Kaza Sayısı
Ekonomik	İmalat Sanayi	-
	İnşaat	Toplam Bina Sayısı
	Tarım	Bitkisel Üretim Değeri, Hayvansal Ürünler Değeri, Toplam İşlenen Tarım Alanı, Traktör Sayıları
	Mali	Kişi Başına İhracat, Kişi Başına İthalat, Fert Başına Göre GSYİH

Yöntem: Bu çalışmada "Faktör Analizi" ve "Kümeleme Analizi" tekniği kullanılmıştır.

Veri Matrisi: Girdi olarak 81 ile ait 31 değişken setini içermektedir ve 31 X 81 boyutunda veri matrisi kullanılmıştır.

Ek Tablo-1'in devamı

Yayın: Baday Yıldız, E. vd: (2012), Türkiye'de İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması (2010)		
Amaç Bu çalışmanın temel amacı, sonuncusu 2003 yılında DPT tarafından yapılan illerin sosyo ekonomik gelişmişlik sıralamasının, ulaşılabilen en yeni veriler ile tekrarlanması ve kamuoyunun ihtiyaç duyduğu yeni sıralamanın oluşturulmasıdır. Çalışmanın diğer bir amacı ise 2010 yılı illerin gelişmişlik sıralaması ile 2003 yılı illerin gelişmişlik sıralamasını karşılaştırarak zaman içinde ortaya çıkan farklılıklara dikkat çekmektir.		
Kapsam: Araştırma 81 ili kapsamaktadır.		
Veri yılı: Veriler; 2006-2010 yılları arasına aittir.		
Göstergeler-Değişkenler Araştırmada, İl ölçeğinde 2003 yılındaki sıralamada kullanılan değişkenler tercih edilmiş, sosyal ve ekonomik gelişmişliği temsil eden 41 değişken kullanılmıştır.		
Gösterge	Değişken	Ölçü
Sosyal	Demografik	Toplam nüfus, Şehirleşme oranı, Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı, Nüfus Yoğunluğu, Doğurganlık Hızı
	İstihdam	Tarım İş Kolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı, Sanayi İş Kolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı
	Eğitim	Okur-Yazar Nüfus Oranı, Okur-Yazar Kadın Nüfusun Toplam Kadın Nüfusa Oranı, Üniversite Bitirenlerin 22+ Yaş Nüfusa Oranı, İlkokullar Okullaşma Oranı, Liseler Okullaşma Oranı, Mesleki ve Teknik Liseler Okullaşma Oranı
	Sağlık	On bin Kişiye Düşen Hekim Sayısı, On bin Kişiye Düşen Diş Hekimi Sayısı, On bin Kişiye Düşen Eczane Sayısı, On bin Kişiye Düşen Hastane Yatağı Sayısı
	Altyapı	İçme suyu Hizmet Verilen Nüfus Oranı, Devlet ve İl Yolları Asfalt Yol Oranı
	Diğer Refah Değişkenleri	On bin Kişiye Düşen Özel Otomobil Sayısı, On bin Kişiye Düşen Motorlu Kara Taşıtı Sayısı, Kişi Başına Elektrik Tüketim Miktarı, Yeşil Karta Sahip Nüfus Oranı
Ekonomik	İmalat Sanayi	Organize Sanayi Bölgesi Parsel Sayısı, Kişi Başına İmalat Sanayii Elektrik Tüketimi
	İnşaat	Bina Sayısı
	Tarım	Kırsal Nüfus Başına Tarımsal Üretim Değeri, Tarımsal Üretim Değerinin Türkiye İçindeki Payı
	Mali	Kişi Başına Gayri Safi Katma Değer, Banka Şube Sayısı, Kişi Başına Banka Mevduatı, Toplam Banka Mevduatı İçindeki Pay, Toplam Banka Kredileri İçindeki Pay, Kırsal Nüfus Başına Tarımsal Kredi Miktarı, Kişi Başına Sınai, Ticari ve Turizm Kredileri Miktarı, Kişi Başına Belediye Giderleri, Kişi Başına Genel Bütçe Gelirleri, Kişi Başına Gelir ve Kurumlar Vergisi Miktarı, Kişi Başına Kamu Yatırımları Miktarı, Kişi Başına Teşvik Belgeli Yatırım Tutarı, Kişi Başına İhracat Miktarı, Kişi Başına İthalat Miktarı
Yöntem: Bu çalışmada “Temel Bileşenler Analizi” ve “İki Boyutlu Harita” teknikleri kullanılmıştır.		
Veri Matrisi: Girdi olarak 81 ile ait 41 değişken setini içermektedir ve 41X 81 boyutunda veri matrisi kullanılmıştır.		

Ek Tablo-1'in devamı

Yayın: Eraydın, K. vd. (2012): Türkiye'de İllerin Gelişmişlik Düzeyi Araştırması		
Amaç Araştırmanın amacı; sosyal ve ekonomik alanlardan seçilen değişkenler baz alınarak, illerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeylerinin belirlenmesi ve bu belirleme doğrultusunda sıralamalarının yapılması, böylece, bankacılık sektörünü de yakından ilgilendiren ildeki “toplam ekonomik potansiyelin” de analiz edilmesidir.		
Kapsam: Araştırma 81 ili kapsamaktadır.		
Veri yılı: Veriler; 2005-2011 yıllarını kapsayan döneme aittir.		
Göstergeler-Değişkenler Araştırmada kullanılan veri tabanında toplamda 44 değişken değerlendirmeye konu edilmiştir.		
Gösterge	Değişken	Ölçü
Sosyal	Demografik	Nüfus, Net Göç, Nüfus Yoğunluğu
	İstihdam	Sanayi Sicil Kayıtlarına Göre İstihdam, İşgücü, İşsizlik Oranı
	Eğitim	Okuma Yazma Bilmeyen Nüfus, Öğretim Üyesi Sayısı, Lisans Ve Yüksek Lisans Mezunu
	Sağlık	Uzman Doktor Sayısı, Hastane Sayısı, Yatak Sayısı, Bebek Ölümleri
	Altyapı	Km2 Başına Düşen İl Ve Devlet Yolu, Km2 Başına Düşen Otoyol, Km2 Başına Düşen Demir Yolu
	Diğer Refah Değişkenleri	Bin Kişi Başına Otomobil Sayısı, Kişi Başına Mesken Elektrik Tüketimi, Hava Kirliliği, Sinema Seyircisi Sayısı, Kamyon Sayısı, Turizm, Toplam İnış/Kalkış Yapan Uçak Sayısı, Nüfusa Göre Yolcu Sayısı, Taşınan Yük, Yaratıcılık, Okuma Yazma Bilmeyen Seçmen Oranı
Ekonomik	İmalat Sanayi	Sanayi Elektrik Tüketimi
	İnşaat	-
	Tarım	Traktör Sayısı, Bitkisel Üretim, Hayvansal Üretim
	Mali	Tahsil Edilen Vergi Gelirleri, Yatırım Teşvikleri, İSO 1000'deki Şirket Sayısı, İhracat 1000'deki Şirket Sayısı, İhracat, İthalat, Toplam Açılan Şirket Sayısı, Açılan Şirketlerin Toplam Sermayesi, Toplam Mevduat, Şube Sayısı, Nakdi Krediler, Takipteki Alacaklar, Gayrinakdi Krediler
Yöntem: Bu çalışmada “Temel Bileşenler Analizi” ve “Kümeleme Analizi teknikleri kullanılmıştır.		
Veri Matrisi: Girdi olarak 81 ile ait 44 değişken setini içermektedir ve 44 X 81 boyutunda veri matrisi kullanılmıştır.		

Ek Tablo-1'in devamı

Yayın: Özceylan, D. vd. (2012): Türkiye'deki İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeyleri Ve Afetlerden Sosyal Ve Ekonomik Zarar Görebilirlikleri Arasındaki İlişki

Amaç

Araştırmanın amacı; afetin meydana geldiği coğrafyanın gelişmişliği ile o coğrafyada yaşayanların afetlerden sosyal ve ekonomik zarar görebilirlikleri arasında ilişki olup olmadığının anlaşılması ve varsa bu ilişkinin yön ve derecesinin belirlenmesidir.

Kapsam: Araştırma; 81 ili kapsamaktadır.

Veri yılı: Veri yılları belirtilmemiştir.

Göstergeler-Değişkenler

Araştırmada kullanılan veri tabanında toplamda 21 değişken değerlendirmeye konu edilmiştir.

Gösterge	Değişken	Ölçü
Sosyal	Demografik	Nüfus Yoğunluğu, Nüfus Artış Hızı, Doğum Oranı, Zarar Görebilir Yaş Grubu, Özürlü Oranı, Kadın Nüfus Oranı, Ortalama Hane Halkı Büyüklüğü, Yaş Bağımlılık Oranı
	İstihdam	İşsizlik Oranı, Kadın İstihdamı
	Eğitim	Eğitim Seviyesi
	Sağlık	Yatak Sayısı, Doktor Sayısı,
	Altyapı	-
	Diğer Refah Değişkenleri	Zorunlu Deprem Sigortası Sahipliği, Afetlerle İlgili STK'lardaki Gönüllü Sayısı, Yeşil Kart Sahipliği
Ekonomik	İmalat Sanayi	Sanayi Kuruluşlarının Sayısı
	İnşaat	Barınma Alternatifleri, , Kiracı Olma
	Tarım	-
	Mali	GSYİH, Banka Şube Sayısı

Yöntem: Bu çalışmada "Temel Bilimler Analizi" ve "Spearman Sıra Korelasyon Katsayısı Analizi" tekniği kullanılmıştır.

Veri Matrisi: Girdi olarak 81 ile ait 21 değişken setini içermektedir ve 21 X 81 boyutunda veri matrisi kullanılmıştır.

Ek Tablo-1'in devamı

Yayın: Çemrek, F. (2012): Türkiye'deki İllerin Gelir Ve Refah Düzeyi Değişkenleri Arasındaki İlişkinin Kanonik Korelasyon Analizi İle İncelenmesi

Amaç

Araştırmanın amacı; Türkiye'deki illerin gelir ve refah düzeyi değişken grupları arasındaki ilişkinin incelenmesidir.

Kapsam: Araştırma; 81 ili kapsamaktadır.

Veri yılı: Veri yılları belirtilmemiştir.

Göstergeler-Değişkenler

Araştırmada kullanılan veri tabanında toplamda 10 değişken değerlendirmeye konu edilmiştir.

Gösterge	Değişken	Ölçü
Sosyal	Demografik	-
	İstihdam	İşgücüne Katılma Oranı, İşsizlik Oranı
	Eğitim	Toplam Öğrenci/Toplam Öğretmen Sayısı, Halk Kütüphanesini Yararlanma Sayısı
	Sağlık	Hastane Yatak Sayısı
	Altyapı	Kişi Başı Günlük Atık Su Miktarı
	Diğer Refah Değişkenleri	Kişi Başına Toplam Elektrik Tüketimi, Toplam Araç Sayısı
Ekonomik	İmalat Sanayi	-
	İnşaat	-
	Tarım	Buğday Üretim Verimi
	Mali	Kişi Başına Düşen Gayrı Safi Milli Hasıla

Yöntem: Bu çalışmada "Kanonik Korelasyon Analizi" tekniği kullanılmıştır.

Veri Matrisi: Girdi olarak 81 ile ait 10 değişken setini içermektedir ve 10 X 81 boyutunda veri matrisi kullanılmıştır.

Ek Tablo-1'in devamı

Yayın: Albayrak, A.S. (2013): Türkiye'de İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Düzeylerinin En Önemli Belirleyicileri Ve İllerin 2012 Yılı Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması		
Amaç Araştırmanın amacı; Türkiye'de illerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeylerinin en önemli belirleyicilerini faktör analiziyle ve illerin 2012 yılı sosyoekonomik gelişmişlik düzeylerini temel bileşenler analiziyle elde etmektir.		
Kapsam: Araştırma; 81 ili ve 7 coğrafi bölgeyi kapsamaktadır.		
Veri yılı: Veriler; 2011 ve 2012 yıllarına aittir.		
Göstergeler-Değişkenler Araştırmada kullanılan veri tabanında toplamda 63 değişken değerlendirmeye konu edilmiştir.		
Gösterge	Değişken	Ölçü
Sosyal	Demografik	Toplam Nüfus, Nüfus Artış Hızı (Binde), Nüfus Yoğunluğu, Net Göç Hızı, Kentleşme Oranı, Toplam Yaş Bağımlılık Oranı, Genç Yaş Bağımlılık Oranı, Genel Doğurganlık Hızı
	İstihdam	İşgücüne Katılma Oranı, İşsizlik Oranı, İstihdam Oranı, Sosyal Güvenlik İçinde Çalışanların İl Nüfusuna Oranı, Sanayi İstihdam Oranı
	Eğitim	İlköğretimde Net Okullaşma Oranı, Ortaöğretimde Net Okullaşma Oranı, Ortaöğretimde Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı, Ortaöğretimde Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı, Yükseköğretim Bitirenleri Oranı, Kadın Yükseköğretim Bitirenlerin Oranı, Genel Okuma Yazma Oranı, Kadın Okuma Yazma Oranı
	Sağlık	Doktor Başına Düşen Nüfus, Yüzbin Kişiye Düşen Dış Doktoru Sayısı, Diğer Sağlık Personeli Başına Düşen Nüfus, Yüzbin Kişiye Düşen Hastane Yatak Sayısı, Onbin Kişiye Düşen Eczacı Sayısı, Bebek Ölüm Hızı, Çocuk Ölüm Hızı
	Altyapı	Toplam Asfalt Karayolu Oranı
	Diğer Refah Değişkenleri	Deniz Kıyısı (1=Var ve 0=Yok), İklim Türü (0=Karasal ve 1=Ilıman), Denizden Yükseklik (Metre), Kişi Başına Mesken Elektrik Tüketimi (KWh), Onbin Kişiye Düşen Kara Taşıt Sayısı
Ekonomik	İmalat Sanayi	İmalat Sanayinde İşyeri Sayısı, İmalat Sanayinde Çalışanların Yıllık Ortalama Sayısı, İmalat Sanayinde Ücretle Çalışanların Ortalama Sayısı, İmalat Sanayinde Yılda Çalışılan İşçi-Saat Toplamı, Sanayi İşletmelerinde Tüketilen Elektrik (MWh),
	İnşaat	Bin Kişi İçin Üretilen Konut Sayısı,
	Tarım	Tarımsal Sulamada Kullanılan Elektrik (MWh), Bitkisel Üretim Değeri (Bin TL), Tarımsal Alet ve Makineler (Pulluk), Tarımsal Alet ve Makineler (Gübre Dağıtma Makinesi), Tarımsal Alet ve Makineler (Su Pompası), Tarımsal Alet ve Makineler (Süt Sağım Makinesi), Tarımsal Alet ve Makineler (Traktör)
	Mali	İhracat Değeri (Bin Dolar), İthalat Değeri (Bin Dolar), Kişi Başına İthalat (ABD Doları), Toplam Banka Şube Sayıları, Toplam Banka Mevduatı (Milyon TL), Toplam Banka Kredileri (Milyon TL), ATM Sayıları, Bankalara Üye İşyeri Sayıları, Bankalarda Çalışan Sayıları, Kişi Başına Düşen Mevduat, Kişi Başına Düşen Krediler, Yatırım Teşvik Belgesi Sayısı, Sabit Yatırım Teşvik Belgesi Sayısı, İstihdam Teşvik Belgesi Sayısı, Kamu Yatırım Harcamaları (Bin TL), İmalat Sanayinde Ücretle Çalışanlara Yapılan Ödemeler
Yöntem; *Bu çalışmada "Faktör Analizi" tekniği kullanılmıştır.		
Veri Matrisi: Girdi olarak 81 ile ait 63 değişken setini içermektedir ve 63 X 81 boyutunda veri matrisi kullanılmıştır.		

Ek Tablo-1'in devamı

Yayın: Dağdemir, Ö. (2013): Eskişehir Ekonomisinin Genel Görünümü: Bölgesel Göstergelerle Bir Değerlendirme

Amaç

Araştırmanın amacı; 2013 yılı Türk Dünyası Kültür Başkenti olarak onurlandırılan Eskişehir'in bölgesel ekonomik göstergeler açısından görünümünü saptamaktır.

Kapsam: Araştırma; Düzey 1 bölgelerini kapsamaktadır.

Veri yılı: Veriler; 2005-2012 yılları arasına aittir.

Göstergeler-Değişkenler

Araştırmada kullanılan veri tabanında toplamda 28 değişken değerlendirmeye konu edilmiştir.

Gösterge	Değişken	Ölçü
Sosyal	Demografik	Nüfus, Nüfus Artış Hızı, Nüfusun Şehirleşme Oranı, Göç Dinamikleri, Net Göç Hızı
	İstihdam	İşgücüne Katılım Oranı, 15-64 Yaş Grubu Nüfus Ve Değişimi, İstihdamın Sektörel Dağılımı, İstihdamın İşteki Durumuna Göre Dağılımı (Ücretli Maaşlı Ve Yevmiyeli Çalışan, İşveren Veya Kendi Hesabına Çalışan, Ücretsiz Aile İşçisi Olarak Çalışan), İşsizlik Oranları
	Eğitim	-
	Sağlık	-
	Altyapı	-
	Diğer Refah Değişkenleri	-
Ekonomik	İmalat Sanayi	-
	İnşaat	-
	Tarım	-
	Mali	GSYH, Kişi Başına GSYH, Kişi Başına GSKD, GSKD'nin Sektörel Dağılımı (Tarım, Sanayi, Hizmetler, Toplam), Hanehalkı Harcanabilir Geliri, Gelir Dağılımı Ve Eşitsizliği, Yoksulluk Oranı, Dış Ticaret İstatistikleri (İhracat Ve İthalat, İhracatın Toplam İhracattaki Payı, En Çok İhracat Yaptığı Bölge, İhracatın Sektörel Dağılımı), Doğrudan Yabancı Sermaye Dağılımlarının İllere Göre Dağılımı, Yabancı Sermayeli Firmaların İllere Göre Dağılımı

Yöntem: Bu çalışmada "Tematik Haritalama" tekniği kullanılmıştır.

Veri Matrisi: Girdi olarak 12 Düzey-1 bölgesine ait 28 değişken setini içermektedir ve 12 X 81 boyutunda veri matrisi kullanılmıştır.

Ek Tablo-1'in devamı

Yayın: Saatçioğlu, C. vd. (2013): Ulaştırma Altyapısı Ve Bölgesel Gelir Farklılıkları: Türkiye İçin Ampirik Bir Analiz		
Amaç Araştırmanın amacı; ulaştırma altyapısının Türkiye'deki bölgesel gelir farklılıkları üzerindeki etkisinin araştırılmasıdır.		
Kapsam: Araştırma; Düzey 2'nin içerdiği 26 bölgeyi kapsamaktadır.		
Veri yılı: Veriler; 2006-2008 dönemine aittir.		
Göstergeler-Değişkenler Araştırmada kullanılan veri tabanında toplamda 6 değişken değerlendirmeye konu edilmiştir.		
Gösterge	Değişken	Ölçü
Sosyal	Demografik	-
	İstihdam	-
	Eğitim	İstihdamdaki Nüfusun Ortalama Eğitim Seviyesi
	Sağlık	-
	Altyapı	1000 Kilometrekareye Düşen Karayolu+Demiryolu Uzunluğu
	Diğer Refah Değişkenleri	-
Ekonomik	İmalat Sanayi	-
	İnşaat	-
	Tarım	-
	Mali	Satın Alma Gücü Paritesine Göre Hesaplanmış Reel Gayri Safi Katma Değeri, Satın Alma Gücü Paritesine Göre Hesaplanmış Kişi Başına Gelir, Sermaye Stoku
Yöntem: Bu çalışmada "Regresyon Analizi" ve "Sıradan En Küçük Kareler" teknikleri kullanılmıştır.		
Veri Matrisi: Girdi olarak 26 bölgeye ait 6 değişken setini içermektedir ve 6 X 26 boyutunda veri matrisi kullanılmıştır.		

Ek Tablo-1'in devamı

Yayın: Saraç, H. vd. (2013): Rize İlinin Sosyo–Ekonomik Gelişmişlik Düzeyinin İncelenmesi		
Amaç Araştırmanın amacı; Rize ilinin 81 il içerisindeki sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyinin belirlenmesidir.		
Kapsam: Araştırma; 81 il ve Doğu Karadeniz Bölgesi'ni kapsamaktadır.		
Veri yılı: Veriler; 2009-2012 yılları arasına aittir.		
Göstergeler-Değişkenler Araştırmada kullanılan veri tabanında toplamda 44 değişken değerlendirmeye konu edilmiştir.		
Gösterge	Değişken	Ölçü
Sosyal	Demografik	Toplam Nüfus, Şehirleşme Oranı, Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı, Nüfus Yoğunluğu, Doğurganlık Hızı
	İstihdam	Tarımda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı, Sanayi İşkolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı, Ücretli Çalışanların Toplam İstihdama Oranı
	Eğitim	Okur Yazar Nüfus Oranı, Okur Yazar Kadın Nüfusun Toplam Kadın Nüfusuna Oranı, Üniversite Bitirenlerin 22+ Yaş Nüfusa Oranı, İlkokullar Okullaşma Oranı, Liseler Okullaşma Oranı, Meslek Ve Teknik Liseler Okullaşma Oranı
	Sağlık	On Bin Kişiye Düşen Hekim Sayısı, On Bin Kişiye Düşen Diş Hekimi Sayısı, On Bin Kişiye Düşen Eczane Sayısı, On Bin Kişiye Düşen Hastane Yatağı Sayısı
	Altyapı	İçme Suyu Hizmeti Verilen Nüfus Oranı, Devlet Ve İl Yolları Asfalt Yol Oranı
	Diğer Refah Değişkenleri	On Bin Kişiye Düşen Özel Otomobil Sayısı, On Bin Kişiye Düşen Motorlu Kara Taşıtı Sayısı, Kişi Başına Elektrik Tüketim Miktarı, Yeşil Karta Sahip Nüfus Oranı
Ekonomik	İmalat Sanayi	Organize Sanayi Bölgesi Parsel Sayısı, Küçük Sanayi Sitesi İşyeri Sayısı, İmalat Sanayi İşyeri Sayısı, İmalat Sanayii Yıllık Çalışanlar Ortalama Sayısı, Kişi Başına İmalat Sanayi Elektrik Tüketimi
	İnşaat	Bina Sayısı
	Tarım	Kır Nüfusu Başına Tarımsal Üretim Değeri, Tarımsal Üretim Değerinin Toplam Üretim İçindeki Payı
	Mali	Gayri Safi Katma Değer İçindeki Payı, Kişi Başına Gayri Safi Katma Değer, Banka Şube Sayısı, Kişi Başına Banka Mevduatı, Toplam Banka Mevduatı İçindeki Payı, Toplam Banka Kredileri İçindeki Payı, Kırsal Nüfus Başına Tarım Kredisi Miktarı, Kişi Başına Tarımsal Kredileri Miktarı, Kişi Başına Genel Bütçe Gelirleri, Kişi Başına Gelir Ve Kurumlar Vergisi Miktarı, Kişi Başına Kamu Yatırımları Miktarı, Kişi Başına İhracat Miktarı, Kişi Başına İthalat Miktarı
Yöntem: Bu çalışmada “Temel Bileşenler Analizi” tekniği kullanılmıştır.		
Veri Matrisi: Girdi olarak 81 ile ait 44 değişken setini içermektedir ve 44X 81 boyutunda veri matrisi kullanılmıştır.		

Ek Tablo-1'in devamı

Yayın: Kalkınma Bakanlığı (2013): İllerin Ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, (SEGE-2011)		
Amaç: Sosyal ve ekonomik alanlardan seçilen değişkenler baz alınarak, illerin ve Düzey 2 Bölgelerinin sosyoekonomik gelişmişlik düzeylerinin belirlenmesi ve bu belirleme doğrultusunda sıralamalarının yapılmasıdır.		
Kapsam: Araştırma; mevcut idari yapı çerçevesinde 81 ili kapsamaktadır. Ayrıca aynı veri tabanı ve araştırma tekniği kullanılarak Düzey-2 bölgeleri de araştırma kapsamında yer almaktadır.		
Veri yılı: Veriler; 2008-09-10 ve 2011 yıllarına aittir.		
Göstergeler-Değişkenler: Kullanılan veri tabanında toplamda 61 değişken değerlendirmeye konu edilmiştir.		
Gösterge	Değişken	Ölçü
Sosyal	Demografik	Nüfus Yoğunluğu, Yaşa Özel Doğurganlık Oranı (15-49 yaş), Genç Bağımlı Nüfus Oranı (0-14 yaş), Net Göç Hızı, Şehirleşme Oranı
	İstihdam	İşsizlik Oranı, İşgücüne Katılma Oranı, Çalışma Çağındaki Nüfusun (15 - 64 yaş arası) Toplam Nüfus İçerisindeki Oranı, İmalat Sanayi İstihdamının Sigortalı İstihdam İçindeki Oranı, Sosyal Güvenlik Kapsamındaki Aktif Çalışanların Toplam Nüfusa Oranı, İstihdam Oranı
	Eğitim	Okuryazar Nüfus Oranı, Okuryazar Kadın Nüfusunun Toplam Kadın Nüfusuna Oranı, Genel Ortaöğretim Net Okullaşma Oranı, Mesleki ve Teknik Liseler Okullaşma Oranı, İlin YGS Ortalama Başarı Puanı, Yüksek Okul veya Fakülte Mezunu Nüfusun 22+ Yaş Nüfusa Oranı, Yüksek Lisans ve Doktora Sahibi Nüfusun 30+ Yaş Nüfusa Oranı
	Sağlık	Yüz Bin Kişiye Düşen Hastane Yatak Sayısı, On Bin Kişiye Düşen Hekim Sayısı, On Bin Kişiye Düşen Diş Hekimi Sayısı, On Bin Kişiye Düşen Eczane Sayısı
	Altyapı	Kırsal Kesim Asfalt-Beton Köy Yolu Oranı, İlin En Yakın Havaalanına Uzaklığı, Hane Başına Genişbant Abone Sayısı, Kişi Başına Düşen GSM Abone Sayısı, İlin Otoyol ve Devlet Yollarına Göre yük-km Değerleri, Toplam Demiryolu Hattının Yüzölçümü Oranı, Kanalizasyon Şebekesi ile Hizmet Verilen Belediye Nüfusunun, Toplam Belediye Nüfusuna Oranı
	Diğer Refah Değişkenleri	Bin Kişiye Düşen AVM Brüt Kiralanabilir Alan Oranı, Kişi Başı Mesken Elektrik Tüketimi, On Bin Kişiye Düşen Özel Otomobil Sayısı, Kükürdioksit (SO2) Ortalama Değeri, Partiküler Madde (Duman) Ortalama Değeri, Sosyal Güvenlik Kapsamı Dışında Kalan Nüfusun Toplam Nüfusa Oranı, Yüz Bin Kişiye Düşen Ceza İnfaz Kurumuna Giren Hükümlü Sayısı, Yüz Bin Kişiye Düşen İntihar Vakası Sayısı, Yeşil Kart Sahibi Nüfusun İl Nüfusuna Oranı
Ekonomik	İmalat Sanayi	İmalat Sanayi İşyerlerinin Türkiye İçindeki Payı, İmalat Sanayi Kayıtlı İşyeri Oranı, Kişi Başı İmalat Sanayi Elektrik Tüketimi, Organize Sanayi Bölgesinde Üretim Yapılan Parsellerin Türkiye İçindeki Payı, Küçük Sanayi Sitesi İşyeri Sayısının Türkiye İçindeki Payı,
	İnşaat	-
	Tarım	Kırsal Nüfus Başına Düşen Tarımsal Üretim Değeri,
	Mali	Ortalama Günlük Kazanç, Ortalama Günlük Kazanç – Kadın, İl İhracatının Türkiye İçindeki Payı, Kişi Başına Düşen İhracat Tutarı, Yeni Kurulan Şirketlerin Toplam Sermayesinin Türkiye İçindeki Payı, On Bin Kişiye Düşen Yabancı Sermayeli Şirket Sayısı, Yüz Bin Kişiye Düşen Marka Başvuru Sayısı, Yüz Bin Kişiye Düşen Patent Başvuru Sayısı, Turizm Yatırım-İşletme ve Belediye Belgeli Yatak Sayısının Türkiye İçindeki Payı, Teşvik Belgeli Yatırım Tutarının Türkiye İçerisindeki Payı, İldeki Banka Kredilerinin Türkiye İçindeki Payı, İldeki Tasarruf Mevduatının Türkiye İçindeki Payı, Kişi Başına Düşen Banka Mevduatı Tutarı, Bin Kişiye Düşen İnternet Bankacılığında Aktif Bireysel Müşteri Sayısı, Bin Kişiye Düşen İnternet Bankacılığında Aktif Kurumsal Müşteri Sayısı, Kişi Başına Düşen Bütçe Gelirleri, İl Vergi Gelirinin Türkiye İçindeki Payı
Yöntem: Bu çalışmada “Temel Bileşenler Analizi” tekniği kullanılmıştır.		
Veri Matrisi: Girdi olarak 81 ile ait 61 değişken setini içermektedir ve 61 X 81 boyutunda veri matrisi kullanılmıştır.		

Ek Tablo-1'in devamı

Yayın: Kalkınma Bakanlığı , (2013): Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi 2014-2023, Daha Dengeli Topyekûn Kalkınma, Taslak

Amaç

Araştırmanın amacı; BGUS'un izlenmesi ve değerlendirilmesinde bölgesel gelişmeye ilişkin genel göstergelerdeki ilerlemelerin incelenmesidir.

Kapsam: Araştırma 81 ili kapsamaktadır.

Veri yılı: Veriler; 2008, 2011 ve 2012 yıllarına aittir.

Göstergeler-Değişkenler

Araştırmada kullanılan veri tabanında toplamda 27 değişken değerlendirmeye konu edilmiştir.

Gösterge	Değişken	Ölçü
Sosyal	Demografik	İller Arası Göç Hızı, Nüfus Artış Hızı, Şehirleşme Oranı
	İstihdam	İşgücüne Katılım Oranı, Tarımın Toplam İstihdamdaki Payı
	Eğitim	İlk Ve Orta Öğretimde Öğretmen Başına Öğrenci Sayısı, Ortaöğretim Net Okullaşma Oranı, Yüksekokul Ve Üzeri Mezunların Oranı
	Sağlık	-
	Altyapı	İçme Ve Kullanma Suyu Şebekesi İle Hizmet Verilen Belediye Nüfusunun Toplam Belediye Nüfusuna Oranı, Kanalizasyon Şebekesi İle Hizmet Verilen Belediye Nüfusunun Toplam Belediye Nüfusuna Oranı, Geniş Bant İnternet Abone Sayısı
	Diğer Refah Değişkenleri	On Bin Kişiye Düşen Özel Otomobil Sayısı
Ekonomik	İmalat Sanayi	OSB İşyeri Parsel Sayısı, OSB Doluluk Oranı, Küçük Sanayi Sitesi İşyeri Sayısı, Küçük Sanayi Sitesi Doluluk Oranı
	İnşaat	-
	Tarım	-
	Mali	En Yüksek Gelirli Bölgenin Kişi Başına Gelirinin En Düşük Gelirli Bölgenin Kişi Başına Gelirine Oranı, Gini Katsayısı, Bin Kişi Başına Kurulan Girişim Sayısı, Yüz Bin Kişi Başına Patent Başvuru Sayısı, İhracat Tutarı, Yabancı Sermayeli Şirket Sayısı, Sanayi Ve Hizmetlerin GSKD İçindeki Payı, Kişi Başına Banka Kredi Miktarı, Kişi Başına Banka Mevduat Tutarı, Kamu Yatırımlarının Türkiye İçerisindeki Payı, Turizm Yatırım-İşletme Ve Belediye Belgeli Yatak Sayısı

Yöntem: Bu çalışmada "Tematik Haritalama" tekniği kullanılmıştır.

Veri Matrisi: Girdi olarak 81 ile ait 27 değişken setini içermektedir ve 27 X 81 boyutunda veri matrisi kullanılmıştır.

Ek Tablo-1'in devamı

Yayın: Yakar, M. (2013): Türkiye'de İller Arası Net Göçlerle Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Arasındaki İlişkinin Coğrafi Ağırlıklı Regresyon İle Analizi

Amaç

Araştırmanın amacı; Türkiye'de iller arası net göçlerin illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri ile olan ilişkisinin coğrafi ağırlıklı regresyon analizi kullanılarak belirlenmesi ve modellenmesidir.

Kapsam: Araştırma; 81 ili kapsamaktadır.

Veri yılı: Veriler; 2009 yılına aittir.

Göstergeler-Değişkenler

Araştırmada kullanılan veri tabanında toplamda 41 değişken değerlendirmeye konu edilmiştir.

Gösterge	Değişken	Ölçü
Sosyal	Demografik	Toplam nüfus, Şehirleşme oranı, Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı, Nüfus Yoğunluğu, Doğurganlık Hızı
	İstihdam	Tarım İş Kolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı, Sanayi İş Kolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı
	Eğitim	Okur-Yazar Nüfus Oranı, Okur-Yazar Kadın Nüfusun Toplam Kadın Nüfusa Oranı, Üniversite Bitirenlerin 22+ Yaş Nüfusa Oranı, İlkokullar Okullaşma Oranı, Liseler Okullaşma Oranı, Mesleki ve Teknik Liseler Okullaşma Oranı
	Sağlık	On Bin Kişiye Düşen Hekim Sayısı, On Bin Kişiye Düşen Diş Hekimi Sayısı, On Bin Kişiye Düşen Eczane Sayısı, On Bin Kişiye Düşen Hastane Yatağı Sayısı
	Altyapı	İçme suyu Hizmet Verilen Nüfus Oranı, Devlet ve İl Yolları Asfalt Yol Oranı
	Diğer Refah Değişkenleri	On Bin Kişiye Düşen Özel Otomobil Sayısı, On Bin Kişiye Düşen Motorlu Kara Taşıtı Sayısı, Kişi Başına Elektrik Tüketim Miktarı, Yeşil Karta Sahip Nüfus Oranı
Ekonomik	İmalat Sanayi	Organize Sanayi Bölgesi Parsel Sayısı, Kişi Başına İmalat Sanayii Elektrik Tüketimi
	İnşaat	Bina Sayısı
	Tarım	Kırsal Nüfus Başına Tarımsal Üretim Değeri, Tarımsal Üretim Değerinin Türkiye İçindeki Payı
	Mali	Kişi Başına Gayri Safi Katma Değer, Banka Şube Sayısı, Kişi Başına Banka Mevduatı, Toplam Banka Mevduatı İçindeki Pay, Toplam Banka Kredileri İçindeki Pay, Kırsal Nüfus Başına Tarımsal Kredi Miktarı, Kişi Başına Sınai, Ticari ve Turizm Kredileri Miktarı, Kişi Başına Belediye Giderleri, Kişi Başına Genel Bütçe Gelirleri, Kişi Başına Gelir ve Kurumlar Vergisi Miktarı, Kişi Başına Kamu Yatırımları Miktarı, Kişi Başına Teşvik Belgeli Yatırım Tutarı, Kişi Başına İhracat Miktarı, Kişi Başına İthalat Miktarı

Yöntem: Bu çalışmada Coğrafi Ağırlıklı Regresyon”, “Sıralı En Küçük Kareler Yöntemi” teknikleri kullanılmıştır.

Veri Matrisi: Girdi olarak 81 ile ait 44 değişken setini içermektedir ve 44 X 81 boyutunda veri matrisi kullanılmıştır.

Ek Tablo-1'in devamı

Yayın: Girit, İ. (2013): AB Kurucu Ülkelerinin Gelişmişlik Düzeyinin Türkiye İle Karşılaştırılması		
Amaç Araştırmanın amacı; Avrupa Birliği kurucu ülkeleri olan Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda, Fransa, İtalya ve Lüksemburg'un gelişmişlik düzeyinin Türkiye ile mukayese edilmesidir.		
Kapsam: Araştırma; Türkiye, Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda, Belçika, Lüksemburg ülkelerini kapsamaktadır.		
Veri yılı: Veriler; yıllarına aittir.		
Göstergeler-Değişkenler Araştırmada kullanılan veri tabanında toplamda 32 değişken değerlendirmeye konu edilmiştir.		
Gösterge	Değişken	Ölçü
Sosyal	Demografik	Toplam Nüfus, Kadın Başına Düşen Çocuk Sayısı, Kentsel Nüfus Oranı
	İstihdam	İşsizlik Oranı, Ücretli İşçilerin Oranı, Serbest Meslek Sahipleri Oranı, Askeri Personellerin Toplam İşgücüne Oranı
	Eğitim	Okula Gitmeyen Çocuk Sayısı, Bilimsel Ve Teknik Makale Sayısı, Kişi Başına Araştırmacı Sayısı
	Sağlık	Kişi Başına Düşen Doktor Sayısı, 5 Yaş Altı Ölüm Oranı
	Altyapı	Kişi Başına Düşen Sabit Telefon Hattı Sayısı, Toplam Cep Telefonu Abone Sayısı, İnternet Kullanıcıların Nüfusa Oranı, Demiryolu Hatlarının Toplam Uzunluğu, Hava Ulaşımı Verileri, Karayolu Toplam Uzunluğu
	Diğer Refah Değişkenleri	Toplam Elektrik Tüketimi, Kişi Başına Düşen Elektrik Tüketimi, Silahlı Kuvvetler Personeli Sayıları, Kişi Başına Düşen Binek Otomobil Sayısı, Karbondioksit Salınım Miktarı, Karbonhidrata Dayalı Olmayan Enerji Kullanım Oranı
Ekonomik	İmalat Sanayi	-
	İnşaat	-
	Tarım	-
	Mali	Tüketici Fiyatları Cinsinden Enflasyon Oranı, Mali Rezerv Miktarları (Altın Dahil), Kamu Harcamalarından Sağlığa Ayrılan Oran, Kamu Harcamalarından Askeriyeye Ayrılan Oran, Eğitime Yapılan Kamu Harcamaları, GSYİH'dan Araştırma ve Geliştirme Ayrılan Pay, Patent Başvuru Miktarı, İhracattaki İleri Teknoloji Ürünleri Oranları
Yöntem: Bu çalışmada "Grafiksel Anlatım" tekniği kullanılmıştır.		
Veri Matrisi: Girdi olarak 7 ülkeye ait 32 değişken setini içermektedir ve 32 X 7 boyutunda veri matrisi kullanılmıştır.		

Ek Tablo-1'in devamı

Yayın: Gül, H. E. vd. (2014): 2010-2012 Verileriyle Türkiye'de İllerin Gelişmişlik Düzeyi Araştırması		
Amaç Araştırmanın amacı; Sosyal ve ekonomik alanlardan seçilen değişkenler baz alınarak, illerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeylerinin belirlenmesi ve bu belirleme doğrultusunda sıralamalarının yapılmasıdır.		
Kapsam: Araştırma; 81 ili kapsamaktadır.		
Veri yılı: Veriler; 2012 yılına aittir.		
Göstergeler-Değişkenler Araştırmada kullanılan veri tabanında toplamda 49 değişken değerlendirmeye konu edilmiştir.		
Gösterge	Değişken	Ölçü
Sosyal	Demografik	Nüfus, Net Göç, Nüfus Yoğunluğu, Nüfus Gelişimi, 15 Yaş Altı Nüfus Oranı
	İstihdam	İşgücüne Katılım Oranı, İşsizlik Oranı
	Eğitim	Yüksek Lisans Öğrenci Sayısı, Öğretim Üyesi Sayısı,
	Sağlık	Doktor Sayısı, Hastane Sayısı, Yatak Sayısı, Bebek Ölümleri,
	Altyapı	ADSL Abone Sayısı, Sabit Hat Sayısı, Mobil Teflon Sayısı
	Diğer Refah Değişkenleri	Hava Kirliliği, Sinema Seyircisi Sayısı, Toplam İniş Kalkış Sayısı, Yolcu Sayısı, Taşınan Yük, Yenilikçilik, Elektrik Tüketimi, Kamyon Sayısı, Turizm, Bin Kişi Başına Otomobil Sayısı,
Ekonomik	İmalat Sanayi	-
	İnşaat	Konut Sahipliği Oranı
	Tarım	Traktör Sayısı, Bitkisel Üretim, Hayvansal Üretim,
	Mali	Konut Satışları, Tahsis Edilen Vergi Gelirleri, Yatırım Teşvikleri, İSO 1000'deki Şirket Sayısı, İhracat 1000'deki Şirket Sayısı, İhracat, İthalat, Toplam Açılan Şirket Sayısı, Tasarruf Mevduatı, Banka Şube Sayısı, Nakdi Krediler, Takipteki Alacaklar Oranı, Gayrinakdi Krediler, ATM Sayısı, Pos Sayısı, Üye İşyeri Sayısı, İnteraktif Bankacılık Müşteri Sayısı, Kamu Yatırımları, Girişim Sayısı
Yöntem: Bu çalışmada "Temel Bileşenler Analizi" ve "Kümeleme Analizi" teknikleri kullanılmıştır.		
Veri Matrisi: Girdi olarak 81 ile ait 49 değişken setini içermektedir ve 49 X 81 boyutunda veri matrisi kullanılmıştır.		

Ek Tablo-1'in devamı

Yayın: Şener, Ü. vd. (2014): Sosyoekonomik Haritalama Kentin Sosyoekonomik Yapısını Anlamak ve Görselleştirme, Katılımcılık Rehberleri ¾

Amaç

Araştırmanın amacı; Sosyoekonomik haritalamanın ne olduğu ve sosyoekonomik durumun anlaşılması için geliştirilen araçlardan göstergelerin tanımlanmasıdır.

Kapsam: Araştırma uygulaması yapılmamıştır.

Veri yılı: Veri yılları belirtilmemiştir.

Göstergeler-Değişkenler

Araştırmada kullanılan veri tabanında toplamda 100 değişken değerlendirmeye konu edilmiştir.

Gösterge	Değişken	Ölçü
Sosyal	Demografik	Nüfus Yoğunluğu, Nüfus Artış Hızı, Nüfus Dağılımı, Net Göç Hızı, Çocuk Nüfus Oranı, Genç Nüfus Oranı, Yaşlı Nüfus Oranı, Engelli Nüfus Oranı, Sokakta Yaşayan Nüfus, Ortalama Hane Halkı Büyüklüğü, Sokakta Yaşayan Çocuk, Doğurganlık Oranı ve Hızı
	İstihdam	İşgücüne Katılım Oranı (Kadın Ve Erkek), İstihdam Edilme Oranı (Kadın Ve Erkek), Gençlerin İşgücüne Katılım Oranı (18-25), Gençlerin İstihdam Edilme Oranı, İşsizlik Oranı (Kadın, Erkek, Genç), Uzun Süreli İşsizlik Oranı (6 Aydan Daha Uzun), Ücretsiz İstihdam Oranı (Kadın Ve Erkek), Kayıt Dışı İstihdam (Kadın Ve Erkek), Ücretli Çalışan Kadın Oranı, Çalışan Çocuk Sayısı, Sokakta Çalışan Çocuk Sayısı (Yaşa Göre), Engellilerin İstihdam Edilme Oranı, Mesleki Eğitim Kurslarına Katılan Nüfus Oranı, Açlık Sınırının Altında Gelire Sahip Hane Oranı, Kayıt Dışı İstihdam Oranı (Kadın Ve Erkek), Sağlık Sigortası Kapsamındaki Nüfus, İşsizlik Sigortasından Yararlanan Nüfus (Yaş Ve Cinsiyet Bağlamında)
	Eğitim	Okur-Yazarlık Oranları, Okur-Yazar Olmayan Yetişkin Kadın Oranı, Ortalama Eğitim Görülen Yıl Sayısı, Okullaşma Oranı (Kız Ve Erkek Çocukları), Yükseköğretime Katılım Oranı, Yükseköğretimde Kadınlarda Okullaşma Oranı, Ortaöğretim Mezuniyet Oranları, Ortalama Sınıf Mevcudiyeti, 30 Öğrenciyi Geçen Sınıflarda Eğitim Gören Öğrenci Oranı, Ortaöğretimde Okul Terk Oranları, Okul Alt Yapısı, Öğrencilerin Başarı Oranı, Eğitim Memnuniyeti, Kreş İmkanından Yararlanan Çocuk Oranı
	Sağlık	Sağlık Personeli Yardımıyla Yapılan Doğum Oranı, Beklenen Yaşam Süresi, Düşük Doğum Ağırlıklı Bebek Oranı, Bebek, Çocuk Ve Beş Yaş Altı Ölüm Hızları, Anne Ölüm Hızı, Rutin Aşılama Oranı, Aile Planlamasından Yararlanan Doğurganlık Yaşındaki Kadınların Oranı, Sürekli Tedavi Gerektiren Kronik Hastalıklar Oranı, Bulaşıcı Hastalıklar, HIV/AIDS, 100.000 Kişi Başına Düşen Doktor Sayısı, 100.000 Kişi Başına Düşen Hemşire Sayısı, 100.000 Kişi Başına Düşen Sağlık Personeli Sayısı, 100.000 Kişi Başına Düşen Diş Hekimi Sayısı, Aile Hekimi Başına Düşen Kişi Sayısı
	Altyapı	Kanalizasyona Erişimi Olan Hane Oranı, İçilebilir Suya Erişim Olan Hane Oranı, Telefon/İnternet Bağlantısı Olan Hane Oranı, Elektrik Bağlantısı Olan Hane Oranı, Arıtılmış Atık Su Oranı, Çöplerin, Katı Atıkların, Yok Edilmesi, Depolanması Ve Geri Dönüşüm Oranları, Çöp Toplama Oranı, Hastane Ve Kimyasal Atıkların Gerekli Biçimde Toplanma Oranları, Ulaşım Hizmetlerine Erişim Sorunu Olan Hane Oranı, Ulaşım Hizmetlerinin Çeşitliliği (Otobüs, Raylı Sistem Vb), Hizmet Saatleri, "Gece Saat 12'den Sonra Hizmet Verilen Bölge Sayısı, Suyun Fiyatı, Elektriğin Fiyatı, Toplu Taşıma Araçlarının Fiyatı

Ek Tablo-1'in devamı

Yayın: Şener, Ü. vd. (2014): Sosyoekonomik Haritalama Kentin Sosyoekonomik Yapısını Anlamak ve Görselleştirme, Katılımcılık Rehberleri ¾

Amaç

Araştırmanın amacı; Sosyoekonomik haritalamanın ne olduğu ve sosyoekonomik durumun anlaşılması için geliştirilen araçlardan göstergelerin tanımlanmasıdır.

Kapsam: Araştırma uygulaması yapılmamıştır.

Veri yılı: Veri yılları belirtilmemiştir.

Göstergeler-Değişkenler

Araştırmada kullanılan veri tabanında toplamda 100 değişken değerlendirmeye konu edilmiştir.

Gösterge	Değişken	Ölçü
Sosyal	Diğer Refah Değişkenleri	Kadınların Belediye Ve İl Genel Meclislerinde, TBMM'de Temsil Oranı (Üyelerin % Kaçı Kadın), Karar Alma Mekanizmalarında Yer Alma Oranı, Sendika Ve STK'larda Kadın Oranı, Kadına Yönelik Aile İçi Şiddete Maruz Kalan Kadın Sayısı, Şiddete Maruz Kalan Kadınların Kamusal Desteklere Başvurma Oranı, Açlık Sınırının Altında Yaşayan Nüfusun Sosyal Yardımlardan Yararlanma Oranı, Yoksulluk Sınırı Altında Yaşayan Nüfusun Sosyal Yardımlardan Yararlanma Oranı, Engelli Maaşı Alanların Oranı (Maaş Alan Engelli Sayısı/Toplam Engelli Sayısı), Yaşlılık Maaşı Alanların Oranı (Maaş Alan Yaşlı Sayısı/Yaşlı Nüfus), Devletin Bakımında Olan Çocuk Sayısı, Evde Aile Yanında Desteklenen Çocuk Sayısı, Sığınmaevi Sayısı Ve Nüfus Başına Düşen Sığınma Evi, Danışma Merkezi Sayısı Ve Nüfus Başına Düşen Danışma Merkezi, Yaşlı Evi---Gündüzlü Bakım Hizmetinden Yararlanan Yaşlı Nüfus Oranı, Rehabilitasyon Merkezlerine Devam Eden Engelli Nüfus Oranı, Kişi Başına Düşen Yeşil Alan, İyi Yönetişim Göstergeleri, Afet Yönetimi Göstergeleri
Ekonomik	İmalat Sanayi	-
	İnşaat	Deprem, Sel vb Afetlere Dayanıklı Olmayan Konut Oranı, Oda Başına Düşen Hane Halkı Sayısı, Kaçak Olan Konut Oranı, Konut Kiralama ve Satın Alma
	Tarım	-
	Mali	Sosyal Yardım ve Sosyal Hizmet Harcamalarının Bütçeye Oranı

Yöntem: Bu çalışmada "Tematik Haritalama" tekniği açıklanmıştır.

Veri Matrisi: -

Ek Tablo-1'in devamı

Yayın: Gökdoğan Gül, T. (2014): Türkiye İçin İstihdamın Belirleyicileri: İBBS2 Bölge Düzeyi, Mekânsal Analiz Uygulaması

Amaç

Araştırmada Türkiye'de Düzey2 bölgeleri için istihdamın belirleyicilerini tespit etmek amacıyla, mekânsal komşuluk ilişkisinin istihdamın büyümesi üzerine etkisi araştırılmıştır.

Kapsam: Araştırma; Düzey 2 bölgelerini kapsamaktadır.

Veri yılı: Veriler; 2004-2008 yılları arasına aittir.

Göstergeler-Değişkenler

Araştırmada kullanılan veri tabanında toplamda 9 değişken değerlendirmeye konu edilmiştir.

Gösterge	Değişken	Ölçü
Sosyal	Demografik	-
	İstihdam	İlköğretim, Ortaöğretim, Yükseköğretim Mezunu İstihdam Edilenler
	Eğitim	-
	Sağlık	-
	Altyapı	-
	Diğer Refah Değişkenleri	-
Ekonomik	İmalat Sanayi	-
	İnşaat	-
	Tarım	-
	Mali	Kamu Yatırımları, Girişimcilik (Yeni Kurulan Firma Sayısı), İhracat, Yenilik (Faydalı Model Ve Endüstriyel Tasarım Başvuru Sayısı), Patent (Patent Başvuru Sayısı), Teknoloji (Orta-İleri Teknoloji Düzeyine Sahip Sektörlerdeki Firma Sayısı)

Yöntem: Bu çalışmada "Moran's I Test İstatistiği", "Langrange Çarpan Testi" teknikleri kullanılmıştır.

Veri Matrisi: Girdi olarak 26 bölgeye ait 9 değişken setini içermektedir ve 9 X 26 boyutunda veri matrisi kullanılmıştır.

ÖZGEÇMİŞ

1989 yılında Trabzon'da doğdu. İlk ve ortaokul eğitimini Cudibey İlköğretim Okulu'nda, Lise öğrenimini ise Tefik Serdar Anadolu Lisesi'nde tamamladı.

2008 yılında kazandığı Karadeniz Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama bölümünden 2012 yılında bölüm birincisi olarak mezun oldu. Aynı yıl Karadeniz Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde yüksek lisans programını kazandı.

TÜBİTAK-“Koruma Odaklı Kırsal Alan Planlaması: Bir Model Önerisi” projesinde 2012-2015 yılları arasında bursiyer olarak görev aldı. 2014 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama bölümüne araştırma görevlisi olarak atandı. Halen aynı kurumda akademik çalışmalarını sürdürmekte olup İngilizce bilmektedir.